

КОМІТЕТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ,
НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ТА МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
КРИМІНОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ЖІНОЧИЙ ПРАВОЗАХИСНИЙ ЦЕНТР «ЛА СТРАДА–УКРАЇНА»

**МОНІТОРИНГ СТАНУ
ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї
2001–2011 РОКИ**

КИЇВ–ХАРКІВ
«ПРАВА ЛЮДИНИ»
2011

ББК 67.9(4УКР)
М 77

Авторський колектив:

*І.О. Бандурка, О.М. Бандурка, О.Ф.Бондаренко, В.О. Брижик, Т.І. Бугаєць,
І.І. Довгаль, С.В. Гудь, М.В. Євсюкова, О.А. Калашник, Л.І. Козуб., Л.Г. Ковальчук,
О.О. Лазаренко, Б.П. Лазоренко, К.Б. Левченко, М.М. Легенька, Ю.В. Ніколайчук,
О.В. Савенок, О.І. Суслова, А.В. Чигрин, І.А. Шваб*

Загальна редакція:

*Бандурка О.М., доктор юридичних наук, професор,
академік Академії правових наук України,
Левченко К.Б., доктор юридичних наук, професор*

Рецензенти: *Головка О.М. — доктор юрид. наук, професор, перший проректор ХНУВС
Конопльов В.В. — доктор юрид. наук, професор, член-кореспондент
Академії правових наук України*

Рекомендовано до друку Вченою Радою Харківського національного університету
внутрішніх справ України, протокол № 9 від 28 жовтня 2011 року

*Ця публікація стала можливою завдяки проекту
«Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні»,
який впроваджується Програмою розвитку ООН в Україні (ПРООН)
та співфінансується Європейським Союзом та ПРООН*

*Думки, висновки чи рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання
і не обов'язково відображають погляди ПРООН чи інших організацій
та закладів системи ООН або Європейського Союзу.
При використанні матеріалів посилання на це видання є обов'язковим*

М 77 **Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству
в сім'ї. 2001–2011 роки** / Кол. авт.: О.М. Бандурка, О.Ф. Бондаренко, В.О. Брижик,
та ін.; заг. ред. О.М. Бандурки, К.Б. Левченко; вступ. слово О.О. Зарубінського. — Х.:
Видавництво «Права людини», 2011. — 240 с.

ISBN 978-617-587-048-8.

У виданні представлені результати незалежного моніторингу стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї за 2001–2011 роки. Наданий постатейний аналіз виконання закону «Про попередження насильства в сім'ї», представлені аналітичні матеріали, хронологія основних подій щодо імплементації положень закону, нормативно-правові акти, які прийняті на виконання та розвиток національного законодавства щодо попередження та протидії насильства в сім'ї. Узагальнені результати моніторингу представлені у висновках та рекомендаціях щодо подальшого вдосконалення як національного законодавства, так і державної політики та практичної діяльності у досліджуваній сфері.

Книга розрахована на широкий круг читачів, перш за все учасників законотворчого процесу, фахівців, які працюють у сфері попередження насильства в сім'ї, соціальних структур та правоохоронних органів, науковців, представників міжнародних та громадських організацій, а також усіх громадян, не байдужих до питань попередження насильства в сім'ї.

Відгуки та пропозиції надсилати на адресу: 03113, а.с. 26, МЖПЦ «Ла Страда-Україна», або info@la-strada.org.ua

ББК 67.9(4УКР)

© Колектив авторів, 2011
© Міжнародний жіночий правозахисний центр
«Ла Страда-Україна», 2011
© В.Кирильчук, обкладинка, 2011

ISBN 978-617-587-048-8

ПОДЯКИ

Центр «Ла Страда-Україна» висловлює щирі подяки за допомогу і підтримку в підготовці матеріалів моніторингу Комітетові Верховної Ради України з прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, зокрема голові комітету О.О. Зарубінському, голові підкомітету з міжнародно-правових питань та гендерної політики народному депутату України О.Ф. Бондаренко, завідувачу секретаріату В.П. Сімону, його заступникові А.В. Чигрин та помічнику народного депутата України Ю.В. Ніколайчук.

Дякуємо Департаменту сімейної та гендерної політики Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, зокрема його директору Г.Г. Жуковській та співробітникам С.В. Гудь, І.І. Довгаль, О.О. Фаримець за надання інформації про здійснену роботу та активну участь у роботі мультидисциплінарної робочої групи.

Також висловлюємо слова подяки учасникам експертної робочої групи, до якої ввійшли представники Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН, Державної пенітенціарної служби України, Державної судової адміністрації України, Державної служби статистики України, Верховного суду України, Міністерства внутрішніх справ України, Міжнародного гуманітарного центру «Розрада», Міжнародної громадської організації «Школа рівних можливостей», Українського фонду «Благополуччя дітей», Громадської організації «Жіночий консорціум України», Всеукраїнського гуманітарного центру «Волонтер», Всеукраїнської громадської організації «Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів», Громадської організації «Інформаційно-консультаційний жіночий центр», Офісу координатора проектів ОБСЄ в Україні, Програми сприяння Парламенту II, Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, Харківського національного університету внутрішніх справ України, Департаменту сімейної та гендерної політики Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, а також помічникам народних депутатів та незалежним експертам.

У ході здійснення моніторингу надсилалась велика кількість листів до органів виконавчої влади, обласних державних адміністрацій. Дякуємо усім, хто поставився до запитів про інформацію серйозно та відповідально.

Особливі слова подяки висловлюємо авторам текстів моніторингу статей Закону за дисциплінованість, дотримання стислих строків. Їх багаторічний досвід роботи у сфері протидії домашньому насильству та професіоналізм стали визначальними для дотримання стандартів належної якості підготовки моніторингу.

Дякуємо Харківському національному університету внутрішніх справ України, його керівництву та вченим за експертні консультації та допомогу в роботі.

Дякуємо Київському міському центру роботи з жінками Київської міської державної адміністрації за можливість проведення засідань мультидисциплінарних експертних робочих груп у приміщенні Центру.

Висловлюємо слова вдячності громадським організаціям, які відгукнулися на запит про інформацію щодо здійсненої роботи у цій сфері, а також про інформаційні матеріали, що стали основою для дизайну обкладинки цього моніторингу, зокрема: Молодіжній організації «Нова генерація» (м. Херсон), Музею історії жіноцтва, історії жіночого та гендерного руху (м. Харків), Всеукраїнському громадському центру «Волонтер» (м. Київ), Міжнародному гуманітарному центру «Розрада» (м. Київ), Проекту Європейського Союзу «Права жінок та дітей в Україні — комунікаційний компонент» та Програмі рівних можливостей та прав жінок в Україні (ЄС-ПРООН).

Подяка тренерам Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні (ЄС-ПРООН) за участь у проведенні анкетування дільничних інспекторів міліції та співробітників кримінальної міліції у справах дітей.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ГУМВС** — Головне управління Міністерства внутрішніх справ України
- ЗМІ** — Засоби масової інформації
- КК У** — Кримінальний кодекс України
- КМУ** — Кабінет Міністрів України
- КПК** — Кримінально-процесуальний кодекс України
- КУпАП** — Кодекс України про адміністративні правопорушення
- МВС України** — Міністерство внутрішніх справ України
- МЗС України** — Міністерство закордонних справ України
- Мін'юст** — Міністерство юстиції України
- Мінсім'їмолодіспорту** — Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту
- МОН** — Міністерство освіти та науки України;
- НЦБ Інтерполу** — Національне центральне бюро Інтерполу
- ОБСЄ** — Організація з безпеки та співробітництва в Європі
- ОДА** — Обласна державна адміністрація
- ПРООН** — Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
- СБУ** — Служба безпеки України
- ТРК** — Телерадіокампанія
- УМВС** — Управління Міністерства внутрішніх справ України

ВСТУПНЕ СЛОВО

Насильство є причиною розпаду тисяч українських сімей. На жаль, насильство у родинях залишається і досі великою бідою українського суспільства. Вчинення насильства у сім'ї перестає бути лише одним із видів порушення прав людини — воно стає порушенням основоположного права людини, права на життя: більше 1000 жінок в Україні щорічно гинуть від рук своїх близьких. Більше 102 тисяч звернень за фактами насильства в сім'ї — це лише дані офіційної статистики МВС України впродовж одного 2010 року. За даними дослідження, проведеного ПРООН того ж року, 44% українців знають про це ганебне явище на власному досвіді.

Наведені вище показники свідчать про те, що існуючий нині державний механізм та чинна державна політика боротьби з насильством в сім'ї потребують оптимізації і подальшого удосконалення, в тому числі і на законодавчому рівні.

Маю відзначити, що Україна була однією з перших держав Східноєвропейського регіону, яка розробила і прийняла спеціальний закон — «Про попередження насильства в сім'ї». Цей важливий документ став упевненим кроком до забезпечення захисту прав наших громадян та розвитку гендерної рівності, який зробила Верховна Рада України 10 років тому. Пізніше були внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та прийняття нормативних актів, які конкретизували положення Закону.

У 2006 р. Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин ініціював Парламентські слухання «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства», проведення яких засвідчило, що насильство в сім'ї не приватна справа, а одна з найгостріших проблем суспільства. За результатами парламентських слухань Верховною Радою України були затверджені рекомендації, які ще й досі не реалізовані в повному обсязі.

Комітет постійно здійснює парламентський контроль за станом виконання законодавства у сфері попередження насильства в сім'ї, а також веде активну співпрацю з міжнародними та громадськими організаціями, підтримуючи їхні ініціативи як у напрямі вдосконалення законодавства, так і впровадження громадського контролю за його виконанням.

Моніторинг стану виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» за всі десять років його чинності, здійснений з ініціативи громадських організацій групою фахових експертів, виявив сильні та слабкі сторони Закону відповідно до сучасних реалій, що, безумовно, допомогло намітити подальші етапи і вектори розвитку та вдосконалення національного законодавства та державної політики у сфері боротьби з насильством у сім'ї.

Даний моніторинг поєднав правничий підхід із суто прагматичним. У рамках його здійснення було перевірено практичне функціонування кожної зі статей Закону, зокрема у контексті діяльності всіх суб'єктів владних повноважень. Проведений порівняльний аналіз передбачених Законом обов'язків, покладених на органи виконавчої влади

різних рівнів і профільних закладів, та реальних дій і наданих ними послуг. Через недосконалість та недостатність дій цих органів постраждалі часто не отримують відповідної допомоги, а кривдники — не несуть належної відповідальності. На цьому ґрунті слід говорити про виняткову необхідність як удосконалення чинного національного законодавства, так і застосування міжнародних норм через ратифікацію міжнародних документів, котрі містять високі стандарти у сфері захисту постраждалих осіб та попередження насильства в сім'ї.

Нині на часі — наступний крок принципової ваги: ратифікація Конвенції Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством, підписаної від імені України 7 листопада 2011 року.

*О.О. Зарубінський,
Голова Комітету Верховної Ради України
з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин*

Розділ 1

МОНІТОРИНГ ВИКОНАННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї»: ПОСТАТЕЙНИЙ АНАЛІЗ

1.1. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

За десять років існування Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» було зроблено чимало. Завдяки чому стають зрозумілими та візуалізованими масштаби цієї проблеми. Визначені органи державної влади, відповідальні за координацію дій щодо протидії насильству в сім'ї. Налагоджується взаємодія між різними органами державної влади. Розпочалося впровадження системної роботи соціальними службами та управліннями у справах сім'ї та молоді. Здійснюються масштабні освітні проекти для різних категорій фахівців та інформаційні кампанії. Зроблений аналіз судової практики. Розроблені та впроваджуються корекційні програми для осіб, які скоїли насильство в сім'ї. Перелік позитивних надбань можна продовжувати. Але й досі, особа, яка потерпає від насильства в сім'ї, не отримує належного захисту, а кривдник не несе належної відповідальності.

Основними цілями моніторингу стану виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» було визначено надання відповідей на питання: наскільки захищена жертва від вчинення щодо неї/нього насильства в сім'ї; чи зроблено все для того, щоб правопорушник притягнувся до відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, а в майбутньому не чинив насильство знов.

Тож перед експертною групою та авторами стояли завдання: здійснити аналіз діяльності органів державної влади щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та підготувати висновки та рекомендації щодо вдосконалення законодавства України з метою забезпечення прав та інтересів жертв насильства, створення ефективної системи захисту і надання їм допомоги, покарання кривдників та здійснення ефективної профілактичної роботи.

Для цього був зроблений постатейний аналіз Закону, а також зібрані та підготовлені аналітичні матеріали. До кожної статті були розроблені кількісні та якісні індикатори. Статті Закону аналізувалися за такими критеріями та відповідями на питання: відповідність статті міжнародним стандартам; що дала стаття для захисту жертви насильства в сім'ї та покарання кривдника; досягнення та здобутки; перешкоди у виконанні статті; що і чому не діє з положень статті, ризику; що необхідно зробити, щоб стаття працювала на практиці. На цій основі розроблені загальні висновки та рекомендації.

Автори використовували різні методи наукових досліджень, в тому числі методологію, яка розроблена Адвокатами з прав людини — «Документування реалізації закону про домашнє насильство: методологія з моніторингу прав людини», травень 2011 р. з подальшою адаптацією відповідно до національного законодавства. Були проведені кабінетні дослідження, здійснений порівняльний аналіз законів України та нормативно-правових актів, які готувались та приймалися з метою створення механізмів їх реалізації, поглиблений аналіз публікацій з проблеми.

У процесі підготовки до збору інформації було визначено основні питання і надіслано у вигляді інформаційних запитів до всіх причетних органів державної влади та обласних державних адміністрацій. Інформація, якої не вистачало, збиралася за допомогою депутатських звернень та запитів.

Був здійснений аналіз сайтів органів виконавчої влади та громадських організацій, аналіз судової практики у справах, що безпосередньо стосуються насильства в сім'ї, статистичних даних та даних соціологічних досліджень, звітів громадських та міжнародних організацій. Були також проінтерв'ювані фахівці та експерти, які брали участь у розробці, прийнятті та впровадженні Закону. Проведений додатковий цільовий аналіз звернень на Національну «гарячу лінію» із запобігання насильству та захисту прав дитини, скарг та історій потерпілих від насильства в сім'ї.

З метою моніторингу виконання дільничними інспекторами міліції та співробітниками кримінальної міліції у справах дітей норм Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та виявлення тих труднощів, з якими вони стикаються на практиці, розроблений інструментарій та проанкетовано 294 міліціонери у восьми областях України та в Автономній Республіці Крим.

Водночас, слід зазначити, що, зважаючи на комплексність проблеми насильства в сім'ї, тривалість його замовчування та існування багатьох непрямих факторів впливу, автори визнають обмеженість проведеного моніторингу та не завжди глибинний і повний аналіз окремих положень статей, впливу Закону в цілому та можливі з шляхів покращення ситуації щодо насильства в сім'ї.

1.2. СТАТТЯ 1. ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ

Для цілей цього Закону наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

- **насильство в сім'ї** — будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю;
- **фізичне насильство в сім'ї** — умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побойв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності;
- **сексуальне насильство в сім'ї** — протиправне посягання одного члена сім'ї на статеvu недоторканність іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї;

- **психологічне насильство в сім'ї** — насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю;
- **економічне насильство в сім'ї** — умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я;
- **члени сім'ї** — особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання;
- **жертва насильства в сім'ї** — член сім'ї, який постраждав від фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку іншого члена сім'ї;
- **попередження насильства в сім'ї** — система соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню насильства в сім'ї, припинення насильства в сім'ї, яке готується або вже почалося, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильства в сім'ї, а також медико-соціальна реабілітація жертв насильства в сім'ї;
- **реальна загроза вчинення насильства в сім'ї** — погроза вчинення одним членом сім'ї стосовно іншого члена сім'ї умисних дій, передбачених абзацом другим цієї статті, якщо є реальні підстави очікувати її виконання;
- **захисний припис** — спеціальна форма реагування служби дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції у справах дітей щодо захисту жертви насильства в сім'ї, яким особі, яка вчинила насильство в сім'ї, забороняється вчиняти певні дії стосовно жертви насильства в сім'ї;
- **корекційна програма** — програма, спрямована на формування гуманістичних цінностей та ненасильницької моделі поведінки в сім'ї особи, яка вчинила насильство в сім'ї.

Якісні індикатори:

- *відповідність термінів міжнародним стандартам, міжнародним документам;*
- *прив'язка до судової практики;*
- *еволюція внесення змін і доповнень до ст. 1;*
- *узгодження з іншими нормативно-правовими актами.*

Кількісні індикатори:

- *кількість змін і доповнень до ст. 1.*

Стаття 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» визначає понятійний апарат, який відтворює сутність проблеми насильства в сім'ї. Поняття, закріплені в ст. 1, є важливими як для самого закону, так і для всієї системи подолання насильства в сім'ї.

Поняття, закладені у ст. 1, є гендерно нейтральними. Водночас необхідно розуміти, що насильство в сім'ї є проявом гендерного насильства, що визнається сьогодні як важлива проблема в міжнародному порядку денному з прав людини.

Насильство складається з широкого кола порушень прав людини, зокрема жінок, включно з торгівлею жінками та дівчатами, зґвалтуванням, подружнім насильством, сексуальним насильством проти дітей, культурними практиками і традиціями, спрямованими проти репродуктивного і сексуального здоров'я жінок та дівчат. Насильство в сім'ї та протидія цьому явищу є однією з найактуальніших проблем сьогодення та складовою поняття насильства щодо жінок. Тому розгляд визначень насильства в сім'ї та його видів неможливий у повному обсязі без розгляду визначення насильства щодо жінок.

З 34 773 звернень стосовно насильства в сім'ї, що надішли протягом першого півріччя 2011 р. до структурних підрозділів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, 31 119 звернень надійшли від жінок, 3454 від чоловіків та 200 від дітей.

Розглядаючи визначення понять, закріплених в ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», необхідно аналізувати їх ефективність як через застосування на практиці, так і через призму відповідності міжнародним стандартам у цій сфері. На сьогодні, на наш погляд, головний камінь спотикання, що існує у сфері термінології — це її неузгодженість, її відмінності як на законодавчому рівні, так і в аналітичних матеріалах, що відповідно впливає на правозастосовну практику.

Поняття «насильство щодо жінок», «насильство в сім'ї» розкриваються в міжнародно-правових актах зобов'язального та рекомендаційного характеру, що існують як на рівні ООН, так і Ради Європи.

Так, ще в 1992 р. Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок під час своєї 11 сесії прийняв Загальну рекомендацію № 19 «Насильство щодо жінок», в якій чітко визначив, що «насильство стосовно жінок являє собою одну з форм дискримінації, що серйозно обмежує можливості жінок щодо користування правами та свободами на основі рівності з чоловіками». Насильство в сім'ї розглядається як прояв насильства щодо жінок, оскільки непропорційно впливає на жінок і саме жінки в переважній більшості страждають від цього порушення прав людини.

Декларація ООН (20 грудня 1993 р.) щодо викорінення насильства проти жінок надає засади для визначення гендерного насильства.

Стаття 1 Декларації щодо викорінення насильства проти жінок

Насильство проти жінок означає будь-який акт насильства, здійснений за ознакою статі, який завдає або може завдати фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди або страждання жінкам, а також загрози здійснення таких актів, примус чи свавільне позбавлення волі як у громадському, так і в приватному житті».

Стаття 2 Декларації визначає, що міжнародна спільнота визнає загальний характер форм насильства проти жінок. Визначення містить (але не обмежується цим): **фізичне, сексуальне і психологічне насильство, яке має місце як у сім'ї, так і в суспільстві, включаючи побиття, сексуальні зловживання проти дівчаток, насильство, пов'язане з посагом, зґвалтування в шлюбі; пошкодження жіночих статевих органів та інші традиційні практики, що завдають шкоди жінкам; позашлюбне насильство; насильство, пов'язане з експлуатацією.**

Дівчата і жінки стикаються з систематичною дискримінацією внаслідок звичних владних стосунків, які зміцнюють і закріплюють майже загальне підпорядкування жі-

нок і дівчат. Це робить їх дуже вразливими до заподіяння фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди з боку чоловіків як у сім'ях, так і в суспільстві в цілому.

У програмах розвитку, зокрема Фонду народонаселення ООН, використовується таке визначення, яке може бути застосоване в українських умовах:

«Гендерне насильство — це насильство, яке стосується чоловіків і жінок і жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками. Це насильство спрямоване проти жінки, тому що вона жінка, чи непропорційно впливає на жінок. Воно стосується (але не вичерпується) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/чи позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві взагалі. Це також стосується насильства, яке чинить чи не зупиняє держава».

(ФН ООН, Гендерна тематична група, 1998)

Визначення гендерного насильства, яке дається Фондом народонаселення ООН, чітко встановлює соціальні виміри і глибинні причини насильства проти жінок і дівчат. Без такого розуміння проблеми не може бути сфокусованої і відповідальної політики і зусиль з подолання насильства.

Отже, міжнародні документи, як підписані та ратифіковані Україною, так і такі, що мають рекомендаційний характер, зазначають ключові параметри таких понять, як насильство щодо жінок у цілому та насильство в сім'ї зокрема, проте формальний їх переклад українською мовою не є запорукою розбудови ефективного інструментарію для його подолання. Це пов'язано як з системою законодавства в Україні в цілому, так і його мовою. Тому часто визначення відповідності законодавства міжнародним стандартам стикається з проблемою його відповідної інтерпретації.

Проте є речі, які не залежать від вищезазначених факторів.

Якщо говорити про відповідність терміна «**насильство в сім'ї**» міжнародним стандартам, то слід зупинитися на кількох позиціях — повнота охоплення проблеми терміном та його точність передання в українському законодавстві.

Базова дискусія стосується визначень термінів (ст. 1), зокрема щодо того, залишати визначення «насильство в сім'ї» чи змінити його на «домашнє насильство» або інший відповідний термін. Це питання не має однозначного розв'язання. Наприклад, на рівні Ради Європи відбулася трансформація термінів. Так, якщо в Рекомендаціях R (85) 4 з питань насильства в сім'ї та R (2002) 5 щодо захисту жінок від насильства використовувався термін «насильство в сім'ї», то сьогодні Рада Європи використовує поняття «домашнє насильство», яке вживається як у міжнародно-правових актах, так і в офіційних текстах.

Модельне законодавство ООН про насильство в сім'ї визначає, що **насильницькі дії в сім'ї** означають усі насильницькі дії фізичного, психологічного і сексуального характеру відносно жінок, здійснені на підставі статевої ознаки особою або особами, які пов'язані з ними родинними і близькими стосунками, від словесних образ і погроз до важких фізичних побиттів, викрадення, загрози каліцтвами, залякування, примус, переслідування, словесні образи, насильницьке або незаконне вторгнення в житло, підпал, знищення власності, сексуальне насильство, згвалтування в шлюбі, насильство, пов'язане з посагом або викупом нареченої, каліцтва геніталій, насильство, пов'язане з експлуатацією через проституцію, насильство відносно хатніх робітниць та спроби здійснити такі акти повинні розглядатися як «насильство в сім'ї».

Нова Конвенція Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством, яка відкрита до підписання у травні 2011 р. у ст. 3 «Визначення термінів» встановлює, що під **домашнім насильством** слід розуміти *всі акти фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, що здійснюються у сім'ї або на побутовому рівні або між колишнім чи теперішнім подружжям/партнерами, незважаючи на те, чи проживає правопорушник із жертвою або окремо від неї.*

На національному рівні на користь терміна «домашнє насильство» висловлюються думки, що він є більш широким визначенням і включає до переліку осіб, на яких може поширюватись дія цього закону, і тих, хто вже не перебуває в шлюбі, або інших осіб, які мешкають разом і не підпадають під визначення сім'ї згідно з Сімейним кодексом України. Ще одним аргументом на користь запровадження цього терміна в українському законодавстві є його все більш широке використання на міжнародному рівні.

Водночас, інші думки (зокрема, з боку гендерних уповноважених секретаріатів комітетів Верховної Ради) стосуються того, що термін «домашнє насильство» незрозумілий і відсутній в українському законодавстві. Деякі вчені та практики висловлюють думку, що цей термін звужує поняття до насильства вдома. Домашнє — прикметник, який стосується дому, а в даному аспекті предметом є відносини і юридичний статус осіб, які повніше описуються поняттям сім'ї. Це також говорить не на користь зміни терміна. Інші фахівці висловлюються на користь терміна «насильство в побуті», але тоді виникають питання, яким чином можна буде розмежувати насильницькі дії між близькими людьми та, наприклад, насильством, що виникло між сусідами на побутовому ґрунті. Можна також розширити або дати визначення поняттю «сімейні стосунки» — це може вирішити проблему без зміни терміна, який уже є сталим, відомим, а тому здається більш доцільним для застосування. Водночас, необхідно розуміти, що головне у цій дискусії не назва, а коло відносин та суб'єктів, які описуються цим терміном. Ці аспекти необхідно враховувати при вдосконаленні законодавства України та його гармонізації з міжнародними стандартами, в тому числі й нещодавно прийнятою, але ще не підписаною та не ратифікованою Україною Конвенцією Ради Європи про попередження та боротьбу із насильством щодо жінок та домашнім насильством.

З 2008 р. Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту розпочало активну роботу над удосконаленням законодавства щодо подолання насильства в сім'ї. Для цього була створена експертна робоча група з представників профільних міністерств та відомств, міжнародних і громадських організацій, наукових установ. У проекті Закону, розповсюдженому Міністерством у грудні 2010 р., був застосований термін «домашнє насильство». За підтримки Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні у 2011 р. було підготовлено проект нової редакції Закону, що також містить термін «домашнє насильство».

Водночас сам термін «насильство в сім'ї» в нинішній редакції є таким, що в цілому відповідає міжнародним стандартам. Так, у визначенні подаються форми такого насильства, серед яких фізичне, психологічне, сексуальне й економічне. До речі, остання форма є своєрідним «ноу-хау» українського законодавства, адже фактично міжнародні стандарти на рівні ООН та Ради Європи до останнього часу розглядали 3 основні форми — фізичне, сексуальне та психологічне насильство. Нова Конвенція Ради Європи містить усі чотири форми.

Що ж стосується визначення самих понять «фізичне насильство», «психологічне насильство», «сексуальне насильство» та «економічне насильство», то вони містять певні недоліки та потребують подальшого доопрацювання.

Так, наприклад, термін «фізичне насильство» не включає в себе умисне позбавлення свободи, що є частим проявом саме фізичного насильства. Термін «сексуальне насильство» визначається через протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканність іншого. Але само формулювання «протиправне посягання» є нелогічним, оскільки посягання само по собі вже є протиправним актом. Оскільки предметом даного аналізу є стан виконання ст. 1 Закону, а також визначення відповідності термінів міжнародним стандартам, то детальний аналіз термінів, їх недоліків є предметом окремого дослідження.

Закон містить термін «попередження насильства в сім'ї», що розкривається через систему заходів, спрямованих як на усунення причин та умов, припинення самого насильства, так і притягнення до відповідальності винних та реабілітацію жертв. Фактично цей термін включає в себе всі компоненти запобігання та протидії, що являють собою більш комплексні поняття. Оскільки попередження являє собою профілактику, на рівні Закону відбувається підміна понять. Ця прогалина має бути усунута, і система заходів з подолання насильства в сім'ї має охоплювати різні етапи циклу насильства, а також давати можливість залучити ширше коло організацій до його подолання.

Говорячи про еволюцію змін, слід відзначити, що у 2008 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї», яким у тому числі було внесено зміни до ст. 1 до Закону «Про попередження насильства в сім'ї».

Зокрема було введено нові терміни — члени сім'ї, корекційна програма, а також виключено термін «віктимна поведінка». Новели стосувалися, зокрема, кола осіб, на яких поширюється дія Закону. Окрім осіб, що перебувають у шлюбі, були додані також ті, що проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання. Таке визначення відповідає поняттю сім'ї, що міститься у ст. 3 Сімейного кодексу України, але водночас не враховує інші категорії осіб, які страждають від домашнього насильства, якими є колишнє подружжя; особи, які проживають спільно, але не мають спільного побуту і взаємних прав та обов'язків. Окремо слід приділити увагу вимозі спільного проживання. За умови відсутності факту спільного проживання родичів прямої та непрямої лінії родства, якими є батьки, бабусі, дідусі, брати, сестри тощо, ці особи не входять у коло осіб, які захищені цим Законом. Поняття «члени сім'ї» штучно звужує можливість притягнення винних до відповідальності, і цей факт створює умови для продовження насильства в сім'ї, для безвідповідальності винних.

Такий підхід не відповідає міжнародним стандартам у сфері протидії насильству в сім'ї, що встановлюють вимогу поширення законодавства у цій сфері на подружжя, дітей та батьків, інших членів сім'ї, незалежно від факту спільного проживання, а також обов'язковий захист колишнього подружжя, інтимних партнерів. Для усунення цієї колізії в національному законодавстві вважаємо за доцільне змінити термін «члени сім'ї» на термін «особи, на яких поширюється дія заходів з протидії насильству в сім'ї».

Також унаслідок змін було виключено визначення віктимної поведінки та положення про попередження про її неприпустимість. Це було зроблено внаслідок численних звернень громадських організацій про зловживання цією нормою Закону та її перекручення, коли потерпілу особу звинувачували в тому, що над нею відбулося насильство.

У цілому можна вважати такі зміни позитивними, бо визначення, яке первинно було в Законі, може розглядатися як однобічне і звинувачувальне щодо жертви.

Віктимна поведінка — поведінка потенційної жертви насильства в сім'ї, що про-
вокує насильство в сім'ї.

Але визначення віктимної поведінки, яке застосовувалося в ст. 11, може бути заміненим на інше, наприклад, «Віктимна поведінка — дії певної особи, які вводять її в групу ризику».

Звертаючись до проблеми в цілому, можна навести одну з класифікацій, запропонованих А.Л. Репецькою¹, згідно з якою соціально несхвальна віктимна поведінка може бути класифікована як винувата чи невинувата. Авторка розглядає такі види соціально несхвальної поведінки потерпілих:

- неправомірна поведінка, яка містить порушення індивідом карно-правових норм або правових норм інших галузей права (цивільних, адміністративних тощо);
- аморальна поведінка, що порушує норми моралі;
- необачна поведінка жертви, що неправильно уявляє кінцеві наслідки своїх вчинків і проявляється в недотриманні нею необхідних заходів обачності.

Цілковите виключення феномену віктимної поведінки із сфери дії Закону ніяким чином не усуває існування різноманітних проявів цього явища, в тому числі й таких, що реально стимулюють прояви агресії. Цей фактор має враховуватись соціальними працівниками та психологами під час роботи із жертвами насильства в сім'ї з метою вироблення безпечної моделі поведінки. Але ще більш важливою діяльністю щодо зміни поведінки є корекційна робота з особами, які вчиняють насильство в сім'ї.

Доповнення, які ввели поняття корекційної програми, були довго очікуваними та необхідними з огляду на те, що протидія насильству є неповною без роботи з кривдниками, проте форма змін на сьогодні не є відповідною та адекватною для використання, що багато в чому перешкоджає застосуванню на практиці корекційних програм. Це пов'язане з тим, що, згідно із Законом, робота з кривдниками має відбуватися в тих же кризових центрах, в яких ведеться робота з потерпілими від насильства в сім'ї.

Такий правовий казус стався внаслідок того, що під час розгляду змін до Закону в сесійній залі були порушені положення Регламенту, а висновки юридичного управління, які не містять пропозицій щодо формулювання, були прийняті як поправки.

*Витяг зі стенограми 15 засідання Верховної Ради України
25 вересня 2008 року, 10:00 година²*

11:57:02

ТОМЕНКО М.В.

Ти не відповідаєш, ні?

Шановні колеги, я хотів звернути увагу на таке, ідеологічно законопроект такий, що треба його ухвалювати, але міститься ціла низка норм, які точно не будуть реалізовані. То нам треба порадитися і подумати, як вийти з ситуації. Ну, наприклад, ми організуємо тут притулки для жертв насильства в сім'ї. Значить, хто створює? Притулки створюють місцеві адміністрації. За які гроші воно створює? В законі про місцеві адміністрації взагалі немає в них таких повноважень.

¹ Репецкая А.Л. Виновное поведение потерпевшего и принцип справедливости в уголовной политике. — Иркутск, 1994. — С. 18–19.

² http://static.rada.gov.ua/zakon/skl6/3session/STENOGR/25090803_15.htm

Тому або давайте ми зараз домовляємося, що ми тут зараз врахуємо ті пропозиції, яких тут немає в тій частині, що, скажімо, процедуру прописуємо функціонування тих інституцій, які будуть займатися цими людьми. Або тоді будуть думати, що кілька статей перенесемо на третє читання. Тому що великого розуму не треба проголосувати, щоб воно не працювало. Нам же треба проголосувати, щоб воно діяло.

Тому, Арсеній Петрович, я пропоную зараз пройтися по тих двох, трьох моментах, які не передбачають зрозумілої процедури, як буде функціонувати. Зокрема, антикризові центри і притулки для жертв насильства в сім'ї. щоб після того, як ми ухвалили, міська влада знала, як їм працювати і знала, що є структури, де можна туди людей прийняти і психологічно підтримати.

ГОЛОВУЮЧИЙ (Яценюк А.П.)

Колеги, є така пропозиція на ваш розгляд: підтримати цей законопроект в цілому. Але я від себе вношу поправки до другого читання, текст, яких ви можете побачити на останній сторінці порівняльної таблиці за підписом Михайла Теплюка. Щоб я їх зараз не перечитував, я їх зараз можу перечитати як від себе, щоб ви зрозуміли, про що йдеться.

Ми їх проголосуємо, як окрему поправку, вона спрямована на наступне, заміняємо адміністративну відповідальність, яка запропонована через примусове лікування на, фактично, ну, медичне лікування. Тобто знімаємо адмінвідповідальність, про що сказала перший заступник міністра юстиції. І таким чином, ми врахуємо поправку Мін'юсту і приймемо законопроект в цілому. Так добре, товариші? Добре? Ви заставте мене читати поправки Головного юридичного управління чи... Це не поправки Головного юридичного управління, це пропозиція народного депутата Яценюка, текст якої ви можете прочитати у висновку Головного юридичного управління.

Я прошу проголосувати за таку поправку, внесену Яценюком.

11:59:33

За-295

А це все враховано. Тобто, це і та, і друга поправка.

От ще раз, і притулки... Я ще раз для протоколу, це стосується і питання медичного заходу, а не адміністративного стягнення, і це стосується другого блоку змін до Закону «Про попередження насильства в сім'ї». Тобто, і те, і друге, Микола Володимирович, все враховано.

Колеги, даний законопроект ставиться на голосування на прийняття в цілому. Прошу голосувати.

Юридичне управління, техніко-юридичну експертизу і підготовку для підпису Голові Верховної Ради.

Прошу голосувати.

12:00:22

За-331

*Витяг з висновків Головного юридичного управління
Верховної Ради України*

Проектом пропонується створити, крім кризових центрів, ще й притулки (стаття 9-1 проекту). При цьому, правовий статус таких притулків майже нічим не відрізняється від вже існуючих кризових центрів. У зв'язку з цим необхідність їх створення має бути обґрунтованою, а відповідні положення проекту — містити на виконання приписів статті 143 Конституції України та статті 67 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» механізм щодо джерела фінансування утворених органом місцевого самоврядування притулків.

*Заступник Керівника апарату
Верховної Ради України —
Керівник Головного юридичного управління
М. Теплюк*

Одним з найважливіших питань у моніторингу виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та ст. 1 зокрема, є з'ясування того, що ці терміни дають для захисту жертв насильства в сім'ї.

До позитивних аспектів можна віднести наявність термінів у законодавстві, наявність окремого терміна «жертва», «членів сім'ї», тобто чітке визначення, кого саме захищає закон. Водночас у законі не існує визначення, від кого захищає цей закон, тобто відсутнє визначення поняття «кривдник»/«особа, яка вчинила насильство», поняття «члени сім'ї» штучно звужує можливість притягнення винних до відповідальності, і цей факт створює умови для продовження насильства в сім'ї, для безвідповідальності винних.

Окрім того існують проблеми неузгодженості деяких термінів з іншими національними законодавчими актами, невикористання їх у судовій практиці.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» **сексуальне насильство в сім'ї** являє собою протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканність іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї. Сексуальне насильство може проявлятися у вигляді зґвалтування, насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування до вступу у статевий зв'язок тощо, відповідальність за які передбачено Кримінальним кодексом України. Водночас, згідно зі ст. 152 КК України, **зґвалтування** означає статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Отже, якщо зіставити ці два терміни, врахувавши, що термін сексуальне насильство включає в себе зґвалтування, можна зробити висновок, що вони є неузгодженими між собою. Зокрема мова йде про застосування фізичного насильства як ознаки зґвалтування і відсутність такої ознаки у визначенні сексуального насильства в цілому.

Так, наприклад, термін «жертва насильства в сім'ї» є категорією, якою переважно оперують соціальні служби, громадські організації. На рівні судового розгляду справ у порядку кримінального судочинства або притягнення особи до адміністративної відповідальності використовується процесуальний термін потерпіла особа. У цивільному судочинстві жертва насильства в сім'ї переважно має статус позивача.

Як засвідчив моніторинг судових справ у порядку кримінального та цивільного судочинства, що було проведено в рамках Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні у 2011 р. під час роботи над посібником для суддів щодо запобігання насильства в сім'ї, під час вирішення справ, пов'язаних з насильством в сім'ї, судді майже ні-

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

коли не посилаються на Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» і оперують категоріями, що містяться або у Кримінальному кодексі, або в постановах Пленуму Верховного Суду України.

Також існують проблеми застосування термінології під час вирішення справ про притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї. Зустрічаються судові рішення, в яких відсутнє посилання, яка форма насильства була вчинена.

З постанови суду у справі № 3-164/09, 3-165/09 вбачається, що чоловік вчинив фізичне, психологічне та спробу економічного насильства, однак суд не зазначив це у своєму рішенні,

...07.02.2009 року о 18.00 год. за місцем свого проживання ОСОБА 1, вчинив насильство в сім'ї: а саме перебуваючи в нетверезому стані вчинив сварку зі своєю дружиною ОСОБА 2, під час якої ображав її нецензурними словами та виганяв з квартири.

...25.02.2009 року близько 19-00 год. за місцем свого проживання ОСОБА 1, вчинив насильство в сім'ї: а саме перебуваючи в нетверезому стані вчинив сварку зі своєю неповнолітньою дочкою ОСОБА 3, 1993 року народження, під час якої ображав її нецензурними словами та наніс їй тілесні ушкодження.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Визначення термінів, що містяться у ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», повною мірою не відповідають сутності проблеми насильства в сім'ї та міжнародним стандартам. Крім того, частина з них не узгоджена з іншими нормативно-правовими актами. Визначення термінів є засадничою частиною будь-якого закону, тому дуже важливо, щоб Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» містив терміни, які відповідатимуть сутності проблеми насильства в сім'ї, міжнародним стандартам у цій сфері та будуть такими, що узгоджені з іншими законодавчими актами і зможуть бути застосовані на практиці. Терміни мають бути доповнені та відредаговані як відповідно до вимог законодавчої техніки, так і змістовно у відповідності до міжнародних стандартів. У подальшому, при розробці змін та доповнень до законодавства України у сфері подолання насильства в сім'ї термінологія має обговорюватися групою експертів із залученням як фахівців різних галузей права, так і гендерних фахівців, експертів з міжнародного права, фахівців з редагування тощо.
2. Коло осіб, на яких має поширюватися дія законодавства з попередження насильства в сім'ї, окреслене через поняття «члени сім'ї», не відповідає ані сутності проблеми, ані міжнародним стандартам, що робить неможливим на практиці захистити певні групи осіб, які не підпадають під це поняття, але страждають від насильства в сім'ї та потребують допомоги. Ця прогалина має бути усунута в найближчий час з метою забезпечення прав жертв домашнього насильства та надання їм відповідного захисту і допомоги.
3. Під час розгляду справ, пов'язаних з насильством у сім'ї, в судах майже відсутня практика посилання на Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» та не застосовуються терміни, визначені у ст. 1 Закону. Це впливає і на кваліфікацію правопорушень, і на розуміння сутності проблеми в цілому. У подальшому вбачається необхідним узагальнення судової практики у справах, пов'язаних із насильством в сім'ї, та на рівні Верховного Суду винесення рекомендації щодо використання

Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» під час розгляду такої категорії справ як у порядку кримінального, так і цивільного судочинства та в справах про притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності.

Пропозиції робочої групи, яка була створена 2008 р. з ініціативи Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту з метою подальшого вдосконалення законодавства України у сфері протидії насильству в сім'ї

- **домашнє насильство** — будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування **однієї особи по відношенню до іншої особи (у тому числі жорстоке поводження з дитиною)**, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю;
- **фізичне насильство** — умисне **позбавлення свободи, спричинення болю**, нанесення **однією особою іншій особі** побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті потерпілого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності;
- **сексуальне насильство** — протиправне посягання **однієї особи** на статеву недоторканність **іншої особи**, а також дії сексуального характеру по відношенню до **неповнолітнього**;
- дії сексуального характеру — це вчинення розпусних дій щодо особи, які не містять ознак злочину;
- **психологічне насильство** — насильство, пов'язане з дією **однієї особи** на психіку **іншої особи** шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими умисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю;
- **економічне насильство** — умисне позбавлення **однією особою іншої особи** житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, у тому числі аліментів, на які потерпілий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я;
- **жорстоке поводження з дитиною** — усі **форми фізичного, психічного та економічного насильства, образи, недбале поводження, залишення без догляду та піклування, результатом якого може стати заподіяння шкоди фізичному чи психічному здоров'ю дитини**;
- **особи, на яких поширюється дія заходів з протидії домашньому насильству** — особи, які перебувають у шлюбі; проживають **спільно**, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання; **особи, які не перебувають у шлюбі, але мають спільних дітей**;
- **особа, яка зазнала домашнього насильства (потерпіла від домашнього насильства)** — особа, яка зазнала **фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку інших осіб, на яких поширюється дія заходів із запобігання та протидії домашньому насильству (дія цього Закону) і якій заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду**.
- **особа, яка вчинила домашнє насильство** — особа, яка вчинила дії **фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства по відношенню до осіб, на яких поширюється дія заходів (дія цього Закону) із запобігання та протидії домашньому насильству**;

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

- запобігання та протидія домашньому насильству — система соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню домашнього насильства; припинення домашнього насильства, яке готується або вже почалося; проведення корекційних програм чи притягнення до відповідальності осіб, які вчинили домашнє насильство, а також реабілітація осіб, які зазнали домашнього насильства;
- захисний припис — спеціальна форма реагування служби дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції у справах дітей щодо захисту особи, потерпілої від домашнього насильства, яким особі, яка вчинила домашнє насильство, забороняється вчинити визначені в захисному приписі дії стосовно особи, потерпілої від домашнього насильства;
- корекційна програма — комплекс соціальних послуг, спрямований на формування в особи, яка вчинила домашнє насильство, навиків ненасильницької моделі поведінки, що ґрунтується на відповідальності за свою поведінку та її наслідки;
- соціальні заходи — система заходів, спрямованих на формування ненасильницьких моделей поведінки та моделей поведінки, які зменшують ризик виникнення ситуації домашнього насильства;
- спеціальні заходи — система заходів, спрямованих на припинення домашнього насильства; реабілітацію осіб, які проживали в умовах домашнього насильства та відновлення ненасильницьких стосунків; притягнення до відповідальності особи, яка вчинила домашнє насильство;
- погроза вчинення домашнього насильства — висловлювання або дії про наміри вчинення умисних дій, передбачених абзацом другим цієї статті, якщо є обґрунтовані підстави очікувати їх виконання;
- офіційне попередження — це спеціальний захід реагування органів внутрішніх справ щодо захисту особи потерпілої від домашнього насильства, яким особа, яка вчинила домашнє насильство, офіційно попереджається про неприпустимість вчинення домашнього насильства.

1.3. СТАТТЯ 2. ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

Законодавство про попередження насильства в сім'ї складається з Конституції України, цього Закону, інших нормативно-правових актів, які регулюють відносини щодо попередження насильства в сім'ї.

Якісні індикатори:

- *якість нормативно-правових актів, що регулюють попередження насильства в сім'ї;*
- *відповідність нормативно-правових актів міжнародним стандартам.*

Кількісні індикатори:

- *кількість нормативно-правових актів, що регулюють попередження насильства в сім'ї*

Положення, закріплене у ст. 2 Закону, є обов'язковим для всіх законів і носить майже універсальний характер. Проте, перш ніж давати оцінку виконання даної статті за 10 років з часу прийняття Закону, необхідно відзначити такі особливості представленої правової норми.

У ст. 2 Закону «Про попередження насильства в сім'ї» відсутнє положення, яке має досить важливе значення в аспекті ефективної протидії насильству в сім'ї, а саме — посилення на міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Наприклад, у ст. 2 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» закріплено, що якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим Законом, то застосовуються правила міжнародного договору. А це означає, що законодавець чітко встановив, що нормативно-правова база у сфері забезпечення гендерної рівності складається не тільки з норм національного права, але й з міжнародних нормативних актів.

У Законі «Про попередження насильства в сім'ї» відсутнє посилання на міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України як частину законодавства у сфері попередження насильства в сім'ї.

Відсутність прямого посилання у Законі «Про попередження насильства в сім'ї» на норми міжнародних договорів впливає на низьку ефективність застосування міжнародних стандартів у сфері протидії насильству в сім'ї на рівні правозастосування.

Важливість цього положення також обумовлена тим, що в практиці (особливо судовій) часто нехтуються положення ст. 9 Конституції України і міжнародні договори не визнаються обов'язковими, зокрема для суддів при розгляді відповідних справ.

Таким чином, при розробці нового законопроекту або внесенні змін до чинного закону. Варто додати до переліку складових законодавства у сфері попередження насильства в сім'ї — міжнародні договори, які ратифіковані у встановленому законодавством порядку.

З часу дії Закону в державі було прийнято низку нормативно-правових актів, які безпосередньо чи опосередковано стосуються врегулювання проблеми насильства в сім'ї. Вони поділяються на 2 основні групи — закони та підзаконні нормативно-правові акти.

За станом на 30 вересня 2011 р., до чинних законів, що діють у сфері попередження насильства в сім'ї, належать:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. із змінами і доповненнями.
2. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. № 2789-III зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008 р. № 599-VI.
3. Ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.84 р. № 8073-X, що була внесена до КУпАП Законом від 15.05.2003 р. та діє в редакції Закону України від 25.09.2008 р. № 599-VI із змінами, внесеними згідно із Законом від 02.12.2010 р. № 2744-VI.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III із змінами.

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X із змінами.
6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III із змінами.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV із змінами.
8. Житловий кодекс Української РСР від 30.06.1983 р. № 5464-X із змінами.
9. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р. № 966-IV із змінами, внесеними згідно з Законами від 24.06.2004 р. № 1891-IV, від 16.04.2009 р. № 1276-VI, від 15.12.2009 р. № 1759-VI, від 19.04.2011 р.
10. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» 21.06.2001 р. № 2558-III в редакції Закону від 15.01.2009 р. № 878-VI.
11. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04. 2001 р. № 2402-III із змінами.
12. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР із змінами.
13. Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 05.03.2009 р. № 1065-VI.
14. Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 р. № 565-XII.

ПІДЗАКОННІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ, ЧИННІ ЗА СТАНОМ НА 30 ВЕРЕСНЯ 2011 р.

15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» від 26.04.2003 р. № 616 із змінами внесеними згідно з Постановами КМ від 17.11.2004 р. № 1572, від 20.04.2005 р. № 305, від 19.09.2007 р. № 1134.
16. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження типового положення про центр соціально-психологічної допомоги» від 12.05.2004 р. № 608 із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ від 25.12.2004 р. № 1757, від 24.09.2005 р. № 962, від 15.11.2006 р. № 1620, від 03.06.2009 р. № 541.
17. Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поведіння з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16.01.2004 р. № 5/34/24/11 (зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 22.01. 2004 р. за № 99/8698).
18. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї» від 23.01.2004 р. № 38.
19. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про управління у справах сім'ї, молоді та спорту обласної, Севастопольської міської державної адміністрації, про відділ у справах сім'ї, молоді та спорту районної, районної у м. Севастополі державної адміністрації де серед інших функцій визначено повноваження щодо попередження насильству в сім'ї» від 01.02.2006 р. № 78 із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ від 26.07.2006 р. № 1022 (1022-2006-п), від 01.08.2007 р. № 996 (996-2007-п).

20. Наказ Мінсім'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, Мінтрансзв'язку, МВС та Державного департаменту України з питань виконання покарань «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах» від 14.06.2006 р. № 1983/388/452/221/556/596/106 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 12.07.2006 р. за № 824/12698).
21. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту» від 08.11.2006 р. № 1573 із змінами внесеними згідно з Постановою КМ від 27.02.2008 р. № 101.
22. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах» від 25.04.2008 р. № 1795 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 29 травня 2008 р. за № 471/15162).
23. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді «Про єдину електронну систему обліку дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, та осіб, які бажають взяти їх на виховання» від 18.11.2008 р. № 4580 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 17 грудня 2008 р. за № 1200/15891).
24. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 р. № 3131/386 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України від 30.09.2009 р. за № 917/16933).
25. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді «Про затвердження Примірною положення про Кризовий центр для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення» від 10.06.2009 р. № 1977.
26. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України» від 11.11.2010 р. № 550 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 6 грудня 2010 р. за № 1219/18514).
27. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді «Про апробацію корекційних програм для роботи з особами, які вчиняють насильство в сім'ї» (на базі Київського міського центру соціально-психологічної допомоги та Центру у справах сім'ї та жінок Деснянської районної у місті Києві державної адміністрації)» (наказ від 19.02.2010 р. № 390).
28. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді «Про затвердження Порядку здійснення центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціального інспектування сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах» від 27.05.2010 р. № 1480 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 28 липня 2010 р. за № 569/17864).
29. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року» від 1 грудня 2010 р. № 2154-р.

30. Указ Президента «Про Положення про Міністерство соціальної політики України» від 06.04.2011 р. № 389/2011.

**ПІДЗАКОННІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ,
ЩО ВТРАТИЛИ ЧИННІСТЬ**

1. Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді «Про затвердження Порядку здійснення працівниками центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціального інспектування з метою забезпечення супроводу сімей у складних життєвих обставинах» від 04.02.2002 р. № 11. Втратив чинність на підставі наказу Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 31.03.2008 р. № 1278.
2. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про попередження насильства в сім'ї» від 28.03.2002 р. № 307.
3. Наказ Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Інструкції про порядок узяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство в сім'ї» від 09.04.2002 р. № 329 (зареєстровано в Міністерстві юстиції 22.04.2002 р. за № 380/6668). Втратив чинність на підставі спільного наказу № 3/235 від 09.03.2004.
4. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України» від 20.10.2003 № 1212. Втратив чинність на підставі наказу від 11.11.2010 р. № 550.
5. Наказ Міністерства внутрішніх справ «Про службу дільничних інспекторів міліції» від 20.10.2003 р. № 1212. Втратив чинність на підставі Наказу Міністерства внутрішніх справ від 11.11.2010 № 550.
6. Спільний наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді та Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 09.03.2004 р. № 3/235 (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30.03.2004 р. за № 399/8998). Втратив чинність на підставі спільного наказу від 07.09.2009 р. № 3131/386.
7. Указ Президента України «Про Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту» 18.08.2005 р. № 1176/2005. Втратив чинність на підставі Указу Президента від 31.05.2011 р. № 636/2011.
8. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді від 08.12.05 № 3133 «Про затвердження Типового положення про службу «телефони довіри».
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми підтримки сім'ї на період 2010 року» від 19.02.2007 р. № 244.
10. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді «Про затвердження Порядку ведення Єдиного електронного банку даних дітей, які опинились у складних життєвих обставинах» від 28.04.2007 р. № 1386. Втратив чинність на підставі Наказу Міністерств України у справах сім'ї, молоді та спорту від 18.11.2008 р. № 4580.
11. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді «Про затвердження Порядку здійснення соціального інспектування центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обстави-

нах» від 31.03.2008 № 1278 р. Втратив чинність на підставі Наказу Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту № 1480 від 27.05.2010.

За роки існування Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» було прийнято низку нормативно-правових актів як на виконання самого закону, так і не пов'язаних із самими Законом, але тією чи іншою мірою стосуються проблеми насильства в сім'ї.

Фактично, спеціальна нормативно-правова база, що спрямована на подолання суто проблеми насильства в сім'ї, (за винятком самого Закону) почала активно формуватися з 2003 р.

Так, у 2003 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову № 616 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу».

Того ж року Верховною Радою України було затверджено *Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису»*. Відповідно цим Законом Кодекс України про адміністративні правопорушення було доповнено ст. 173-2, що передбачає спеціальну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, на відміну від кримінального та цивільного законодавства. Особливості всіх видів відповідальності за вчинення насильства в сім'ї будуть розглянуті в підрозділі, присвяченому моніторингу виконання ст. 15 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

У 2006 р. у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект № 2539 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї», який передбачав внесення змін як до Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині вдосконалення ст.ст. 173-2, 262, 263, 277 КУпАП, так і до самого Закону «Про попередження насильства в сім'ї». Закон було прийнято 25 вересня 2008 р., і він набув чинності з 1 січня 2009 р.

У зв'язку з внесенням змін до Закону «Про попередження насильства в сім'ї» постала необхідність приведення у відповідність до його нових положень підзаконних нормативно-правових актів, зокрема спільного наказу № 3/235 Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді та Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї».

Оскільки Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» були внесені суттєві доповнення до законодавства в аспекті компетенції органів та служб, введення принципово нового виду роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, Міністерству у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерству внутрішніх справ довелося вдруге розробляти спільний наказ. До цієї роботи у 2008–2009 рр. були залучені фахівці інших органів та служб, зокрема Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді, Державного департаменту з питань усиновлення та захисту прав дитини, громадські організації. Спільний наказ № 3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» було зареєстровано 7 вересня 2009 р.

На рівні Верховної Ради України окрім вищезазначених законів, було прийнято постанову від 14 вересня 2006 р. № 147-V «Про проведення парламентських слухань з нагоди Міжнародного дня проти насильства щодо жінок» [1].

Відповідно до цієї постанови 21 листопада 2006 р. проведені парламентські слухання «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства» (Постанова Верховної Ради України від 22 березня 2007 р. № 817-V), що сприяло приверненню уваги до цієї проблеми на державному рівні.

Рекомендації парламентських слухань «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства» також затверджені Постановою Верховної Ради України від 22.03.2007 р. № 817-V.

Рекомендаціями передбачено ряд завдань для:

- Верховної Ради України — в частині удосконалення законодавства;
- Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту — в частині розробки та реалізації комплексу заходів щодо попередження насильства проти жінок та дітей;
- Міністерства охорони здоров'я України — в частині забезпечення створення мережі центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї;
- Міністерства освіти і науки України — в частині професійної підготовки педагогічних працівників, психологів, юристів, правоохоронців, медичних працівників;
- Державного комітету статистики України — в частині удосконалення системи державної статистичної звітності;
- Державного комітету телебачення і радіомовлення України — в частині висвітлення електронними засобами масової інформації питань попередження насильства в сім'ї;
- Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій — в частині вжиття відповідних заходів щодо попередження всіх форм насильства щодо жінок, зокрема насильства в сім'ї.

Останнім за часом прийняття підзаконним нормативно-правовим актом, що безпосередньо стосується проблеми насильства в сім'ї є розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2010 р. № 2154-р «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року» [2]. Метою прийняття цього документа є координація діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї. Недоліком зазначеного розпорядження можна вважати відсутність виділених коштів під проведення заходів.

***Практика реалізації Плану заходів з проведення
Національної кампанії «Стоп насильству!»***

Формальний підхід до діяльності щодо протидії насильству в сім'ї, з боку вищого органу виконавчої влади держави наочно виявляється на прикладі затвердженого 1 грудня 2010 р. Кабінетом Міністрів України плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 р.

По-перше, міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, Раді Міністрів Автономної Республіки Крим, обласним державним адміністраціям необхідно було забезпечити виконання плану заходів, затвердженого цим розпорядженням.

Зауважимо, що план затверджений 1 грудня, а вже 9 грудня 2010 р. Указом Президента України № 1085/2010 «Про оптимізацію органів державної влади», основне міністерство, яке відповідає за реалізацію цього плану, — Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту було ліквідовано.

Протягом більш ніж 10 місяців воно перебувало в стадії ліквідації, не маючи змоги в повному обсязі виконувати покладені на нього функції.

По-друге, головною метою кампанії «Стоп насильству!» проголошено привернення уваги суспільства і його лідерів до проблеми подолання насильства в сім'ї як до порушення прав людини і залучення всіх громадян до боротьби з цим явищем. Її завдання — підвищення обізнаності населення про те, що насильство є порушенням прав людини, та заохочення громадян боротися із цим явищем; формування нетерпимого ставлення до насильства; вдосконалення законодавчої бази; розробка дієвих механізмів попередження, зупинення та подолання насильства.

Але що ж для цього має бути зроблено? Подивимося на заходи, які містяться в плані. Так, уже в грудні того ж року мав бути поданий на розгляд Кабміну законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»».

Передбачено розробити програми факультативних курсів з питань запобігання насильству в сім'ї, навчальних програм з питань запобігання насильству в сім'ї для соціальних працівників, мінімальні стандарти соціальних послуг для осіб, що постраждали від насильства в сім'ї, інформаційно-просвітницькі програми з питань виховання гендерної культури та запобігання всім формам насильства в сім'ї, програми підготовки суддів до ведення справ, що пов'язані з насильством в сім'ї, тренінги та засідання за «круглим столом».

Планується проведення серед засуджених осіб інформаційно-роз'яснювальної роботи, спрямованої на протидію усім формам насильства та спільних нарад з питань насильства в сім'ї з метою розроблення механізму взаємодії органів державної влади, установ та організацій (ці заходи стоять поряд в одному й тому ж пункті програми!).

Поставлено також завдання розробити і провести апробацію корекційних програм та підготувати методичні рекомендації для роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї; а також забезпечити перегляд корекційних програм і методичних матеріалів за результатами зазначеної апробації.

І все це встигнути потрібно було вже в грудні 2010 р., що є абсолютно нереалістичним. Закладання подібних нереалістичних термінів виконання заходів — це явний формалізм, свідчення бажання відзвітувати про підготовку програм та планів без турботи про їх виконання. Тож минув майже рік, а значна частина запланованого так і залишилась на папері.

По-третє. Планом передбачається створення і забезпечення ведення реєстру установ та організацій, діяльність яких спрямована на запобігання насильству в сім'ї, а також інформування населення через ЗМІ про види допомоги особам, які потерпають від насильства в сім'ї. При цьому надавати допомогу — не планується. Таке словосполучення — «надання допомоги» навіть не зустрічається серед формулювань заходів кампанії «Стоп насильству!».

Влітку 2010 р., коли були сподівання на можливість врахувати думки і поради експертів розробниками цих програм, громадські організації зверталися до Уряду з листами, в яких містилися конкретні пропозиції.

Серед них: врахувати пропозиції щодо недоцільності подібного формату — план з переліком заходів до 2016 р. — який за своїм визначенням не може відповідати потребам наступних років; структурувати документ, поклавши в основу рекомендації Комітету ООН з ліквідації дискримінації жінок, розроблені в результаті розгляду доповіді України (січень 2010 р.) про виконання державою Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; при підготовці документа враховувати, що надання допомоги потерпілим від насильства та створення для цього умов є найважливішою частиною державної політики в цій сфері, відобразити це в плані кампанії, де про надання допомоги не було сказано жодного слова; провести громадські обговорення проекту плану Національної кампанії «Стоп насильству!» до його затвердження.

Писалося про важливість надання допомоги. Про її відсутність з боку держави. Про закони, які обмежують її отримання 35-річним віком. Про брак коштів. Про необхідність фінансування цієї роботи не з місцевих, а з державного бюджету.

Насильство в сім'ї — це не Євро-2012. На боротьбу з ним, на відміну від останнього, грошей у держави не вистачає (www.politican.com.ua).

Крім спеціальних нормативно-правових актів, спрямованих на подолання насильства в сім'ї, нормативно-правова база України налічує цілу низку інших актів, що стосуються захисту прав дітей, молоді, сімей, у тому числі й від насильства, а також проведення відповідної роботи за цими напрямками. Так, наприклад, Закон України «Про соціальні послуги» [3] визначає, що насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї є складними життєвими обставинами, тобто такими, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно. Відповідно, особи, які постраждали від насильства в сім'ї, згідно зі ст. 6 цього Закону, мають право на отримання соціальних послуг. Причому в Законі вказано, що окрім громадян України, що опинились у складних життєвих обставинах, право отримувати соціальні послуги мають іноземці та особи без громадянства, у тому числі біженці, які проживають в Україні на законних підставах.

Відповідно до Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення насильство в сім'ї щодо дитини розглядається як жорстоке поводження з дитиною, що означає будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного та соціального насилля над дитиною в сім'ї або поза нею. Особливістю цього документа є той факт, що Порядок визначає механізм взаємодії не тільки структурних підрозділів неіснуючого нині Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ, а також Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я України у попередженні жорстокого поводження з дітьми, фізичного, сексуального, психологічного, соціального насильства, наданні невідкладної допомоги дітям, які потерпіли від жорстокого поводження. Саме останні два органи не зазначено в Законі «Про попередження насильства в сім'ї», що призводить до складнощів у налагодженні взаємодії з цими службами у сфері протидії насильству в сім'ї, зокрема виявлення випадків та направлення інформації до спеціально уповноваженого органу або органів внутрішніх справ.

Взагалі, як показує вищенаведений перелік, нормативно-правова база України, що регулює відносини щодо попередження насильства в сім'ї, є достатньо великою і налічує майже три десятки чинних нормативних документів. Проте більш детальний та комплексний аналіз цих документів підтверджує той факт, що кількість не є запорукою якості. Так, велика кількість нормативно-правових актів, як законодавчих, так і підзаконних, містять суттєві протиріччя, що впливає на ефективність застосування всього законодавства, його здатність ефективно захистити жертв насильства та притягти до відповідальності кривдника. Суттєві неузгодженості існують на рівні координації зусиль та співпраці різних органів та служб між собою.

Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [4]	Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»
<p>Стаття 3. Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.</p> <p>Суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:</p> <ul style="list-style-type: none"> — уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю; — фахівці з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю; — об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації; — юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді; — волонтери у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю. <p>До уповноважених органів належать:</p> <ul style="list-style-type: none"> — органи виконавчої влади; — органи місцевого самоврядування; — центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх спеціалізовані формування; — служби у справах дітей 	<p>Стаття 3. Органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї.</p> <p>1. Здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї в межах наданих їм повноважень покладається на:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї; 2) відповідні підрозділи органів внутрішніх справ; 3) органи опіки і піклування; 4) спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства: <ul style="list-style-type: none"> — кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення (далі — кризові центри); — центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї. <p>2. Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації незалежно від форми власності, об'єднання громадян, а також окремі громадяни можуть сприяти у здійсненні заходів з попередження насильства в сім'ї.</p>

Як видно з представлених витягів із законів, їх положення не є узгодженими між собою. Так, відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» до уповноважених органів, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, належать центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та служби у справах дітей.

Водночас Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» не містить жодного посилання на ці структури, що на практиці призводить до перекладення відповідальності з однієї структури на іншу.

Ще одним прикладом неузгодженості є положення ст. 11 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», в якій установлено, що *за результатами соціального інспектування центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, поміж іншого, повідомляють про випадки вчинення насильства в сім'ї або загрозу його вчинення службу у справах дітей, органи опіки і піклування, кримінальну міліцію у справах дітей.* При цьому жоден із цих органів не є спеціально уповноваженим органом, відповідальним за попередження насильства в сім'ї. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» саме спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї приймає і розглядає заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї і реальну загрозу його вчинення; здійснює збір та узагальнення даних про насильство в сім'ї.

Окрім великої кількості нормативно-правових актів та існування неузгодженостей між ними, також існує проблема практичного застосування законодавства.

Так, наприклад, під час проведення каскадних тренінгів для дільничних інспекторів міліції з питань протидії насильству в сім'ї в рамках Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН³, було виявлено низький рівень знань нормативно-правових актів, що регулюють відносини щодо попередження насильства в сім'ї, а також незастосування положень Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» в практичній діяльності.

Як свідчить спілкування з учасниками тренінгу, не всі з них мають текст Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», а також Інструкцію 3131/386.

Яскравим прикладом незнання законодавства стала інформація, отримана у грудні 2010 р. від дільничних інспекторів міліції Одеської області про продовження винесення офіційних попереджень про неприпустимість віктимної поведінки після виключення цього положення із Закону в 2009 р. Ця інформація також підтверджується й з інших джерел.

Так, у листі від 30.06.2011 р. № 01-15/923 Управління у справах молоді та спорту Закарпатської ОДА, було вказано, що відповідно до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та спільного наказу № 3131/386 в області опрацьовано систему профілактичних заходів із зазначеного питання, а саме виносяться офіційні попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї та про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї.

На основі огляду вищепредставлених нормативно-правових актів можна зробити такі **висновки**:

1. Законодавство України про попередження насильства в сім'ї є досить динамічним і неодноразово вдосконалювалося протягом останніх 10 років. Так, у 2008 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї», яким удосконалено Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» та ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення; розроблено нові підзаконні нормативно-правові акти на виконання цих змін.
2. Законодавство України містить достатньо широкий перелік нормативно-правових актів, спрямованих на протидію насильству в сім'ї. Однак якість цих нормативно-правових актів не завжди відповідає реальним потребам. Основною характерною особливістю як законів, так і підзаконних нормативно-правових актів є неузгодженість між собою, що в подальшому призводить до низької ефективності заходів з подолання цього явища, відсутності взаємодії різних органів та служб, неможливості отримання допомоги жертвами насильства в сім'ї. Особливо такі неузгодженості стосуються термінології, що існує в актах, та повноважень органів і служб, що призводить, з одного боку, до дублювання діяльності, з іншого — перекладення відповідальності з однієї служби на іншу.

³ У рамках реалізації «Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні», проекту, який впроваджує Програма розвитку ООН (ПРООН) в Україні за підтримки Європейського Союзу, протягом 2010–2011 рр. було впроваджено широкомасштабну всеукраїнську навчальну програму з питань запобігання насильству в сім'ї. З цієї метою було підготовлено 44 тренери, які проводять інтерактивні заняття — тренінги — для дільничних інспекторів міліції.

3. Існування великої кількості нормативно-правових документів не сприяє більш ефективній роботі, органів і служб з питань подолання насильства в сім'ї, а навпаки, заплутує таку діяльність та взаємодію між ними.
4. Застосування положень нормативно-правових актів напряму залежить від доведення цих актів до відома виконавців. У цілому слід відзначити, що низька правова дисципліна, на жаль, панує на різних шаблях органів виконавчої влади, внаслідок чого інструкції та внутрішні документи можуть мати в практиці верховенство над законами, а прийняті зміни до законів не доводиться до виконавців роками. Тому в разі відсутності постійного навчання серед співробітників органів внутрішніх справ, суддів, соціальних працівників щодо чинних положень законодавства у сфері подолання насильства в сім'ї, положення законодавства або ж не будуть застосовуватись взагалі, або будуть застосовані частково, або в редакції, що вже втратила чинність.
5. За відсутності фінансування виконання положень нормативно-правових актів вони фактично не виконуються.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Узгодити між собою нормативно-правові акти, що стосуються подолання насильства в сім'ї, соціальної роботи з дітьми, молоддю, сім'ями, особами похилого віку.
2. Узгодити термінологію, що використовується в різних нормативно-правових актах, і стосується одного кола відносин.
3. Забезпечити навчання у сфері подання насильства в сім'ї та практичних питань застосування законодавства для працівників органів внутрішніх справ, соціальних працівників та інших спеціалістів, що надають соціальні послуги, суддів.
4. При розробці нового законопроекту або внесенні змін до чинного Закону варто додати до переліку складових законодавства у сфері попередження насильства в сім'ї — міжнародні договори, ратифіковані Україною у встановленому законодавством порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Постанова Верховної Ради України від 14 вересня 2006 р. № 147-V «Про проведення парламентських слухань з нагоди Міжнародного дня проти насильства щодо жінок» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=147-16>
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2010 р. № 2154-р «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2154-2010-%F0>
3. Закон України «Про соціальні послуги». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-15>
4. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2558-14>

**1.4. СТАТТЯ 3. ОРГАНИ ТА УСТАНОВИ, НА ЯКІ ПОКЛАДАЄТЬСЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ
З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І**

1. Здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї в межах наданих їм повноважень покладається на:

1) спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї;

2) відповідні підрозділи органів внутрішніх справ;

3) органи опіки і піклування;

4) спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства:

— кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення (далі — кризові центри);

— центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

2. Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації незалежно від форми власності, об'єднання громадян, а також окремі громадяни можуть сприяти у здійсненні заходів з попередження насильства в сім'ї.

Якісні індикатори:

- *якість текстів положень про органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї;*
- *відповідність текстів положень міжнародним стандартам.*

Кількісні індикатори:

- *статистика;*
- *кількість та перелік органів та установ на центральному рівні;*
- *кількість кризових центрів;*
- *кількість центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.*

Стаття 3 Закону України визначає перелік органів та установ на які покладається здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї.

Такими установами є:

1) спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї;

2) відповідні підрозділи органів внутрішніх справ;

3) органи опіки і піклування;

4) спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства. Такими спеціалізованими установами Законом визначені: кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення, а також центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Детально повноваження кожного із зазначених органів та установ прописується в окремих статтях.

Повноваження спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї — в ст. 5. Таким органом було визначено Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Повноваження відповідних підрозділів органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї — в ст. 6.

Повноваження органів опіки та піклування — в ст. 7

Діяльність кризових центрів — в ст. 8.

Діяльність центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї — в ст. 9.

Інформація про їх діяльність протягом 10 років існування Закону «Про попередження насильства в сім'ї», зібрана під час здійснення моніторингу, представлена у відповідних підрозділах цього звіту, в яких аналізується зміст і практика застосування відповідних статей.

Основною вимогою міжнародних документів, які визначають правові норми, пов'язані з протидією усім формам насильства над людиною (у тому числі насильству в сім'ї) та захистом постраждалих від такого насильства є: забезпечення державою основних прав, свобод та законних інтересів громадян; захист прав дитини; створення безпечних умов для реабілітації постраждалих від будь-яких форм насильства та забезпечення соціального партнерства державних органів і громадських об'єднань при здійсненні заходів із протидії насильству над особою.

У відповідності до міжнародних норм, статтею визначено: діяльність правоохоронних органів для призупинення насильства в сім'ї та покарання осіб, які вчиняють таке насильство; орган для забезпечення прав дитини (органи опіки та піклування); заклади для реабілітації постраждалих і для роботи з особами, які вчиняють насильство, та координуючий орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї.

Також до здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї передбачено залучення громадськості та інших суб'єктів (як органів виконавчої влади, так і органів місцевого самоврядування), адже насильство в сім'ї — це комплексна проблема, що потребує спільних та скоординованих зусиль спеціалістів різної фахової орієнтації та населення. Це стосується як здійснення заходів із запобігання та протидії насильству в сім'ї, так і при забезпеченні необхідної допомоги постраждалим.

Відповідно до даної статті, органи та установи, які здійснюють заходи з попередження насильства в сім'ї, умовно поділяються на такі, що:

- ✓ безпосередньо зобов'язані здійснювати заходи з попередження насильства в сім'ї⁴;
- ✓ можуть сприяти попередженню насильства в сім'ї (відносяться до суб'єктів попередження насильства в сім'ї опосередковано).

Діяльність органів та установ щодо попередження насильства в сім'ї, окрім даного Закону та підзаконних актів, якими визначаються межі повноважень зазначених суб'єктів, регламентується також рядом підзаконних нормативно-правових актів (у тому числі, міжгалузевих), якими визначається порядок їхньої взаємодії при здійсненні заходів з протидії насильству в сім'ї та при забезпеченні необхідної допомоги особам,

⁴ Межі повноважень суб'єктів, зазначених в ч. 1 ст. 3, визначено розділом II Закону (ст.ст. 5–9).

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

постраждалим від такого насильства або щодо яких існує реальна загроза його вчинення, зокрема:

- ✓ Постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.03 № 616 визначено Порядок розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу [1], який поширюється на управління або відділ у справах сім'ї та молоді відповідної місцевої держадміністрації, службу дільничних інспекторів міліції та кримінальну міліцію у справах дітей органу внутрішніх справ.

Окрім механізму прийняття та обліку повідомлень, Порядком передбачено відвідання особи, постраждалої від насильства в сім'ї, або особи, стосовно якої існує реальна загроза його вчинення, та надання таким особам необхідної допомоги.

Постановою також зазначається про недопущення відмови в прийнятті та розгляді заяви.

- ✓ Наказ Державного комітету України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 № 5/34/24/11 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 22.01.04 за № 99/8698) [2] визначає механізм взаємодії органів внутрішніх справ (представників кримінальної міліції у справах неповнолітніх та дільничних інспекторів міліції), служб у справах неповнолітніх, притулків для неповнолітніх та центрів соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх, управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, органів та закладів охорони здоров'я, органів та закладів освіти, центрів соціальних служб для молоді у попередженні жорстокого поводження з дітьми, фізичного, сексуального, психологічного, соціального насильства, наданні невідкладної допомоги дітям, які потерпіли від жорстокого поводження.

Для безкоштовних, конфіденційних та анонімних консультацій і психологічної допомоги дитині наказом передбачено також створення Всеукраїнської дитячої лінії (0-800-500-21-80) та системи телефонів довіри.

Координатором заходів щодо захисту дітей від жорстокого поводження з ними або реальної загрози його вчинення визначено службу у справах неповнолітніх.

- ✓ Повноваження управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ у забезпеченні механізму взаємодії з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї визначено також відповідною Інструкцією, яку затверджено наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009; № 3131/386 [2].

Даному наказу передував наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерства внутрішніх справ України від 09.03.04 № 3/235 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» (zareєстрований у Міністерстві юстиції України 30.03.04 за № 399/8998), який втратив чинність у зв'язку з внесенням змін до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та рядом неузгодженостей положень наказу.

До другої групи, тобто до органів та установ, які можуть сприяти у здійсненні заходів з попередження насильства в сім'ї, (згідно з ч. 2 ст. 3 Закону) належать органи вико-

навчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, а також окремі громадяни.

Фактично це єдине положення Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», в якому легітимується участь громадських організацій у діяльності в цій сфері.

Зазначеними документами передбачено здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї іншими суб'єктами, зокрема: службами у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, притулками та центрами соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх, органами та закладами охорони здоров'я та освіти, що повністю відповідає завданням та характеру діяльності цих установ.

Визначено також порядок направлення осіб, постраждалих від насильства в сім'ї, до кризових центрів, притулків, центрів медико-соціальної реабілітації [1, п. 11] та направлення дітей, постраждалих від жорстокого поводження, до кризових центрів соціально-психологічної допомоги, притулків, центрів медико-соціальної реабілітації та до прийомних сімей [2, п. 3.6.4].

Враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що статтею та підзаконними актами до цієї статті Закону визначено механізми виявлення та призупинення насильства в сім'ї; забезпечення необхідною допомогою постраждалих та покарання осіб, які вчиняють таке насильство; координуючий орган з питань попередження насильства в сім'ї, завданням якого є забезпечення виконання усіма суб'єктами покладених на них функцій із попередження насильства в сім'ї.

Відповідно до даної статті, попередження насильства в сім'ї може здійснюватись також іншими (окрім зазначених) органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, об'єднаннями громадян та окремими громадянами.

У період з вересня 2010 р. по жовтень 2011 р. в міжнародному гуманітарному центрі «Розрада» отримали допомогу: 41 дівчинка, 54 жінки та 25 чоловіків (особи, які вчинили насильство в сім'ї та які були жертвами насильства в дитинстві).

Однак, окрім відсутності чіткого визначення їх діяльності при здійсненні заходів із попередження насильства в сім'ї, існує ряд неузгодженостей статті з іншими законодавчими актами, що регламентують діяльність визначених суб'єктів, зокрема: необхідну допомогу в попередженні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства держава надає через служби у справах дітей та центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Проте у ст. 3 Закону, якою визначені органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, не закріплено обов'язок служб у справах дітей здійснювати заходи щодо їх захисту від насильства в сім'ї. Відповідно не визначено функції та повноваження служб у справах дітей у цій сфері.

Що стосується ст. 3, то вона визначає лише повноваження кримінальної міліції у справах дітей та органів опіки і піклування щодо попередження насильства в сім'ї по стосовно дітей. Водночас, підзаконними актами (зокрема Порядком розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення) [2], координатором заходів щодо захисту дітей від жорстокого поводження з ними або реальної загрози його вчинення визначено саме службу у справах дітей.

Отже, в питаннях захисту дітей від насильства та жорстокого поводження Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» не узгоджується з нормами Закону України «Про охорону дитинства», який набрав чинності до його прийняття.

Заборону фізичних покарань дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини, гарантує також ст. 150 Сімейного кодексу України.

Також не закріплена в ст. 3 функція органів та закладів освіти щодо захисту дітей від насильства у сім'ї. А саме педагогічні працівники мають можливість першими помітити ознаки насильства та жорстокого поводження стосовно дітей, а значить і вжити заходів для їх запобігання.

Крім того, Законом України «Про освіту» встановлено обов'язок працівників освіти захищати дітей та молодь від будь-яких форм фізичного або психічного насильства. Проте цей Закон не зобов'язує педагогічних працівників інформувати відповідні органи про виявлені факти насильства над дітьми, а також не містить норми щодо встановлення відповідальності за приховування таких фактів.

Конкретизовано повноваження та завдання працівників закладів освіти щодо запобігання насильству та жорсткому поводженню з дітьми лише в Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення [2].

Слід зазначити, що в разі отримання постраждалим від насильства в сім'ї, тілесних ушкоджень та необхідності отримання медичної допомоги, звернення надходить до закладів охорони здоров'я, однак функції та повноваження даних установ статтею також не закріплено (при цьому, визначено лише повноваження центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, яких на сьогодні фактично не існує).

На сьогодні насильство по відношенню до інвалідів та осіб похилого віку (особливо тих, хто не може самостійно себе обслуговувати), є досить поширеним явищем. Ця категорія осіб є найбільш незахищеною проти актів насильства в сім'ї. Проте закон (як і підзаконні нормативно-правові акти) не конкретизує, яким саме чином забезпечуються права таких осіб.

Крім того, відповідно до ст. 39 Цивільного кодексу України [3] фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Таким чином, особи з обмеженими фізичними можливостями, які мають інвалідність, не пов'язану з психічними захворюваннями, та не є недієздатними, залишаються поза захистом закону.

Суттєвим недоліком також є відсутність серед визначених органів і установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, судових органів та органів прокуратури, хоча система попередження насильства в сім'ї включає також притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильства в сім'ї.

Як правило, судові справи про насильство в родині затягуються на тривалий термін, розглядаються судами формально. Водночас, міжнародний досвід протидії явищу насильства в сім'ї доводить важливу роль судової системи у цьому напрямі.

Серед основних напрямів державної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, є здійснення соціально-профілактичної роботи та реабілітаційних заходів щодо відновлення соціальних функцій, психологічного і фізичного стану дітей та молоді, які зазнали жорстокості та насильства, залучалися до найгірших форм дитячої праці тощо [4, ст. 7].

Відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [4, ст. 17], здійснення соціальної роботи з зазначеною категорією, покладається на: урядовий орган державного управління; республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні, Київський та Севастопольський міські, районні, міські, районні в містах, се-

лищні та сільські центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх спеціалізовані формування. Серед завдань зазначених закладів є: виявлення та облік сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, здійснення їх соціального інспектування та оцінки потреб, забезпечення їх соціального обслуговування (у тому числі соціального супроводу) з метою подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримку соціального статусу та повноцінної життєдіяльності.

Кожним із зазначених підзаконних актів щодо забезпечення взаємодії при здійсненні заходів із попередження насильства в сім'ї, також значна роль належить центрам соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а саме:

- здійснюють приймання заяв та повідомлень про випадки насильства в сім'ї та жорстокого поводження щодо дитини;
- проводять профілактичну та роз'яснювальну роботу щодо наслідків жорстокого поводження з дітьми;
- у разі необхідності надають первинну соціально-психологічну допомогу;
- надають правові, психологічні, соціально-медичні та соціально-психологічні послуги;
- здійснюють відвідання, соціальне інспектування та соціальний супровід сімей, де мають місце випадки вчинення насильства в сім'ї або в яких існує реальна загроза його вчинення;
- забезпечують здійснення закладами соціального обслуговування заходів, спрямованих на відновлення соціальних функцій, морального, психічного та фізичного стану членів сім'ї, стосовно яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення;
- повідомляють про випадки звернень стосовно вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення відповідне управління (відділ) у справах сім'ї та молоді, а в разі вчинення насильства стосовно неповнолітньої особи — службу у справах дітей та кримінальну міліцію у справах дітей;
- направляють до уповноважених органів інформацію про виявлені випадки вчинення насильства в сім'ї, жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення тощо [1, п.п. 10–11].

Однак даною статтею ці заклади не визначено серед органів та установ, на які покладається здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї.

Крім того, у зв'язку з прийняттям у червні 2006 р. Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах [5], виникли певні неузгодженості між цим Порядком та раніше прийнятими міжвідомчими інструкціями, що стосуються попередження насильства в сім'ї, зокрема у питаннях визначення координуючого органу в цій сфері та окремих функцій певних органів.

Кожен із цих документів координуючим органом визначає різні структури: управління у справах сім'ї та молоді (у питаннях попередження насильства в сім'ї), служби у справах неповнолітніх (у питаннях запобігання жорстокому поводженню з дітьми), центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (координують здійснення соціального супроводу сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах).

Тобто цей Порядок вносить певні зміни в розподіл функцій органів, причетних до питань попередження насильства в сім'ї (адже однією з підстав визнання сім'ї такою, що опинилася у складних життєвих обставинах, є насильство у сім'ї), зокрема: функції виявлення та ведення обліку сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;

відвідання таких сімей та здійснення оцінки їх потреб за наслідками відвідання; надання допомоги тощо (за цим Порядком) віднесено до компетенції центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які відіграють головну роль при забезпеченні необхідною допомогою сімей та осіб, які цього потребують. При цьому на управління (відділи) сім'ї та молоді покладається лише функція сприяння у вирішенні проблемних питань родини.

Крім того, відвідання родини є, по суті, соціальним інспектуванням, яке належить до безпосередньої функції соціальних працівників центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Отже, серед визначених законом органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, відсутні органи і установи, які в практичній діяльності беруть участь у попередженні насильства, ліквідують наслідки такого насильства.

Крім того, не закріплено функції недержавного сектору при здійсненні заходів із попередження насильства в сім'ї та механізму взаємодії громадських організацій з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Незважаючи на те, що Законом визначено функції спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства (кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення та центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї), а підзаконними актами передбачено межі їх компетенції, діяльність цих установ до цього часу є декларативною, а допомога постраждалим від насильства в сім'ї надається іншими закладами та установами, які також відсутні в переліку органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї.

Серед визначених ст. 3 органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, відсутні:

- служби у справах дітей, які є головним органом, що забезпечує соціально-правовий захист дітей, у тому числі від насильства та жорстокого поводження;
- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які на державному рівні є єдиною структурою, що забезпечує надання допомоги сім'ям та особам, які опинилися у складних життєвих обставинах (у тому числі спричинених насильством у сім'ї);
- органи прокуратури, які здійснюють нагляд за дотриманням законодавства;
- суди, на які покладається притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильства в сім'ї.
- місцеві державні адміністрації;
- інші підрозділи органів внутрішніх справ, окрім визначених у Законі;
- установи та заклади освіти;
- органи та заклади охорони здоров'я;
- установи для осіб, які постраждали від насильства, окрім кризових центрів та центрів медико-соціальної реабілітації.

Отже, необхідним є внесення зазначених суб'єктів до переліку органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї.

Порядком розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.03

№ 616, та Порядком розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення, затвердженим наказом Державного комітету України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 № 5/34/24/11, передбачено відвідання сім'ї представниками служби дільничних інспекторів міліції, управління або відділу у справах сім'ї та молоді, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відповідної місцевої держадміністрації, а в разі отримання зазначеної інформації стосовно неповнолітнього — із залученням представників органу опіки та піклування, кримінальної міліції у справах дітей органу внутрішніх справ і служби у справах дітей, за результатами якого складається акт з'ясування обставин вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення. (Відвідання сім'ї зазначеними суб'єктами передбачено наказом Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді, Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009; № 3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї».)

Нормативними документами, що регламентують здійснення соціального інспектування, передбачено залучення інших суб'єктів, які можуть сприяти у вирішенні проблем конкретної сім'ї чи особи (у тому числі суб'єктів, зазначених у вищенаведених документах), однак управління (відділи) у справах сім'ї та молоді серед даних суб'єктів не зазначаються.

Усе це призводить до неузгодженості дій і різного тлумачення компетенції та функцій тих чи інших органів. Таким чином, дані нормативно-правові документи потребують узгодження.

Також потребує конкретизації механізм захисту від насильства осіб з обмеженими фізичними можливостями та громадян похилого віку.

Підзаконними нормативними актами передбачено створення Всеукраїнської дитячої лінії (8-800-500-21-80) та системи телефонів довіри, завданням яких є надання безкоштовних, конфіденційних та анонімних консультацій і психологічної допомоги дітям. Однак на сьогодні безкоштовна Національна «гаряча лінія» з питань запобігання насильству та захисту прав дітей (800-500-33-50) функціонує лише на базі Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна».

Комітет ООН з прав дитини вітає створення безкоштовних телефонних служб (ліній) допомоги для дітей, які наражаються на ризик чи потребують захисту. Йдеться, зокрема, про «телефоні довіри» та телефонні служби, що працюють за підтримки організації «La Strada-Україна», відповідно до рекомендації Комітету ООН з прав дитини (CRC/C/OPSC/UKR/CO/1, ПУНКТ 1)[6],

Оскільки серед суб'єктів здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї ст. 3 визначено органи, установи та заклади, на які покладається як запобігання та протидія насильству в сім'ї, так і забезпечення необхідної допомоги постраждалим (у тому числі орган для забезпечення прав дитини), і передбачено залучення громадськості та інших суб'єктів (як органів виконавчої влади, так і органів місцевого самоврядування), можна вважати, що положення даної статті загалом відповідають міжнародним нормам.

Також статтею та підзаконними актами до цієї статті Закону визначено механізми виявлення та зупинення насильства в сім'ї; забезпечення необхідною допомогою постраждалих та покарання осіб, які вчиняють таке насильство; координуючий орган з пи-

тань попередження насильства в сім'ї, завданням якого є забезпечення виконання усіма суб'єктами покладених на них функцій із попередження насильства в сім'ї.

Однак серед визначених статтею органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, відсутні органи і установи, які на практиці здійснюють заходи з попередження насильства та ліквідують його наслідки, що потребує вдосконалення зазначеної статті.

Крім того, чинними підзаконними актами не закріплено функції недержавного сектору при здійсненні заходів із попередження насильства в сім'ї та не визначено механізму взаємодії громадських організацій з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, що також потребує внесення відповідних змін та доповнень до нормативно-правових актів, прийнятих на виконання даної статті Закону.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

З метою подальшого розвитку соціального партнерства неурядових організацій з органами виконавчої влади у вирішенні питань попередження насильства в сім'ї необхідно:

1. Внести зміни до ст. 3, розширивши коло суб'єктів, на які покладається здійснення заходів.
2. Визначити повноваження зазначених суб'єктів у сфері попередження насильства в сім'ї.
3. Розробити спільну програму дій державних установ та громадських організацій з попередження насильства в сім'ї.
4. Узагальнити та розповсюдити досвід роботи з надання допомоги жертвам насильства в сім'ї, проведення профілактичної роботи з метою попередження насильства в сім'ї.
5. Забезпечити участь неурядових організацій в обговоренні проектів законодавчих та нормативних актів з проблем насильства в сім'ї тощо.
6. Зміцнювати та розширювати телефонні служби для дітей разом з неурядовими організаціями.
7. Привести у відповідність здійснення центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціального інспектування сімей, дітей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах [7], та здійснення відвідування постраждалого від насильства в сім'ї або особи, стосовно якої існує реальна загроза його вчинення, що здійснюється за місцем проживання [8].
8. Конкретизувати механізм захисту від насильства в сім'ї осіб з обмеженими фізичними можливостями та громадян похилого віку.
9. Узгодити норми Законів України «Про охорону дитинства» та «Про попередження насильства в сім'ї» в частині, що стосується питань захисту дітей від насильства та жорстокого поводження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.03 № 616 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616-2003-%EF>

2. Наказ Державного комітету України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 № 5/34/24/11 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0099-04>
3. Цивільний кодекс України (Закон України від 16 січня 2003 р., № 435-IV // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>
4. Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2558-14>
5. Наказ Мінсім'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, Мінтранспорту, МВС, Департаменту з питань виконання покарань від 14.06.2006 № 1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0917-09>
6. Висновки та рекомендації (заключні спостереження) Комітету ООН з прав дитини 2011 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/sport/control/uk/publish/article.jsessionid=D783BA1613977FCD34844211B84B5ABE?art_id=135895&cat_id=110633
7. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 27.05.2010 р. № 1480 «Про затвердження Порядку здійснення центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціального інспектування сімей, дітей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 28.08.10 № 569/17864) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0569-10>
8. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 № 3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї». [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0917-09>

1.5. СТАТТЯ 4. ПІДСТАВИ ДЛЯ ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

1. Підставами для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї є:

- заява про допомогу жертви насильства в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї;
- висловлене жертвою насильства в сім'ї або членом сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, бажання на вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї у разі, якщо повідомлення або заява надійшли не від нього особисто;
- отримання повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї.

2. Заява та повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення приймаються за місцем проживання постраждалого органами, зазначеними в пунктах 1 та 2 частини першої статті 3 цього Закону.

3. Орган, до якого надійшла заява або надійшло повідомлення про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення, розглядає заяву чи повідомлення та вживає в межах своїх повноважень передбачені законом заходи з попередження насильства в сім'ї.

4. Порядок розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення затверджується Кабінетом Міністрів України.

Якісні індикатори:

- відповідність підстав міжнародним стандартам;
- якість нормативно-правових документів;
- наявність порядку розгляду заяв жертви насильства в сім'ї про допомогу;
- наявність висловленого жертвою бажання на вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї;
- наявність отриманого повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози;
- якість порядку розгляду заяв, висловлених бажань жертви або отриманих повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення.

Кількісні індикатори:

- кількість заяв жертв насильства в сім'ї про допомогу;
- кількість висловлених бажань жертв насильства в сім'ї на вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї;
- кількість повідомлень стосовно неповнолітньої чи недієздатної особи;
- кількість розглядів заяв, висловлених бажань жертви або отриманих повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» підставами для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї є:

1) заява про допомогу жертви насильства в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї;

2) висловлене жертвою насильства в сім'ї або членом сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, бажання на вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї у разі, якщо повідомлення або заява надійшли не від нього особисто;

3) отримання повідомлення про вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї;

Положення цієї статті закріплено в наказі Міністерства внутрішніх справ України від 14.04.2004 № 400 «Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 6 травня 2004 р. за № 571/9170)[1].

Зокрема у п. 4.2 цього наказу зазначено: «Рішення за заявами і повідомленнями про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу приймається протягом 3 днів, а в разі потреби перевірки викладених фактів та з'ясування додаткових обставин — у строк не більше 7 календарних днів».

Водночас цим порядком не передбачено особливу процедуру приймання та реєстрації заяви від дитини, а загальні правила прийому заяв не можуть бути реалізовані в разі подання заяви дитиною.

Також положення цієї статті закріпилися і в наказі Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді та Міністерства внутрішніх справ України від 09.03.2004 № 3/235 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 30 березня 2004 р. за № 399/8998) [2]. Цей наказ відмінений наказом № 3131/386.

Крім цього це відображено і в новій редакції Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 листопада 2010 року № 550 [3] (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 6 грудня 2010 р. за № 1219/18514), а до цього — в наказі МВС України від 20.10.2003 № 1212).

Пунктом 13.2. визначено: «Дільничний інспектор міліції ставить на профілактичний облік та у межах своєї компетенції проводить профілактичну роботу з особами, яким було винесено офіційне застереження про неприпустимість учинення насильства в сім'ї».

Як видно з вищенаведених положень, підставами для для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї в Законі є виключно заява або висловлене бажання жертви або члена сім'ї на вжиття таких заходів. При цьому повідомлення про вчинення насильства в сім'ї або загрозу його вчинення від громадян, організацій, підприємств, навчальних закладів та інших фізичних і юридичних осіб не беруться до уваги, що не відповідає Модельному законодавству.

Це ж стосується і випадків вчинення насильства в сім'ї або загрози його вчинення стосовно дитини чи недієздатної особи.

На виконання Закону було прийнято ряд нормативно-правових актів, які деталізують порядок та організацію цієї роботи.

Зокрема:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» від 26.04.2003 р. № 616.
2. Наказ МВС України від 20.10.2003 № 1212 «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 11 листопада 2003 р. за № 1031/8352).
3. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді та Міністерства внутрішніх справ України від 09.03.2004 № 3/235 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 30 березня 2004 р. за № 399/8998).

4. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14.04.2004 № 400 «Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 6 травня 2004 р. за № 571/9170).
5. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 листопада 2010 р. № 550 «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 6 грудня 2010 р. за № 1219/18514).
6. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 р. № 3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 30 вересня 2009 р. за № 917/16933).
7. Наказ Держкомсім'ямолоді України, МВС України, МОН України, МОЗ України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16 січня 2004 року № 5/34/24/11 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України від 22.01.2004 № 99/8698).
8. Наказ Мінсім'ямолоді, МОЗ України, Мінпраці, Мінтрансз'язку, МВС України та Державного департаменту України з питань виконання покарань «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах» від 14.06.2006 р. № 1983/388/452/221/556/596/106 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України від 12.07.2006 № 824/12698).
9. Наказ МВС України від 8 вересня 2009 р. № 388 «Про затвердження форми звітності № 1-НС «Звіт про стан протидії насильству в сім'ї (квартальна)».
9. «Наказ МВС»

Вказані підстави уточнюються в п. 3.1 Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, затвердженої наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 р. № 3131/386 [4] (далі — Інструкція), яка до викладених вище підстав додає таку підставу:

4) отримання інформації про реальну загрозу вчинення насильства в сім'ї за інших обставин (публікації в засобах масової інформації, колективні звернення громадян, керівників організацій, підприємств, судів, навчальних закладів, органів громадського самоврядування та ін.). Необхідно пам'ятати, що отримання відповідної інформації від вказаних осіб може бути підставою для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї *тільки за умови наявності згоди жертви насильства в сім'ї або особи, щодо якої існує реальна загроза його вчинення.*

Визначені в законодавстві підстави розгляду органами внутрішніх справ випадків насильства в сім'ї та вжиття заходів щодо його попередження покликані узгодити політику держави у сфері попередження насильства в сім'ї з одним з основних прав людини — правом на таємницю приватного життя та невтручання в нього з боку будь-яких сторонніх осіб, у тому числі — держави. Право на таємницю приватного життя гаран-

тується та захищається Конституцією України (ст. 32 «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України»).

Нарешті, згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Виходячи з цих принципових методологічних положень, Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» та відповідні підзаконні нормативно-правові акти визначають підстави для вживання заходів з попередження насильства в сім'ї.

Таким чином, втручання держави в сімейне життя відбувається виключно з ініціатииви або за бажанням особи, яка потребує допомоги та захисту з боку державних органів. І лише в разі отримання повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї заходи вживаються без згоди таких осіб. Держава бере під свій захист осіб, рівень психічного чи фізичного розвитку яких не дозволяє повною мірою усвідомлювати небезпеку, яка їм загрожує, і відповідним чином на неї реагувати.

Вивчення досвіду зарубіжних країн свідчить, що органи державної влади (поліція, прокуратура, соціальні служби тощо) реагують на випадки насильства в сім'ї навіть за повідомленням випадкових свідків, не кажучи вже про жертву насильства або її родичів. Як приклад можна назвати Австрійську Республіку, де в листопаді 1996 р. Австрійська національна асамблея прийняла Акт про захист від насильства у сім'ї, який вступив у силу 1 травня 1997 р., поправки набули чинності 1 січня 2000 р. і 1 січня 2004 р.

Акт про захист від насильства у сім'ї не єдиний закон, його положення викладені у Цивільному кодексі, Правоохоронному кодексі (Enforcement Code) і Акті служби безпеки. Закон забезпечує право потерпілої особи на захист від кривдника в його/її життєвому середовищі і в соціальному оточенні, надаючи поліції повноваження виселяти правопорушників і накладати заборонні ордери. Були засновані так звані «центри втручання», які пропонують безплатні консультаційні послуги і підтримку потерпілим від насильства в сім'ї.

Якщо правопорушник погрожує чи завдає шкоди особі, яка мешкає в тому ж домі, поліція має право виселити правопорушника зі спільного житла й близького оточення і заборонити йому туди повертатися, навіть якщо він є власником будинку чи квартири.

Постраждала особа не може вплинути на видання заборонних ордерів. Заборонний ордер є чинним 10 днів, і впродовж перших трьох днів поліція контролює його виконання. Правопорушник повинен передати свої ключі поліції; якщо він хоче забрати якісь речі, він повинен повідомити постраждалу особу про свій прихід. Коли правопорушника застали вдома під час чинності заборонного ордеру, його штрафують за це порушення згідно з Адміністративно-кримінальним правом і навіть можуть арештувати, якщо він відмовляється залишити приміщення (якщо потерпіла дозволила кривднику повернутися додому, її також можуть оштрафувати). Поліція має без затримки повідомляти центри втручання про кожне виселення і заборонний ордер, долучаючи також особисту інформацію потерпілої сторони. Центр контактує з потерпілими і пропонує їм підтримку (складання планів виходу з кризи, програм безпеки, т. ін.).

Однією з ключових рис Акта про захист від насильства в сім'ї є те, що в разі насильства поліція повинна реагувати, не зважаючи на інтереси потерпілої. Потерпіла особа самостійно приймає рішення лише стосовно тимчасової судової заборони. Такий двоступеневий підхід робить зрозумілим, що держава вважає себе відповідальною за безпеку в приватному житті і що вона обізнана з проблематичною ситуацією потерпілої особи, яка перебуває в насильницьких стосунках під тиском кривдника [5].

У політиці США основними підходами щодо реагування на насильство в сім'ї є контроль, який забезпечує стратегію обов'язкового реагування.

«Контроль» як підхід до реагування на насильство в сім'ї полягає в жорсткому використанні інституційних ресурсів для зниження рівня насильства в сім'ї, покарання тих, хто його вчиняє. Контроль головним чином виражається у формі практики обов'язкового реагування на насильство в сім'ї, а саме: обов'язковий арешт, принцип обов'язкового судового провадження та обов'язкове інформування. Згідно із законом про обов'язковий арешт, поліцейські зобов'язані заарештувати кривдника, навіть якщо жертва насильства виступає проти цього. Відповідно до принципу про обов'язкове судове провадження судове провадження не може бути припинено до тих пір, поки обвинувачена особа не буде покарана, навіть якщо жертва просить закрити справу. Принцип обов'язкового інформування передбачає, що медичний персонал зобов'язаний повідомляти про будь-які факти насильства в правоохоронні органи [6].

Необхідно зазначити, що в кожному штаті США існує окреме законодавство з питань попередження і боротьби з насильством в сім'ї.

Так, основним законодавчим актом, що регулює питання, пов'язані з протидією насильству в сім'ї в штаті Іллінойс, є Акт про боротьбу з насильством у сім'ї (Illinois Domestic Violence Act — далі IDVA).

IDVA вимагає від поліцейських офіцерів при реагуванні на випадок насильства в сім'ї здійснювати відповідні кроки для попередження вчинення будь-якого насильства в майбутньому.

По-перше, якщо офіцер має достатні докази того, що було скоєно злочин, він повинен заарештувати кривдника. Рішення про арешт має ґрунтуватися на тому, чи є підстави вважати, що мав місце злочин, при цьому не є обов'язковими згода чи бажання потерпілого звертатися до суду та давати свідчення в майбутньому. Не повинен впливати на рішення про арешт особи, яка вчинила насильство в сім'ї, і факт того, чи одружені жертва та кривдник, чи просто разом проживають. Зовсім не обов'язково для офіцера бачити вчинення правопорушення, оскільки достатньо «вірогідної підстави» (видимі пошкодження чи інші докази насильства).

По-друге, якщо необхідно, поліцейський повинен допомогти жертві дістатися до госпіталю чи шелтеру (притулку). Також поліція повинна допомогти жертві дістатися назад до оселі в разі, якщо вона полишила її, для того, щоб захистити її, доки вона збере необхідні особисті речі.

По-третє, офіцер має ознайомити жертву з її правами відповідно до законодавства, включаючи роз'яснення, яким чином вона може висунути звинувачення, якщо особу, яка вчинила насильство в сім'ї, не було заарештовано. Поліція також зобов'язана надати жертві письмове викладення її прав, які повинні бути надруковані і на англійській, і на іспанській мовах (необхідно додати, що інформаційні картки, на яких зазначена необхідна інформація про права та можливості жертви насильства в сім'ї, а також необхідні контактні номери телефону, за якими жертва може звернутися по допомогу, розповсюджуються серед населення поліцією та відповідними службами і є ефективним профілактичним заходом). Крім того, офіцер повинен скласти відповідний документ, наприкінці якого зазначити номер свого значка, та надати жертві, в разі необхідності, направлення до соціальної служби.

По-четверте, офіцер поліції зобов'язаний звітувати про розгляд кожної заяви про насильство в сім'ї. Якщо можливо, необхідно зробити ксерокопію звіту чи номера звіту, що в майбутньому може використовуватися жертвою як доказ, якщо вона вирішить висунути кримінальне звинувачення чи отримати охоронний ордер [7].

Згідно з українським законодавством, орган, до якого надійшла заява або надійшло повідомлення про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення, розглядає заяву чи повідомлення та вживає в межах своїх повноважень передбачені законом заходи з попередження насильства в сім'ї.

Заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення приймаються за місцем проживання постраждалого органами, зазначеними в пунктах 1 (спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї) та 2 (відповідні підрозділи органів внутрішніх справ) ч. 1 ст. 3 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

Модельне законодавство про домашнє насильство, схвалене 2 лютого 1996 р. Комісією ООН з прав людини [8], зазначає, що в законі повинен бути передбачений порядок реєстрації заяв про насильство в сім'ї в поліції або подачі заяв до суду як безпосередньо жертвами насильства, так і членами їх сімей, свідками насильства, особами, близькими до жертв, особами, які надали жертві притулок, державними та приватними медичними установами, соціальними службами, центрами допомоги жертвам насильства.

Цим законодавством визначено альтернативні процедури подання заяв. Потерпіла особа, свідок, заявники можуть зареєструвати заяву про насильницькі дії в сім'ї в органі юстиції: а) за місцем проживання кривдника; б) за місцем проживання потерпілої; в) за місцем події; г) за місцем тимчасового проживання потерпілої особи.

Крім цього потерпіла особа може зареєструвати заяву про насильницькі дії в сім'ї в державній та приватній медичній установі, яка направить її до поліції за місцем знаходження медичної установи. Родич/ка, друг/подруга чи людина, до якої потерпіла особа звернулася по допомогу, можуть зареєструвати заяву про насильницькі дії в сім'ї в поліції. Ні подача заяви, ні кримінальне/цивільне судочинство не повинні залежати від отримання документа про медичне освідування потерпілих.

На підставі викладеного можна зробити висновок:

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» в частині визначення підстав для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї відповідає Модельному законодавству тільки частково, але це пов'язано, перш за все, з недосконалістю кримінального та кримінально-процесуального, адміністративного, цивільного та цивільно-процесуального законодавства.

Порядок розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 року № 616 (далі — Порядок) [9]. Цей Порядок визначає механізм прийняття, обліку і розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї, реальну його загрозу (далі — заява) спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, службою дільничних інспекторів міліції та кримінальною міліцією у справах дітей.

Прийняття, облік і розгляд заяв здійснюється за місцем проживання особи, постраждалої від насильства в сім'ї, або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства, Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту; управлінням або відділом у справах сім'ї та молоді відповідної місцевої держадміністрації, службою дільничних інспекторів міліції та кримінальною міліцією у справах дітей органу внутрішніх справ. Відмова в прийнятті та розгляді заяви не допускається.

Одразу після надходження до Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, управління або відділу у справах сім'ї та молоді відповідної місцевої держадміністрації заява реєструється в журналі обліку заяв про вчинення насильства в сім'ї, а в разі надходження до служби дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції у справах дітей органу внутрішніх справ — у журналі реєстрації заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються (ЖРЗПЗ).

Служба дільничних інспекторів міліції, кримінальна міліція у справах дітей органу внутрішніх справ інформує протягом трьох днів про отримання заяви управління або відділ у справах сім'ї та молоді відповідної місцевої держадміністрації. Якщо ж заява стосується неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї, відповідна інформація подається до служби у справах дітей та органу опіки і піклування. Про отримання заяви, в якій міститься повідомлення про загрозу життю і здоров'ю особи, негайно інформується відповідний орган внутрішніх справ (за спеціальною телефонною лінією «102») для вжиття заходів з припинення насильства або дій членів сім'ї, що містять реальну загрозу вчинення насильства в сім'ї.

Усна заява викладається заявником і записується посадовою особою відповідного органу, а письмова — надсилається поштою, подається особисто або передається через іншу особу. У заяві зазначається:

- 1. Прізвище, ім'я та по батькові постраждалого;*
- 2. Місце проживання постраждалого від насильства в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства;*
- 3. Інформація про те, ким вчинено насильство в сім'ї, час і місце його вчинення, умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування, інші обставини вчинення насильства в сім'ї.*

Відомості про особисте життя та інша інформація, що міститься у заяві, не підлягають розголошенню.

Водночас згідно з установленим Порядком (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14.04.2004 № 400 «Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються») [1] не передбачено особливої процедури приймання та реєстрації заяви від дитини, а загальні правила прийому заяв не можуть бути реалізовані у разі подання заяви дитиною.

Вимоги цього Порядку щодо приймання заяв від дитини не можуть бути реалізовані (дитина не може бути попереджена про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення, малолітня дитина не може поставити свій підпис під документом тощо).

Подібні проблеми виникнуть і в разі спроби дитини звернутися із заявою до органів прокуратури (пп. 1.3, 2.2 наказу Генеральної прокуратури України від 24.06.2004 № 66/13-ок «Про затвердження Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах прокуратури України заяв і повідомлень про злочини» [10]).

Дільничний інспектор міліції приймає та розглядає заяви (повідомлення) про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення відповідно до Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу та нормативно-правових актів МВС України.

Під час розгляду заяви здійснюється відвідання особи постраждалої від насильства в сім'ї, або особи, стосовно якої існує реальна загроза вчинення насильства,

за місцем проживання представниками служби дільничних інспекторів міліції, управління або відділу у справах сім'ї та молоді, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді відповідної місцевої держадміністрації, а в разі отримання зазначеної інформації стосовно дитини — із залученням представників органу опіки та піклування, зокрема служби у справах дітей, а також кримінальної міліції у справах дітей органу внутрішніх справ.

Про результати відвідання складається Акт з'ясування обставин вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення, згідно з Додатком 4 до Інструкції.

При розгляді заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу дільничні інспектори міліції повинні виїхати (вийти) на місце конфлікту в кількості не менше двох працівників (або з громадським помічником дільничного інспектора міліції чи членом громадського формування з охорони громадського порядку), дотримуючись при цьому заходів особистої безпеки.

По прибутті на місце правоохоронці вживають передбачених чинним законодавством заходів щодо припинення насильства. У разі необхідності надання потерпілому або правопорушнику першої медичної допомоги викликають бригаду швидкої медичної допомоги.

При безпосередній загрозі життю та здоров'ю дитини або інших членів сім'ї, які постраждали від насильства в сім'ї, вживають заходів щодо ліквідації цієї загрози та надають необхідну допомогу в направленні до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї.

Якщо відносно потерпілої особи вчинено насильство в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, дільничний інспектор міліції:

- роз'яснює особі порядок розгляду її звернення;
- приймає заяву;
- документує факт правопорушення (опитує учасників конфлікту та свідків);
- реєструє матеріал в установленому порядку згідно з наказом МВС України № 400-2004;
- заповнює спеціальну картку обліку факту скоєння насильства в сім'ї, яку передає начальникові відділу (сектору) дільничних інспекторів міліції;
- у триденний термін направляє спеціальну картку обліку факту скоєння насильства в сім'ї до управління (відділу) у справах сім'ї та молоді місцевої держадміністрації, а у випадках скоєння насильства в сім'ї відносно неповнолітнього — ще й до служби у справах дітей місцевої держадміністрації;
- складає відносно особи, яка вчинила насильство в сім'ї (кривдника), адміністративний протокол за статтею 173-2 КУпАП;
- виносить особі, яка вчинила насильство в сім'ї (кривднику), офіційне попередження про неприпустимість учинення насильства в сім'ї;
- ставить кривдника на профілактичний облік в міськрайоргані;
- відомості про кривдника заносяться до інтегрованих інформаційно-пошукових систем органів внутрішніх справ;

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

- якщо кривдником повторно вчинено насильство в сім'ї після винесення йому офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, видає йому під розписку направлення на проходження корекційної програми та в триденний строк надсилає до відповідного кризового центру повідомлення про його направлення на проходження корекційної програми;
- якщо кривдник уже перебуває на обліку за вчинення насильства в сім'ї, йому виноситься захисний припис, який затверджується начальником міськрайоргану та погоджується з відповідним прокурором;
- приймає рішення по заяві відповідно до підпункту 4.2 наказу МВС України № 400-2004 (рішення за заявами і повідомленнями про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу приймається протягом 3 днів, а в разі потреби перевірки викладених фактів та з'ясування додаткових обставин — у строк не більше 7 календарних днів);
- доставляє (в разі необхідності) особу, яка вчинила насильство в сім'ї, до суду для розгляду справи про адміністративне правопорушення.

У подальшому здійснює контроль та профілактичні заходи за місцем проживання.

Дуже часто на практиці доводиться зустрічатися з тим, що заяви про насильство в сім'ї розглядаються як заяви про злочин, хоча, насильство в сім'ї далеко не завжди має форму злочину. Це призводить до того, що необхідні заходи з попередження і припинення насильства в сім'ї спеціально уповноваженими органами не вживаються, а жертва насильства отримує відповідь про відмову в порушенні кримінальної справи за відсутністю складу злочину. Такі дії є істотним порушенням законодавства України.

Під час розгляду заяви здійснюється відвідання постраждалого від насильства в сім'ї або особи, стосовно якої існує реальна загроза вчинення насильства, за місцем проживання представниками служби дільничних інспекторів міліції або відділу у справах сім'ї та молоді, центру соціальних служб для молоді відповідної місцевої держадміністрації, а в разі отримання зазначеної інформації стосовно неповнолітнього — із залученням представників органу опіки та піклування, кримінальної міліції у справах дітей органу внутрішніх справ і служби у справах дітей.

Управління або відділ у справах сім'ї та молоді відповідної місцевої держадміністрації організує надання постраждалим від насильства та членам сім'ї, стосовно яких існує реальна його загроза, психологічних, юридичних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, інформаційних та інших послуг, якими вони можуть скористатися через мережу центрів соціальних служб для молоді та їх спеціалізованих служб, а в разі потреби направляють їх до спеціалізованих установ для постраждалих від насильства в сім'ї (кризові центри, притулки, центри медико-соціальної реабілітації).

Система виявлення сімей, у яких вчиняється насильство є неефективною. Як правило, робота з особами, які потерпають від насильства, проводиться лише в разі їх особистого звернення по допомогу.

Такий механізм є цілком прийнятним, якщо йдеться про дорослого дієздатного члена сім'ї, адже відповідно до ст. 4 Закону підставою для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї є заява жертви насильства або висловлене нею бажання на вжиття таких заходів, якщо повідомлення про факт вчинення насильства надійшло не від нього особисто.

У разі вчинення насильства стосовно неповнолітніх або недієздатних членів сім'ї для вжиття заходів щодо попередження насильства достатньо повідомлення будь-якої особи (органу, організації).

Чинним законодавством (Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення) передбачено обов'язкове інформування служб у справах дітей посадовими особами органів внутрішніх справ, органів та закладів освіти, охорони здоров'я, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді про отримані звернення й повідомлення про факти жорстокого поводження з дітьми.

Водночас, на практиці найчастіше про випадки жорстокого поводження з дітьми стає відомо лише тоді, коли таке поводження призводить до суттєвих видимих наслідків, серйозних тілесних ушкоджень, травм або навіть до смерті дитини. На жаль, у нашому суспільстві існує байдуже ставлення до тих, хто потерпає від насильства, небажання втручатися й інформувати про такі факти відповідні органи.

Тому нагальною є потреба запровадження такого механізму, який би забезпечив раннє виявлення сімей, у яких діти потерпають від насильства та жорстокого поводження.

Не закріплено в Законі функції та повноваження закладів охорони здоров'я в разі звернення до таких закладів потерпілих від насильства в сім'ї. Визначено лише повноваження центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, яких на сьогодні фактично не існує.

Нерідко потерпілі від насильства в сім'ї в разі отримання тілесних ушкоджень змушені звертатися по допомогу до закладів охорони здоров'я. Тому важливим є закріплення в Законі обов'язку медичного працівника інформувати правоохоронні органи про отримані внаслідок насильства або жорстокого поводження тілесні ушкодження, особливо в разі отримання ушкоджень неповнолітніми та недієздатними особами, які, як правило, є залежними від інших членів родини і не в змозі самотійно захистити себе.

Також потребує конкретизації механізм захисту від насильства осіб з обмеженими фізичними можливостями. На сьогодні насильство стосовно інвалідів, особливо тих, хто не може самотійно себе обслуговувати, є досить поширеним явищем. Ця категорія осіб є найбільш незахищеною проти актів насильства в сім'ї.

Крім цього, також слід звернути увагу на той факт, що має місце і насильство в сім'ї з боку осіб з обмеженими фізичними можливостями по відношенню до членів їхньої сім'ї.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

З урахуванням викладеного **пропонується:**

1. Підставами для вжиття спеціальних заходів із запобігання та протидії насильству в сім'ї мають бути:

1) заява про допомогу особи, яка постраждала від насильства в сім'ї або стосовно якої існує загроза його вчинення;

2) отримання повідомлення про вчинення насильства в сім'ї або загрозу його вчинення від громадян, організацій, підприємств, навчальних закладів та інших фізичних та юридичних осіб за умови висловленого особою, яка постраждала від насильства в сім'ї, у письмовій формі бажання щодо вжиття спеціальних заходів, передбачених цим законом;

3) отримання повідомлення про вчинення насильства в сім'ї або загрозу його вчинення стосовно дитини чи недієздатної особи від громадян, організацій, підприємств, навчальних закладів та інших фізичних та юридичних осіб.

Заява чи повідомлення про вчинення насильства в сім'ї приймаються спеціально уповноваженими органами та уповноваженими органами з питань запобігання та протидії насильству в сім'ї.

Орган, до якого надійшла заява або повідомлення про вчинення насильства в сім'ї, розглядає заяву чи повідомлення та вживає в межах своїх повноважень передбачені законом заходи, а також інформує про отримання заяви чи повідомлення відповідні органи та установи, на які покладається здійснення заходів із запобігання та протидії насильству в сім'ї, для вжиття ними заходів, передбачених законом.

2. У Законі необхідно окремо вписати положення стосовно вчинення насильства в сім'ї як щодо інваліда, так і ним самим, а також законодавчо визначити орган (органи), на які було б покладено здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї відносно цієї категорії осіб.

3. Необхідно привести відомчі нормативні акти МВС України у відповідність до міжнародних стандартів у частині гарантування дитині можливості безпосередньо звернутися із заявою про вчинення відносно неї протиправних діянь, зокрема насильства в сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14.04.2004 № 400 «Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0571-04>
2. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді та Міністерства внутрішніх справ України від 09.03.2004 № 3/235 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0399-04>
3. Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 листопада 2010 р. № [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE18514.html
4. Інструкція щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, затвердженої наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 р. № 3131/386 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0917-09>
5. Legislation in The Member States Of The Council Of Europe In The Field Of Violence against Women, Directorate General of Human Rights, Council of Europe, Strasbourg, January 2007.
6. Лысова А.В. Насилие в семье — объект социальной политики в США // Социологические исследования. — 2005. — № 12. — С. 108–116.

7. Illinois Domestic Violence Act and other Significant Laws Affecting Domestic Violence. — Illinois Coalition Against Domestic Violence Legal Institute, 2001. — 134 p.
8. Модельне законодавство про домашнє насильство: схвалене 2 лютого 1996 р. Комісією ООН з прав людини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.owl.ru/win/books/nasilie/pril_vi.htm
9. Порядок розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 616 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616-2003-%EF>
10. Наказ Генеральної прокуратури України від 24.06.2004 № 66/13-ок «Про затвердження Інструкції про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах прокуратури України заяв і повідомлень про злочини» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.37091.0>

1.6. СТАТТЯ 5. ПОВНОВАЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ З ПИТАНЬ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї:

- бере участь в розробленні та реалізує державну політику щодо попередження насильства в сім'ї;
- координує діяльність відповідних підрозділів органів внутрішніх справ, органів опіки і піклування у питаннях попередження насильства в сім'ї;
- визначає потребу регіонів у створенні спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї та організовує роботу з їх створення;
- здійснює контроль за організацією і діяльністю спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї;
- розробляє і затверджує методичні рекомендації щодо проходження корекційної програми та організовує забезпечення кризових центрів такими методичними рекомендаціями;
- здійснює збір та узагальнення даних про насильство в сім'ї відповідно до законодавства;
- організовує і проводить соціологічні, психолого-педагогічні та кримінологічні дослідження насильства в сім'ї;
- надає органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам і організаціям незалежно від форми власності, об'єднанням громадян, окремим громадянам методичну і практичну допомогу, консультації з питань попередження насильства в сім'ї;
- організовує і проводить просвітницьку та роз'яснювальну роботу серед членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- організовує і проводить просвітницьку та роз'яснювальну роботу серед громадськості про проблему насильства в сім'ї та заходи, які існують з попередження насильства в сім'ї;

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

- організовує проходження корекційної програми особами, які вчинили насильство в сім'ї;
- звертається до центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування за наданням відповідної допомоги жертвам насильства в сім'ї;
- приймає і розглядає заяви та повідомлення про вчинення насильства в сім'ї і реальну загрозу його вчинення;
- направляє жертв насильства в сім'ї та членів сім'ї, стосовно яких існує реальна загроза його вчинення, до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї.

Якісні індикатори:

- наявність та якість державної політики щодо попередження насильству в сім'ї;
- наявність та дієвість механізму координації;
- наявність системи контролю спеціально уповноваженого органу за організацією діяльності органів та установ, на які покладено обов'язки попередження насильства в сім'ї;
- наявність та якість системи збору та узагальнення даних;
- відповідність обраних форм роботи потребам жертви насильства в сім'ї;
- наявність та якість змін, що були внесені до нормативно-правових актів;
- наслідки реформування спеціально-уповноваженого органу;
- визначення потреб регіонів у створенні спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї;
- наявність та якість методичних рекомендацій щодо проходження корекційної програми;
- наявність та якість забезпечення кризових центрів методичними рекомендаціями;

Кількісні індикатори:

- кількість змін до нормативно-правових актів;
- кількість прийнятих та розглянутих заяв та повідомлень від жертв насильства в сім'ї;
- кількість методичних рекомендацій щодо проходження корекційної програми;
- кількість соціологічних, психолого-педагогічних та кримінологічних досліджень;
- кількість наданих консультацій з питань попередження насильства в сім'ї;
- кількість осіб, що пройшли корекційні програми;
- кількість звернень до ЦОВВ, ОМС з надання відповідної допомоги жертвам насильства в сім'ї;
- кількість направлень жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї;
- кількість фахівців на всіх рівнях;
- кількість повторних звернень.
- наявність та якість соціологічних, психолого-педагогічних та кримінологічних досліджень;

- наявність та якість наданих консультацій з питань попередження насильства в сім'ї;
- наявність та якість просвітницької та роз'яснювальної роботи серед населення;
- наявність та якість проходження корекційних програм;
- наявність та якість звернень до до центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з надання відповідної допомоги жертвам насильства в сім'ї;
- наявність та якість направлень жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї;
- наявність методичних рекомендацій по роботі з жертвами;
- достовірність отриманої інформації;
- наявність методичних рекомендацій по первинній профілактичній роботі;
- наявність схеми визначення потреб регіону в спеціалізованих установах.

Стаття 5 була змінена у 2008 р. у зв'язку із внесенням змін до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

До неї були внесені такі зміни:

- координує діяльність відповідних підрозділів органів внутрішніх справ, органів опіки і піклування у питаннях попередження насильства в сім'ї;
- визначає потребу регіонів у створенні спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї та організовує роботу з їх створення.

Крім того, розширено функції спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї:

- розробляє і затверджує методичні рекомендації щодо проходження корекційної програми та організовує забезпечення кризових центрів такими методичними рекомендаціями;
- організовує і проводить просвітницьку та роз'яснювальну роботу серед громадськості про проблему насильства в сім'ї та заходи, які існують з попередження насильства в сім'ї.
- організовує проходження корекційної програми особами, які вчинили насильство в сім'ї.

Але потрібно зазначити, що при внесенні змін до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» повноваження центрального уповноваженого органу влади визначені не достатньо повно.

З інтерв'ю

Основний спосіб ефективної боротьби з насильством у сім'ї — вчасно виявляти потерпілих та застосовувати екстрені дії.

Дивлячись на існуючу статистику як Міністерства внутрішніх справ, так і звернень на Національну «гарячу лінію» з питань запобігання насильству, яка була відкрита у 2004 р., можна просто побачити стійке та стрімке зростання цифр. Для мене — зростання кількості звернень на «гарячу лінію» — це свідчення бездіяльності влади.

Необхідно регулярно проводити аналіз роботи місцевої влади щодо попередження насильства в сім'ї, оскільки від неї залежить дуже багато.

Проте найважливіше — це створення умов для безпечного життя людей.

Якщо говорити про розвиток системи державного управління у сфері захисту жінок та дітей, то спочатку була створена комісія при Президенті. Але, розуміючи важливість формування, розвитку, та впровадження державної політики захисту жінок, Президент прийняв рішення про підняття інституційного механізму до рівня Міністерства, для того щоб його керівник був членом Уряду. Таким чином у 1996 р. було створено Міністерство у справах сім'ї та молоді України.

Втім, за часи свого існування воно неодноразово реорганізовувалося.

Адміністративні реформи у більшості випадків розглядаються як інструменти скорочення чисельності державного апарату. Але мають проводитися вони з єдиною метою — покращення управління державою. Перед тим як проводити чергову адміністративну реформу, потрібно проаналізувати, які основні проблеми стоять перед країною і які є можливі шляхи для їх вирішення. Коли ж проблема вирішена, тоді й центральний орган виконавчої влади, відповідальний за це, може бути ліквідований. Але не навпаки.

Інакше з'являється ситуація, коли проблема є, але внаслідок ліквідації уповноваженого органу державної влади вона просто повністю зникає з поля зору влади та владних повноважень. Тож є проблема — створюється для її вирішення центральний орган виконавчої влади. Для прийняття виважених рішень у цьому питанні слід постійно робити та використовувати дані соціологічного та економічного аналізу.

Потрібно також вивчати та впроваджувати найкращий іноземний досвід вирішення проблем та ефективного державного управління у сфері соціальної політики. Наприклад, досвід Німеччини або Канади.

*Довженко Валентина Іванівна,
Міністр України у справах сім'ї, молоді та спорту
(1997–2005, з перервами на час ліквідації та реорганізації Міністерства)*

Оскільки в законі чітко не розділені повноваження спеціально уповноваженого органу виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях, на практиці це призводить до плутанини або формального виконання функцій.

Індикатор: кількість звернень до центрального органу виконавчої влади з надання відповідної допомоги жертвам насильства в сім'ї.

Міністерство також приймає звернення та повідомлення про випадки насильства в сім'ї, фактично переадресовуючи ці звернення, оскільки послуги надаються постраждалому на місцевому рівні. Починаючи з 2004 р. особисто звернулося в центральний орган виконавчої влади 37 осіб, з них у 2011 р. — 5 осіб, 1 особа була направлена в Київський міський центр соціально-психологічної допомоги. Слід відмітити, що особи, які зверталися до Міністерства у більшості випадків уже зверталися в органи внутрішніх справ, але не отримали відповідної підтримки.

З інтерв'ю

Після прийняття у 2001 р. Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» з'явилася певна ейфорія. Почалася розробка механізму реалізації Закону. І на той момент здавалося, що такий механізм був розроблений.

Водночас, постійні структурні зміни та реорганізації Міністерства у справах сім'ї, дітей та молоді призвели до того, що цей механізм так і не почав працювати на практиці.

Досвід роботи в Києві показує, що звернень за фактами насильства в сім'ї є чимало. У Києві, на відміну від інших міст та регіонів України, є можливість ізолювати жінку — потерпілу від насильства, від кривдника. Проте й досі, після десяти років існування Закону, у населення немає стійкого знання й розуміння того, що існують спеціальні органи, установи, служби, до яких можна і потрібно звертатися в разі ситуації насильства. І це найбільше заважає в організації роботи. Саме тому кількість осіб, які звертаються по допомогу, трохи більше 150 на рік.

*Танцюра Валерій Анатолійович,
заступник Міністра України у справах сім'ї, дітей та молоді (2002–2005 рр.),
директор соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді м. Києва*

Індикатор: розроблені проекти нормативно-правових актів, програм, планів

З метою координації заходів з попередження насильства в сім'ї, за ініціативи Міністерства та із залученням зацікавлених органів виконавчої влади було розроблено та забезпечено прийняття розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.12.2010 № 2154-р «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року» [1]. До виконання Плану заходів з попередження насильства в сім'ї залучено Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Міністерство соціальної політики, Міністерство внутрішніх справ, Державний департамент з виконання покарань, Державну пенітенціарну службу, Міністерство охорони здоров'я, Адміністрацію Державної прикордонної служби, Генеральну прокуратуру, Державний комітет телебачення і радіомовлення, Раду міністрів АР Крим, обласні, Київську та Севастопольську міські державні адміністрації.

Відповідно до наказу Мінсім'ямолодьспорту від 06.12.2010 № 4384 у грудні 2010 р. проведено Всеукраїнську акцію «16 днів проти насильства» із залученням представників центральних та місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування. У червні 2011 р. розпочато проведення Всеукраїнської інформаційної кампанії проти насильства «Браслетна кампанія», з метою консолідації зусиль із зазначеного питання на центральному та місцевому рівнях.

Міністерством підготовлено заключний звіт про виконання Державної програми підтримки сім'ї на період до 2010 р., який включає аналіз діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї. Звіт надано Кабінету Міністрів України, Міністерству економічного розвитку і торгівлі (лист від 01.03.2011 № 5.1/225) та надіслано Державному агентству з інвестицій та управління національними проектами, Державному агентству з енергоефективності та енергозбереження, Міністерству екології та природних ресурсів, Міністерству фінансів, Міністерству соціальної політики, Міністерству освіти і науки, молоді та спорту для здійснення експертного висновку (лист від 29.03.2011 № 5.1/2097). Також було направлено інфор-

мацію Адміністрації Президента України щодо надання допомоги особам, які постраждали від насильства в сім'ї (лист від 24.09.2010 № 5.3/1606).

Мінсім'ямолодьспорт розробило проект Загальнодержавної цільової соціальної програми підтримки сім'ї та демографічного розвитку на період до 2015 р. Окремим розділом програми передбачені заходи з координації зусиль щодо попередження насильства в сім'ї та надання допомоги особам, які постраждали від насильницьких дій, а саме: запровадження постійного моніторингу виконання чинного законодавства в аспекті протидії та попередження насильства в сім'ї, підготовка фахівців, розробка відповідних методик, проведення досліджень, ряд заходів, направлених на попередження випадків насильства та на проведення інформаційно-просвітницької роботи. Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми підтримки сім'ї та демографічного розвитку на період до 2015 року» погоджено з Державним комітетом телебачення та радіомовлення, Державним комітетом статистики, Державним комітетом з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерством внутрішніх справ, Міністерством культури і туризму, Міністерством освіти і науки, молоді та спорту, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством соціальної політики, Міністерством фінансів. Проект акта готується до повторного погодження з Міністерством економічного розвитку і торгівлі та правової експертизи Міністерства юстиції.

За ініціативою Міністерства та при підтримці Програми рівних можливостей та прав жінок ПРООН в Україні у серпні — жовтні 2010 р. проведено 7 куштових виїзних семінарів-нарад для моніторингу взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування з питань попередження насильства.

У семінарах-нарадах брали участь начальники обласних управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту, управлінь освіти та науки, охорони здоров'я обласних державних адміністрацій, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та органів внутрішніх справ 27 регіонів України. Очолювали проведення зазначених семінарів представники Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту і Міністерства внутрішніх справ. Також 3 семінари-наради проведено минулого року в Житомирській області на районному рівні для спеціалістів управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб дільничних інспекторів міліції, кримінальної міліції у справах дітей, служб у справах дітей, органів та закладів освіти, охорони здоров'я.

Під час проведення моніторингу взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування з питань попередження насильства в сім'ї було детально проаналізовано статистичні дані на регіональному рівні щодо випадків насильства в сім'ї, виявлено, що проблемними питаннями запобігання насильству в сім'ї є:

- відсутність у діючих нормативно-правових актах у переліку суб'єктів, які здійснюють заходи із запобігання та протидії насильству в сім'ї, структурних підрозділів і закладів охорони здоров'я, закладів та установ освіти;
- нечітка розмежованість функції між управліннями (відділами) у справах сім'ї, молоді та спорту, службами у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді та відповідними підрозділами органів внутрішніх справ.

Потребує удосконалення і система надання допомоги постраждалим мережею діючих закладів, а саме: центрами медико-соціальної реабілітації осіб, які постраждали від домашнього насильства, центрами соціально-психологічної допомоги, центрами соціально-психологічної реабілітації дітей, притулками для дітей служб у справах дітей. Також виявлено необхідність посилення відповідальності осіб, які здійснюють насильство, шляхом внесення до Кодексу України про адміністративні правопорушення відповідних змін.

За результатами роботи в регіонах, а також враховуючи проведений відділом протидії торгівлі людьми та попередження насильства в сім'ї Департаменту сімейної та гендерної політики аналіз нагальної потреби з удосконалення роботи у сфері попередження насильства в сім'ї, Міністерством розроблено законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та інших законодавчих актів». З метою забезпечення доступу громадськості до законопроекту та врахування пропозицій, проект акта розміщено на офіційному сайті Міністерства.

Індикатор: наявність та якість методичних рекомендацій щодо проходження корекційної програми

Координатором проектів ОБСЄ в Україні підготовлено та видано програму корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, для використання в роботі спеціалістами структурних підрозділів у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

У 2010 р. Міністерством спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні проведено опитування регіонів щодо впровадження корекційних програм. За результатами опитування Міжвідомчою робочою групою із залученням представників Міністерства внутрішніх справ, Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді, Державного інституту розвитку сім'ї та молоді, Деснянського центру у справах сім'ї та жінок м. Києва, Координатора проектів ОБСЄ в Україні здійснено моніторинг впровадження корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, та надано практичну допомогу спеціалістам, які впроваджують корекційні програми в Запорізькій, Тернопільській, Київській, Житомирській областях та м. Севастополі.

З метою посилення координації діяльності управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрів соціально-психологічної діяльності пройшли навчання у 2010 році 179 осіб стосовно спільного впровадження корекційних програм, особливостей роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї (накази Мінсім'ямолодьспорту від 30.07.2010 № 2511 та від 30.11.2010 р. № 4273).

Корекційні програми

Україна є однією з небагатьох держав світу, в якій реалізуються корекційні програми для осіб, що чинять насильство в сім'ї. За підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні було розроблено та надруковано 2500 примірників брошури «Програма корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, та основні засади її реалізації». З метою сприяння впровадженню корекційної програми, відповідно до наказу Мінсім'ямолодьспорту від 19.02.2010 р. № 390 «Про організацію проведення у 2010 році навчання фахівців з впровадження корекційних програм для осіб, які вчинили насильство в сім'ї», навчання пройшли 336 осіб, відповідальних за здійснення корекційних програм — Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні було проведено 12 дводенних тренінгів. Після проходження навчання фахівці користуватимуться програмою як основою у своїй роботі з протидії насильству в сім'ї, тісно співпрацюючи зі службою дільничних інспекторів міліції. Проведено опитування щодо проблемних питань впровадження корекційних програм для осіб, що вчиняють насильство в сім'ї. Спільно з ОБСЄ проведено моніторинг впровадження корекційної роботи з особами, які

вчинили насильство в сім'ї. У ході моніторингу виявлені основні проблеми впровадження програм та розроблені рекомендації щодо їх усунення.

Водночас наступним необхідним кроком у зазначеному напрямку є впровадження обов'язковості їх проходження, постійна професійна підготовка фахівців, які впроваджують зазначену програму.

На корекційні програми протягом 2010 р. направлено 4965 осіб (I півріччя 2011 року — 2494 особи), з яких тільки 302 особи пройшли корекційні програми (I півріччя 2011 р. — 198 осіб). Водночас ні в 2010 р., ні у 2011 р., зовсім не направлялись на корекційні програми особи, які вчиняли насильницькі дії, в Дніпропетровській, Закарпатській, Кіровоградській, Луганській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій областях.

Для вдосконалення та координації роботи Ради міністрів АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій з питань попередження насильства в сім'ї, впровадження корекційних програм, проведення профілактичних заходів, інформаційних кампаній Міністерством були підготовлені відповідні листи (від 19.08.2010 № 5.3/9938, від 18.11.2010 № 5.3/14269, від 17.01.2011 № 5.3/324, від 29.03.2011 № 5.3/2069, а також Кіровоградській ОДА від 10.05.2011 № 5.4/3039, Одеській ОДА від 25.05.2011 № 5.4/3468, Донецькій ОДА від 25.05.2011 № 5.4/3467, Львівській ОДА від 25.05.2011 № 5.4/3466, Харківській ОДА від 25.05.2011 № 5.4/3463, Раді міністрів АР Крим від 25.05.2011 № 5.4/3465, Київській міській державній адміністрації від 25.05.2011 № 5.4/3464).

За результатами аналізу попередніх звітів структурних підрозділів у справах сім'ї, молоді та спорту за I квартал 2011 р. у регіони направлено рекомендаційного листа Мінсім'ямолодьспорту від 16.05.2011 № 5.4/3194 з метою здійснення аналізу статистичних даних і з'ясування причин невідповідності даних на рівні регіону в структурних підрозділах у справах сім'ї, молоді та спорту Вінницької, Дніпропетровської, Донецької, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Черкаської, Чернігівської обласних державних адміністрацій, Севастопольської міської державної адміністрації. Додатково було повідомлено про заплановане проведення комплексного моніторингу виконання затвердженої інструкції та порядку до неї.

У разі надходження повідомлень про випадки насильства в сім'ї Міністерством надсилалися листи до місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо з'ясування ситуації, посилення роботи управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (лист Полтавській обласній державній адміністрації від 13.08.2010 № 5.3/9653, Дарницькій районній у місті Києві державній адміністрації від 03.12.2010 № Ф-1954/5, Київській міській державній адміністрації від 10.02.2011 № С-15/5).

Індикатор: *кількість і якість проведених досліджень*

У 2009 р. було проведено дослідження щодо ролі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у попередженні і подоланні насильства в сім'ї (автор Світлана Сулімова), результатами якого широко використовуються в роботі ЦСССДМ. Його позитивом слід вважати детальний аналіз законодавства України, що регулює сферу боротьби з насильством, а також міжнародних, європейських документів.

У навчальних закладах Вінницької, Кіровоградської, Київської та Черкаської областей у 2010 р. МОН спільно з «Жіночим консорціумом» проведено дослідження із запобігання насильству над дітьми. Результати дослідження засвідчили, що серед

форм насильства переважають такі форми: побиття, образи, приниження. Найчастіше насильство до дітей чинять у 95 % — інші діти, в 68 % — батьки, в 39 % — дорослі, які працюють з дітьми. За результатами проведеного дослідження підготовлено відповідний наказ МОН від 01.02.10 № 59, в якому начальникам обласних управлінь освіти і науки наказано: вжити ряд заходів щодо попередження насильства, в тому числі забезпечити навчальні заклади практичними психологами та соціальними педагогами відповідно до Положення про психологічну службу системи освіти.

У рамках реалізації Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту та Програмою розвитку ООН в Україні проекту «Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні» у 2010 р. було проведено дослідження проблеми насильства в українських сім'ях. Дослідження дозволило оцінити стан проблеми насильства сім'ї в Україні, причини виникнення цього явища, суспільне прийняття зазначеної проблеми, а також рівень довіри населення до інституцій, закладів та установ, що здійснюють заходи з попередження насильства в сім'ї.

Індикатор: кількість проведених інформаційних, просвітницьких, попереджувальних заходів

Завдяки фінансовій підтримці міжнародних та Всеукраїнських громадських організацій із зазначеної тематики виготовлено та розміщено низку тематичних фільмів, аудіо- та відеороликів, запроваджено курси з питань запобігання насильству в сім'ї та надання допомоги жертвам насилля, проведено ряд тренінгів, тематичних дискусій і «круглих столів» з проблем профілактики і соціально-психологічної реабілітації дітей, що зазнали насильства в сім'ї. Так, Програмою рівних можливостей та прав жінок в Україні (ПРООН) профінансовано організацію та проведення численних заходів, їх подальшого моніторингу та звітності на загальну суму 2 121 909,86 дол. США. Проектом ЄС «Права жінок та дітей в Україні — комунікаційний компонент» виділено 798 870, 98 дол. США, з них: на організацію та проведення «Браслетної кампанії» 108 770,18 дол. США; на кампанію «Стоп насильству!» 126 934,60 дол. США; на висвітлення функціонування «Гарячої лінії» для жертв насильства у сім'ї 6 950,00 дол. США.

З метою заохочення українців до неприйняття домашнього насильства в серпні 2010 р. стартувала наймасштабніша Всеукраїнська інформаційна кампанія, ініційована Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту та організована спільно з п'ятьма міжнародними організаціями — Європейським Союзом, Радою Європи, Програмою Розвитку ООН, Дитячим фондом ООН та Міжнародною організацією праці. 200 000 браслетів з написом «Я проти насильства» розповсюджено у 6 містах України. Проведено низку інформаційних акцій на вулицях та розважальних закладах. В акції взяли участь тисячі громадян України.

Також з метою підвищення обізнаності населення, що насильство є порушенням прав людини, формування серед населення нетерпимого ставлення до насильства, обговорення дієвих механізмів попередження, зупинення і подолання насильства в прямому ефірі передачі «Шустер Live» проведено телепрограму «Насильство сексуальне, фізичне, психологічне, економічне в сім'ї та школі».

За відомчим даними, які надійшли від обласних державних адміністрацій протягом 2008 р. зафіксовано 71 086 звернень з приводу насильства в сім'ї, у 2009 р. — 79 859 звернень, протягом 2010 р. — 110 252, у I півріччі 2011 р. — 63 152 звернення.

Індикатор: наявність та якість системи збору та узагальнення даних

За результатами аналізу інформації з приводу здійснення заходів стосовно попередження насильства в сім'ї у I півріччі 2011 р. в регіони направлено лист Мінсім'ямолодьспорту від 26.07.2011 № 5.3/4774 щодо необхідності проведення спільних нарад за участю представників усіх органів та установ, на які покладено здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, і вжиття додаткових заходів стосовно захисту прав дитини та посилення відповідальності працівників управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, на яких покладено виконання обов'язків з попередження насильства в сім'ї.

Міністерство також приймає звернення та повідомлення про випадки насильства в сім'ї та фактично переадресовує їх, оскільки послуги надаються постраждалому на місцевому рівні. Хочеться зазначити, що особи, які зверталися до Мінсім'ямолодьспорту в більшості випадків вже зверталися в органи внутрішніх справ, але не отримали відповідної підтримки. Формальне виконання функцій підтверджує аналіз попередніх звітів структурних підрозділів у справах сім'ї, молоді та спорту за I квартал ц. р.

Слід відмітити, що у 2010 р. Міністерством було змінено підходи до збору статистичних даних і починаючи з 2010 р. запроваджена статистика кількості звернень за статтю. Так, у 2010 р. 924 звернення надійшло від дітей (I півріччя 2011 р. — 557 звернень), 100390 звернень від жінок (I півріччя 2011 р. — 56 184 звернення), 8938 звернень від чоловіків (I півріччя 2011 р. — 6 411 звернень). На заходи з попередження насильства в сім'ї протягом 2010 р. виділено 556 387,1 грн (I півріччя 2011 р. — 242 090 грн).

До регіональних банків даних сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, занесено у 2010 р. 8593 сім'ї (I півріччя 2011 р. — 3953 сім'ї), з них охоплено соціальним супроводом центрів соціальних служб для сімей, дітей та молоді — 3308 сімей (I півріччя 2011 р. — 734). До центрів соціально-психологічної допомоги направлено у 2010 р. 387 сімей (I півріччя 2011 р. — 81 сім'я).

Найбільше проявів насильства в сім'ї у звітному періоді спостерігалось у 2010 і 2011 рр. у Дніпропетровській, Донецькій областях та м. Києві. Суттєво менше звернень з приводу насильства в сім'ї у м. Севастополі, Закарпатській, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях.

Варто зазначити, що останніми роками кількість звернень з приводу насильства в сім'ї збільшується, що свідчить про підвищення рівня довіри до органів, що здійснюють роботу в цьому напрямку, а також про більшу увагу громадян до цього явища.

КООРДИНАЦІЯ ДІЙ

На виконання наказу Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 07.09.2009 № 3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» Мінсім'ямолодьспорт надіслано інформаційного листа щодо надання узагальненої інформації з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї.

Незважаючи на це, з'ясувалося, що в 17 регіонах є невідповідність даних між структурними підрозділами, які взаємодіють з питання попередження насильства в сім'ї.

Наслідки адміністративної реформи

У пориві адміністративного реформування, розпочатого Указом Президента 10 грудня 2010 р., втрачені важливі галузі управління. Перш за все — сім'я, діти, права жінок. Бо саме в ході реформи ліквідовано Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту. Немає потреби доводити важливість його функцій. Бо за цим стоїть і подолання насильства в сім'ї, і допомога соціальним сиротам, і соціальна робота з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах.

У 2010 р. розпочалося впровадження корекційних програм по роботі з кривдниками. Бо мало покарати насильника. Він після цього повертається в родину. І коло насильства замикається знов і знов. Так ось ця робота тільки розпочалася. Про якісь успіхи в цій сфері рапортувати не можна. Робота складна, немає досвіду. Нема фахівців. Недостатньо самих програм. Відсутнє фінансування. Робота ведеться на ентузіазмі працівників. Розпочався процес підготовки спеціалістів.

І на цьому важливому етапі формування діяльності відповідальна за це структура ліквідується. Та ще й із запланованим скороченням. Хто ж буде працювати? Хто буде відповідати? І хто дасть відповіді на ці питання?

Тетяна Кондратюк: «Адмінреформа позбавила українських дітей їхніх прав»

Голова Національної Ради жінок України Тетяна Кондратюк зустрілася з адміністратором Програми розвитку ООН Хелен Кларк. Від імені 25 Всеукраїнських жіночих громадських організацій, що відстоюють права гендерної рівності та права дитини в Україні, Тетяна Кондратюк виклала поважній гості ситуацію, що склалася в Україні у зв'язку з запровадженням владою адміністративної реформи.

Вона зазначила, що сьогодні мають місце реальні розриви між становищем чоловіків та жінок в економічному, майновому плані, у доступі до прийняття важливих для країни, політичних рішень.

«Адміністративні перетворення, започатковані з кінця минулого року не тільки не покращили гендерний баланс у керівництві виконавчою владою, адже в уряді як не було жодної жінки на керівній посаді, так немає й досі, але, що ще найбільш вражає — уряд не передав функції управління гендерною політикою жодному з центральних органів виконавчої влади, ліквідувавши при цьому Міністерство сім'ї, молоді та спорту, яке опікувалося питаннями гендерної рівності в країні», — зазначила Тетяна Кондратюк.

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЯКІ ВИКЛИКАЛИ ЗАНЕПОКОЄННЯ МІНІСТЕРСТВА УКРАЇНИ
У СПРАВАХ СІМ'Ї, МОЛОДІ ТА СПОРТУ У 2010–2011 рр.:**

1. Відсутність роботи щодо формування ненасильницької моделі поведінки в осіб, які вчиняють насильство в сім'ї у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Луганській, Львівській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій областях.
2. Зростання кількості випадків насильства стосовно дітей у Донецькій, Закарпатській, Одеській, Чернігівській областях та місті Києві.
3. Відсутність вжитих заходів щодо захисту прав дитини від насильницьких дій у Львівської області.

ВИСНОВКИ

1. На сьогоднішній день є потреба вдосконалення законодавства щодо розширення кола суб'єктів, на які покладається здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, чіткого розмежування функцій, що буде здійснюватися виключно в межах видатків, передбачених на їх утримання.
2. Необхідно удосконалити систему надання допомоги існуючій мережі діючих закладів, а саме: центрами медико-соціальної реабілітації осіб, які постраждали від домашнього насильства, центрами соціально-психологічної допомоги, центрами соціально-психологічної реабілітації дітей, притулками для дітей служб у справах дітей.
3. Враховуючи, що суд в Україні виступає єдиним правозастосовуючим органом, який може приймати рішення щодо обмеження основних прав і свобод особи у випадках, передбачених законодавством (зокрема, право користування житлом та іншими об'єктами права власності, свобода пересувань, право на невтручання в особисте і сімейне життя та інше), рішення про направлення осіб, які вчинили домашнє насильство, для проходження корекційної програми та винесення обмежувального припису пропонується покласти на суди.
4. У законі чітко не розділені повноваження спеціально уповноваженого органу виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях, що і призводить до плутанини або формального виконання функцій.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Є нагальна потреба у вдосконаленні законодавства та розширенні кола суб'єктів, на які покладається здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, чіткого розмежування функцій, що буде здійснюватися виключно в межах видатків, передбачених на їх утримання.
2. Розширити повноваження центрального органу виконавчої влади з питань запобігання та протидії домашньому насильству.
3. Розширити та активізувати заходи щодо:
 - підвищення рівня правової обізнаності батьків і дітей;
 - формування відповідального ставлення батьків до забезпечення всебічного розвитку та виховання дітей;
 - організації навчання та підвищення кваліфікації державних службовців з питань реалізації заходів з запобігання та протидії домашньому насильству;
 - здійснення моніторингу і узагальнення його результатів щодо здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству;
 - залучення спеціалістів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій різних форм власності (за погодженням з їх керівниками) до розгляду питань із запобігання та протидії домашньому насильству;
 - розробки і поширення методичних матеріалів;
 - здійснення збору та узагальнення даних про домашнє насильство відповідно до законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.12.2010 № 2154-р «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2154-2010-%F0>

1.7. СТАТТЯ 6. ПОВНОВАЖЕННЯ ВІДПОВІДНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

1. В органах внутрішніх справ заходи щодо попередження насильства в сім'ї здійснюють служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей, які:

- виявляють причини і умови, що сприяють проявам насильства в сім'ї, вживають у межах своїх повноважень заходів щодо їх усунення;
- беруть на профілактичний облік осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, та проводять виховно-попереджувальну роботу з ними;
- відвідують сім'ї, члени яких перебувають на профілактичному обліку, за місцем їх проживання і проводять з ними профілактичну роботу;
- виносять офіційні попередження членам сім'ї про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- приймають та розглядають у межах своїх повноважень, визначених законом, заяви і повідомлення про насильство в сім'ї або про реальну загрозу його вчинення;
- вживають відповідних заходів щодо припинення насильства в сім'ї, а також дій членів сім'ї, що направлені на виконання реальної загрози вчинення насильства в сім'ї;
- повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- направляють жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства;
- виносять захисні приписи у випадках, передбачених цим Законом;
- контролюють виконання вимог захисних приписів;
- направляють осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до кризових центрів для проходження корекційної програми;
- взаємодіють із спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, з органами опіки і піклування та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства у питаннях попередження насильства в сім'ї;

- надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів;
- здійснюють інші повноваження щодо попередження насильства в сім'ї, передбачені законом.

2. Повноваження кримінальної міліції у справах дітей поширюються на випадки, коли жертва насильства в сім'ї або особа, стосовно якої існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, а також особа, що вчинила насильство в сім'ї, не досягли 18-річного віку.

Якісні індикатори:

- положення про дільничних інспекторів міліції;
- наявність та якість здійснення службою дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції у справах дітей заходів щодо попередження насильства в сім'ї;
- наявність виявлених причин та умов, що сприяють проявам насильства в сім'ї;
- якість вжитих відповідних заходів щодо припинення насильства в сім'ї;
- якість повідомлень жертвам насильства в сім'ї про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатись;
- якість захисних приписів;
- якість виконання захисних приписів;
- наявність та якість направлення осіб для проходження корекційної програми;
- зміст профілактичної роботи;
- наявність схеми взаємодії з іншими органами.

Кількісні індикатори:

- статистика;
- кількість змін у структурі МВС;
- кількість ДІМ-дільничний інспектор міліції, співробітників КМСД-кримінальної міліції у справах дітей (укомплектованість штату);
- кількість отриманих заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї;
- кількість повідомлень жертви насильства в сім'ї про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатись;
- кількість винесених захисних приписів;
- кількість виконаних захисних приписів;
- кількість направлення осіб на проходження колекційної програми;
- кількість осіб, яких узято на профілактичний облік;
- кількість осіб, яких знято з профілактичного обліку;
- кількість відвідувань сімей, члени яких перебувають на профілактичному обліку;
- кількість винесених офіційних попереджень;
- кількість направлень жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ.

«В мене батько знущається над матір'ю, він піднімає на неї руку, це відбувається несистематично, але вона від цього дуже страждає. *Міліція нічого особливого не робить, каже, що немає ніяких нормативно-правових актів, за допомогою яких можна було б зарадити цій ситуації.* Скажіть, це правда?»

(Скарга, надійшла на Національну «гарячу лінію» з питань запобігання насильству та захисту прав дитини Центру «Ла Страда-Україна» 12.05.2011 м. Київ, телефонувала жінка.)

Законом України від 25 вересня 2008 р. № 599-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» [1] до статті 6 внесено зміни.

Змінено назву та частину першу ст. 6 Закону: «Стаття 6. Повноваження відповідних підрозділів органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї»

1. В органах внутрішніх справ заходи з попередження насильства в сім'ї здійснюють служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей. Крім того, додано деякі функції, а саме:

- направляють жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства;
- направляють осіб, які вчинили насильство, у кризові центри для проходження корекційних програм.

Відповідно до статистики МВС за 2010 р. — перше півріччя 2011 р.:

Рік	Кількість жертв насильства в сім'ї, направлених до спеціалізованих установ для реабілітації 2010 р.
2010 р.	317
I півріччя 2011 р.	114
ВСЬОГО:	431

Рік	Кількість осіб, які вчинили насильство в сім'ї, направлених до кризових центрів для проходження корекційної програми
2010 р.	3673
I півріччя 2011 р.	2047
ВСЬОГО:	5720

Стаття визначає повноваження відповідних підрозділів органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї, конкретизує їх, а інші статті встановлюють порядок реалізації повноважень міліцією у цій сфері та їх взаємодію з іншими суб'єктами.

Так, служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей:

- виявляють причини і умови, що сприяють проявам насильства в сім'ї, вживають у межах своїх повноважень заходи щодо їх усунення;
- беруть на профілактичний облік осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, та проводять виховно-попереджувальну роботу з ними;

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

За даними статистики МВС за 2004 р. — I півріччя 2011 р.:

Рік	Перебувало осіб на профілактичному обліку на кінець звітного періоду:
2004 р.	81957
2005 р.	84115
2006 р.	85178
2007 р.	87831
2008 р.	85085
2009 р.	93327
2010 р.	102113
I півріччя 2011 р.	104892
ВСЬОГО:	724498

- відвідують сім'ї, члени яких перебувають на профілактичному обліку, за місцем їх проживання і проводять з ними профілактичну роботу, виносять офіційні попередження членам сім'ї про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- приймають та розглядають у межах своїх повноважень, визначених законом, заяви і повідомлення про насильство в сім'ї або про реальну загрозу його вчинення;
- вживають відповідних заходів щодо припинення насильства в сім'ї, а також дій членів сім'ї, що направлені на виконання реальної загрози членам сім'ї;
- повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- направляють жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї;
- виносять захисні приписи у випадках, передбачених законом про попередження насильства в сім'ї;

За даними статистики МВС за 2004 р. — I півріччя 2011 р.:

Рік	Кількість осіб, яким винесено захисний припис після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї
2004 р.	6394
2005 р.	7566
2006 р.	6359
2007 р.	5830
2008 р.	6394
2009 р.	6551
2010 р.	6684
I півріччя 2011 р.	2706
ВСЬОГО:	48484

- контролюють виконання вимог захисних приписів;
- взаємодіють із спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, з органами опіки і піклування та спеціалізованими установами для жертв насильства в сім'ї у питаннях попередження насильства в сім'ї;
- надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів;
- здійснюють інші повноваження щодо попередження насильства в сім'ї, передбачені Законом «Про попередження насильства в сім'ї».

Відповідно до Закону України «Про міліцію» [2] міліція зобов'язана:

- забезпечувати безпеку громадян і громадський порядок;
- виявляти, запобігати, припиняти та розкривати злочини, вживати з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;
- приймати і реєструвати заяви й повідомлення про злочини та адміністративні правопорушення, своєчасно приймати по них рішення;
- припиняти адміністративні правопорушення і здійснювати провадження у справах по них;
- виявляти причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення;
- брати участь у правовому вихованні населення;
- виконувати прийняті в установленому законом порядку і в межах своєї компетенції рішення прокурора, слідчого, суду;
- забезпечувати в порядку, встановленому законодавством України, безпеку осіб, взятих під захист, у разі надходження від них заяви, звернення керівника відповідного державного органу чи отримання оперативної та іншої інформації про загрозу їх життю, здоров'ю, житлу чи майну.

Обов'язки поліції щодо попередження насильства у сім'ї викладено у Модельному законодавстві про домашнє насильство.

Так, у разі надходження відповідної заяви працівник поліції:

1) повинен реагувати на кожне прохання про допомогу і захист у випадках, коли підозрюється насильство в сім'ї;

2) не вправі розглядати звернення та факти, пов'язані зі зловживаннями, у вчиненні яких підозрюються члени сім'ї, як менш важливі, ніж звернення та факти, пов'язані з аналогічними зловживаннями та порушеннями з боку сторонніх осіб;

3) зобов'язаний особисто з'являтися на місце події, коли заявник/ниця повідомляє, що:

а) насильство насувається або посилюється;

б) є охоронний ордер і можливе його порушення;

в) насильство в сім'ї мало місце в минулому;

4) зобов'язаний діяти відразу, навіть якщо заявник/ниця — не жертва насильства, а свідок насильства, друг/подруга або родич/родичка, представник/ниця служби охорони здоров'я або центру допомоги потерпілим від насильства;

5) реагуючи за зверненнями та фактами повинен:

- опитати сторони і свідків, включаючи дітей, в окремих кімнатах, щоб забезпечити їм можливість говорити вільно;
- докладно записати скарги;
- дати консультації жертві насильства з приводу її прав;
- скласти і зареєструвати рапорт про насильство в сім'ї, як це пропонується законом;
- надати або організувати транспортування постраждалої особи в найближчу лікарню або медичний заклад для лікування та огляду, якщо це вимагається або запитується;
- надати або організувати транспортування постраждалої особи, її дітей або залежних членів сім'ї у безпечне місце або притулок, якщо це вимагається або запитується;
- надати або організувати транспортування постраждалої особи до місця її проживання, щоб зібрати особисті речі;
- забезпечити захист особі, що повідомила про факт насильства;
- влаштувати так, щоб кривдник пішов з дому, а якщо це неможливо і постраждала особа продовжує перебувати під загрозою насильства, заарештувати кривдника.

Співробітник поліції повинен спілкуватися з потерпілою особою мовою, яку вона розуміє, і повідомити своє ім'я і номер посвідчення. Закон вимагає, щоб поліція інформувала постраждалу особу і особу/и, яка вчинила насильство, про те, що насильство в сім'ї — це злочин. Він повинен:

- відвезти потерпілу особу або забезпечити їй транспортування в медичний заклад, де лікуватимуть її тілесні ушкодження, а за її бажанням — у безпечне місце або притулок;
- взяти всі необхідні кроки, щоб переконатися, що постраждала особа і залежні від неї особи знаходяться в безпеці;
- передати постраждалій особі опис наявних правових процедур на мові, яку вона розуміє. Цей документ повинен вказувати, що:

а) закон передбачає, що постраждала особа може звернутися по надзвичай тимчасовий обмежувальний ордер і/або судовий ордер, що забороняє подальше насильство щодо потерпілої особи, залежних від неї осіб, інших домочадців або осіб, у яких вона попросила допомоги і притулку;

б) тимчасовий обмежувальний ордер і/або судовий ордер повинен охороняти власність постраждалої особи або спільну власність сім'ї;

в) судовий ордер може передбачати, що кривдник має залишити сімейний будинок;

г) у разі, якщо насильство мало місце вночі, у вихідні або святкові дні, постраждалу особу потрібно інформувати про екстрені заходи для отримання обмежувального ордера;

д) постраждалій особі не потрібно наймати адвоката, щоб отримати надзвичайний тимчасовий обмежувальний ордер і/або судовий ордер;

е) співробітники суду повинні надати необхідні форми і допомогу неюрідичного характеру особам, які звертаються по надзвичайний тимчасовий обмежувальний ордер і/або судовий ордер;

є) постраждалу особу повинні проконсультувати, як звернутися до суду відповідної підсудності, щоб отримати судовий ордер;

з) поліція повинна вручити надзвичайний обмежувальний ордер кривднику.

Обов'язком співробітника поліції є також заповнення рапорту про насильство в сім'ї, що має бути частиною справи. Копія рапорту повинна бути представлена у відповідний орган юстиції та відповідний суд. Форма рапорту про насильство в сім'ї пропонується комісаром поліції. Він повинен включати такі відомості (але не обмежуватися ними): статус відносин сторін; стаття сторін; інформація про заняття та освіту сторін; час і дату надходження скарги; час, коли співробітник поліції почав розслідування за скаргою; чи були залучені діти, були присутні діти при акті насильства; тип і ступінь правопорушення; кількість і тип застосованої зброї; час, що необхідний для розгляду випадку, та дії, вжиті співробітником поліції; дата видання і термін дії будь-якого колишнього надзвичайного тимчасового ордера або судового ордера, що стосується сторін; будь-які інші дані, необхідні для повного аналізу всіх обставин, що призвели до випадку насильства в сім'ї, про який заявлено.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» в частині визначення повноважень відповідних підрозділів органів внутрішніх справ (дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції у справах дітей) щодо здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї відповідає Модельному законодавству тільки частково, але це пов'язано, перш за все, з недосконалістю законодавства та відомчих нормативних актів.

Моніторинг даної статті показав, що на практиці, на жаль, немало випадків невиконання службою дільничних інспекторів міліції та кримінальною міліцією у справах дітей положень ст. 6 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї». Причини невиконання законодавства різні. Про це свідчать скарги, які надходять на Національну «гарячу лінію» з питань запобігання насильству в сім'ї та захисту прав дитини Центру «Ла Страда-Україна» у 2011 р.

«Мені 18 років, і я маю проблеми з вітчимою, він п'є, дебоширить і управи на нього не має, бо в нього брат міліціонер, він нічого не боїться. Скажіть, що робити? У мене почалися гормональні зрушення через постійні скандали» (15.04.2011 р., Рівненська область).

«Мій син вигнав мене з квартири. Квартира повністю належить мені, він там лише зареєстрований, але змінивши всі замки категорично відмовляється пустити мене. Після виклику міліції я чекала декілька годин, потім прийшов дільничний, сказав що нічого не може зробити, щоб розбиралися самостійно, заяву приймати не буде. Що робити в такій ситуації?» (01.07.2011 р., Дніпропетровська область).

«Дільничний інспектор міліції сказав, що для того, щоб подати заяву по факту вчинення насильства у сім'ї, необхідні зяви двох свідків, і необхідно сплатити штраф за виклик міліції» (19.07.2011 р., Сумська область).

Спільним наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 № 3131/386 затверджено Інструкцію щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, якою визначений порядок здійснення системи заходів з попередження насильства в сім'ї органами та установами, які уповноважені здійснювати таке попередження, та механізм їх взаємодії [3].

Відповідно до п. 2.7. органи внутрішніх справ:

- проводять роз'яснювальну роботу в сім'ях, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення, повідомляють членів сім'ї про права, заходи та послуги, якими вони можуть скористатися, та передбачену законодавством відповідальність;
- приймають та розглядають заяви та повідомлення відповідно до Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальної його загрози, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 № 616, та нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України;
- інформують протягом трьох днів про отримання заяви чи повідомлення відповідне управління (відділ) у справах сім'ї, молоді та спорту, а у випадках, коли заява та повідомлення стосуються неповнолітнього або недієздатного члена сім'ї — службу у справах дітей та орган опіки і піклування, згідно з додатком 6 Інструкції;
- отримавши заяву чи повідомлення або іншу інформацію про вчинення насильства в сім'ї, вживають передбачених чинним законодавством заходів щодо припинення насильства. У разі необхідності надання потерпілому або правопорушнику першої медичної допомоги викликають бригаду швидкої медичної допомоги;
- при безпосередній загрозі життю та здоров'ю дитини або інших членів сім'ї, які постраждали від насильства в сім'ї, вживають заходів щодо ліквідації цієї загрози та надають необхідну допомогу у направленні до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї;
- у разі встановлення в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину, приймають рішення відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України, а у випадку встановлення ознак адміністративного правопорушення — відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення;
- щокварталу, у межах своїх повноважень, надають відповідним управлінням (відділам) у справах сім'ї, молоді та спорту інформацію, згідно з додатком 1 до Інструкції.

ВИСНОВКИ

1. Законом однозначно визначено, що захисний припис виноситься працівником міліції тільки після винесення офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. На сьогодні процедура винесення захисних приписів дуже заформалізована (його необхідно затверджувати у начальника органу внутрішніх справ та погоджувати з прокурором). Разом з тим, при цьому зовсім не враховується бажання потерпілої сторони. Також із цього процесу зовсім

виключено працівників спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї.

2. Не є обґрунтованим покладання в Законі обов'язку направлення на проходження корекційної програми на дільничного інспектора міліції, враховуючи, що дільничний інспектор міліції не є тією посадовою особою, рішення якої є безумовними для виконання.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Враховуючи міжнародний досвід з цього питання, замість інституту офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї доцільно було б ввести поняття «тимчасовий обмежувальний припис». Тимчасовий обмежувальний припис діє протягом одного місяця з моменту його винесення працівниками органів внутрішніх справ.

Відповідно в тексті Закону слова «виносять офіційні попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї» замінити словами «виносять тимчасовий обмежувальний припис особам, які вчинили насильство в сім'ї.»

2. Крім того, повноваження органів внутрішніх справ доповнити новим абзацом такого змісту: «контролюють виконання тимчасового обмежувального припису та обмежувального припису протягом строку їх дії.»

3. Необхідно норму щодо винесення захисних приписів привести до міжнародних стандартів, коли поліцейські в разі насильства в сім'ї в обов'язковому порядку роз'яснюють жертві її права щодо отримання «судового (обмежувального, охоронного) ордеру», а також порядок його отримання. Після цього жертва насильства в сім'ї (її родичі або представники, а також працівники соціальної сфери) звертається із відповідною заявою до суду, яким і приймається рішення.

Таким чином, доцільно було б, щоб обмежувальний (а не захисний) припис виносився тільки судом за заявою особи, яка постраждала від домашнього насильства, її представника або опікуна, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді або служби у справах дітей.

У більшості країн світу видача обмежувального припису (судового наказу, ордеру) здійснюється у формі цивільного судочинства, проте порушення судового ордеру кваліфікується як самостійний злочин або розглядається як неповага до суду та тягне за собою заходи кримінальної відповідальності до порушника (арешт або тюремне ув'язнення).

4. Направляти осіб на проходження корекційної програми повинен виключно суд, причому це повинно робитися за заявою особи, яка постраждала від насильства в сім'ї, її представника або опікуна, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей.

5. На органи внутрішніх справ доцільно було б покласти функції підготовки, за запитом суду, матеріалів щодо осіб, стосовно яких судом вирішується питання про направлення їх на проходження корекційної програми та стосовно яких судом вирішується питання щодо винесення обмежувального припису.

6. Відповідно на профілактичний облік органами внутрішніх справ беруться особи, яким судом винесено обмежувальний припис. А знімають їх з профілактичного обліку — після закінчення терміну дії обмежувального припису та в разі не продовження судом терміну його дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України від 25 вересня 2008 р. № 599-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=599-17>
2. Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 року № 565–XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=565-12>
3. Інструкція щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, затвердженої наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 р. № 3131/386 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0917-09>

1.8. СТАТТЯ 7. ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ОПІКИ І ПІКЛУВАННЯ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Органи опіки та піклування

- надають допомогу у відновленні порушених прав та захисті законних інтересів неповнолітнім, які мають батьків і проживають у сім'ях, дітям-сиротам, які залишилися без піклування батьків і виховуються в сім'ях опікунів (піклувальників), прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, а також членам сім'ї, визнаним в судовому порядку недієздатними, у випадках, коли стосовно них вчинено або існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї;
- представляють у суді інтереси неповнолітніх та недієздатних членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї або стали жертвами насильства в сім'ї;
- здійснюють інші повноваження щодо попередження насильства в сім'ї, передбачені законом.

Якісні індикатори:

- наявність соціально-демографічної характеристики дітей;
- якість захисту та представлення інтересів неповнолітніх та недієздатних у суді;
- якість надання допомоги у відновленні порушених прав та інтересів;
- відповідність наданої допомоги потребам;
- відповідність кваліфікації фахівців виконуваним роботам.

Кількісні індикатори:

- статистика;
- кількість фахівців (укомплектованість);
- кількість дітей та недієздатних осіб, яким була надана допомога;
- кількість справ, у яких здійснювався захист дітей та недієздатних осіб.

Органами опіки та піклування є районні, районні у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад (далі — органи опіки та піклування), які відповідно до законодавства провадять діяльність з надання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, із захисту особистих, майнових та житлових прав дітей.

Безпосереднє ведення справ та координація діяльності стосовно захисту прав дітей, зокрема дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладаються на служби у справах дітей (Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»)[1].

Опіка (піклування) встановлюється також для захисту особистих і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати свої обов'язки. (Правила опіки та піклування затверджені наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 р. № 34/166/131/88, (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 17 червня 1999 р. за № 387/3680)[2].

ПРЕДСТАВЛЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ПРАВ ДИТИНИ В СУДІ (СУДОВА ПРАКТИКА)

Основу національного законодавства України з попередження насильства над дітьми в сім'ї або поза нею становить Конституція України від 28 червня 1996 р., передусім ст.ст. 3, 21–24, 27–29, 32, 51, 52 Основного Закону [3].

Так, ст. 28 Конституції України закріплює право кожної особи, у тому числі дитини, на повагу до її гідності та вказує, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню. Це положення Основного Закону конкретизується в Цивільному кодексі України, який зазначає, що фізична особа не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню (ч. 2 ст. 289 ЦК України).

Стаття 52 Основного Закону, яка безпосередньо спрямована на попередження насильства над дітьми, прямо вказує, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом.

Відповідно до ст. 51 Конституції України сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Закон України «Про охорону дитинства» виступає ключовим спеціальним актом законодавства в галузі захисту прав дитини та протидії всім формам насильства щодо неї. Цей Закон визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики в цій сфері.

Цим законом закріплюється на національному рівні саме поняття «дитина», якою вважається «особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває повноліття раніше» (ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»). Це визначення цілком відповідає поняттю «дитина», викладеному в Конвенції ООН про права дитини.

У ст. 6 Сімейного кодексу України, який був прийнятий 10 січня 2002 р. та набув чинності одночасно з набранням чинності Цивільним кодексом України, тобто 1 січня 2004 р., уточнюється, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Попередженню насильства над дітьми в сім'ї або за її межами присвячена окрема стаття Закону України «Про охорону дитинства» — ст. 10 «Право на захист від усіх форм насильства». Згідно зі ст. 10 Закону кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності [4].

Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини.

Держава через органи опіки і піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в порядку, встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу в попередженні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства (ч. 3 ст. 10 Закону).

Статтею 10 Закону України «Про охорону дитинства» крім матеріального права, передбачаються процедурні засади захисту дитини від насильства та жорстокого поводження з нею. Відповідно до ч. 4–6 ст. 10 Закону дитина вправі особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів. Розголошення чи публікація будь-якої інформації про дитину, що може заподіяти їй шкоду, без згоди законного представника дитини забороняється. Процедура розгляду скарг дітей на порушення їхніх прав і свобод, жорстоке поводження, насильство і знущання над ними в сім'ї та поза її межами встановлюється законодавством.

Таким спеціальним підзаконним нормативно-правовим актом, який передбачає процедуру розгляду скарг дітей на жорстоке поводження, насильство і знущання над ними в сім'ї та поза її межами, виступає **Порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення**, затверджений наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України 16 січня 2004 р. № 5/34/24/11 та зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22 січня 2004 р. за № 99/8698 [5].

Цей Порядок виступає єдиним (!) нормативно-правовим актом України, в якому надається визначення поняття «жорстоке поводження з дитиною», яке означає «будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного та соціального насилля над дитиною в сім'ї або поза нею» (п. 1.4. Порядку). При цьому слід звернути увагу на те, що поняття жорстокого поводження з дитиною визначено на рівні підзаконного нормативно-правового акту, а не на рівні закону, що викликає суперечності щодо можливості його використання на міжгалузевому рівні. Вказаний правовий акт визначає порядок подання та реєстрації звернень та повідомлень (розділ 2 Порядку), а також порядок розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення відповідними органами та службами, залученими до розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення (розділ 3 Порядку).

Основу законодавства України у сфері запобігання сімейному насильству, разом з Конституцією України, становить **Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»**

від 15 листопада 2001 р. № 2789-III зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25 вересня 2008 р. № 599-VI. Цей Закон на момент його ухвалення був першим в країнах Центральної і Східної Європи та СНД спеціальним законодавчим актом у сфері протидії сімейному насильству. Вищеназваний Закон визначає правові й організаційні основи попередження насильства в сім'ї, органи та установи, на які покладається здійснення заходів з його попередження.

Детальніше процедурні моменти застосування законодавства з попередження насильства в сім'ї врегульовані на підзаконному рівні, зокрема:

- Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» від 26 квітня 2003 р. № 616;
- наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.09 № 3131/386;
- наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї» від 23 січня 2004 р. № 38 тощо.

Жорстоке поводження з дитиною, а також будь-які види експлуатації дитини, примушення її до жебракування та бродяжництва визнаються Сімейним кодексом України як підстави для позбавлення батьківських прав (відповідно, п. 3, п. 5 ст. 164 Сімейного Кодексу України) або відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав (ч. 1 ст. 170 СК України). Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 30 березня 2007 р. № 3 [6] уточнює поняття жорстокого поводження, яке полягає у «фізичному або психічному насильстві, застосуванні недопустимих методів виховання, приниженні людської гідності дитини тощо» та експлуатації дитини, під якою слід розглядати «залучення її до непосильної праці, до заняття проституцією, злочинною діяльністю або примушування до жебракування» (п. 16 Постанови).

Для проведення моніторингу ст. 7 «Повноваження органів опіки і піклування щодо попередження насильства в сім'ї» Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 р. № 2789-III була проаналізована інформація, надана центральними та місцевими органами виконавчої влади, а саме Мінсім'ямолодьспортом, Міністерством охорони здоров'я, Генеральною Прокуратурою, Державною пенітенціарною службою, Міністерством внутрішніх справ, Державним комітетом телебачення і радіомовлення, Державною судовою адміністрацією, Міністерством інфраструктури, Міністерством фінансів, Радою міністрів АРК, Вінницькою ОДА, Волинською ОДА, Дніпропетровською ОДА, Донецькою ОДА, Житомирською ОДА, Закарпатською ОДА, Запорізькою ОДА, Івано-Франківською ОДА, Київською ОДА, Кіровоградською ОДА, Луганською ОДА, Львівською ОДА, Миколаївською ОДА, Одеською ОДА, Полтавською ОДА, Рівненською ОДА, Сумською ОДА, Тернопільською ОДА, Херсонською ОДА, Хмельницькою ОДА, Черкаською ОДА, Чернівецькою ОДА, а також інформація, оприлюднена на сайті <http://www.ditu.gov.ua/statistics> Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини Мінсім'ямолодьспорту.

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

Слід відзначити, що інформація в багатьох випадках виявилась обмеженою і загальною, без конкретних даних, які б характеризували практику застосування положень Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

За результатами дослідження, виявилось, що в цілому по Україні, з таких питань, як:

- представлення інтересів прав дитини у суді (судова практика) — **інформація відсутня**;
- статистика — **інформація відсутня**;
- кількість фахівців (укомплектованість відповідних служб та завантаженість) — **інформація відсутня**;
- кількість дітей та недієздатних осіб, яким була надана допомога (за видами допомоги) — **інформація відсутня**;
- загальна кількість справ, в яких здійснювався захист дітей та недієздатних осіб — **інформація відсутня**;
- кількість справ, де брали участь представники органів опіки та піклування — **інформація відсутня**;
- кількість судових засідань в яких брали участь діти у ході розгляду справи — **інформація відсутня**;
- загальна кількість справ таких справ — **інформація відсутня**;
- кількість судових засідань в яких брали участь недієздатні особи у ході розгляду справи — **інформація відсутня**;
- загальна кількість таких справ — **інформація відсутня**;
- наявність соціально-демографічної характеристики дітей — **інформація відсутня**;
- результат та результативність захисту і представлення інтересів неповнолітніх та недієздатних у суді — **інформація відсутня**;
- результат надання допомоги у відновленні порушених прав та інтересів — **інформація відсутня**;
- відповідність наданої допомоги потребам осіб, права яких порушені — **інформація відсутня**;
- відповідність кваліфікації фахівців до роботи з особами різного віку — **інформація відсутня**;
- підвищення кваліфікації фахівців — **інформація відсутня**.

У центральних та місцевих органах із цих питань:

Автономна Республіка Крим — інформація відсутня.

Севастополь — інформація відсутня.

Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту — інформація відсутня.

Генеральна прокуратура України — інформація відсутня.

Департамент виконання покарань — інформація відсутня.

Міністерство внутрішніх справ (Департамент профілактики правопорушень) — інформація відсутня.

Держтелерадіо — інформація відсутня.

Державна судова адміністрація України — інформація відсутня.

Мінінфраструктури — не належать до компетенції Міністерства інфраструктури.

Мінфін — лист перенаправлений за належністю до Міністерства освіти та науки України.

Міністерство охорони здоров'я — інформація відсутня.

Вінницька ОДА — інформація відсутня.

Волинська ОДА — протягом 2007–2010 рр. службами у справах дітей райдержадміністрацій та міськвиконкомів розглянуто 178 заяв з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення. З них 12 — письмові, 55 — усні (11 заяв від дітей, 44 — від дорослих).

За результатами розгляду заяв та виявлених засвідчених у них фактів 8 дітей поставлено на обліку службах у справах дітей.

За станом на 20.01.2011 р. на обліку перебувало 25 дітей, які зазнали фізичного, психологічного, сексуального або економічного насилля в сім'ї, 24 з них зазнали фізичного насильства, 1 — сексуального.

У 74 випадках за результатами розгляду заяв службами у справах дітей направлено повідомлення в органи внутрішніх справ, 9 направлено до закладів охорони здоров'я.

Дніпропетровська ОДА — інформація відсутня.

Донецька ОДА — інформація відсутня.

Житомирська ОДА — інформація відсутня.

Закарпатська ОДА — інформація відсутня.

Запорізька ОДА — інформація відсутня.

Івано-Франківська ОДА — інформація відсутня.

Київська ОДА — інформація відсутня.

Кіровоградська ОДА — відповідно до наказу Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 29 липня 2009 р. № 2669 служби у справах дітей райдержадміністрацій та міськвиконкомів ведуть облік дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах. На зазначеному обліку перебуває 2585 дітей, з них 76 — діти, щодо яких скоєно фізичне, психологічне та сексуальне насилля.

З метою попередження насильства в сім'ї під постійним контролем залишаються діти із сімей, у яких батьки або особи, що їх замінюють, ухиляються від виконання батьківських обов'язків. З метою захисту прав дітей з таких сімей службами у справах дітей райдержадміністрацій, міськвиконкомів спільно з відділами освіти та науки, сім'ї, молоді та спорту райдержадміністрацій, міськвиконкомів, районними (міськими) центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді здійснюються перевірки умов проживання дітей в них.

У першому півріччі 2011 р. проведено 1663 такі перевірки. За їх результатами 524 батьків отримали офіційні попередження про невиконання батьківських обов'язків по відношенню до своїх дітей, 426 — притягнуто до адміністративної відповідальності та 30 — до кримінальної, 143 батьків позбавлено батьківських прав. Вилучено з цих сімей 184 дитини.

Луганська ОДА — інформація відсутня.

Львівська ОДА — інформація відсутня.

Миколаївська ОДА — інформація відсутня.

Одеська ОДА — працівниками КМСД зібрано 17 матеріалів про позбавлення батьківських прав, з яких по 8 — судами прийнято рішення.

Органами внутрішніх справ області складено 4081 адміністративний протокол за ст. 173-2 КУпАП України (вчинення насильства в сім'ї) у т.ч. працівниками КМСД — 216.

Згідно зі ст. 184 КУпАП України стосовно батьків, що не виконують своїх обов'язків щодо виховання та навчання дітей, складено 1723 протоколи, у т.ч. працівниками КМСД — 1606.

Порушено 46 кримінальних справ за ст. 166 КК України (злісне невиконання обов'язків з догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування). Також порушено 1 кримінальну справу за ст. 150 КК України (використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом).

За станом на 01.07.2011 р. на обліках служб у справах дітей місцевих райдержадміністрацій та кримінальній міліції у справах дітей перебувала 1751 сім'я, з числа тих, що опинилися в складних життєвих обставинах», в них виховується 3540 дітей. Узято на облік також 5504 особи, що вчиняють насильство в сім'ї,

З метою внесення чіткості та більшої ефективності в роботу підрозділів КМСД відділом кримінальної міліції у справах дітей Головного управління МВС України в Одеській області було розроблено та надіслано до підрозділів КМСД РВ-ВМ ОМУ, МРВ УМВС, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді міськрайдержадміністрацій методичні рекомендації з надання соціально-психологічної, правової та реабілітаційної допомоги дівчатам та молодим жінкам, які постраждали від насильства в сім'ї.

Полтавська ОДА — інформація відсутня.

Рівненська ОДА — інформація відсутня.

Сумська ОДА — за станом на 10 липня 2011 р. здійснено 133 заходи щодо захисту дитини від насильства в сім'ї (не зазначено за який період).

Тернопільська ОДА — інформація відсутня.

Херсонська ОДА — інформація відсутня.

Хмельницька ОДА — згідно з інформацією, наданою управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрації, протягом 2010 р. проведено 1263 рейди, в ході яких виявлено 869 дітей, з них 179 дітей вилучено з місць, де їм загрожувала небезпека. Із них 70 повернено в сім'ї, 11 — до навчальних закладів, 51 — влаштовано в лікувальні заклади, 47 — до притулку для дітей служби у справах дітей та центр соціально-психологічної реабілітації дітей «Щасливе дитинство».

З метою своєчасного виявлення неповнолітніх, які виховуються у неблагополучних сім'ях, службами у справах дітей здійснюються систематичні перевірки умов утримання та виховання дітей, ведеться їх облік. Протягом 2011 р. службами проведено обстеження умов проживання дітей в 981 сім'ї, за результатами яких вилучено із сімей 52 дітей, яким загрожувала небезпека. За порушення прав дітей та невиконання батьківських обов'язків ініційовано притягнення до відповідальності 243 батьків.

Протягом 2010 р. обстежено умови проживання дітей у 1861 неблагополучній сім'ї. За порушення прав дітей ініційовано притягнення до відповідальності — 16 посадових осіб та 314 батьків.

Протягом 2009 р. обстежено умови проживання дітей у 2078 неблагополучних сім'ях. За порушення прав дітей ініційовано притягнення до відповідальності — 607 осіб, 303 батьків та матерів позбавлено батьківських прав щодо 411 дітей.

Черкаська ОДА — до батьків, котрі негативно впливають на виховання своїх неповнолітніх дітей, вживалися заходи адміністративного впливу. У 2011 р. працівниками кримінальної міліції у справах дітей до адміністративної відповідальності за невиконання обов'язків з виховання дітей (ст. 184 КУпАП) притягнуто 418 батьків. Здійснюється робота по притягненню до кримінальної відповідальності осіб за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною.

У поточному році до кримінальної відповідальності за ст. 166 КК України (невиконання обов'язків по догляду за дитиною) притягнуто 16 осіб.

З метою забезпечення своєчасного виявлення неблагополучних сімей та осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, проводяться зв'язки із закладами охорони здоров'я, навчальними закладами, судовими установами, органами опіки і піклування, органами громадського та місцевого самоврядування. Отримана інформація опрацьовується та вживаються відповідні профілактичні заходи відносно таких осіб. Із керівниками зазначених установ проводяться спільні робочі зустрічі з питань профілактики побутової злочинності та насильства в сім'ї.

Надання медичної допомоги потерпілим від насильства в сім'ї за їхньою згодою або на їхнє прохання передбачено в територіальних лікувально-профілактичних закладах області. Медична допомога жінкам — жертвам насильства надається у жіночих консультаціях, центрі та кабінетах планування сім'ї.

Діти, потерпілі від насильства, лікуються в територіальних профільних закладах. У разі необхідності, психологічну допомогу забезпечують фахівці центрів соціальних служб для молоді. Регулярно проводяться медико-соціальні патронажні заходи дільничними лікарями-педіатрами та медичними сестрами у неблагополучних сім'ях, здійснюється систематичний медсестринський нагляд за дітьми. Лікарі-педіатри є членами опікунських рад, спільно з іншими зацікавленими службами відвідують ці родини та проводять з ними профілактичну роботу. Про виявлені факти жорстокого поводження з дітьми, порушення їх прав, протизаконного використання їх праці, залучення до жебракування адміністрація лікувально-профілактичного закладу повідомляє відповідні органи виконавчої влади. Головне управління охорони здоров'я та медицини катастроф облдержадміністрації співпрацює в цьому питанні із службами у справах дітей, управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрації, обласним центром соціальних служб. Списки неблагополучних сімей у лікувально-профілактичних закладах області постійно поновлюються.

Для соціального захисту дітей в області діють Черкаський обласний притулок для неповнолітніх та Уманський міжрегіональний притулок для неповнолітніх. За час існування притулків понад 9,5 тис. дітей отримали різноманітну допомогу і тимчасовий дах над головою. Протягом 2011 р. у зазначених закладах соціальну допомогу отримали 223 дітей. Як наслідок профілактичної роботи щорічно відбувається зменшення дітей, влаштованих до притулків. У порівнянні з 2004 р. кількість дітей у притулках зменшилась у два рази.

Чернівецька ОДА — у продовж 2011 р. в області проведено 214 профілактичних рейдів щодо виявлення підлітків-правопорушників та дорослих осіб, які втягують неповнолітніх у злочинну діяльність та скоєння правопорушень. За результатами проведених рейдів виявлено 249 неповнолітніх. Обстежено умови проживання і виховання дітей у 400 неблагополучних сім'ях, за результатами яких ініційовано притягнення до відповідальності 118 батьків.

ВИСНОВКИ

Відсутня єдина форма звітності, в результаті чого органи державної виконавчої влади звітуються, виходячи із свого розуміння важливості та значимості тієї чи іншої події чи дії.

Відсутня статистична інформація стосовно представлення інтересів прав дитини в суді (судова практика), кількості фахівців (укомплектованість та завантаженість), кількості дітей та недієздатних осіб, яким була надана допомога (за видами допомоги), загальної кількості справ, в яких здійснювався захист дітей та недієздатних осіб, кількості справ, де брали участь представники органів опіки та піклування, кількості судових засідань в яких брали участь діти у ході розгляду справи, загальної кількості таких справ, кількості судових засідань, в яких брали участь недієздатні особи у ході розгляду справи, загальної кількості таких справ, наявності соціально-демографічної характеристики дітей, результатів і результативності захисту та представлення інтересів неповнолітніх та недієздатних у суді, результатів надання допомоги у відновленні порушених прав та інтересів, відповідності наданої допомоги потребам осіб, права яких порушені, відповідності кваліфікації фахівців змістові роботи з особами різного віку, підвищення кваліфікації фахівців.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Спеціально уповноваженому органу державної виконавчої влади розробити та затвердити в установленому порядку єдину обов'язкову форму звітності, передбачивши в ній, зокрема, надання статистичної інформації стосовно:

- представлення інтересів і прав дитини в суді (судова практика);
- кількості фахівців (укомплектованість та завантаженість);
- кількості дітей та недієздатних осіб, яким була надана допомога (за видами допомоги);
- загальної кількості справ, у яких здійснювався захист дітей та недієздатних осіб;
- кількості справ, де брали участь представники органів опіки та піклування;
- кількості судових засідань в яких брали участь діти у ході розгляду справи;
- загальної кількості таких справ;
- кількості судових засідань, в яких брали участь недієздатні особи в ході розгляду справи;
- загальної кількості таких справ,
- наявності соціально-демографічної характеристики дітей;
- результатів і результативності захисту та представлення інтересів неповнолітніх та недієздатних у суді;
- результатів надання допомоги у відновленні порушених прав та інтересів, відповідності наданої допомоги потребам осіб, права яких порушені,
- відповідності кваліфікації фахівців змістові роботи з особами різного віку;
- підвищення кваліфікації фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=866-2008-%EF>
2. Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 року № 34/166/131/88 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0387-99>
3. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
4. Закон України «Про охорону дитинства» Режим доступу: — Доступ до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>
5. Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України 16 січня 2004 р. № 5/34/24/11 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0099-04>
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 30 березня 2007 р. № 3 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0003700-07>
7. Запобігання насильству в сім'ї: метод. посібн. для працівників міліції / Т.О. Проценко, О.І. Логвиненко, І.П. Багаденко та ін. — К. : Тютюкін, 2011. — 92 с.

1.9. СТАТТЯ 8. КРИЗОВІ ЦЕНТРИ

1. Кризові центри створюються місцевими державними адміністраціями за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї відповідно до соціальних потреб регіону.

2. Кризові центри можуть також створюватися органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, об'єднаннями громадян і окремими громадянами за погодженням із спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї і реєструються в порядку, визначеному законом.

3. Працівники кризових центрів:

- здійснюють прийом членів сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;
- здійснюють прийом осіб, які вчинили насильство в сім'ї, для проходження корекційної програми;
- організують надання необхідної психологічної, педагогічної, медичної, юридичної допомоги членам сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;
- розробляють корекційні програми та організують їх проходження особами, які вчинили насильство в сім'ї;

- відповідно до можливостей надають притулок для тимчасового перебування членам сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;
- повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;
- повідомляють службу дільничних інспекторів міліції чи кримінальну міліцію у справах дітей про виявлені факти реальної загрози застосування насильства в сім'ї або про факти вчинення такого насильства;
- вивчають і узагальнюють причини та умови конкретних проявів насильства в сім'ї;
- надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів;
- забезпечують збереження конфіденційної інформації щодо осіб, які звернулися до кризового центру про допомогу;
- взаємодіють із засобами масової інформації, громадськими організаціями у проведенні просвітницької та виховної роботи з питань попередження насильства в сім'ї.

4. Кризові центри є неприбутковими організаціями, користуються правами юридичної особи, мають власні бланки, печатку з зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням.

Якісні індикатори:

- *положення про кризові центри та їх відповідність Конституції України та міжнародним стандартам;*
- *наявність та якість системи захисту даних;*
- *якість наданої допомоги;*
- *наявність та якість взаємодії з іншими органами;*
- *якість надання інформації з питань попередження насильства в сім'ї;*
- *якість притулку для тимчасового перебування.*

Кількісні індикатори:

- *кількість подань спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї відповідно до потреб регіону;*
- *кількість кризових центрів, їх відповідність потребам;*
- *обсяг допомоги;*
- *кількість осіб, яким була надана допомога;*
- *кількість кризових центрів, що створені відповідно до п. 2;*
- *кількість розроблених корекційних програм;*
- *кількість осіб, що пройшли корекційні програми.*

Дані щодо кількості подань спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї відповідно до потреб регіону в інформації, наданій представниками Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, відсутні.

У відповідності до вимог міжнародних нормативних документів щодо забезпечення необхідної допомоги постраждалим від насильства, статтею передбачено створення місцевими державними адміністраціями закладів для забезпечення необхідної психологічної, педагогічної, медичної, юридичної допомоги членам сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї.

З метою недопущення повторних випадків учинення насильства, одним із заходів, здійснення яких покладено на кризові центри, передбачено організацію проходження корекційних програм для осіб, які вчинили насильство.

Зазначені заклади (відповідно до п. 2 даної статті) можуть бути створені також органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, об'єднаннями громадян і окремими громадянами, взаємодію яких при здійсненні заходів із попередження насильства також передбачено міжнародними нормативними актами.

На виконання даної статті Закону розроблено Примірне положення про кризовий центр для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення, яке затверджено наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 10.06.2009 № 1977 [1].

Закон не передбачає обов'язковості створення кризових центрів. Визначено, що такі центри створюються місцевими державними адміністраціями за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї відповідно до соціальних потреб регіону. При цьому, яким чином визначати потреби регіону, не визначено ні Законом, ні існуючими підзаконними нормативно-правовими документами.

Результати даного моніторингу дають можливість зробити висновки, що не у всіх регіонах України створені та діють кризові центри, але в більшості регіонів діють установи, які надають допомогу жертвам насильства в сім'ї. Такі установи фінансуються як з обласних та місцевих бюджетів, так і з міжнародних фондів.

У *Донецькій області* діє «Кризовий центр Донецького регіонального центру охорони материнства та дитинства» та Регіональний кризовий центр «Жінка для жінки» Ліги ділових та професійних жінок (відповідь Управління у справах сім'ї та молоді Донецької обласної державної адміністрації від 05.07.2011р. № 01-10/913).

У *Хмельницькій області* діє Староконстантинівський міський кризовий центр для жертв насильства в сім'ї. За період функціонування центру допомогу отримали 11 осіб, що зазнали насильства в сім'ї. Надавалася психологічна, юридична, профілактична допомога та проводилася психокорекційна робота із сімейними парами (відповідь Хмельницької обласної державної адміністрації від 05.07.2011р. № 69/01-33-2980/2011).

За погодженням зі спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї, кризові центри можуть також створюватися органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, об'єднаннями громадян і окремими громадянами. Але законодавством також не визначено порядку погодження з органами виконавчої влади діяльності фізичних осіб та громадських об'єднань.

Крім того, громадські об'єднання вільні у виборі напрямів своєї діяльності [2], а їх право власності реалізують вищі статутні органи управління (загальні збори, конференції, з'їзди тощо).

Що ж стосується окремих громадян, то відповідно до ст. 41 Конституції України, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, при цьому її використання не може завдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян та інтересам суспільства.

Отже, створення за кошти неурядових організацій та окремих громадян закладів, діяльність яких не суперечить інтересам суспільства, не потребує погодження з органами виконавчої влади, а зазначене положення даної статті не узгоджується як із Законом України «Про об'єднання громадян», так і з Конституцією України.

ВИСНОВКИ:

1. Незважаючи на те, що даною статтею передбачено ряд заходів, здійснення яких покладено на працівників кризових центрів, частина з них дублює здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, іншими органами та установами, зокрема:
 - з уповноваженим органом виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї — в частині, що стосується вивчення і узагальнення причин та умов проявів насильства в сім'ї; організації проходження корекційних програм з особами, які вчиняють насильство;
 - з центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та центрами соціально-психологічної допомоги — в частині надання необхідної психологічної, педагогічної, медичної, юридичної допомоги членам сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї.
2. Статтею також передбачено як надання кризовими центрами допомоги постраждалим від насильства в сім'ї, так і здійснення роботи з особами, які вчиняють насильство. Однак головним принципом роботи з попередження насильства в сім'ї є принцип безпеки постраждалих, яка не завжди може бути гарантована при здійсненні в одному приміщенні роботи як з жертвою, так і з її кривдником.
3. Не визначено статтею порядок та умови надання допомоги дітям, які постраждали від насильства чи жорстокого з ними поводження в сім'ї або щодо яких існує така загроза.

Окремої уваги заслуговує пункт статті, що стосується розробки корекційних програм для осіб, які вчиняють насильство в сім'ї.

Упровадження корекційних програм роботи з кривдниками в Україні розпочалося в 2010 р. При підтримці Офісу координатора проектів ОБСЄ, 11–12 червня 2009 р. проведено міжнародний семінар «Соціальна робота з кривдниками: міжнародний до-

свід та перспективи впровадження в Україні». У серпні 2009 р. — семінар «Протидія насильству в сім'ї: соціальна та психологічна робота з кривдниками».

Завдяки Офісу координатора проектів ОБСЄ, робочою групою, до складу якої увійшли представники центральних органів виконавчої влади; науковці та практики (до повноважень яких належить здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї), було розроблено рекомендовану програму корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, та програму підготовки спеціалістів щодо впровадження корекційної роботи.

Декілька варіантів корекційних програм також розроблено Міжнародним правозахисним центром «Ла Страда-Україна» та Міжнародним гуманітарним центром «Розрада», однак вони не увійшли до програми підготовки спеціалістів.

За програмою підготовки спеціалістів, розробленою за сприяння ОБСЄ, підготовлено 300 фахівців, які можуть здійснювати впровадження корекційних програм.

ПРОБЛЕМИ:

1. Складність виникає в тому, що за відсутності кризових центрів (спеціалісти яких повинні впроваджувати корекційні програми), підготовку проходили здебільшого представники центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та центрів соціально-психологічної допомоги, до функціональних обов'язків яких не належить впровадження корекційних програм.
2. Враховуючи відсутність законодавчо та нормативно закріплених за даними спеціалістами функцій щодо впровадження корекційних програм з особами, які вчинили насильство в сім'ї, та значний обсяг їхньої роботи, питання впровадження корекційних програм на місцях залишається відкритим.
3. Існує лише рекомендаційний лист Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту щодо здійснення корекційних програм, але жодна з таких програм поки що не затверджена Міністерством як рекомендована.
4. Не вирішене також питання щодо органу, який матиме повноваження та достатній рівень експертизи для сертифікації програм та фахівців, і жодний навчальний заклад (у тому числі з підвищення кваліфікації) не готує фахівців у цьому напрямі.
5. Крім того, сьогодні корекційні програми розглядаються як різновид соціальної роботи, а не як альтернативні санкції (види покарання), а віднесення корекційних програм до соціальної роботи передбачає їх здійснення на основі принципу прийняття соціальних послуг (зокрема, добровільності у прийнятті послуги чи відмові від її отримання), що не відповідає суті корекційних програм, які мають здійснюватися в ситуації, коли негативна діяльність особи спрямована не на себе, а на інших членів родини.
6. Законодавство про альтернативні види стягнень та покарань відсутнє і потребує свого розвитку.
7. Не визначено також порядку здійснення корекційної роботи з дітьми, які вчиняють насильство в сім'ї, та органу, відповідального за таку роботу.

Законодавством України передбачено надання допомоги сім'ям та особам, які опинилися в складних життєвих обставинах (у тому числі спричинених насильством у сім'ї або реальною загрозою його вчинення), центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та закладами соціального обслуговування (із забезпеченням тимчасового

притулку), методичне забезпечення та координацію діяльності яких вони здійснюють, зокрема: центрами соціально-психологічної допомоги, основними завданнями яких є надання невідкладної комплексної допомоги (психологічних, соціально-побутових, соціально-педагогічних, соціально-медичних, інформаційних і юридичних послуг тощо) особам, які опинилися в складних життєвих обставинах, що сприятиме якнайшвидшому їх поверненню до нормальних умов життєдіяльності та соціальними центрами матері та дитини — закладами тимчасового проживання жінок на сьомому-дев'ятому місяці вагітності та матерів з дітьми віком від народження до 18 місяців, які опинилися в складних життєвих обставинах, що перешкоджають виконанню материнського обов'язку.

Складність виникає в тому, що відповідно до Типового положення про центри соціально-психологічної допомоги, забезпечення тимчасового притулку можливе лише для осіб, вік яких не перевищує 35 років та для осіб (різного віку) з дітьми, місце реєстрації яких знаходиться в межах регіону, в якому функціонує заклад. Питання реєстрації стосується і соціальних центрів матері та дитини⁵.

І хоча, заклади не відмовляють у наданні допомоги особам без відповідної реєстрації, це, здійснюється як виняток і становить певну проблему для забезпечення необхідної допомоги всім особам, які її потребують.

Крім того, слід враховувати, що зазначені заклади не є профільними (для надання допомоги лише постраждалим від насильства в сім'ї). Серед клієнтів закладів можуть бути: особи, які повертаються з місць позбавлення волі; особи із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; особи, які постраждали від торгівлі людьми, сім'ї та особи, складні життєві обставини яких обумовлені стихійним лихом або катастрофою, тощо. І кожна із зазначених категорій потребує окремого підходу при наданні їм необхідної допомоги.

Варто звернути увагу на те, що Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту тричі зверталось до Міністерства фінансів України (листи від 20.08.2010 р. № 5.3/9987, від 22.10.2010 № 5.3/12940, від 15.04.2011 року № 1/391) з пропозицією внесення змін до ст. 8, виклавши її в такій редакції «Центр підтримки сім'ї відповідно до повноважень:

- здійснює прийом осіб, які зазнали домашнього насильства;
- здійснює прийом осіб, які вчинили насильство в сім'ї, для проходження корекційної програми;
- організовує надання необхідної психологічної, педагогічної, медичної, юридичної допомоги особам, які зазнали домашнього насильства;
- відповідно до можливостей, надає притулок для тимчасового перебування особам, які зазнали домашнього насильства;
- повідомляє осіб, які зазнали домашнього насильства, про їх права та послуги, якими вони можуть скористатися;

⁵ Обмеження в забезпеченні тимчасовим притулком зумовлюється необхідністю витрат на утримання закладів, що здійснюються за місцем реєстрації за рахунок коштів місцевого бюджету, передбачених для виконання програм, спрямованих на розв'язання проблем дітей, жінок та сім'ї.

- повідомляє органи внутрішніх справ, служби у справах дітей про виявлені факти вчинення домашнього насильства;
- вивчає і узагальнює причини та умови конкретних проявів домашнього насильства;
- надає інформацію з питань попередження домашнього насильства на запит уповноважених органів;
- забезпечує збереження конфіденційної інформації щодо осіб, які звернулися по допомогу;
- взаємодіє із засобами масової інформації, громадськими організаціями в проведенні просвітницької та виховної роботи з питань запобігання та протидії домашньому насильству».

Тричі Міністерство фінансів України не погоджувало зміни до законопроекту, мотивуючи, що створення мережі центрів підтримки сім'ї призведе до зростання мережі бюджетних установ і відповідно — до виділення значних обсягів коштів, що не може бути підтримано. Міністерство фінансів України наполягало на виключенні із законопроекту положень, які передбачали розширення мережі закладів для осіб, які зазнали домашнього насильства.

Що стосується надання допомоги особам похилого віку, які постраждали від насильства в сім'ї, або щодо яких існує реальна загроза вчинення такого насильства, то дане питання до цього часу в Україні не вирішено.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Враховуючи актуальність проблеми і наслідки, до яких призводить насильство в сім'ї та жорстоке поводження з дітьми, дане питання потребує суттєвого доопрацювання. Зокрема необхідно передбачити на законодавчому рівні:

1. Віднесення корекційних програм до спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї.
2. Направлення на проходження корекційних програм осіб, які вчинили насильство в сім'ї, за рішенням суду (як альтернативний вид покарання) та впровадження їх органами пенітенціарної системи.
3. Обов'язковість створення місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування закладів для постраждалих від торгівлі людьми на рівні міста, району чи району в місті.
4. Можливість та порядок фінансування з місцевого бюджету створених громадськими організаціями та окремими громадянами закладів із надання допомоги постраждалим від насильства в сім'ї, подальше утримання яких (з тих чи інших причин) не можливе за кошти фізичної особи чи неурядової організації.
5. Внесення зміни до постанов Кабінету Міністрів про затвердження типових положень про існуючі заклади, які можуть надавати допомогу постраждалим від насильства в сім'ї, щодо обмежень, обумовлених віком та місцем реєстрації таких осіб (зокрема в частині, що стосується осіб, для яких регіон, де знаходиться заклад, є місцем їх постійного проживання).

6. Створення при територіальних центрах з обслуговування пенсіонерів, відділень для забезпечення необхідної допомоги недієздатним особам та особам похилого віку (оскільки робота з даною категорією осіб потребує особливого підходу та спільної підготовки фахівців, враховуючи, у тому числі, відмінності вікової психології).
7. Привести положення статті у відповідність із положеннями законів України: «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про охорону дитинства» та «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», з урахуванням розмежування функцій та попередження їх дублювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Примірне положення про кризовий центр для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення (затверджено наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 10.06.2009 № 1977). — Доступ до ресурсу: <http://www.osce.org/uk/ukraine/75925>
2. Закон України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р. № 2460—XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2460-12>
3. Типове положення про центри соціально психологічної допомоги затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12.05.04 № 608 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=608-2004-%EF>
4. Типове положення про соціальний центр матері та дитини (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 08.09.05 № 879). — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=879-2005-%EF>

1.10. СТАТТЯ 9. ЦЕНТРИ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЖЕРТВ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

1. Центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї створюються відповідно до законодавства, що регламентує створення закладів охорони здоров'я. Центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї можуть створюватися в системі діючих закладів охорони здоров'я.

2. В центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї поміщаються жертви насильства в сім'ї (з їхньої згоди або на їхнє прохання) на підставі рішення медичної комісії центру. Щодо неповнолітніх членів сім'ї необхідна згода одного з батьків, усиновителів, опікуна чи піклувальника, у разі, якщо вони не зазнали насильства від одного з них, або органу опіки і піклування.

3. Жертви насильства в сім'ї перебувають у центрах медико-соціальної реабілітації протягом терміну, необхідного для їхнього лікування та психо-соціальної реабілітації. За їхнім бажанням вони можуть пройти курс лікування та психо-соціальної реабілітації амбулаторно.

4. Працівники центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї:

- надають жертвам насильства в сім'ї первинну медико-санітарну і психологічну допомогу, окремі види психіатричної допомоги на підставах та в порядку, передбачених Законом України «Про психіатричну допомогу», іншими законами;
- за необхідності направляють жертв насильства в сім'ї для відповідного подальшого лікування;
- організовують надання юридичних консультацій жертвам насильства в сім'ї;
- повідомляють про вчинене насильство в сім'ї службу дільничних інспекторів міліції чи кримінальну міліцію у справах дітей;
- надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів.

Якісні індикатори:

- законодавство, відповідно до якого створюються центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї;
- якість наданих послуг.

Кількісні індикатори:

- кількість створених центрів;
- обсяги допомоги;
- кількість осіб, допомога яким була надана;
- кількість неповнолітніх осіб, які отримали допомогу;
- кількість працівників центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Відповідно до частини першої даної статті центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї створюються відповідно до законодавства, що регламентує створення закладів охорони здоров'я, зокрема:

- Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. № 2789-III (надалі — Закон);
- наказу Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї», від 23.01.2004 р. № 38 (надалі — наказ Міністерства охорони здоров'я № 38) [1].

Необхідно зазначити, що Примірне положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї (надалі — Примірне положення) розроблене відповідно до статті 9 Закону, в якому чітко встановлено:

Медико-соціальна реабілітація (далі — реабілітація) — комплекс лікувально-профілактичних, реабілітаційних та оздоровчих заходів, спрямованих на відновлення та збереження психофізіологічних функцій, оптимальної працездатності, рівня соціального функціонування осіб, які зазнали насильницьких дій.

Центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї (далі — центр) — структурний підрозділ лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я, діяльність якого спрямовано на відновлення та збереження психофізіологічних функцій, оптимальної працездатності, рівня соціального функціонування осіб, які зазнали насильницьких дій.

Згідно із зазначеними нормативно-правовими актами, центр медико-соціальної реабілітації для жертв насильства в сім'ї може створюватися як окрема юридична особа або як окремий структурний підрозділ лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я.

Частина 2 ст. 9 чітко встановлює, що для того, щоб жертва насильства в сім'ї була поміщена до центру необхідно: її бажання або згода та рішення медичної комісії центру. Щодо неповнолітніх, то необхідна згода одного з батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника при умові, що вони не зазнали насильства від одного з них, або органу опіки та піклування.

Треба зазначити, що до ч. 2 ст. 9 Закону були внесені зміни згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25 вересня 2008 р. № 599-VI [2]. Відповідно, ч. 2 ст. 9 після слів «опікуна чи піклувальника» була доповнена словами «у разі, якщо вони не зазнали насильства одного з них». Дана частина статті була слушно доповнена, адже існує велика кількість справ, в яких жертвами насильства з боку батьків, усиновителів, опікунів чи піклувальників у сім'ї стають саме діти.

Відповідно до отриманих даних від Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини, лише протягом першого півріччя 2011 р. щодо 888 дітей надійшли звернення в служби у справах дітей як про таких, що потерпали від насильства над ними, з них: 432 дівчинки (22 дітей потерпіли від сексуального насильства, 22 — від економічного, 130 — від психологічного, 258 — від фізичного); 456 хлопчиків (27 — від економічного, 134 — від психологічного, 259 — від фізичного).

Законодавство не обмежує термін перебування жертв насильства в сім'ї в центрах медико-соціальної реабілітації для жертв насильства в сім'ї. Жертви насильства в сім'ї можуть перебувати протягом часу, який необхідний для їхнього лікування та психо-соціальної реабілітації. За бажанням, лікування та психо-соціальну реабілітацію можна пройти амбулаторно.

Відповідно до п. 16 Примірного положення, стаціонарне відділення організується для жертв насильства, яких потрібно негайно дистанціювати від агресора або психотравматичної ситуації. Відділення розгортається в окремому приміщенні або на базі лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я; з необхідними умовами для забезпечення тривалого перебування у ньому жертв насильства. Інформація про осіб, які в ньому перебувають, має бути конфіденційною. У цьому відділенні надається медична, соціальна, психологічна та юридична допомога.

Відповідно до п. 17 Примірного положення, амбулаторно-поліклінічне відділення організується в окремому приміщенні або в амбулаторно-поліклінічному відділенні лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я, в якому жертви насильства отримують відповідну медичну, психологічну, юридичну, соціальну допомогу. В амбулаторно-поліклінічному відділенні надається допомога жертвам насильства, які не потребують невідкладної госпіталізації до лікувального профілактичного закладу або негайного дистанціювання від агресора. У разі необхідності може проводитися психіатричний огляд жертви насильства відповідно до чинного законодавства.

Відповідно до п. 5 Примірного положення, до штатного розпису центру бажано ввести посади лікарів-психіатрів, психотерапевтів, психологів, педагогічних та соціальних працівників, юристів, інших спеціалістів медичного і немедичного профілю та допоміжного персоналу з метою надання необхідної допомоги жертвам насильства. Центр очолює завідувач, який призначається в установленому законом порядку.

Дана норма не узгоджена з іншими нормативно-правовими актами, які регулюють відповідні питання. Так, у наказі Міністерства охорони здоров'я України «Про штатні нормативи та типові штати закладів охорони здоров'я» (враховуючи внесені в нього подальші зміни та доповнення) від 23.02.2000 року № 33 [3] штатних нормативів центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї як таких не передбачено. Можна зробити висновок, що немає достатніх підстав для розроблення та затвердження штатних розписів центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї і виділення для цього відповідного фінансування.

Але незважаючи на колізію в законодавстві, в центрі медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, що діє, наприклад, у м. Севастополі, штатна чисельність працівників 10 осіб, зокрема: завідувач відділенням (лікар-психіатр) — 1 ставка, лікар-психіатр — 0,5 ставки, старша медична сестра — 1 ставка, інструктор з трудової терапії — 1 ставка, медична сестра лікувальної фізкультури — 1 ставка, медична сестра масажу — 1 ставка, молодша сестра соціальної допомоги — 4 ставки, медична сестра — 0,25 ставки, молодша медична сестра — 2 ставки, акомпаніатор — 0,5 ставки, методист з професійної реабілітації — 1,5 ставки, усього 13,75 ставки.

У центрі медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, що діє в Херсонській області додаткові штатні посади не передбачені. Допомога жертвам насильства в сім'ї надається персоналом обласної психіатричної лікарні, на базі якої створений центр.

Частина 4 ст. 9 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та п. 14 Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї визначають основні завдання та функції центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Відповідно до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» центри:	Відповідно до Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї центр:
надають жертвам насильства в сім'ї первинну медико-санітарну і психологічну допомогу, окремі види психіатричної допомоги на підставах та в порядку, передбачених Законом України «Про психіатричну допомогу», іншими законами	визначає соматичний стан жертви насильства та надає первинну медико санітарну допомогу
за необхідності направляють жертв насильства в сім'ї для відповідного подальшого лікування	проводить психологічне обстеження жертви насильства з метою розробки раціональної та ефективної індивідуальної програми реабілітації
організують надання юридичних консультацій жертвам насильства в сім'ї; повідомляють про вчинене насильство в сім'ї службу дільничних інспекторів міліції чи кримінальну міліцію у справах дітей	забезпечує психіатричний огляд жертви насильства з метою діагностики психічних розладів та розладів поведінки згідно із Законом України «Про психіатричну допомогу»
надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів	забезпечує діагностичні, лікувально-профілактичні (в тому числі психотерапевтичні, психокорекційні та тренінгові тощо) заходи у межах індивідуальної реабілітаційної програми

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

	організовує надання юридичних консультацій
	повідомляє про вчинення насильства в сім'ї служби дільничних інспекторів міліції чи кримінальної міліції у справах неповнолітніх
	надає інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів
	проводить інформаційно-просвітницьку роботу з питань організації спеціалізованої медичної допомоги особам, що зазнали насильства та їх реабілітації
	надає Міністерству охорони здоров'я інформацію про обсяги проведеної ним роботи для узагальнення (щорічно)

Відповідно до отриманої та узагальненої інформації в рамках моніторингу, центрами медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї надається первинна медико-санітарна і психологічна допомоги, окремі види психіатричної допомоги, за необхідності, жертви насильства в сім'ї направляються для відповідного подальшого лікування, також проводиться інформаційно-просвітницька робота.

З приводу того, чи організовують центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї надання юридичних консультацій жертвам насильства в сім'ї та чи повідомляють про вчинене насильство в сім'ї службу дільничних інспекторів міліції чи кримінальну міліцію у справах дітей, інформація відсутня.

Моніторинг показав, що центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї не надають Міністерству охорони здоров'я України інформацію про обсяги проведеної ними роботи для узагальнення (щорічно).

Про це свідчить відповідь Міністерства охорони здоров'я України від 08.08.2011 р. № 3.18-17/127 на запит Центру «Ла Страда-Україна» про надання відповідної інформації про стан виконання ст. 9 Закону на практиці.

Так, відповідно, Міністерство охорони здоров'я України перенаправило запит Центру «Ла Страда-Україна» до Міністерства охорони здоров'я АР Крим, головних управлінь охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської державних адміністрацій як розпорядників інформації з питань, що були порушені у листі. Це свідчить про те, що узагальнення інформації не здійснюється.

Як бачимо, було прийнято спеціальне законодавство, яке забезпечує підстави надання первинної медико-соціальної та психіатричної допомоги жертвам насильства в сім'ї. Але на практиці, жертва насильства в сім'ї такого характеру допомоги майже не отримує.

Основною причиною неотримання жертвами насильства в сім'ї медико-санітарної та психологічної допомоги — відсутність належного фінансування центрів медико-соціальної реабілітації для жертв насильства в сім'ї по всій території України.

Відповідно до зібраної та узагальненої інформації в рамках даного моніторингу, центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї діють лише в: **м. Севастополі, Кіровоградській та Херсонській областях. У Чернігівській, Луганській, Черкаській, Сумській, Полтавській, Дніпропетровській, Донецькій, Миколаївській, Хмельницькій, Івано-Франківській, Тернопільській, Харківській областях, в м. Києві та Автономній Республіці Крим** центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї відсутні.

У деяких областях України діють інші заклади, які надають соціально-психологічну допомогу. Зокрема, в **Миколаївській області** діє центр соціально-психологічної допомоги. Центр розрахований на 16 ліжок, у тому числі 4 ліжка для немовлят. Центр діє з початку 2005 р. і за час його існування допомогу отримали 133 жертви насильства в сім'ї. У центрі працюють 12 осіб: директор, бухгалтер, завгосп, прибиральниця, медична сестра, психолог, юрисконсульт, один старший соціальний педагог, чотири чергові соціальні педагоги. Жертвам насильства в сім'ї в Центрі надається соціально-побутова, медична, психологічна, економічна та інформаційна допомога. У **Донецькій області** працює обласна клінічна психоневрологічна лікарня — медико-психологічний центр, у структурі якого створено кризовий кабінет, в якому консультують осіб, що постраждали від насильства в сім'ї. У разі необхідності особи, що постраждали, отримують медичну допомогу в центрі. У **Волинській області** функціонує центр соціально-психологічної допомоги жертвам насильства в сім'ї. В **АР Крим** з 2005 р. діє Центр соціально-психологічної допомоги, що знаходиться в підпорядкуванні Міністерства освіти і науки, молоді та спорту АР Крим. Штатна чисельність центру складає 12 осіб. З 1 травня 2005 р. по 1 січня 2011 р. реабілітацію в центрі пройшли 497 осіб. За перше півріччя 2011 р. допомога надана: в межах цілодобового стаціонару — 8 особам (5 дорослих, 3 дитини), в межах денного стаціонару — 21 людині (18 дорослих, 3 дитини), в межах одноразової допомоги — 6 особам. У **Чернігівській області** функціонує центр медико-психологічної допомоги жертв насильства в сім'ї «Антистрес». Завданням центру є: консультативний прийом потерпілих, консультації для членів сімей, медична допомога спільно з іншими службами, юридичні консультації, психологічна допомога. За час роботи до центру звернулася — 1291 особа з числа потерпілих від насильства в сім'ї.

По Рівненській, Львівській, Запорізькій, Чернівецькій, Вінницькій, Одеській, Житомирській, Закарпатській та Київській областях інформація відсутня.

Проаналізована інформація дає можливість зробити висновок, що за відсутності центру медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, допомога жертвам насильства в сім'ї надається центрами соціально-психологічної допомоги, а також територіальними лікувально-профілактичними закладами II рівня (центральні райони та міські лікарні) та III рівня (обласними та обласними дитячими лікарнями) в загальному порядку.

У липні 2011 р. на Національну «гарячу лінію» з питань попередження насильства в сім'ї та захисту прав дитини Центру «Ла Страда-Україна» зателефонувала жінка. Дзвінок був із Сумської області. Жінка повідомила, що її всю ніч душив чоловік. Наразі вона втекла разом з двома малолітніми дітьми від нього і боїться повертатись додому. Жінка розповіла, що чоловік систематично чинить насильство щодо неї. Жінка просила якого-небудь притулку, аби тільки не повертатися додому. Жінка розповіла, що вона звернулася до соціальної служби, але там їй відповіли, що соціальний працівник прийде до неї в понеділок, оскільки на момент звернення до соціальної служби вже була друга половина п'ятниці. Консультанти Національної «гарячої лінії» з питань попередження насильства в сім'ї та захисту прав дитини Центру «Ла Страда-Україна» одразу ж звернулися до управління у справах сім'ї, дітей та молоді Сумської обласної адміністрації в телефонному режимі. Там у ситуації пообіцяли розібратись, але також пообіцяли розібратись уже з понеділка, тому що п'ятниця — скорочений робочий день для державних службовців, а в суботу та неділю ніхто не працює.

Після отримання інформації від Центру «Ла Страда-Україна» були направлені звернення на голову Сумської обласної державної адміністрації, Міністерства соціальної політики, Міністерства у справах сім'ї, дітей та спорту, Міністерства внутрішніх справ України, Уповноваженого президента України з прав людини.

Уже ввечері до міста, в якому знаходилась жінка, була направлена спеціальна комісія на чолі з представниками відділів і управлінь, на які покладені обов'язки з попередження насильства в сім'ї, представниками відповідних підрозділів внутрішніх справ та соціальних працівників. Справу поставили «на контроль».

Того ж дня жінку разом з дітьми розмістили в обласній лікарні та надали необхідну медичну допомогу. У подальшому вона отримала юридичну та психологічну допомогу.

Треба зазначити, що врешті-решт справу було вирішено дуже добре, але для цього знадобилось багато часу і зусиль співробітників Центру «Ла Страда-Україна». І вирішено, на жаль, як виняток, спеціальними зусиллями, а не просто в установленому порядку. Даний випадок показав, що з ряду причин, жертви насильства в сім'ї не отримують необхідної і своєчасної допомоги з боку державних органів.

Також варто зазначити, що існує різна інформація щодо реальної кількості центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї. Так, відповідно до отриманої інформації від Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту при лікарняних закладах діє 16 центрів медико-соціальної реабілітації.

Звідки з'явилась цифра 16?

Уперше, таку цифру назвав Ю.В. Онишко (завідувач Центрального науково-медичного кабінету з питань надання медико-соціальної допомоги жертвам насильства в сім'ї) під час свого виступу на парламентських слуханнях у Верховній Раді України «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства» 21 листопада 2006 р. Він зазначив: «Дана інформація була отримана від Міністерства охорони здоров'я України у 2006 році. Відповідно за станом на 2006 рік було створено тільки два центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї — у містах Чернігові та Севастополі, на базі психоневрологічних і наркологічних закладів. Також у п'ятох регіонах діють десять медичних установ, в яких надається спеціалізована допомога жертвам насильства, ще у двох областях працюють кабінети даного профілю, ще у двох областях **планується щось відкрити**. Таким чином загальна кількість таких установ в Україні на кінець року становитиме лише 16» [4].

Відповідно до проведеного аналізу Програмою рівних можливостей та прав жінок в Україні, який було здійснено у 2010 р., «в Україні було створено тільки 2 центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, які можна беззастережно вважати повноцінними медичними установами, що створені відповідно до наказу МОЗ України від 23.01.2004 р. № 38 «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї» — це центри з відповідною назвою у Чернігівській області (м. Чернігів) та у м. Севастополі. Також аналіз показав, що низка медичних установ, в яких надається медико-соціальна допомога жертвам насильства в сім'ї, але вони не зазначені як сталі центри медико-соціальної допомоги цьому контингентові, функціонує у Вінницькій (1 установа), Луганській (1 установа), Львівській (2 установи), Київській (4 установи), ще у двох областях працюють кабінети цього профілю — у Закарпатській та Миколаївській. Також в Одеській та Кіровоградській областях було створено по одному центру медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, але також на територіях психічних установ» [5].

Інформація щодо кількості центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї різна та суперечлива, але даний моніторинг показав, що на сьогоднішній день в Україні діє лише 3 центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, створені відповідно до норм законодавства, яке регулює створення таких центрів.

1. Херсонська область. Відповідно до наказу управління охорони здоров'я Херсонської обласної державної адміністрації від 07.05.2007 р. № 198 «Про створення центру медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї» на базі обласної психіатричної лікарні⁶ створено центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї. Фінансування цього центру здійснюється в межах фінансування закладу (обласної психіатричної лікарні). Протягом 2008–2011 рр. лікування отримали 22 особи. Центр включає відділення неврозів та стаціонарні ліжка в дитячому та експертно-діагностичних відділеннях. У центрі надається спеціалізована психіатрична, психотерапевтична та психологічна допомога, в разі необхідності здійснюється переведення до обласного стаціонару. Проводиться інформаційно-просвітницька робота.

2. Кіровоградська область. З метою надання соціальної допомоги жертвам насильства в сім'ї в області функціонує обласний центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї як структурний підрозділ обласної психіатричної лікарні. Стаціонарне лікування та реабілітація проводиться у відділенні неврозів, дитячому та афектологічному відділеннях, в окремих палатах для жертв насильства, яких необхідно терміново дистанціювати від агресора або психотравматичної ситуації. Амбулаторна допомога жертвам насильства, які потребують госпіталізації, надається в диспансерному відділенні. Особи, які потребують допомоги через гострі психічні розлади, госпіталізуються у відділенні обласної психіатричної лікарні. За перше півріччя 2011 р. психотерапевтична та психіатрична допомоги надана 12 особам, у тому числі 2 дітям.

3. Місто Севастополь. Відповідно до наказу Управління охорони здоров'я Севастопольської міської державної адміністрації від 05.04.2004 р. № 62 «Про виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» в м. Севастополі створений центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, який фінансується за рахунок місцевого бюджету. Штатна чисельність співробітників центру відповідає штатному розкладу 10-го психіатричного відділення міської психіатричної лікарні. Допомога жертвам насильства в сім'ї включає в себе медичну допомогу у формі стаціонарного або амбулаторного лікування з психотерапією, голкотерапією, масажами, фізіотерапією. **За період існування центру, тобто за вісім років існування центру, жертви насильства в сім'ї за медико-психологічною допомогою в м. Севастополі не звертались.**

За своїм змістом відповідь Управління охорони здоров'я Севастопольської міської державної адміністрації від 01.09.2011 року № 01-07/2231 — «унікальна».

⁶ Варто зазначити, що відповідно до примітки до Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї не бажано розгортати на базі психіатричних закладів.

УКРАЇНА

**СЕВАСТОПОЛЬСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я**

99011 м. Севастополь, вул. Гоголя 4-а, тел/факс: (0692) 54-23-67, Email: iaoms@stel.sebastopol.ua

01.09.11 № *01-04/2231*

на № 585/11 від 28.07.2011г.

Президенту
міжнародного правозащитного центра
«Ла Страда-Україна»
Левченко Е.Б.

Управление здравоохранения городской государственной администрации сообщает, что в г. Севастополе с 2004г. организован единственный «Центр медико-социальной реабилитации жертв насилия в семье» на базе 10-го психиатрического отделения восстановительного лечения в Севастопольской городской психиатрической больнице.

Основанием для организации данного Центра является приказ Министерства здравоохранения Украины № 38 от 23.05.2004 г. «Об утверждении мер по исполнению Закона Украины «О предупреждении насилия в семье» и примерного положения о центре медико-социальной реабилитации жертв насилия в семье» и приказа УЗ г. Севастополя № 62 от 05.04.2004 г. «Об исполнении Закона Украины «О предупреждении насилия в семье».

Созданный центр медико-социальной реабилитации финансируется за счет местного бюджета.

За период существования центра жертвы насилия в семье за медико-психологической помощью в г. Севастополе не обращались.

Штатная численность сотрудников центра соответствует штатному расписанию 10 психиатрического отделения городской психиатрической больницы и включает в себя:

1. Зав. отделением (врач-психиатр)	- 1 ст.
2. Врач-психиатр	- 0,5 ст.
3. Старшая м/с	- 1 ст.
4. Инструктор по трудовой терапии	- 1 ст.
5. М/с по лечебной физкультуре	- 1 ст.
6. М/с по массажу	- 1 ст.

- 7. М/с социальной помощи - 4 ст.
- 8. М/с - 0,25 ст.
- 9. Младшая м\с - 2 ст.
- 10. Аккомпаниатор - 0,5 ст.
- 11. Методист по профессиональной реабилитации – 1,5 ст.

Предусмотренная помощь лицам ставшими жертвами насилия в семье включает в себя медицинскую помощь в форме стационарного или амбулаторного лечения с психотерапией, иглотерапией, массажем, ЛФК, физиотерапией.

Социальная реабилитация предусматривает: восстановление документов, прописку и выписку, оформление опеки, попечительства, защиту гражданских и имущественных прав, обеспечение временным жильем в общежитии. Психологическая помощь жертвам насилия и их родственникам.

Начальник управления
здравоохранения

В.И. Пологов

Кадомцев
24 10 03

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

Наведемо статистику МВС щодо кількості осіб, які перебували на обліку за вчинення насильства в сім'ї в м. Севастополі з 2004 р. по 2010 р.

Рік	Кількість осіб, яких взято на облік за вчинення фізичного насильства
2004	456
2005	584
2006	527
2007	625
2008	816
2009	895
2010	1047

Про що це може свідчити: про відсутність належного інформування жертв насильства в сім'ї про існування центру та можливість отримання відповідної допомоги чи про наявність даного центру лише в «паперовому» варіанті?

ВИСНОВКИ

1. Відсутнє належне фінансування центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї в областях, містах Києві та Севастополі, а також в Автономній Республіці Крим відповідно до потреб регіону.
2. Існуючі центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї створюються на базі психіатричних закладів, що є небажаним відповідно до Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.
3. Відсутнє належне інформування жертв насильства в сім'ї про існування центрів медико-соціальної реабілітації для жертв насильства в сім'ї та можливість отримати медико-санітарну та психологічну допомогу. Це пояснює те, що за тривалий час існування центрів у Херсонській та Кіровоградській областях медико-соціальну та психологічну допомогу отримала невелика кількість осіб (жертв насильства в сім'ї набагато більше), а в м. Севастополі жертви насильства в сім'ї взагалі не звертались по допомогу до центру за вісім років його існування.
4. Жертва насильства в сім'ї не отримує належну медико-соціальну реабілітацію. Якщо така допомога і надається закладами охорони здоров'я, то на загальних підставах.
5. Вимоги ст. 9 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» на практиці не виконуються, що у свою чергу призводить до невиконання державою взятих на себе повноважень щодо захисту прав та інтересів жертв насильства в сім'ї і проходження ними медико-соціальної реабілітації.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Належне фінансування центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.
2. Створення центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї не на базі психіатричних закладів, а як окремої юридичної особи або як

окремого структурного підрозділу лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я.

3. Інформування через ЗМІ, зовнішню рекламу, Інтернет тощо жертв насильства в сім'ї про наявність центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї та про можливість отримання медико-соціальної реабілітації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Примірне положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, затверджений наказом МОЗ від 23.01.2004 р. № 38 [Електронний режим]. — Ресурс доступу: <http://uazakon.com/document/fpart79/idx79696.htm>
2. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25 вересня 2008 р. № 599-VI [Електронний режим]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=599-17>
3. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про штатні нормативи та типові штати закладів охорони здоров'я» (враховуючи внесені в нього подальші зміни та доповнення) від 23.02.2000 року № 33 [Електронний режим]. — Режим доступу: http://emergency.at.ua/load/dlja_medichnikh_pracivnikov/nakaz_vid_23_02_2000_33_quot_pro_shtatni_normativi_ta_tipovi_shtati_zakladiv_okhoroni_zdorov_39_ja_quot_iz_zminami/3-1-0-16
4. Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства. Матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 21 листопада 2006 року. — К. — 2006 р. С. 52.
5. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти / В.М. Бондаровська, О.О. Кочемировська, Г.М. Лактіонова, Ю.В. Онишко, Р. Хаар, Г.О. Христова; заг. ред. О. Кочемировська. — К.: вид-во ФОРМ Кліменко Ю.Я., 2010. — С. 355.

1.11. СТАТТЯ 10. ОФІЦІЙНЕ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРО НЕПРИПУСТИМІСТЬ ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

1. Члену сім'ї, який вчинив насильство в сім'ї, вноситься офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, за умови відсутності в його діях ознак злочину, службою дільничних інспекторів міліції або кримінальною міліцією у справах дітей, про що йому повідомляється під розписку.

2. Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї може бути винесено осудній особі, яка на момент його винесення досягла 16-річного віку.

3. У разі вчинення особою насильства в сім'ї, після отримання нею офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, ця особа направляється до кризового центру для проходження корекційної програми, а також щодо неї у випадках і в порядку, передбачених цим Законом, може бути винесено захисний припис.

Проходження корекційної програми для такої особи є обов'язковим.

Якісні індикатори:

- наявність порядку винесення офіційного попередження.

Кількісні індикатори:

- статистика МВС;
- кількість винесених офіційних попереджень;
- кількість осіб від 18 років, яким було винесено офіційне попередження;
- кількість осіб віком 16–18 років, яким було винесено офіційне попередження;
- кількість осіб, направлених до кризового центру для проходження корекційної програми.

Відповідність статті міжнародним стандартам. Стаття 10 Закону визначає порядок винесення офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Підставами для винесення офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї є:

- заява жертви насильства в сім'ї або члена сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, про потребу допомоги;
- висловлене жертвою насильства в сім'ї або членом сім'ї, стосовно якого існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, бажання щодо вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї у разі, якщо повідомлення або заява надійшли не від них особисто;
- отримання повідомлення про застосування насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення стосовно неповнолітнього чи недієздатного члена сім'ї;
- отримання інформації про вчинення насильства в сім'ї або реальну загрозу його вчинення (звернення громадян, організацій, підприємств, навчальних закладів тощо).

У частині першій міститься основна умова щодо дій кривдника — відсутність ознак злочину. Щоб розібратися, що є ознаками злочину, варто розглянути це на прикладі фізичного насильства. Диспозиція ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [1] визначає адміністративним правопорушенням умисні дії в тому числі фізичного характеру, які не завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень.

На думку О.Д. Коломойця, якщо орієнтуватися на зворотне, то за вчинення фізичного насильства, яке спричинило біль і тілесні ушкодження виключається адміністративна відповідальність, і повинна наступати кримінальна за ознаками відповідних статей Кримінального кодексу України. Тобто, законодавець виходив із положень ч. 2 ст. 9 КУпАП, за якою «адміністративна відповідальність ... настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності» [2].

Але в більшості країн насильство в сім'ї, або домашнє насильство (domestic violence) — криміналізоване, тобто будь-які умисні дії, що завдають шкоди не тільки фізичному, а й психічному здоров'ю осіб, які входять до визначеного кола, зокрема проживають у сім'ї або домашньому союзі, між колишнім і теперішнім

подружжям чи партнерами, незалежно від того, проживають вони разом чи ні, кваліфікується як злочин. Зокрема ст. 33 Конвенції Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством [3] визначає: «Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів з метою криміналізації умисної поведінки щодо серйозного пошкодження психічної цілісності шляхом примушування або погроз».

У цілому процедура винесення офіційного попередження відповідає стандартам у сфері роботи державних органів з попередження насильства в сім'ї.

Що дала стаття для захисту жертви насильства в сім'ї та покарання кривдника. Винесення офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї дає підставу для взяття кривдника на профілактичний облік, що у свою чергу збільшує ймовірність контролю за його поведінкою з боку міліції та автоматично підвищує безпеку жертви насильства.

Для кривдника винесення офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства є відправним пунктом контролю за його подальшою поведінкою з боку міліції, кваліфікує як правопорушення ті його дії, що мали місце, а також є додатковим інформуванням щодо відповідальності у разі повторення таких дій або вчинення інших дій, які кваліфікуються як насильство в сім'ї (психологічне, економічне, фізичне і сексуальне).

Перешкоди виконанню статті на практиці. Ніяких перешкод у застосуванні цього виду реагування на факт насильства в сім'ї не існує. Про це яскраво свідчить статистика. Упродовж 2010 р. працівниками органів внутрішніх справ було винесено більше ніж **91,1** тис. офіційних попереджень про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, у першому півріччі 2011 р. — понад **50,7** тис. офіційних попереджень [4].

Що і чому не діє на практиці. Ризики. Офіційне попередження не є видом покарання кривдника, це лише засіб реагування на факт вчинення насильства в сім'ї. В той же час необхідно брати до уваги обізнаність і спосіб життя багатьох родин, де насильство в родині є нормою відносин. Кривдник, який на його думку нічого протиправного не робить, «виховуючи» дитину або дружину за допомогою стусанів або ляпасів, повинен знати, що його дії протиправні. І в обов'язок держави, від імені якої діють і працівники органів внутрішніх справ, входить перш за все пояснити насильникові протиправність його дій, кваліфікувати їх як насильство в сім'ї, що є порушенням прав людини, і попередити щодо недопущення подібних дій у майбутньому.

Трапляються випадки, коли співробітники міліції вважають насильство в сім'ї суто «сімейною проблемою». Про це свідчать скарги, які надходять на Національну «гарячу лінію» з питань попередження насильства в сім'ї і захисту прав дитини Центру «Ла Страда-Україна».

«Мене побив чоловік. Я лежу в лікарні зі струсом мозку. Також чоловік чинить психологічне насильство щодо дитини. Моя донька написала 2 заяви до міліції, але міліція сказала, що не реагує на сімейні конфлікти» (25.06.2011 р., Київська область).

«Мені 91 рік. Проживаю з дочкою та зятем. Зять б'є, знущується. Я зверталася до міліції, але міліція не хоче реагувати так, бо це сімейні проблеми. Я зверталася до прокуратури, але результату немає» (22.07.2011 р., м. Київ).

«Я знаходжусь в офіційному шлюбі з жінкою, яка зловживає алкогольними напоями. Ми разом не проживаємо, але маємо спільну дитину. Моя жінка не доглядає за дитиною належним чином, проте, коли я забираю дитину до себе, моя жінка зранку п'яна приходить до мого будинку і завдає шкоду майну: починає бити скло, ламати паркан. Я звертався до органів опіки і піклування, проте вони так і не відреагували на моє звернення. Міліція також після виклику жодного разу не приїхала, мотивуючи це тим, що в них і так багато справ» (24.07.2011 р., область не визначена).

Існують певні ризики, а саме ефективність офіційного попередження, адже воно не містить ніяких скеровуючих норм поведінки, переліку заборонених дій. Кривдник може вчиняти дії, відмінні від тих, за які отримав офіційне попередження, змінюючи один вид насильства в сім'ї на інший.

Обов'язок діяти в ситуації насильства в сім'ї покладений на державу. Вона може вживати як заходів реагування, так і заходів, спрямованих на профілактику і попередження насильства в сім'ї. Винесення офіційного попередження є заходом подвійної дії. Адже виноситься попередження після вчинення насильства в сім'ї і одночасно насильник попереджається про неприпустимість вчинення таких дій у подальшому. Але насильнику не повідомляється письмово, які саме дії він не повинен вчиняти, йому лише доводиться, що він може бути притягнутим до кримінальної, адміністративної чи цивільно-правової відповідальності згідно із чинним законодавством чи в обов'язковому порядку повинен буде пройти корекційну програму. При цьому в самому офіційному попередженні вказується лише ті дії насильника, що мали місце. Це не сприяє обізнаності насильника щодо можливих протиправних дій з його боку, тим самим не забезпечується гарантія безпеки жертви насильства в сім'ї. Водночас кривдник має бути попереджений про відповідальність за вчинення протиправних дій стосовно членів сім'ї, адже має знати, що він може бути визнаним винним у вчиненні правопорушення, що також відповідає принципам ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Необхідно також зазначити, що підпункт **g** пункту 5 розділу **B** Модельного законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї, розробленого ООН як рекомендації країнам, передбачає ряд заходів, що можуть бути здійсненні під час втручання державних структур в ситуацію насильства в сім'ї і всі вони направлені на захист прав жертви. Так, представник правоохоронних органів повинен вручити кривднику певний документ — **надзвичайний обмежувальний ордер**, який за своєю суттю може відповідати захисному припису. Підстава винесення захисного припису також викладена в ч. 3 ст. 10 і є, по суті, санкцією в разі вчинення кривдником насильства після винесення офіційного попередження.

Що необхідно зробити, щоб стаття працювала на практиці. Необхідно розробити пам'ятки для кривдників, де доступною (не юридичною) мовою описати ті дії протиправного характеру, що підпадають під законодавче визначення насильства в сім'ї. Така пам'ятка повинна вручатися кривднику разом із офіційним попередженням про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Бажано, щоб така сама пам'ятка надавалася і жертві насильства, адже вона також не завжди може класифікувати дії кривдника, а тому і не звертатися до відповідних органів.

Які досягнення на здобутки. Не варто рахувати здобутками кількість винесених офіційних попереджень про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї. Єдиним здобутком є той факт, що ті особи, яким воно було винесено, зрозуміли, що дії, які вони вчиняли, є протиправними і за це передбачена відповідальність.

У цілому винесення офіційних попереджень про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї можна вважати адекватним заходом реагування з боку держави на факт вчинення насильства в сім'ї (за умови відсутності ознак злочину). Водночас, ураховуючи суспільну небезпеку діянь, котрі можна кваліфікувати як насильство в сім'ї, бажано вже при винесенні офіційного попередження зобов'язувати суб'єкта правопорушення пройти, наприклад, програму або курс лекцій з вивчення вимог Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) — 1984. — дод. до № 51. — ст. 1122 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=80731-10>
2. Коломоець О.Д. Юридичний склад адміністративного правопорушення передбаченого ст. 173-2 КУпАП / О.Д. Коломієць // Митна справа — 2011. — № (173). — С.62.
3. Конвенція Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/RUS/projets/v3Projets.asp>
4. Форма № 1-НС «Звіт про стан протидії насильству в сім'ї», затверджена наказом МВС України від 08.09.2009 № 388 за погодженням з Держкомстатом.

1.12. СТАТТЯ 11. ОФІЦІЙНЕ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРО НЕПРИПУСТИМІСТЬ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ЩОДО НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

У разі систематичної (трьох і більше випадків) віктимної поведінки члена сім'ї, внаслідок якої створюється ситуація, що може призвести до вчинення насильства в сім'ї, службою дільничних інспекторів міліції або кримінальною міліцією у справах дітей даному члену сім'ї вноситься офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї, про що йому повідомляється під розписку.

Статтю 11 виключено на підставі Закону № 599-VI (599-17) від 25.09.2008

Якісні індикатори:

- відповідність міжнародним стандартам.

Кількісні індикатори:

- кількість винесених офіційних попереджень про неприпустимість вчинення віктимної поведінки.

Стаття 11 піддавалася серйозній критиці вітчизняних та закордонних експертів і була вилучена у 2008 р. із Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25 вересня 2008 р. № 599-VI. Цей закон вступив у силу 01.01.2009 р. Одночасно було виключено визначення поняття «віктимна поведінка» із ст. 1 Закону.

Як позитивний наслідок внесення вказаних законодавчих змін слід розглядати вилучення із Закону такого спеціального заходу попередження насильства в сім'ї, як офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки, а також положень, які стосувалися наслідків його винесення. Незважаючи на позитивний потенціал віктимологічної профілактики в інших країнах світу, на практиці впровадження інституту віктимної поведінки у законодавстві України лише посилило усталені гендерні стереотипи щодо наявності певного ступеня провини самої жертви в разі вчинення над нею сімейного насильства. Крім того що інститут віктимної поведінки потенційної жертви насильства не був сприйнятий українською громадою, він містив чималу кількість колізій у його законодавчому врегулюванні та суперечностей щодо застосування [1].

Водночас, оскільки ст. 11 «працювала» протягом 7 з 10 років існування Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», а як показує вивчення ситуації в 2011 р., і досі в деяких регіонах України дільничні інспектори міліції виносять попередження про неприпустимість віктимної поведінки (всупереч чинному законодавству), ця стаття також стала об'єктом моніторингу.

На думку українського психіатра-практика Ю.В. Онишка

«Слово «victima» — жертва є родовим для ще кількох понять віктимології. Віктимність — це ймовірна здатність людини за певних умов стати жертвою. Якщо ми говоримо про високу віктимність якоїсь людини, то це означає, що для неї ймовірність стати жертвою дуже висока через низку причин, які в подальшому ми розглянемо. Віктимна поведінка — це поведінка особи, в результаті якої вона стає жертвою образника. Найчастіше така поведінка не є свідомою, у ній відбиваються певні характерологічні риси потенційної жертви, з яких образник робить висновок щодо можливості застосування насильства для досягнення своєї мети. У Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» застосовано таке трактування віктимної поведінки: «віктимна поведінка щодо насильства в сім'ї — поведінка потенційної жертви насильства в сім'ї, що провокує насильство в сім'ї». Ми, як фахівці, неодноразово звертали увагу законодавців, що таке означення є, м'яко кажучи, некоректним, оскільки безпосередня провокація насильства з боку жертви відбувається дуже рідко і є лише одним з багатьох типів віктимної поведінки» [2].

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» діє тоді, коли немає ознак кримінального злочину, тому поняття віктимної поведінки в ситуаціях насильства в сім'ї істотно відрізняється від віктимної поведінки під час злочинних дій. У більшості випадків насильства в сім'ї жертва не провокує насильника.

Поняття «віктимна поведінка» має кілька форм і така форма, як провокація, становить лише невеликий відсоток випадків. Провокація вчинення насильства в сім'ї — це свідомо та навмисна віктимна поведінка одного з членів сім'ї стосовно іншого члена сім'ї, що може призвести або призводить до вчинення останнім акту насильства в сім'ї по відношенню до особи, яка чинила провокацію, наслідки якого жертва насильства в сім'ї обертає на свою користь [3].

Серед фахівців з даної теми відбувались тривалі дискусії щодо вилучення ст. 11 із Закону України «Про попередження насильства в сім'ї». На місці виникнення спалаху насильства працівникові міліції важко зробити висновок про свідому, активно-провокуючу віктимну поведінку. Однак, кваліфікований висновок про наявність у жертви насильства активно провокуючої віктимної поведінки може зробити лише фахівець-психолог. Працівникові міліції обов'язково слід отримати від психолога спеціалізованої установи висновок про наявність ознак свідомої та навмисної провокуючої поведінки з боку даної особи. Даний висновок дає підставу до обґрунтованого винесення офіційного попередження члену сім'ї про неприпустимість віктимної поведінки [3].

Увесь тягар оцінки віктимної поведінки жертви лягав на міліціонера, який не маючи спеціальних знань, мав визначити, провокувала жертва насильства в сім'ї агресора на протиправні дії по відношенню до себе чи не провокувала. Дуже часто дільничні інспектори міліції зловживали застосуванням ст. 11 у своїй практиці. Як правило, дільничний інспектор міліції — особа чоловічої статі, і нерідко «приймає» позицію чоловіка-агресора. Усі попередження жінці про «віктимну поведінку» додавалися до її характеристики, і якщо справа доходить до суду, то вони можуть стати підставою для пом'якшення покарання винуватця злочину. Така позиція призводила до того, що при наступних випадках вчинення насильства в сім'ї жертва насильства в сім'ї вже до правоохоронних органів не зверталась, а повторне контактування дільничного інспектора міліції з сім'єю відбувалась за наявності в жертви насильства в сім'ї вже тяжких наслідків.

Офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї виносилось на підставі ст. 11 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», а також наказу Міністерства внутрішніх справ України № 329, яким було затверджено Інструкцію про порядок узяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство в сім'ї, який був прийнятий 9 квітня 2002 р. [4].

Відповідно до п. 3.2 даного наказу, якщо один із членів сім'ї своєю поведінкою систематично (три і більше разів) провокує вчинення насильства і цим самим створює ситуацію, що може призвести до його вчинення, працівниками служби дільничних інспекторів міліції або кримінальної міліції у справах неповнолітніх такому члену сім'ї виноситься офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки. Про винесення офіційного попередження така особа повідомляється під розписку.

Додаток № 3 даного наказу містив бланк офіційного попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї.

Офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки
потенційної жертви насильства в сім'ї

Я, _____,
(прізвище, ім'я та по батькові)

« ___ » _____ 19__ року народження, що мешкаю за адресою:

_____,
(місце проживання)

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

у зв'язку з тим, що _____
(короткий зміст поведінки потенційної жертви,

що провокує насильство в сім'ї)

на підставі статті 11 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» отримав (ла) офіційне попередження про неприпустимість систематичної віктимної поведінки, що може призвести до вчинення насильства в сім'ї.

(підпис потенційної жертви, що провокує насильство в сім'ї)
«___» _____ 200__ р.

Офіційне попередження здійснено _____
(посада, звання,

прізвище та підпис працівника, який здійснив попередження)

у присутності _____
(указати осіб, які були присутні при

винесенні попередження)

Наказ МВС № 329 втратив свою чинність на підставі наказу Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді від 09.03.2004 № 3/235⁷.

Стосовно офіційного попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї існувала ще одна проблема, про яку важливо згадати. Це питання терміну його дії. Відповідно до п. 39 Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї (яка була затверджена наказом Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді № 3\235 від 09.03.2004), питання про винесення захисного припису не розглядались у разі, коли жертва насильства в сім'ї офіційно попереджалась про неприпустимість віктимної поведінки. Тобто, навіть якщо жертва вживала

⁷ Цей наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді № 3/235 втратив свою чинність на підставі наказу Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді від 27.09.2008 року № 3131\386, який є чинним на сьогоднішній день.

відповідних заходів та знижувала рівень своєї віктимності, вона все одно не мала права на захист за допомогою захисного припису [5].

За даними статистики МВС України, за 2005–2008 рр.:

Рік	Винесено офіційних попереджень про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї
2005	3549
2006	5119
2007	3394
2008	2674

Але у зв'язку із відсутністю гендерно дезагрегованої статистики з цього питання, точних цифр щодо кількості (або відсотка) жінок та чоловіків, яким були винесені офіційні попередження про неприпустимість віктимної поведінки, немає. Можна лише зробити припущення про те, що у відповідності до того, що абсолютна більшість потерпілих від насильства в сім'ї є жінками, такі попередження також виносилися у всіх або в абсолютній більшості випадків жінкам.

Незважаючи на те, що ст. 11 Закону була виключена ще у 2008 р. на сьогоднішній день і досі трапляються випадки застосування офіційного попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї органами державної влади та дільничними інспекторами міліції. Наводимо такі приклади.

«Відповідно до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та «Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї», затвердженою спільним наказом Мінсім'ямолодьспорту та Міністерством внутрішніх справ від 7 вересня 2009 року № 3131/386, в області опрацьовано систему профілактичних заходів із зазначеного питання, а саме:

- 1) виносяться офіційні попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї та про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї». Відповідь Закарпатської обласної державної адміністрації від 30.06.11 р., № 01-15/923.⁸

Також у Черкаській та Одеській областях є дільничні інспектори міліції, які досі виносять офіційне попередження про неприпустимість вчинення віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї. Про це самі дільничні інспектори повідомили під час тренінгів, які проводили тренери Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні у 2010–2011 рр.

Ці факти свідчать про незнання законодавства працівниками органів, на які покладені обов'язки щодо попередження насильства в сім'ї, що в свою чергу призводить

⁸ Копія відповіді міститься у додатку до моніторингового звіту.

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

до того, що жертва насильства в сім'ї не отримує належного захисту з боку держави, в особі її державних органів.

МОНІТОРИНГ ДАНОЇ СТАТТІ ДАЄ МОЖЛИВІСТЬ ЗРОБИТИ ТАКІ ВИСНОВКИ:

- 1) виключення ст. 11 із Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» є важливим кроком до приведення законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї у відповідності до міжнародних стандартів;
- 2) є регіони, в яких досі застосовується офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї, зокрема: Закарпатська, Одеська та Черкаська області.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- 1) приділити особливу увагу Черкаській, Одеській та Закарпатській областям, відносно яких є інформація про застосування нечинної ст. 11;
- 2) МВС України щорічно проводити навчання для всіх працівників, особливо Департаменту профілактики правопорушень з теоретичних та практичних питань застосування Закону України «Про попередження насильства в сім'ї». Включити ці питання до заліку, який складається після проходження курсу щорічної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блага А.Б. Практика застосування Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»: сучасні проблеми і можливі шляхи їх вирішення / А.Б. Блага // Право і безпека. — 2004. — № 3/1 (№ 1). — С. 56; Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (наук.-практ. коментар) / за ред. О.М. Рудневої. — Х., 2005. — С. 100–106.
2. Інформаційно-методичний матеріал та аналіз нормативно-правової бази з питань попередження насильства у сім'ї, зокрема над дітьми. / авт. кол.: Грищевич О.В., Лозован О.М., Онишко Ю.В.; за ред. Журавель Т.В. — К. : ВГЦ «Волонтер», 2007. — С. 205.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вдосконалення законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї)».
4. Інструкція МВС «Про порядок узяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство в сім'ї», від 9 квітня 2002 р. № 380/6668 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0380-02>
5. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (наук.-практ. коментар) / за ред. О.М. Рудневої. — Х., 2005. — С. 102.

1.13. СТАТТЯ 12. ВЗЯТТЯ НА ПРОФІЛАКТИЧНИЙ ОБЛІК ТА ЗНЯТТЯ З ПРОФІЛАКТИЧНОГО ОБЛІКУ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї, ЯКІ ВЧИНИЛИ НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї

1. Членів сім'ї, яким було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, служба дільничних інспекторів міліції чи кримінальна міліція у справах дітей беруть на профілактичний облік.

2. Зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, проводиться органами, які брали особу на такий облік, якщо протягом року після останнього факту вчинення насильства в сім'ї особа жодного разу не вчинила насильства в сім'ї.

3. Порядок взяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, яким було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, затверджуються Міністерством внутрішніх справ України.

Якісні індикатори:

- наявність порядку взяття та зняття з профілактичного обліку.

Кількісні індикатори:

- кількість осіб, яких було взято і знято з профілактичного обліку.

Відповідність статті міжнародним стандартам. У більшості країн світу поняття профілактичний облік не існує. У поліції запроваджено кримінальні обліки. Профілактичні обліки є традиційними для країн пострадянського простору. Основною функцією профілактичних обліків є не стільки облік осіб, які вчинили протиправні дії, скільки проведення з такими особами індивідуально-профілактичної роботи. На даний час така форма є дещо застарілою і пов'язана з необхідністю виконання міліцією не властивих для неї функцій корекційного та соціально-виховного впливу. У більшості країн поліція після фіксації протиправних дій суб'єкта, пов'язаних із насильством в сім'ї, і прийняття екстрених заходів, спрямованих у першу чергу на забезпечення безпеки жертви насильства (видача охоронного ордера, виселення кривдника з житла, арешт до розгляду справи судом тощо), всю інформацію передають в найкоротший термін соціальним службам, можливо — службі пробачії або навіть на розгляд сімейного суду (окремі штати США).

Взяття на профілактичний облік, з одного боку, є атавізмом, а з іншого — навпаки, однією з **форм контролю** за поведінкою кривдника з метою убезпечення членів його сім'ї від насильства. А визначений річний термін перебування на обліку гарантує можливість відвідування працівниками міліції кривдника вдома, що також у цілому відповідає ч. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод:

«...Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права (права на повагу до приватного і сімейного життя — прим. авт.), за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб»[3].

Що дала стаття для захисту жертви насильства в сім'ї та покарання кривдника. Взяття на облік особи, яка вчинила насильство в сім'ї, здійснюється після винесення

офіційного попередження. Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї виноситься за умови відсутності в діях кривдника складу злочину і носить превентивний характер, і саме з метою недопущення в подальшому фактів насильства з боку кривдника останній береться на профілактичний облік. У разі постановки кривдника на профілактичний облік жертва насильства насправді може сподіватися на дієвий контроль за поведінкою кривдника з боку міліції, а в ідеальному варіанті — ще й інших державних служб (управління у справах сім'ї та молоді, служби у справах дітей місцевих органів влади, центрів соціальних служб для сім'ї та молоді. Адже відповідно до Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї (затверджена спільним наказом МВС та Мінсім'ямолодьспорту від 07.09.2009 № 3131/386) ці органи і служби здійснюють низку заходів, зокрема організують надання психологічних, юридичних, соціально-педагогічних, інформаційних та інших послуг членам сім'ї, в якій було вчинено насильство або існує реальна загроза його вчинення

Перешкоди виконання статті на практиці. Перешкод у постановці на облік кривдників немає. Інша справа дієвість та ефективність контролю, який здійснюється за поведінкою кривдника під час його перебування на обліку. Так, у 2010 р. на профілактичному обліку перебувало майже **92 тис.** кривдників, з них чоловіків — **84,2 тис.** У першому півріччі 2011 р. цей показник дорівнював **102,1 тис.** кривдників, з них **94,4 тис.** — чоловіки.

Що і чому не діє на практиці. Насправді проблематичним є визначення підстав зняття з профілактичного обліку: **«Якщо протягом року після останнього факту вчинення насильства в сім'ї особа жодного разу не вчинила насильства в сім'ї».** Адже існують ризики щодо обліку фактів насильства, якщо жертва не звертається упродовж терміну перебування кривдника на обліку. Що в такому випадку робити? Знову ж таки жертва повинна ідентифікувати дії кривдника як насильство в сім'ї. Якщо, наприклад, кривдник перестане надавати зароблені ним гроші до сімейного бюджету, витратитиме їх лише на себе, мало хто з членів сім'ї буде ідентифікувати це як економічне насильство і тим більше звертатися до дільничного із заявою про вчинення насильства в сім'ї. Ця норма є умовною і не може свідчити про виправлення кривдника або зміну його поведінки по відношенню до членів сім'ї.

Результати досліджень Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», які проводилися вітчизняними вченими та практиками, свідчать, що на практиці виникають колізії між застосуванням спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї, що передбачені Законом, та заходів адміністративної відповідальності, передбачених ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП)[2]. **Проблема полягає в тому, що законодавчо не визначено черговість вживання спеціальних заходів з попередження насильства в сім'ї та накладання адміністративних стягнень за ці ж самі діяння.**

На думку дослідників, це призводить до ситуації, коли, в разі вчинення насильства в сім'ї, дільничні інспектори міліції або співробітники кримінальної міліції у справах дітей виносять офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї та складають протокол відповідно до ст. 173-2 КУпАП з подальшим направленням матеріалів до суду. *У разі повторного вчинення насильства в сім'ї алгоритм дій повторюється*, а винесення захисного припису взагалі ігнорується, що призводить до знецінення профілактичного потенціалу цього визнаного в усіх провідних країнах світу запобіжного заходу. Крім того, така практика на сьогодні є порушенням ч. 3 ст. 10 Закону, згідно з якою у разі вчинення особою насильства в сім'ї після отримання нею

офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї ця особа має в усіх випадках направлятися до кризового центру для проходження корекційної програми [1].

Що необхідно зробити, щоб стаття працювала на практиці. Профілактичний облік необхідно наповнити практичними профілактичними заходами: відвідуванням програм, що включають проведення лекцій на правову тематику, консультації з психологами, соціальними працівниками.

Визначити, що основним завданням профілактичного обліку є дієвий контроль за поведінкою кривдника в поєднанні з активною допомогою жертві насильства в сім'ї та соціально-психологічним корекційним впливом на кривдника. Якщо перша частина (дієвий контроль) — справа органів внутрішніх справ, то друга частина (соціально-психологічний корекційний вплив) — завдання соціальних служб та органів місцевого самоврядування.

Запровадити механізм оцінки ризиків щодо вчинення насильства в сім'ї з боку кривдника, який перебуває на обліку. Можливо його необхідно проводити раз на три місяці чи раз на півроку. Це надасть можливість оцінити ефективність корекційного впливу (у разі проходження корекційних програм) чи зміни ставлення до членів сім'ї та в цілому поведінки кривдника, що перебуває на профілактичному обліку. Адже облік не повинен бути заради обліку. У разі негативних показників оцінки ризиків, термін перебування на обліку може бути продовжений.

Які досягнення та здобутки. У наказі МВС України, яким затверджено Положення про службу дільничних інспекторів міліції [4], дано визначення профілактичного обліку як комплексу заходів щодо попередження, фіксації та припинення протиправних дій, а також взяття на облік та накопичення відомостей щодо категорії осіб, які проживають на адміністративній дільниці та підлягають контролю з боку дільничного інспектора міліції.

Ураховуючи, що особи, які вчинили насильство в сім'ї, визначені як одна з категорій осіб, яка береться органами внутрішніх справ на профілактичний облік з метою контролю їх поведінки, — це дає підстави відвідувати їх за місцем проживання.

Запровадження на законодавчому рівні профілактичного обліку осіб, що вчинили насильство в сім'ї, з одного боку, декларувало здійснення державою (через міліцію як державний орган влади) певного контролю за поведінкою кривдників, з іншого — Законом не визначалися заходи, які необхідно здійснювати щодо кривдників, які перебувають на обліках. На МВС було покладено лише розробку порядку постановки та зняття з обліку.

Тому в цілому не можна вважати постановку кривдника на профілактичний облік дієвою мірою щодо попередження насильства в сім'ї або такою, що забезпечує жертву насильства в сім'ї. Крім того, якщо бути відвертим, необхідність взяття кривдника на облік додало паперової роботи дільничним інспекторам міліції, адже ці обліки не автоматизовані.

Упродовж 2010 р. [5] на профілактичний облік було поставлено понад 81,1 тис. осіб, що вчинили насильство в сім'ї, з них 408 неповнолітніх. Усього на профілактичних обліках за вчинення насильства в сім'ї перебувало 91 913 осіб, з них 412 неповнолітніх. У першому півріччі 2011 р. поставлено на профілактичний облік 44 тис. осіб, з них неповнолітніх 168, а перебувало на обліку понад 102,1 тис. осіб, з них 498 неповнолітніх.

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

Щороку кількість осіб, які перебувають на обліках в органах внутрішніх справ за вчинення насильства в сім'ї, зростає (табл. 1).

Таблиця 1

Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010	6 місяців 2011
Кількість чоловіків	72194	74571	77664	8760	85680	94399	97260
Кількість жінок	10638	9284	9098	8760	7190	7227	7212
Усього осіб, які перебувають на обліку в міліції за вчинення насильства в сім'ї	84155	85178	87831	85085	93327	101652	104472

Серед осіб, що скоюють насильство в сім'ї, більшість становлять чоловіки, але є й певний відсоток жінок. Статистичні дані з 2005 р. показують неухильне зменшення кількості жінок, які потрапили в поле зору міліції за скоєння насильства в сім'ї, причому як в абсолютних цифрах, так і у відсотках, притому, що кількість осіб, які знаходяться на обліку в міліції за скоєння насильства в сім'ї, щороку зростає. Ці дані підкреслюють гендерний аспект домашнього насильства.

У той же час необхідно констатувати, що кількість неповнолітніх, які перебувають на обліку за скоєння насильства в сім'ї, зменшується, причому суттєво, як в абсолютних цифрах, так і у відсотках (табл. 2).

Таблиця 2

Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010	6 міс. 2011
Кількість дітей, які перебувають на обліку в міліції за вчинення насильства в сім'ї	1323	1323	1069	575	457	507	420

Чи означає таке збільшення кількості випадків насильства в сім'ї, які реєструються органами внутрішніх справ, свідченням того, що зростають масштаби цього явища в Україні, збільшується кількість випадків домашнього насильства? Це дуже актуальне питання, яке нерідко постає в експертному середовищі, під час зустрічей з журналістами тощо.

Нерідко ці цифри й тлумачаться саме таким чином. Тобто збільшення кількості зареєстрованих ОВС випадків насильства в сім'ї розглядається як зростання масштабів цього явища у суспільстві.

Вважаємо за потрібне зробити застереження щодо виявлення подібного прямолинійного зв'язку між кількістю зареєстрованих міліцією випадків насильства в сім'ї і оцінкою масштабів цього явища в суспільстві. Тут варто нагадати чинники латентності насильства в сім'ї, про які говорилося вище (невиклик міліції під час випадків насильства в сім'ї, nereагування міліції на такі виклики, перекваліфікація правопорушень з насильства в сім'ї на дрібне хуліганство, забирання заяв потерпілими від насильства в сім'ї, коли вони дізнаються про необхідність сплачувати штрафи, тощо). Таким чином, зростання кількості зафіксованих міліцією випадків насильства в сім'ї може розглядатися (і має розглядатися) як відображення змін у діяльності ОВС та покращення реагування міліцією на факти так званої «побутової злочинності».

Тому збільшення фіксування міліцією випадків насильства в сім'ї не можна розглядати як індикатор погіршення ситуації із насильством в країні взагалі або поганої роботи органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї. Так, декілька років тому під час формування проекту Державної програми підтримки сім'ї, Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту обговорювалися питання індикаторів роботи органів внутрішніх справ України щодо попередження насильства в сім'ї. І як пропозиція висувався такий індикатор: «зменшення кількості зареєстрованих випадків насильства в сім'ї». Така пропозиція викликала справедливу критику, оскільки застосування такого індикатора призведе до того, що міліція буде ухилятися від реєстрації випадків насильства в сім'ї, тоді як перед ОВС стоїть завдання неухильної реєстрації всіх повідомлень громадян про злочини та правопорушення.

Таким чином, якщо говорити про перспективи, то упродовж декількох найближчих років показником якості роботи правоохоронних органів має бути саме зростання кількості зареєстрованих випадків насильства в сім'ї як показник того, що міліція краще реагує на всі повідомлення про факти насильства в сім'ї, а також показник того, що громадяни виявляють більший рівень обізнаності в цій сфері та довіри до міліції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази з питань попередження насильства над дітьми в сім'ї та поза нею / авт. Кол. В.О. Брижик, Т.В. Журавель, О.О. Кочемировська, О.М. Нікітіна, Г.О. Христова; за заг. ред. Т.В. Журавель, Г.О. Христової — К. : ТОВ «К.І.С», 2010 — 218 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). — 1984. — дод. до № 51. — Ст. 1122 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=80731-10>
3. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1997. — № 40. — Ст. 263 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004
4. Наказ МВС України від 11.11.2010 № 550 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1219-10>
5. Форма № 1-НС «Звіт про стан протидії насильству в сім'ї», затверджена наказом МВС України від 08.09.2009 № 388 за погодженням з Держкомстатом.

1.14. СТАТТЯ 13. ЗАХИСНИЙ ПРИПИС

1. Особі, яка вчинила насильство в сім'ї після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, дільничним інспектором міліції або працівником кримінальної служби у справах дітей за погодженням з начальником відповідного органу внутрішніх справ і прокурором може бути винесений захисний припис.

2. Захисний припис не підлягає погодженню у разі наявності в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину.

3. Захисний припис може бути винесений до осудної особи, яка на момент винесення захисного припису досягла 16-річного віку.

4. Захисним приписом особі, стосовно якої він винесений, може бути заборонено чинити певну дію (дії) по відношенню до жертви насильства в сім'ї, а саме:

- чинити конкретні акти насильства в сім'ї;
- отримувати інформацію про місце перебування жертви насильства в сім'ї;
- розшукувати жертву насильства в сім'ї, якщо жертва насильства в сім'ї за власним бажанням перебуває у місці, що невідоме особі, яка вчинила насильство в сім'ї;
- відвідувати жертву насильства в сім'ї, якщо вона тимчасово перебуває не за місцем спільного проживання членів сім'ї;
- вести телефонні переговори з жертвою насильства в сім'ї.

5. Зазначені у частині четвертій цієї статті обмеження встановлюються на термін до 90 діб з дня погодження захисного припису з прокурором.

Якісні індикатори:

- види дій, які містить захисний припис;
- якість застосування захисного припису на практиці;
- якість внесених змін до статті;
- відповідність міжнародним стандартам.

Кількісні індикатори:

- кількість винесених захисних приписів;
- кількість дій, заборонених захисним приписом (яка дія застосовується частіше, в чому є проблеми);
- кількість судових справ, порушених за невиконання захисного припису.

Відповідність статті міжнародним стандартам. Дана стаття Закону не відповідає міжнародним стандартам за суттю.

Першою головною відмінністю є те, що захисний припис, як це не парадоксально, виноситься кривднику, а не жертві насильства в сім'ї.

У цілому функція і дії захисного припису подібні до надзвичайного обмежувального ордеру, що надається в Модельному законодавстві з питань протидії насильству в сім'ї, яке розроблене ООН. Так, надзвичайний обмежувальний ордер може бути виданий за заявою жертви насильства в сім'ї у разі, коли вона почуває себе в небезпеці або кривдник ухиляється від розгляду справи в суді і може мати попередній припис проти можливих нових фактів насильства. Крім безпосередньо потерпілої особи, по охоронний ордер можуть звертатися інші особи, що діють від імені жертви насильства, наприклад її адвокат, а також такий ордер можуть вимагати свідки або особи, що надали допомогу жертві насильства, якщо вони почувають себе в небезпеці внаслідок можливого переслідування кривдником.

Статтею 53 Конвенції Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством визначено:

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб належні обмежуючі або захисні приписи були доступними для жертв усіх форм насильства, що входять до сфери дії цієї Конвенції.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб обмежуючі або захисні приписи, згадані у п.1, були:

- доступними для невідкладного захисту та без покладання неналежного фінансового чи адміністративного тягара на жертву;
- виданими на певний період або до їх зміни в часі;
- у разі необхідності, виданими в односторонньому порядку і такими, що мають негайну дію;
- доступними незалежно від або на додаток до іншого правового провадження;
- дозволені бути представленими в подальшому правовому провадженні.

3. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, що порушення обмежуючих або захисних приписів, виданих відповідно до п. 1, підлягає ефективному, пропорційному та утримуючому кримінальному чи іншому правовому покаранню [1].

Другою головною відмінністю є те, що такий захисний припис або охоронний ордер повинен надаватися виключно судом, а не правоохоронними органами, якими є органи внутрішніх справ та прокуратура. Адже зобов'язання, які містяться в захисному приписі щодо кривдника, обмежують його права. Реагування щодо невиконання захисного припису адміністративне — ст. 173-2 КУпАП — і не відрізняється від реагування на факт насильства в сім'ї та не тягне за собою санкцій щодо унеможливлення кривдником порушення тих обмежень, які були встановлені.

Справа № 3-1145/10⁹

ПОСТАНОВА
ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

06 жовтня 2010 року

Суддя Комсомольського міського суду Окунь Т.В.

розглянувши матеріали, які надійшли від служби ДІМ Комсомольського МВ УМВС про притягнення до адміністративної відповідальності ОСОБА_1 ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженця с. Трудове Криничанського району Дніпропетровської області, громадянина України, проживаючого за адресою: АДРЕСА_1,

за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП,

ВСТАНОВИВ:

ОСОБА_1 вчинив правопорушення, що посягає на громадський порядок та громадську безпеку за таких обставин:

⁹ Справа взята з Єдиного державного реєстру судових рішень. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: — <http://reyestr.court.gov.ua>

05 жовтня 2010 року о 15 год. 00 хв. ОСОБА_1, будучи 30.09.2010 року офіційно попередженим про недопустимість вчинення переслідування по відношенню до бувших членів родини, не виконав захисний припис і зателефонував колишній тещі — ОСОБА_2 з черговою погрозою вчинення насильства по відношенню до колишньої дружини, супроводжуючи погрозу брутальними висловлюваннями, що підтверджено в матеріалах справи письмовою заявою та поясненням гр. ОСОБА_2

Сам ОСОБА_1 не заперечуючи факту телефонної розмови з тещею, заперечив по суті її зміст, і суду показав, що тещі по телефону виказав лише те «що про них думає».

Приймаючи до уваги, що телефонні дзвінки, вчинені особою, стосовно якої винесене офіційне попередження — захисний припис в контексті норми адміністративного права вважаються переслідуванням, суд вважає, що в діях ОСОБА_1, який не виконав захисний припис, є склад адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУпАП.

З огляду на вищенаведене, керуючись ч. 1 ст.173-2 КУпАП, суд,

ПОСТАНОВИВ:

ОСОБА_1 піддати адміністративному стягненню у вигляді штрафу в розмірі 85 грн.

Постанова суду може бути оскаржена в апеляційному порядку до Апеляційного суду Полтавської області протягом 10 днів з дня її винесення.

Представлене судове рішення є достатньо показовим. З одного боку, воно демонструє реалії насильства, яке продовжується після розлучення і проживання в різних приміщеннях. І відповідно, необхідність захищати жертв від протиправних дій, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі, чи проживають разом. З іншого боку — незнання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» з боку органів внутрішніх справ та суду, оскільки Законом чітко встановлено коло осіб, які можуть потрапити під його дію, і відповідно, які можуть бути захищені захисним приписом. На жаль, чинне законодавство до цього кола осіб не відносить ані колишню дружину, ані тещу, яка проживає окремо.

Що дала стаття для захисту жертви насильства в сім'ї та покарання кривдника. Завдяки існуванню цієї норми розширилося коло суб'єктів що можуть підпадати під дію ст. 173-2 КУпАП. Насправді жертва не відчула себе захищеною, тому що захисний припис не охороняє її ОСОБИСТО, — він встановлює обмеження для кривдника, і жертва, не маючи у себе хоча б копії захисного припису, не може оскаржити в установленому порядку дії кривдника. Для прикладу, таке обмеження, як заборона «розшукувати жертву насильства в сім'ї, якщо жертва насильства в сім'ї за власним бажанням перебуває у місці, що невідоме особі, яка вчинила насильство в сім'ї», стосується виключно кривдника. А якщо він буде розшукувати її через сторонню особу, яка вступить з ним у зговор? Довести, що саме кривдник розшукував свою жертву, дуже складно, а той факт, що третя особа взагалі не несе будь-якої відповідальності за допомогу кривдникові і порушення ним застережного припису, робить фіксацію порушення припису взагалі неможливою.

Перешкоди виконанню статті на практиці. Контроль за виконанням захисного припису практично відсутній. І в разі коли жертва, навіть якщо вона проживає окремо від кривдника, залякана і не звертається до міліції, притягнути кривдника до адміністративної відповідальності за невиконання захисного припису неможливо.

Згідно із статистичними даними МВС України у 2010 р. захисні приписи були винесені щодо 6, 7 осіб, які вчинили насильство в сім'ї, упродовж першого півріччя 2011 року — 2,7 тис. осіб.

Таблиця 1. Винесення захисних приписів та притягнення до адміністративної відповідальності за їх невиконання¹⁰

№	Рік	Всього на обліку	Поставлено на облік в поточному періоді	Винесено захисних приписів	Складено адмін. протоколів за ст. 173-2 за невиконання захисного припису
1	2004	81957	56777	8380	3703
2	2005	84155	59733	7566	2452
3	2006	85178	63624	6359	3214
4	2007	87831	65042	5830	3126
5	2008	85085	66119	6394	1505
6	2009	93327	72945	6551	1604
7	2010	102133	81135	6684	Даних немає ¹¹
8	2011 6 міс.	104892	44088	2706	Даних немає

Що і чому не діє на практиці. Захисний припис у тому вигляді, як він є, може бути ефективним лише за умови окремого проживання кривдника і жертви насильства в сім'ї. Адже зобов'язання, що покладаються на кривдника, не можуть бути виконані в іншому випадку, наприклад: «...отримувати інформацію про місце перебування жертви насильства в сім'ї; розшукувати жертву насильства в сім'ї, якщо жертва насильства в сім'ї за власним бажанням перебуває у місці, що невідоме особі, яка вчинила насильство в сім'ї; відвідувати жертву насильства в сім'ї, якщо вона тимчасово перебуває не за місцем спільного проживання членів сім'ї; вести телефонні переговори з жертвою насильства в сім'ї».

Що необхідно зробити, щоб стаття працювала на практиці. Винесення рішення про зобов'язання особи, яке автоматично обмежує реалізацію будь-яких прав людини, належить виключно до компетенції суду. Тому такий припис повинен надавати суд. Якщо не змінювати суб'єкта отримання припису — кривдника, то необхідно змінити назву із «захисного» на «обмежувальний», але виникне питання щодо жертви насильства, її окремого проживання. Тому оптимальним варіантом є зміна форми припису за суттю — він повинен надаватися судом жертві насильства як «охоронний ордер» з обов'язковим ознайомленням кривдника щодо покладених на нього обмежень.

¹⁰ Таблиця складена на підставі статистичних даних Міністерства внутрішніх справ України. Дані за 2003 р. відсутні, оскільки збір статистичної інформації щодо вчинення насильства в сім'ї було введено тільки наприкінці 2003 р. наказом МВС № 1212.

¹¹ З 1 січня 2010 року зазначена статистика не збирається у зв'язку із започаткуванням форми звітності № 1-НС (наказ МВС № 388 від 08.09.2009 «Про затвердження форми звітності № 1-НС «Звіт про стан протидії насильству в сім'ї» (квартальна)».

У цілому стаття (крім ч. 5, якою визначений термін 90 діб, на який встановлюються обмеження щодо кривдника) не відповідає міжнародним стандартам у сфері протидії та боротьби з насильством в сім'ї і є дуже неефективним засобом впливу щодо кривдника.

Статтями 10 і 13 Закону зазначається, що офіційне попередження та захисний припис виносяться осудній особі, яка на момент їх винесення досягла 16-річного віку. Осудність (або неосудність) особи може бути визнано тільки судом. Таке визнання проводиться тільки в системі кримінального судочинства (ст. 19 Кримінального кодексу України), нормами адміністративного права така процедура не передбачена. У зв'язку із цим пропонується замінити терміну «осудна особа» на «дієздатна особа», що не суперечить нормам цивільного законодавства України.

Також українські вчені¹² висувають й інші пропозиції щодо реформування системи спеціальних заходів щодо попередження насильства в сім'ї. Так, зокрема, пропонується ввести в українське законодавство і відповідно практику правозастосування тимчасовий обмежувальний припис та охоронний ордер.

Під тимчасовим обмежувальним приписом розуміється акт швидкого реагування, який має вноситись у разі вчинення насильства в сім'ї або існування реальної загрози його вчинення незалежно від наявності чи відсутності у вчинених діях ознак злочину. Так, такий припис має вноситись органами внутрішніх справ протягом 24 годин з моменту вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення, або з моменту подання заяви чи повідомлення про вчинення насильства в сім'ї. Порушення тимчасового обмежувального припису має вважатися адміністративним правопорушенням і відповідно тягнути за собою відповідальність згідно із КУпАП. Порушення тимчасового обмежувального припису може стати підставою направлення особи для проходження колекційної програми, а також звернення жертви до суду із заявою про винесення охоронного ордеру або обмежувального припису.

Охоронний ордер або обмежувальний припис є спеціальним запобіжним заходом та формою оперативного реагування на вчинення насильства в сім'ї, що має вноситись виключно судом. Якщо охоронний ордер буде вноситись судом, то це дозволить встановити більше обмежень щодо кривдника, зокрема тимчасово призупинити право користування особою, яка вчиняє насильство в сім'ї, спільним із жертвою помешканням, встановити вимогу до кривдника сплатити жертві насильства витрати на лікування, відвідування психолога тощо. Охоронний ордер має вноситись судом на строк від 30 діб до 6 місяців, а невиконання вимог, встановлених у ордері має тягнути за собою кримінальну відповідальність. Якщо ордер буде вручатися жертві насильства в сім'ї, то він має йменуватися охоронним ордером, якщо ж кривдникові. То обмежувальним приписом. З метою визначення процесуальних підстав та вимог щодо винесення охоронного ордеру або обмежувального припису необхідно буде внести зміни до Цивільно-процесуального кодексу України. А також необхідно доповнити Кримінальний кодекс України в частині встановлення відповідальності за невиконання або порушення охоронного ордеру / обмежувального припису.

¹² Христова Г.О. Спеціальні заходи з попередження з попередження насильства в сім'ї // Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти. В.М. Бондаровська, О.О. Кочемировська, Г.М. Лактіонова, Ю.В. Онишко, Р. Хаар, Г.О. Христова; заг. ред. О. Кочемировська. — К: вид-во ФОП Клименко Ю.Я., 2010. — С. 148–163.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence CETS № 210 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=210&CM=1&CL=ENG>

1.15. СТАТТЯ 14. СТЫГНЕННЯ КОШТІВ НА УТРИМАННЯ ЖЕРТВ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї У СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ УСТАНОВАХ ДЛЯ ЖЕРТВ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Рішення про стягнення з осіб, які вчинили насильство в сім'ї, коштів на відшкодування витрат на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї приймається судом в установленому законом порядку за позовом адміністрації спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї.

Якісні індикатори:

- наявність узагальнення судової практики.

Кількісні індикатори:

- нарахування чи виділення коштів;
- статистика;
- кількість регресних позовів (чи було таке в практиці).

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» (надалі — Закон), до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї належать кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення, та центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

Реалізувати цю статтю на практиці мають право адміністрації кризових центрів, які створенні відповідно до ст. 8 Закону та адміністрації центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, які створенні відповідно до ст. 9 Закону. Законодавство надає право адміністраціям таких установ звернутися до суду в позовному провадженні до особи, яка вчинила насильство в сім'ї, з цивільним позовом про відшкодування витрат на утримання жертви насильства в сім'ї у спеціалізованій установі для жертв насильства в сім'ї.

Моніторинг бази даних Єдиного державного реєстру судових рішень, який провадився у серпні 2011 р., надав можливість зробити висновок, що судові справи про стягнення коштів з осіб, які вчинили насильство в сім'ї на відшкодування витрат на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї, відсутні.¹³

Окрім того, що відсутній чіткий механізм розгляду таких справ у судах, а також відсутні роз'яснення щодо розгляду судових справ цієї категорії, є і інші проблеми невиконання цієї статті на практиці.

¹³ <http://reyestr.court.gov.ua/>

Як правило, жінки, які звертаються до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї, — це жінки, які в більшості випадків мають середній або нижче середнього рівень достатку, багато з них мають дітей.

Стаття 15 Закону чітко встановлює, що «члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність відповідно до закону». Відшкодування витрат за перебування жертви насильства в сім'ї у спеціалізованій установі для жертви насильства в сім'ї є одним із видів цивільно-правової відповідальності, яка настає за вчинення насильства в сім'ї.

У зв'язку з тим, що немає чіткого механізму розгляду даної категорії справ у суді, їх розгляд здійснюється на загальних засадах, відповідно до норм Цивільного кодексу України. Необхідно зазначити, що Цивільний кодекс України не містить спеціальної статті, яка б чітко визначала механізм стягнення коштів, передбачене ст. 14 Закону. З огляду на те, чи є в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, склад злочину, який передбачений Кримінальним кодексом України, чи склад адміністративного правопорушення, що передбачено Кодексом України про адміністративне правопорушення, будуть застосовуватись різні положення цивільного законодавства України.

ЯКЩО НАСТАЄ КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Відповідно до ч. 2 ст. 1191 Цивільного кодексу України, «держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, юридичні особи мають право зворотної вимоги до фізичної особи, винної у вчиненні злочину, у розмірі коштів, витрачених на лікування особи, яка потерпіла від цього злочину» [1].

Право регресу, яке передбачене у вищевказаній нормі, застосовується за наявності таких ознак:

- по-перше, ця норма застосовується в разі заподіяння шкоди здоров'ю фізичної особи або внаслідок злочинних дій;
- по-друге, лікування потерпілої фізичної особи здійснюється за рахунок держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади або юридичної особи (в даному випадку це кризові центри та центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї);
- по-третє, право регресу може бути застосовано до фізичної особи, винної у вчиненні злочину, тобто стосовно такої особи має бути вирок суду, що вступив у законну силу, яким підтверджується її вина у вчиненні злочину.

Відповідно до ч. 3 ст. 1191 Цивільного кодексу України, «батьки (усиновлювачі), опікун або піклувальник, а також заклад або особа, що зобов'язані здійснювати нагляд за малолітньою особою або неповнолітньою особою, які відшкодували шкоду, завдану малолітньою або неповнолітньою особою чи фізичною особою, яка визначена недієздатною, не мають права зворотної вимоги до цієї особи». У випадку, коли малолітня чи неповнолітня особа вчиняє одну з форм насильства в сім'ї, передбачену Кримінальним кодексом України, адміністрація спеціалізованої установи для жертви насильства в сім'ї не має права звернутися з цивільним позовом до малолітньої чи неповнолітньої особи, оскільки відшкодувати шкоду в даному випадку має особа або заклад, які зобов'язані здійснювати нагляд за малолітньою чи неповнолітньою особою. Ця стаття не застосовується, коли особа, що заподіяла шкоду, та особа, яка несе відповідальність за завдану шкоду, не збігаються в одній особі. Як висновок, стягнути кошти за утримання жертви насильства в сім'ї з особи яка вчинила насильство в сім'ї і не досягла 18-річного віку або повної цивільної дієздатності неможливо, законодавчо це не встановлено.

ЯКЩО НАСТАЄ АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

У разі, якщо за вчинення насильства в сім'ї настає адміністративна відповідальність, а саме відповідно до ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, стягнення коштів на утримання жертви насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї, відбувається на загальних підставах, а саме відповідно до ст. 1166 Цивільного кодексу України.

Відповідно до ст. 1166 Цивільного кодексу України, «майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала» [1].

Відшкодування майнової шкоди у даному разі є одним із способів захисту порушених цивільних прав та охоронюваних інтересів, спрямований на відновлення порушеного майнового стану та усунення негативних майнових наслідків, що настали для спеціалізованої установи для жертви насильства в сім'ї.

Варто зазначити, що в разі звернення адміністрації спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї до суду з цивільним позовом про стягнення коштів з осіб, які вчинили насильство в сім'ї, суд може накладати арешт на майно, яке належить особі, яка вчинила насильство в сім'ї, а також грошові кошти (ст. 152 Цивільно-процесуального кодексу України).

Якщо арешт на майно і не буде накладено, то відповідно до норм чинного законодавства України, якщо є рішення суду про виплату спеціалізованій установі для жертв насильства в сім'ї коштів за утримання жертви насильства в сім'ї і особа, яка вчинила насильство в сім'ї не виконає рішення суду, стягнення цих коштів буде здійснюватись виконавчою службою України в примусовому порядку.

У більшості випадків, таке майно є спільною сумісною власністю особи, яка вчиняє насильство в сім'ї, та жертви насильства в сім'ї, і накладання арешту на таке майно може порушувати майнові права самої жертви.

У даному випадку тут можна провести аналогію з винесенням судами України адміністративної санкції у вигляді штрафу за вчинення адміністративного правопорушення за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення. У більшості випадків штрафи виплачують не особи, які вчинили насильство в сім'ї, а самі жертви насильства. Існує ризик того, що сама жертва буде відшкодовувати кошти за те, що вона перебувала в спеціалізованій установі для жертв насильства в сім'ї.

Юристи Київського міського центру роботи з жінками Київської міської державної адміністрації намагались у своїй практиці застосувати ст. 14 Закону. Але практично застосувати статтю виявилось неможливим.

У юристів постали такі питання:

Який нормативно-правовий акт чітко встановлює механізм стягнення коштів з особи, яка вчинила насильство в сім'ї, у спеціалізованій установі для жертви насильства в сім'ї?

Чи є судовою практика розгляду даної категорії справ?

Чи не завдасть ще більшої шкоди жертві насильства в сім'ї подання такого позову? Адже є ризик того, що кошти будуть «стягненні» з сім'ї, а не з кривдника.

МОНІТОРИНГ ДАНОЇ СТАТТІ ДАЄ МОЖЛИВІСТЬ ЗРОБИТИ ТАКІ ВИСНОВКИ:

1. На законодавчому рівні не визначений чіткий механізму стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї з особи, яка вчинила насильство в сім'ї.
2. Відсутні чіткі роз'яснення розгляду цієї категорії справ у судах, відсутня узагальнена практика даної категорії справ.
3. Визначити кількість поданих позовів про стягнення коштів на утримання жертви насильства в сім'ї неможливо.
4. Стаття 14 Закону на практиці не реалізовується.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Визначити чіткий механізм стягнення коштів, шляхом внесення змін до Цивільного кодексу України, а саме включити відповідну статтю, яка б визначала механізм стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї.
2. Внести зміни до нормативно-правових актів, що регулюють права спільної власності подружжя, а також майнові права дітей, для забезпечення та збереження майнових прав жертви насильства в сім'ї, а також прав та інтересів дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс України (Закон України від 16 січня 2003 року, № 435-IV // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>

1.16. СТАТТЯ 15. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність відповідно до закону.

Якісні індикатори:

- *відповідність норм міжнародним стандартам.*

Кількісні індикатори:

- *кількість осіб, які понесли кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність;*
- *кількість судових справ.*

Стаття 15 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» належить до найважливіших у ньому, хоча і є декларативною за своєю суттю. Але вона закладає підґрунтя і надає підстави для притягнення осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до відповідальності, яка може бути цивільно-правовою, адміністративною та кримінальною.

Питання відповідальності за вчинення насильства в сім'ї розглядалося багатьма українськими вченими-правниками, серед яких О.М. Бандурка, А.Б. Блага, В.О. Брижик, О.В. Ковальова, К.Б. Левченко, О.М. Руднева, Г.О. Христова та інші.

За станом на 30 вересня 2011 р. тільки законодавство України про адміністративну відповідальність містить спеціальну норму, що передбачає відповідальність за вчинення насильства в сім'ї. Ані кримінальне законодавство, ані цивільне не передбачають спеціальних норм, що встановлювали б відповідальність за вчинення насильства в сім'ї.

Такий підхід не відповідає міжнародним стандартам, що існують у сфері протидії домашньому насильству, і передбачають введення спеціальної кримінальної та цивільної відповідальності за протиправні стосунки в сім'ї. Так, необхідність криміналізації домашнього насильства передбачена Модельним законодавством ООН про домашнє насильство, в якому рекомендується державам-учасницям «визнати, що насильство в сім'ї є серйозним злочином проти особи і суспільства, який не можна вибачити та терпіти». На рівні Ради Європи ідея про криміналізацію насильства в сім'ї з'явилася ще в 1985 р. Зокрема, Рекомендації Комітету Міністрів R (85) 4 з питань насильства в сім'ї, що вперше ставить перед державами завдання вжити заходів для запобігання насильству в сім'ї та визначає заходи, що мають бути вжиті урядами країн-членів РЄ на рівні попередження насильства в сім'ї, сповіщення про акти насильства до компетентних органів та втручання в ситуацію, визначає необхідність криміналізувати протиправні діяння вчинені в сім'ї. Необхідність криміналізувати всі види насильства в сім'ї, а також переглянути та/ або збільшити санкції, де це необхідно, з метою покарання нападів та бійок, вчинених в сім'ї, не зважаючи на те, кого з членів сім'ї це стосується; переглянути та/ або збільшити санкції, де це необхідно, з метою покарання за напади та бійки, вчинені в сім'ї, не незалежно від того, кого з членів сім'ї це стосується, закріплено в Рекомендації R (2002) 5 щодо захисту жінок від насильства. Принцип криміналізації домашнього насильства існує не тільки на рівні документів рекомендаційного характеру. Нова Конвенція Ради Європи про попередження та боротьбу із насильством щодо жінок та домашнім насильством, що відкрита до підписання з травня 2011 р., встановлює, що *психологічне насильство, переслідування, фізичне насильство, сексуальне насильство, включаючи зґвалтування, примусовий шлюб, спотворення жіночих органів (жіночі обрізання), примусовий аборт та примусова стерилізація, сексуальні домагання мають бути криміналізовані* в національних законодавствах (ст.ст. 33–40). Статею 46 Конвенції встановлюється перелік обтяжуючих обставин насильства щодо жінок та домашнього насильства.

Окрім вимоги криміналізації всіх видів домашнього насильства, міжнародні стандарти вказують на необхідність встановлення ефективних та значущим санкцій для правопорушників. Так, Конвенція Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством встановлює, що *всі акти насильства щодо жінок та домашнього насильства мають каратися ефективними, пропорційними санкціями* з урахуванням серйозності порушень. Окрім позбавлення волі до правопорушників можуть бути застосовані такі заходи, як контроль або нагляд та позбавлення батьківських прав, якщо інтереси дитини, що можуть включати у себе безпеку жертви, не можуть бути гарантовані жодним іншим чином (ст. 45). Водночас Конвенцією накладено заборону на обов'язкові альтернативні процедури врегулювання спорів, у тому числі посередництво та примирення, по відношенню до всіх форм насильства щодо жінок та домашнього насильства. Крім того, *у разі встановлення вимоги щодо сплати штрафу належним чином має бути врахована спроможність кривдника брати на себе фінансові зобов'язання по відношенню до жертви* (ст. 48).

Отже існування лише спеціальної адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї не відповідає міжнародним стандартам у сфері подолання домашнього насильства. При цьому необхідно дуже обережно ставитись до питання криміналі-

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

зації насильства в сім'ї та формулювати таку відповідальність таким чином, щоб це не призвело до маніпулювання владою з боку правоохоронних органів та не створило умов для подальшого порушення прав людини з боку органів влади.

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

Як уже було зазначено, законодавство України містить спеціальну норму, що закріплює адміністративну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми.

Названі дії кваліфікуються за *ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, що була внесена до КУпАП в 2003 р. та дії в редакції Закону № 599-VI від 25.09.2008 р. із змінами, внесеними згідно із Законом № 2744-VI від 02.12.2010.* На сьогодні ст 173-2 передбачена відповідальність не тільки за вчинення насильства в сім'ї, але і за невиконання захисного припису та за непроходження корекційної програми. Адміністративна відповідальність за дії, які становлять насильство в сім'ї, може також наставати у випадках вчинення таких адміністративних правопорушень:

- нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян, кваліфікуються як дрібне хуліганство і тягнуть за собою адміністративну відповідальність за ст. 173 КУпАП;
- якщо під час вчинення насильства в сім'ї було допущено порушення тиші на вулицях, площах, у парках, гуртожитках, житлових будинках та інших громадських місцях у заборонений рішеннями сільських, селищних, міських рад час, то таке діяння тягне за собою відповідальність за ст. 182 КУпАП;
- доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками неповнолітнього, особами, які їх замінюють, або іншими особами підпадають під дію ст. 180 КУпАП;
- ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей тягне адміністративну відповідальність за ст. 184 КУпАП;
- дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрати тягне адміністративну відповідальність за ст. 51 КУпАП [1, с. 163–165].

Таблиця 1. Можливості Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо притягнення до відповідальності за насильницькі дії в сім'ї

№ статті КУпАП	Зміст статті КУпАП	Види покарань, передбачених санкцією статті КУпАП
Стаття 173-2, ч. 1	Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми. Вчинення насильства в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних	Тягнуть за собою накладення штрафу від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням двадцяти відсотків заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'яти діб

Стаття 173-2, ч. 1	ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання захисного припису особою, стосовно якої він винесений, непроходження корекційної програми особою, яка вчинила насильство в сім'ї	
Стаття 173-2, ч. 2	Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, передбачених частиною першою статті 173-2 КУпАП	Тягнуть за собою накладення штрафу від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти відсотків заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб
Стаття 173	Дрібне хуліганство Дрібне хуліганство, тобто нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіплення до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян	Тягне за собою накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб
Стаття 180	Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння. Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками неповнолітнього, особами, які їх замінюють, або іншими особами	Тягне за собою накладення штрафу від шести до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
Стаття 182, ч. 1	Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо захисту населення від шкідливого впливу шуму чи правил додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях. Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо захисту населення від шкідливого впливу шуму чи правил додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях	Тягне за собою попередження або накладення штрафу на громадян від п'яти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і накладення штрафу на посадових осіб та громадян — суб'єктів господарської діяльності — від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
Стаття 184, ч. 1	Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей Ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством	Тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

Стаття 184, ч. 1	обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей	
Стаття 184, ч. 2	Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення	Тягнуть за собою накладення штрафу від двох до чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
Стаття 51	Дрібне викрадення чужого майна. Дрібне викрадення чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрата. Викрадення чужого майна вважається дрібним, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян	Тягне за собою накладення штрафу від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк від п'яти до десяти діб

За даними статистичної звітності МВС України, за період 2004 р. — перше півріччя 2011 р. органами внутрішніх справ було складено **748 353 адміністративних протоколи за ст. 173-2 КУпАП**. За даними Державної судової адміністрації України, в період 2006 — 1 півріччя 2011 рр. **судами було розглянуто 512 459 справ**. Як свідчить статистика Міністерства внутрішніх справ та Державної судової адміністрації,¹⁴ найбільш поширеною санкцією, що застосовується до цієї категорії правопорушників, є штраф. Так, зі згідно статистики чинними даними Державної судової адміністрації України, тільки за період 2006 — 1 півріччя 2011 рр. **судом було винесено 416 104 рішень про накладення адміністративного стягнення у вигляді штрафу**. Загальна сума накладених штрафів за цей же період становить — 20 027 770 грн., з них сплачено добровільно 6 471 271 грн.

Таблиця 2. Види накладених адміністративних стягнень (згідно зі статистичною звітністю МВС України)¹⁵

№	Рік	Всього на облік	Поставлено на облік	Складено адміністративних протоколів за ст. 173-2	Прийнято судами рішень	Попередження	Штраф	Виправні роботи	Адмін. арешт	Гром. роботи	звільнено від адмін. відповідальності
1.	2003 ⁷	Даних немає	Даних немає	Даних немає	Даних немає	Даних немає	Даних немає	Даних немає	Даних немає	Даних немає	Даних немає
2.	2004	81957	56777	82413	81339	8012	60491	1195	11 366	—	275

¹⁴ Слід відзначити різницю в статистичних даних, що надаються Міністерством внутрішніх справ та Державною судовою адміністрацією України. Статистичні дані МВС було використано для підрахунку загальної кількості адміністративних протоколів, складених за ст. 173-2, а дані Державної судової адміністрації — при визначенні загальної кількості судових рішень по таких справах та штрафів, накладених на правопорушників.

¹⁵ Дані за 2003 р. відсутні, оскільки збір статистичної інформації щодо вчинення насильства в сім'ї було введено тільки наприкінці 2003 р. наказом МВС № 1212.

3.	2005	84155	59733	83347	80176	7157	61737	349	10 615	—	318
4.	2006	85178	63624	88909	82784	5822	66873	375	9334	—	380
5.	2007	87831	65042	94724	88296	5554	72080	412	9718	—	532
6.	2008	85085	66119	98891	90556	5104	74169	350	10342	—	591
7.	2009	93327	72945	112734	102232	3304	83687	230	14289	—	722
8.	2010	102133	81135	121065	105590 ¹⁶	797	59332	102	10730	—	858
9.	2011 6 міс.	104892	44088	66270	54644 ¹⁷	795	29890	262	4465	2079	462

Таблиця 3. Адміністративна практика щодо вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми (ст. 173-2 КУпАП)

			Усього	з них учинені		
				дорослими	неповнолітніми	
А		Б	1	2	3	
Виявлено адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 КУпАП		1	121065	120473	592	
Виявлено осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, передбачених ст. 173-2 КУпАП		2	102554	101985	569	
з них	учинили повторно	3	18186	18137	49	
	особа перебувала на обліку в	ОВС	4	11152	11094	58
		КМСД	5	48	24	24
		наркологічному диспансері	6	56	55	1
		психоневрологічному диспансері	7	7	7	—
до осіб застосовано стягнення	кількість осіб, яким винесено попередження	8	1797	1797	—	
	кількість осіб, які оштрафовані	9	59332	59332	—	
	сума накладеного штрафу, грн.	10	3925230	3925230	—	
	у т. ч.: стягнуто штраф на суму, грн. (із ряд.10)	11	2041525	2041525	—	
	кількість осіб, до яких застосовано стягнення у вигляді виправних робіт	12	102	102	—	
	кількість осіб, які піддані адміністративному арешту	13	10730	10730	—	

¹⁶ Дані, отримані від Держаної судової адміністрації України. Державною судовою адміністрацією ведеться статистика стосовно кількості осіб, щодо яких розглянуто справи, а Міністерством внутрішніх справ до 2010 р. велась статистика щодо кількості прийнятих рішень судами.

¹⁷ Там само.

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

Результати розгляду адміністративних правопорушень, передбачених ст. 173-2 КУпАП	до осіб застосовано стягнення	заходи впливу до неповнолітніх	застереження	15	81	—	81
			догана або суворя догана	16	8	—	8
			передача неповнолітніх під нагляд	17	1	—	1
	закрито адміністр. справ у зв'язку з	передачею матеріалів для порушення кримінальної справи (ст. 253 КУпАП)		18	40	40	—
		звільненням від відповідальності за ст.ст. 21, 22 КУпАП		19	858	846	12
Контрольний рядок			20	6292782	6291377	1405	

Наприкінці 2010 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення», яким було внесено зміни в тому числі до ст. 173-2 КУпАП в частині доповнення санкції ст. 173-2 громадськими роботами, а також скасування вимоги щодо накладення адміністративного арешту лише в разі, якщо за обставинами справи, з урахуванням особи порушника, застосування більш м'яких заходів буде визнано недостатнім. Такий крок законодавця є більш ніж позитивний, оскільки, як свідчить практика, застосування штрафів не є ефективною санкцією, тому що в переважній більшості впливає не на правопорушника, а на його сім'ю в цілому або ж на жертву, оскільки штраф сплачується із сімейного бюджету або з кишені самої жертви, якщо правопорушник ніде не працює. Застосування ж до осіб, які вчинили насильство в сім'ї, громадських робіт або адміністративного арешту спричинюють негативні наслідки особистого характеру саме для правопорушника.

У 2009–2011 рр. в Україні було проведено ряд моніторингових досліджень судової практики України у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей та жінок [2; 3], а також окремий моніторинг судової практики по справах, пов'язаних із насильством в сім'ї¹⁸. Аналіз судових рішень по справах щодо притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї дозволив дослідникам виявити низку проблем, що існують у правозастосуванні ст. 173-2 КУпАП.

¹⁸ Моніторинг розгляду справ, пов'язаних з насильством в сім'ї, в порядку кримінального, цивільного судочинства та по справах про адміністративну відповідальність, пов'язану з насильством у сім'ї, було здійснено в рамках підготовки науково-практичного посібника для суддів «Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення». Цей посібник розроблено за сприяння Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ПРООН-ЄС у 2011 р. Предметом моніторингу стали наявні в Єдиному державному реєстрі судових рішень кримінальні справи, пов'язані з насильством у сім'ї, що були розглянуті судами за період з 01.01.2009 р. по 01.04.2011 р.

1. Існують приклади кваліфікації подібних протиправних дій, пов'язаних з насильством в сім'ї, за різними статтями КУпАП, зокрема ст. 173-2 та ст. 173. Як показали результати моніторингу, суди часто кваліфікують насильство в сім'ї як дрібне хуліганство, визнаючи об'єктом правопорушення не психологічну та фізичну недоторканність особи, а громадський порядок. Звичайно, така практика не сприяє ефективному вирішенню проблеми насильства в сім'ї та виступає ще одним фактором латентності цього правопорушення. Тому суди мають більш чітко встановлювати склад правопорушень та застосовувати спеціальну ст. 173-2 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за протиправну поведінку порушника щодо членів його сім'ї.

...14 лютого 2009 р. близько 23.00 години громадянин К. за місцем проживання вчинив насильство в сім'ї відносно дружини та неповнолітньої доньки, а саме: виганяв з будинку та висловлювався брутальною лайкою. Своїми діями порушив вимоги ст 173-2 КУпАП.

...2 січня 2009 р. близько 14 год. 40 хв., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, в домоволодінні Г. безпричинно ображав дружину та дітей нецензурними словами, погрожував фізичною розправою, на прохання припинити свої дії не реагував, чим порушив громадський порядок, вимоги ст. 173-2 КУпАП [3, С. 69].

2. Існують проблеми щодо неповного з'ясування в суді обставин справи, що впливає на винесення неузгоджених рішень. Зокрема, нерідко в рішеннях суду міститься мотивування, яке не збгається з об'єктивною стороною правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП. Також у постановках про притягнення особи до адміністративної відповідальності не завжди вказується вид насильства, за який особа притягається до відповідальності [3, с. 70].
3. Існує проблема неефективності застосування адміністративних стягнень, передбачених ст. 173-2. Так у переважній більшості випадків застосовується стягнення у вигляді штрафу, що має низький профілактичний вплив, мало сприяє виправленню особи правопорушника та призводить до ревіктимізації жертви насильства в сім'ї. Судова практика свідчить, що часто штрафи застосовуються судами автоматично, без повного з'ясування обставин справи і без уваги на те, яким чином така санкція вплине на особу правопорушника та жертв насильства.

...Громадянин С., вдівець, на утриманні якого є троє неповнолітніх дітей, у стані алкогольного сп'яніння висловлювався нецензурною лайкою, чим спричинив психічну травму дітям. За вказані дії С. був притягнутий до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу 51 грн. [3, с.75].

4. Існує ряд процесуальних аспектів, що істотно ускладнюють або унеможливають притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї. Зокрема, порушення встановленого процесуального строку розгляду справ тягне за собою закриття справи та неможливість притягнення до відповідальності правопорушника. Також суттєвою проблемою є неналежне оформлення матеріалів справи, у зв'язку з чим суди повертають такі матеріали для усунення недоліків.

За даними Державної судової адміністрації України, у 2009 р. до суду надійшло 104 336 справ за ст. 173-2, з них 3900 справ повернуто (3657 за незалежне оформлення). Цього ж року судом було розглянуто 100 278 стосовно 100 362 осіб, які вчинили насильство в сім'ї, з них 3428 осіб звільнені від адміністративної відповідальності у зв'язку із закінченням строків накладення адміністративного стягнення.

У 2010 р. до суду надійшло 110 244 справи, з них 4811 повернуто, в тому числі 4217 справ за неналежне оформлення. В 2010 р. було розглянуто 105 500 справ відносно 105 590 осіб, з них 4560 звільнено від відповідальності у зв'язку із закінченням строків накладення адміністративного стягнення.

- Є випадки судового розгляду справи за ст. 173-2 за відсутності правопорушника. За загальним правилом, передбаченим ч. 1 ст. 286 КУпАП, справа про адміністративне правопорушення розглядається в присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. За відсутності цієї особи справу може бути розглянуто лише у випадках, коли є дані про своєчасне її сповіщення про місце і час розгляду справи і якщо від неї не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи.

У справі № 3-2470/2009 суддя Гагарінського районного суду м. Севастополя 25 травня 2009 р. розглянув справу про притягнення до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП за відсутності правопорушника та наклав на нього адміністративне стягнення у вигляді штрафу [2, С. 76].

Розглядаючи справу про насильство в сім'ї за відсутності правопорушника, суд не має змоги виявити причини та умови, що сприяли вчиненню правопорушення та здійснити виховну функцію правосуддя, яка має суттєве значення у справах, пов'язаних із насильством в сім'ї.

- У судовій практиці трапляються випадки прийняття рішення, які свідчать про порушення норм матеріального права.

У справі № 3-1125/2009 вказано «згідно з протоколом порушник вчинив насильство в сім'ї по відношенню до свого сина. В суд для розгляду адміністративного матеріалу не з'явився. Відповідно до ч. 2 ст. 268 КУпАП явка правопорушника по даній статті є обов'язковою. Постанову Гагарінського районного суду м. Севастополя не виконано. Згідно зі ст. 38 КУпАП адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше ніж через 2 місяці з дня вчинення правопорушення. Вважаю необхідним адміністративний матеріал стосовно правопорушника припинити у зв'язку зі сплином терміну притягнення до адміністративної відповідальності» [2, С. 76].

Представлене рішення є прикладом допущення помилки суддею при постановленні рішення у справі насильства в сім'ї. У ч. 2 ст. 268 КУпАП дійсно вказується перелік справ про адміністративні правопорушення, при розгляді яких судом присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, є обов'язковою, і зазначається, що в разі ухилення її від явки на виклик органу внутрішніх справ або судді цю особу може бути органом внутрішніх справ піддано приводу. Однак серед переліку вказаних в ній статей не має ст. 173-2 КУпАП.

**ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДІЯННЯ,
ЩО СТАНОВЛЯТЬ НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї,
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

На відміну від Кодексу України про адміністративні правопорушення, в Кримінальному кодексі України відсутня окрема стаття, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за таке порушення прав людини, як «насильство в сім'ї». Водночас чимало статей Кримінального кодексу України передбачають склади злочинів, які можуть бути вчинені по відношенню до особи та виступають проявами різних форм насильства в сім'ї. До цього переліку можна віднести ст.ст. 115–123, 125, 126, 127, 129, 135, 136, 146, 150, 150-1, 152, 153, 154, 155, 164, 165, 166, 167, 194, 195, 301, 303, 304, 323 Кримінального кодексу України.

**Таблиця 4. Відомості про види злочинів, що пов'язані з насильством у сім'ї
(за статтями КК України) за 12 місяців 2010 р.¹⁹**

	Ст.ст. КК України	Кількість злочинів, кримінальні справи за якими закінчені розслідуванням у звітному періоді	Виявлено осіб, які вчинили злочини, пов'язані з насильством у сім'ї	З них особи вчинили злочин		
				У стані алкогольного сп'яніння	Раніше вчиняли злочини	
Усього		512	455	205	99	
з них	тяжких та особливо тяжких	161	141	74	29	
	умисне вбивство	115	57	30	13	
	умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання	116	1	—		
	умисне вбивство матер'ю своєї новонародженої дитини	117	1	1		
	умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони	118	1	1		
	убивство через необережність	119	5	6	2	2
	доведення до самогубства	120	1	1	1	
	умисне тяжке тілесне ушкодження	121	81	78	40	14

¹⁹ Дані отримані з Форми № 1-НС, що затверджена наказом МВС України від 08.09.2009 р. № 388 за погодженням з Держкомстатом.

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

з них	умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження	122	123	112	50	26
	умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання	123	–	–		
	умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони	124	4	3	1	
	умисне легке тілесне ушкодження	125	109	102	34	19
	побої і мордування	126	8	6	1	1
	катування	127	1	1		
	необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження	128	22	21	9	6
	погроза вбивством	129	55	46	30	12
	незаконне позбавлення волі або викрадення людини	146	–	–		
	торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини	149	–	–		
	експлуатація дітей	150	1	3	1	1
	згвалтування	152	8	4	1	
	насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом	153	10	6	2	1
	примушування до вступу в статевий зв'язок	154	–	–		
	статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості	155	1	–		
	розбещення неповнолітніх	156	6	5	2	1
	хуліганство	296	–	–		
	ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів	301	–	–		
	сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією	303	–	–		
	втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність	304	3	1		
	незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	314	–	–		
	схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	315	–	–		
	спонукання неповнолітніх до застосування допінгу	323	–	–		
схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів	324	–	–			
Контрольний рядок		1171	1045	483	224	

З урахуванням найбільш широкого підходу до можливих форм та проявів сімейного насильства з урахуванням концепції «насильницьких дій у сім'ї», викладеної у Модельному законодавстві ООН про домашнє насильство, а також *чотирьох форм насильства в сім'ї*, передбачених ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», можна виділити такі *склади злочинів*, які пов'язані з насильством в сім'ї та тягнуть за собою кримінальну відповідальність [1, С. 174]:

Фізичне насильство в сім'ї, за яке передбачено кримінальну відповідальність, може бути вчинено у вигляді злочинів проти життя, злочинів проти здоров'я, злочинів, які ставлять у небезпеку життя чи здоров'я члена сім'ї, та злочинів проти особистої волі.

Злочини проти життя, до яких належать убивства та доведення до самогубства, являють собою найбільш тяжкі злочини, що можуть бути вчинені внаслідок насильства в сім'ї. Убивство, згідно з ч. 1 ст. 115 ККУ, — це умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. При цьому вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, є ознаками кваліфікованого складу цього злочину (ч. 2 ст. 115 ККУ), за наявності яких покарання встановлено у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічного позбавлення волі. ККУ також містить норми, які передбачають відповідальність за так звані «привілейовані» вбивства, до складу яких належать вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого (ст. 116 ККУ), умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 ККУ) та умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 ККУ). Якщо внаслідок насильства в сім'ї особу було доведено до самогубства або замаху на самогубство, що сталося через жорстоке з нею поводження, шантаж, примус до протиправних дій або систематичне приниження її людської честі і гідності, відповідальність настає за ст. 120 ККУ «Доведення до самогубства». При цьому доведення до самогубства особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, а також доведення до самогубства неповнолітнього є кваліфікованими видами доведення до самогубства (вони передбачені, відповідно, ч. 2 та ч. 3 ст. 120 ККУ), за які встановлено більш суворе покарання [1, С. 174].

У справі № 11-257 2010 р. винною у вчиненні злочину за ч. 2 ст. 121 була визнана жінка, яка, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, ударом ножа в живіт співмешканця умисно заподіяла йому тяжке тілесне ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого. Тілесні ушкодження заподіяла на ґрунті особистих неприязних відносин, які раптово виникли. Засуджена подала апеляційне оскарження з метою перекваліфікації її дій за ст. 123 КК України, оскільки, як вона пояснила, при нанесенні удару ножем потерпілому вона перебувала в стані сильного душевного хвилювання, внаслідок того, що співмешканець обзивав її повією, а їх сина — байстрюком. При цьому, за її твердженням, вона не усвідомлювала наслідки своїх дій. Заперечила, що була в стані сп'яніння, оскільки випила лише 100 гр. горілки, але п'яною не була. Засуджена показала також, що поміщення її до слідчого ізолятора призвело до передчасного переривання її вагітності. В судовому засіданні засуджена і її захисник просили змінити вирок без перекваліфікації вчиненого та з пом'якшенням покарання із застосуванням ст. 69 КК України.

Розглянувши матеріали справи колегія суддів прийшла до висновку, що апеляція підлягає частковому задоволенню. При дослідженні судом висновку комплексної судової психолого-психіатричної експертизи встановлено, що, за висновком експертів, вона під час вчинення інкримінованих їй дій не перебувала в стані, який позбавляв би її можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними. Необхідною умовою застосування ст. 123 КК України є раптовість як сильного душевного хвилювання, так і умислу заподіяти тілесне ушкодження. Однак із показань засудженої та свідків вбачається, що спір між потерпілим та засудженою про батьківство їх сина проходив тривалий час. Засуджена пояснила, що її співмешканець «ударив мене кулаком в обличчя і хвилин через 20 я його вдарила ножем.» Отже раптовість виникнення душевного хвилювання і умислу на нанесення удару ножем відсутня. Отже колегія суддів не знайшла підстав для перекваліфікації дій засудженої за ст. 123 КК України.

У той же час колегія суддів вважає, що образлива, неправомірна та провокуюча поведінка співмешканця мала віктимний характер і теж має бути врахована як обставина, що пом'якшує покарання. Поведінка засудженої після нанесення удару (спроба надання медичної допомоги, виклик медпрацівника) теж свідчить про її швидке каяття, раптовість і необдуманість умислу, а тому має розцінюватись як пом'якшуюча обставина. Також колегія суддів вказала на те, що суд першої інстанції при постановленні вироку незаконно врахував як обставину, що обтяжує покарання те, що засуджена має погашені судимості і лише частково визнала себе винною. Твердження суду у вирокі про те, що засуджена негативно характеризується і врахування цієї обставини судом при призначенні покарання не ґрунтувалося на наведених судом у вирокі доказах. Тому колегія суддів апеляційного суду ухвалила рішення застосувати ст. 69 КК України і призначити покарання нижче від найнижчої межі за санкцією ч. 2 ст. 121 КК України, а саме позбавлення волі на строк у три роки. Також судом було прийнято рішення виключити з мотивувальної частини вироку такі доводи на обґрунтування розміру призначеного покарання, як: «раніше двічі притягалась до кримінальної відповідальності»; «негативно характеризується»; «часткове визнання вини»²⁰.

Насильство в сім'ї у багатьох випадках має прояв у вчиненні злочинів проти здоров'я. Заподіяння потерпілим тілесних ушкоджень тягне відповідальність за ст. 121 ККУ «Умисне тяжке тілесне ушкодження», ст. 122 ККУ — «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження», ст. 123 ККУ — «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання», ст. 124 ККУ — «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця», ст. 125 ККУ — «Умисне легке тілесне ушкодження». Побої і мордування, тобто завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, передбачені ст. 126 ККУ. У випадках, коли один член сім'ї, маючи на меті спонукати іншого члена сім'ї вчинити дії, що суперечать його волі, заподіює сильний фізичний біль, фізичні або моральні страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або вчиняє інші насильницькі дії, відповідальність настає за катування, згідно зі ст. 127 ККУ. До злочинів проти здоров'я як виду фізичного насильства в сім'ї також належать зараження одним членом сім'ї іншого вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 ККУ) та зараження венеричною хворобою (ст. 133 ККУ) [1, с. 175].

У справі № 1-п-31/2009 р. обвинувачений починаючи з 2005 року, перебуваючи в шлюбі з жінкою, з якою у них є двоє неповнолітніх дітей, за власним місцем проживання, періодично перебуваючи в стані наркотичного сп'яніння, на ґрунті різних побутових причин вчиняв зі своєю дружиною сімейні суперечки, під час яких постійно жорстоко поводився з нею, що виражалось в образах останньої нецензурними словами, принижуванням її честі та гідності, спричиненні їй фізичного болю та тілесних ушкоджень, які виражались в нанесенні дружині фізичних та психічних страждань, через які остання неодноразово переїздила з їх спільного місця проживання до своєї матері, куди також, перебуваючи в стані наркотичного сп'яніння, приходив обвинувачений та знову в присутності її матері та їх неповнолітніх дітей вчиняв сімейні суперечки зі своєю дружиною, під час яких ображав останню нецензурними словами, принижував її та систематично спричиняв тілесні ушкодження.

Крім цього 12.10.2007 року, біля 22.00 год., перебуваючи за власним місцем проживання обвинувачений розпочав конфлікт зі своєю дружиною, в ході якого завдавав останній удари руками та ногами по голові і інших частинах тіла, чим спричинив їй тілесні ушкодження у вигляді синців голови, тулуба, лівої верхньої кінцівки, садно лівої гомілки, які згідно акту судово-медичного обстеження відносяться до легких тілесних ушкоджень. Також 05.05.2008 року, біля 22.00 год., перебуваючи під дією наркотичних засобів,

²⁰ Рішення отримано з Єдиного державного реєстру судових рішень.

знаходячись за власним місцем проживання, обвинувачений розпочав конфлікт зі своєю дружиною, під час якого почав ображати останню нецензурною лайкою, та почав наносити їй удари по голові та інших частинах тіла, внаслідок чого завдав потерпілій фізичного болю. А 09 червня 2008 року біля 18.00 год. обвинувачений, перебуваючи в стані наркотичного сп'яніння, в черговий раз на ґрунті побутових причин розпочав конфлікт зі своєю дружиною, під час якого почав висловлюватись на адресу останньої нецензурними словами, принижувати її та спричиняти тілесні ушкодження, які виразились в нанесенні їй ударів руками і ногами по різним частинам тіла, а також бив її головою об бетонну підлогу, внаслідок чого вибив їй передній верхній зуб. При цьому дії обвинуваченого супроводжувались криками та словесними пропозиціями і примушуванням дружини покінчити своє життя самогубством. Внаслідок чого потерпіла не могла більше витерпіти вищевказані знуцання, принижування та насильницькі дії свого чоловіка та спробувала покінчити своє життя самогубством — вистригнувши з відчиненого вікна розташованого на другому поверсі двоповерхового будинку, отримавши при цьому тілесні ушкодження у вигляді закритого перелому правої п'яткової кістки, компресійний перелом 1-го поперекового хребця 1 ст., які згідно акту судово-медичного обстеження відносяться до тілесних ушкоджень середнього ступеня тяжкості, як такі, що призвели до довготривалого розладу здоров'я.

Таким чином, обвинувачений своїми умисними діями вчинив злочини, передбачені ч. 1 ст. 125, ч. 1 ст. 126 та ч. 1 ст. 120, а саме нанесення легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я, умисне завдання удару, побоїв та вчинення інших насильницьких дій, які завдали потерпілій фізичного болю, а також доведення до самогубства, що є наслідком жорстокого поводження з нею, примусу до протиправних дій та систематичного приниження її людської гідності.

Однак, враховуючи те, що обвинувачений вчинив вказані злочини до набрання чинності Закону України «Про амністію», що дані злочини відносяться до категорії злочинів невеликої та середньої тяжкості, а також те, що він має на утриманні двох малолітніх дітей, які не досягли 18 років, і він не позбавлений щодо даних дітей батьківських прав, а також те, що потерпіла не заперечує проти закриття кримінальної справи відносно обвинуваченого по амністії, слідчий просив закрити кримінальну справу на підставі Закону України «Про амністію». Прокурор подання слідчого підтримав. Суд постановив звільнити від кримінальної відповідальності обвинуваченого і кримінальну справу закрити на підставі п.»в» ст.1 Закону України «Про амністію» від 12 грудня 2008 року, введеного в дію 26 грудня 2008 року.

Слід відзначити, що найбільш поширені прояви насильства в сім'ї у вигляді нанесення легких тілесних ушкоджень та побоїв і мордувань кримінальне законодавство України відносить до справ приватного обвинувачення. Тобто, справи за ст.ст. 125 та 126 КК України **порушуються не інакше, як за скаргою потерпілої особи, якій і належить у такому разі право підтримувати обвинувачення.** А це означає, що жертва насильства в сім'ї, яка бажає притягти до відповідальності свого кривдника, має самостійно звернутись до суду, в більшості випадків не маючи доступу до кваліфікованої правової допомоги з метою складення відповідної заяви, яка, як указано в ст. 251 КПК України, має відповідати вимогам, які встановлені щодо обвинувального висновку. По суті, потерпілим доводиться складати скарги, які мають відповідати вимогам щодо обвинувальних вироків, що зазвичай складаються слідчими, які мають спеціальну юридичну освіту на відміну від потерпілих від насильства в сім'ї. Ці обставини пояснюють невелику кількість справ стосовно вчинення легких тілесних ушкоджень та побоїв чи мордувань, що містяться у судовій практиці.

Фізичне насильство в сім'ї також проявляється як **злочин, що ставить у небезпеку життя та здоров'я особи,** тобто таке діяння (дія або бездіяльність) одного члена сім'ї

стосовно іншого, внаслідок якого потерпілий лишається без допомоги, що створює реальну загрозу його життю чи здоров'ю. До таких злочинів можна віднести залишення в небезпеці (ст. 135 ККУ), тобто залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вживання заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану. Кваліфікованим видом цього злочину є вчинення таких дій матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо мати не перебувала в зумовленому пологами стані (ч. 2 ст. 135 ККУ). Злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки, тягне за собою відповідальність за ст. 166 ККУ [1, с. 175].

У справі № 1-109 2009 року було обвинувачено жінку за ст. 166 КК України. Підсудна з 2007 р. була постановлена на облік в обласній спеціалізованій лікарні з діагнозом: «психічні розлади та розлади поведінки внаслідок вживання алкоголю, синдром залежності». Під час лікування від алкоголізму в обласній спеціалізованій лікарні, а потім від'їзду на місяць у серпні 2007 року з села до свого співмешканця підсудна залишила своїх двох неповнолітніх дітей на догляд своєї приятельки, достовірно знаючи про те, що остання хворіє на відкриту форму туберкульозу і перебуває на обліку в тубдиспансері, дозволила останній поселитися на час її відсутності в її будинку, що у результаті спричинило враження (зараження) здоров'я дітей туберкульозною інфекцією. Невдовзі, після обстеження, у дітей було виявлено віраж туберкульозної проби з призначенням лікування. Проте підсудна продовжувала зловживати спиртними напоями, вести аморальний спосіб життя, в 2008 р. знову потрапила до обласної спеціалізованої лікарні з приводу алкоголізму і будь-якого лікування дітей не проводила. На початку 2008 р. під час повторного обстеження дітей фтизіатром виявлено, що туберкульозна інфекція в дітей стала прогресувати, вона розвивалася в результаті непроведення підсудною лікування, призначеного в жовтні 2007 року. Дітям було призначено додаткове лікування.

Проте підсудна додаткове лікування дітей не проводила, на щомісячні виклики, протягом 2008 року, з дітьми до лікарні не з'являлася, злісно не виконувала встановлених законом обов'язків по догляду за дітьми, бо продовжувала зловживати спиртними напоями, вести аморальний спосіб життя, залишати дітей без догляду або на догляд особам, які мали відкриту форму туберкульозу, розпродувати домашні речі, систему опалення будинку, підтримувати в присутності дітей на ґрунті вживання спиртних напоїв стосунки з сумнівними особистостями, продовжила створювати негативну морально-психологічну ситуацію в сім'ї, що спричинило в дітей не тільки прогресування туберкульозної інфекції, а й викликало негативні емоції і неврози. Своїми діями підсудна створила для дітей тяжкий емоційно-психологічний стан, що спричинило тяжкі наслідки для дітей, так як в лютому 2008 року один з синів підсудної намагався покінчити життя самогубством, але умисел не довів до кінця, так як був зупинений старшим братом.

Прийняті міри органів опіки і піклування у березні і серпні 2008 року працівниками міліції, сільської ради 25 лютого і 14 липня 2008 року, судом 18 березня 2008 року, позитивних наслідків не мали, а тому 6 жовтня 2008 року за рішенням органів опіки та піклування районної державної адміністрації діти направлені на лікування та навчання до загальноосвітньої санаторної школи інтернат I–II ступенів, а у квітні 2009 року підсудна позбавлена батьківських прав відносно обох дітей.

У судовому засіданні ОСОБА_2 свою вину у вчиненні злочину визнала повністю.

З протоколу допиту потерпілих дітей, покази яких було оголошено в судовому засіданні видно, що їх мати після смерті батька у 2006 році стала співмешкати в їх будинку з чоловіком, який був хворий на відкриту форму туберкульозу. Мати з співмешканцем продали всю живність після смерті батька і гроші витратила на спиртні напої. У зв'язку з постійним вживанням спиртних напоїв матір'ю діти часто прохали матір, щоб вона не вживала спиртні напої. В кінці зими 2007–2008 років молодший син, доведений до відчаю, сказав матері, якщо вона не перестане пиячити, то покінчить життям самогубством. Мати пообіцяла, але свого слова не стримала й знову запила. Тоді він побіг до кладовки, де взяв мотузку й вибіг на вулицю, щоб покінчити з життям — повіситися. Але його наздогнав старший брат й умовив повернутися додому. Все це відбувалося із-за зловживання спиртними напоями матері. У серпні 2007 року підсудна поїхала від них, залишивши його і сестру на догляд своєї приятельки, яка поселилася в будинку й хворіла на відкриту форму туберкульозу. Мати не задумувалася над тим, що ця жінка може заразити їх тяжкою хворобою. Так все і відбулося. Будь-якого лікування мати не проводила.

З актів обстеження умов проживання дітей видно, що підсудна, як мати дітей, ніде не працює, зловживає алкоголем, часто вдома організовує розпивання спиртних напоїв. Діти перебувають у тяжкому емоційному психологічному стані, що призвело до спроби покінчити життя самогубством одним з дітей. З довідки загальноосвітньої санаторної школи-інтернату видно, що за час перебування дітей в навчальному закладі, підсудна дітей не провідувала. Навчанням та станом здоров'я дітей не цікавилась. Матеріальна допомога з боку матері не надходила. З постанови суду видно, що підсудна притягувалася до адміністративної відповідальності за ст. 184 ч. 1 КУпАП.

Суд визнав підсудну винною у скоєнні злочину передбаченого ст. 166 КК України і призначив їй покарання у виді 2 (двох) років обмеження волі.

Насильство в сім'ї, що загрожує життю та здоров'ю особи, може виражатися й у вчиненні злочинів, пов'язаних із залученням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що тягне за собою відповідальність за ст.ст. 314 та 315 ККУ. 1 жовтня 2008 р. до Кримінального кодексу було внесено зміни щодо посилення відповідальності за злочини проти сім'ї та дітей, а саме у ст. 323 ККУ України «Спонування неповнолітніх до застосування допінгу» як кваліфікуючу обставину було передбачено вчинення таких дій батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього, його тренером та деякими іншими особами.

Злочини проти особистої волі як прояв фізичного насильства в сім'ї можуть мати місце у вигляді незаконного позбавлення волі одного члена сім'ї іншим (ст. 146 ККУ), а також у торгівлі людьми або іншій незаконній угоді щодо передачі людини (ст. 149 ККУ).

Психологічне насильство, на відміну від інших видів насильства в сім'ї, тягне за собою кримінальну відповідальність лише в рідкісних випадках. Як окремий, самостійний склад злочину психологічне насильство в сім'ї може виражатися у вчиненні погрози вбивством (ст. 129 ККУ) та погрози знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом (ст. 195 ККУ). Зазначені погрози тягнуть за собою кримінальну відповідальність лише за умови наявності реальних підстав побоюватися здійснення цих погроз.

Психологічним насильством у сім'ї слід уважати також розголошення одним із членів сім'ї таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) (ст. 168 ККУ), втягнення неповнолітніх дітей у злочинну діяльність, у пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми (ст. 304 ККУ), жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 ККУ).

Психологічне насильство в багатьох випадках виступає способом вчинення інших видів насильства в сім'ї (наприклад, погроза застосування фізичного насильства може виступати способом вчинення незаконного позбавлення волі, зґвалтування, розбою, вимагання, примушування до зайняття проституцією тощо). У випадках, коли насильство в сім'ї пов'язано з порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, такі дії розглядаються як хуліганство й тягнуть за собою відповідальність за ст. 296 ККУ. Під час вчинення так званого побутового хуліганства може застосовуватися фізичне насильство щодо інших членів сім'ї (нанесення побоїв, тілесних ушкоджень), сексуальне насильство (наприклад, груба непристойність, публічне оголення), економічне насильство (знищення або пошкодження майна, виселення із житла) або психічне насильство (погрози застосувати насильство, стрілянина в повітря тощо) [1, С. 178–179].

У справі № 1-556/2010 обвинувачений, чоловічої статі, українець, освіта середня, одружений, непрацюючий, несудимий, громадянин України вчинив злочин передбачений ч. 1 ст. 129 відносно своєї дружини, а саме перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння по місцю свого проживання, де, діючи умисно, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, розпочав конфлікт із своєю дружиною, в ході якого схопив кухонний ніж стола та, демонструючи його, погрожував убивством дружини, яка сприйняла погрозу вбивством як реальну та таку, яка давала підстави побоюватися за своє життя. Свою вину в судовому засіданні підсудний визнав повністю. Суд з'ясував, що підсудний та учасники судового розгляду правильно розуміють фактичні обставини справи і суть пред'явленого обвинувачення, а тому суд визнав за недоцільне дослідження доказів стосовно фактичних обставин справи.

При обранні міри покарання підсудному суд враховував ступінь тяжкості вчинених злочинів, особу винного. Суд визнав вчинення злочину в стані алкогольного сп'яніння обтяжуючою обставиною, в той же час як обставини, що пом'якшують покарання підсудному, суд визнав його щире каяття та активне сприяння розкриттю злочину, відсутність попередніх судимостей, позитивну характеристику, відсутність нанесення матеріальної шкоди, думку потерпілої, яка не наполягала на суворому покаранні. Тому при призначенні основного покарання за ч. 1 ст. 129 КК України суд вирішив застосувати ст. 69 КК України та перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції ст. 129 ч. 1 КК України, такого як штраф.

По цій справі суд виніс обвинувальний вирок, яким визнав обвинуваченого винним у скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 129 КК України, призначивши покарання у виді штрафу в розмірі 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 510 (п'ятсот десять) грн. в дохід держави. Запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд суд залишив до набрання вироку законної сили.

Сексуальне насильство в сім'ї може бути виражене у вчиненні злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, а також злочинів проти громадської моральності.

До злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи відносять зґвалтування (ст. 152 ККУ), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153 ККУ), примушування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв'язок природним або неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально залежні (ст. 154). Факт перебування винного в шлюбі з потерпілим або наявність тривалих статевих стосунків не виключає відповідальності за ці злочини.

Окремими нормами встановлено відповідальність за вчинення статевих злочинів проти дітей. Статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, тягнуть за собою відповідальність за ст. 155 ККУ, а розбещення неповнолітніх, тобто вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, — за ст. 156 ККУ. Кваліфікуючими ознаками, що обтяжують відповідальність за ці злочини, передбачено вчинення таких дій батьком, матір'ю або особою, яка їх замінює.

Сексуальне насильство в сім'ї як злочин проти громадської моральності може полягати в примушуванні чи втягненні в заняття проституцією шляхом застосування насильства або погрози його застосування, знищення або пошкодження майна, шантажу або обману, що тягне за собою кримінальну відповідальність за ч. 2 ст. 303 ККУ, а вчинення таких дій щодо неповнолітнього — за ч. 3 тієї ж статті. Примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру передбачене ч. 3 ст. 301 ККУ [1, с. 176].

Економічне насильство в сім'ї як злочин може мати такі форми: 1) ухилення від сплати платежів, які один член сім'ї зобов'язаний сплачувати на користь іншого (ст.ст. 164, 165 ККУ); 2) протидія законній господарській діяльності одного члена сім'ї з боку іншого або, навпаки, примушування члена сім'ї займатися певними видами діяльності (ст.ст. 206, 150, 150-1, 303, 304 ККУ); 3) злочинні діяння одного члена сім'ї проти власності іншого члена сім'ї (ст.ст. 185, 186, 187, 190, 194, 289 ККУ); 4) злочинні діяння одного члена сім'ї відносно майна, що належить йому та іншому члену сім'ї на правах спільної сумісної власності (ст. 356 ККУ); 5) порушення недоторканності житла (ст. 162); 6) зловживання опікунськими правами (ст. 167).

Так, у справі № І-198/ 2009 року підсудний, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, через особисті неприязні відносини з колишньою дружиною, маючи намір на умисне знищення майна останньої, а саме будинку вартістю 79 931 грн, взяв каністру з бензином, облив нею вхідні двері вказаного будинку та підпалив їх, внаслідок чого вони почали горіти, але свій злочинний намір не довів до кінця з причин, що не залежали від його волі, а саме сусід встиг загасити вогонь.

Допитаний в судовому засіданні підсудний свою вину у вчиненні інкримінованого йому діяння визнав повністю. В порядку ст. 299 КПК України підсудний просив суд розглядати справу без допиту свідків та дослідження матеріалів кримінальної справи, що стосуються доведеності його вини у вчиненні інкримінованого йому діяння, з обсягом обвинувачення по даній справі повністю згодний. Суд визнав недоцільним дослідження доказів стосовно фактичних обставин справи.

Потерпіла в судовому засіданні ствердила, що підсудний дійсно є неадекватною людиною, вона з ним прожила багато років і все життя він постійно вживав спиртні напої, затівав сварки та скандали. В черговий раз він намагався підпалити частину будинку в якому вона проживає. Просила суд застерегти підсудного від подібних вчинків та попередити його про недопустимість подібних дій.

Дії підсудного суд кваліфікував за ч. 2 ст. 15 та ч. 2 ст. 194 КК України, як замах на умисне знищення чужого майна вчинене шляхом підпалу, що заподіяло шкоду у великих розмірах, тобто особа виконала всі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, які не залежали від її волі.

Суд засудив підсудного до 3 років позбавлення волі. Але на підставі ст. 75 КК України засудженого від призначеного покарання звільнив з випробуванням, якщо він протягом одного року іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього зобов'язання. На підставі ст. 76 КК України суд зобов'язав засудженого повідомляти органи кримінально-виконавчої системи про зміну свого місця проживання.

Як уже зазначалось, у 2009–2011 рр. було проведено ряд моніторингових досліджень, спрямованих на вивчення судової практики по справах, пов'язаних з жорстоким поводженням з дітьми, насильством щодо дітей та жінок та суто насильством в сім'ї [2; 3; 4]. Узагальнення отриманої інформації з цих досліджень дозволяє зробити такі висновки щодо особливостей притягнення до кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з насильством в сім'ї:

1. У переважній більшості, при розгляді справ про злочини, пов'язані з насильством у сім'ї, що належать до категорії нетяжких та середньої тяжкості злочинів, суд звільняє обвинувачених від відбування покарання з випробуванням із застосуванням ст. 75 КК України. Отже можна стверджувати про відносну «мя'кість» покарань, що призначаються судами.
2. Суди дуже рідко виносять окремі ухвали з метою звернення уваги соціальних служб або органів внутрішніх справ на сім'ю, в якій було вчинено насильство в сім'ї, з метою подальшого запобігання вчиненню насильства в сім'ї, попередження вчинення більш тяжкого злочину, захисту прав жертв. Винесення окремої ухвали/постанови може допомогти сім'ї вийти із ситуації насильства, за згодою членів сім'ї соціальна служба може взяти сім'ю під соціальний супровід як таку, що опинилась у складних життєвих обставинах.
3. У судовій практиці України майже немає прикладів покладення на засудженого, який систематично вживає алкоголь або наркотики, обов'язку згідно зі ст. 76 КК пройти курс лікування від алкоголізму або наркоманії в разі звільнення від покарання з випробуванням у порядку ст. 75 КК України. Якщо особа, яка вчинила злочин, пов'язаний із насильством сім'ї, є хронічним алкоголіком або наркоманом, про що є підтверджуючі медичні документи, суд має право покласти на таку особу обов'язок пройти курс лікування від алкоголізму та наркоманії у разі застосування ст. 75 КК України.
4. Суд недостатньо уваги приділяє історії насильства в сім'ї і не бере до уваги, що таке насильство могло існувати роками і вчинений злочин є епізодом у багаторічному знуванні над родиною. Враховуючи те, що серед іншого завданнями кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних осіб, які беруть у ньому участь, судам необхідно уникати формального підходу під час розгляду справ про вчинення насильства в сім'ї, з'ясовувати ризики для життя та здоров'я потерпілих осіб.
5. Існує практика розгляду справ, пов'язаних з насильством в сім'ї, за скороченою процедурою, застосовуючи ст. 299 КПК щодо визнання недоцільним дослідження доказів стосовно фактичних обставин справи. Це звичайно, сприяє більш оперативному розгляду справи, але в такому разі суд може упустити важливі обставини справи, що в подальшому може призвести до порушення прав потерпілих осіб.
6. Під час розгляду справ, пов'язаних із сексуальним насильством стосовно дітей, суд нерідко викликає до суду потерпілих дітей для їх допиту в залі суду, нерідко малолітні потерпілі присутні під час розгляду справи в суді і такі справи розглядаються у відкритому судовому засіданні.
7. Ще однією особливістю розглянутих справ, пов'язаних з насильством у сім'ї відносно дорослих осіб, є масове звільнення у 2009 р. обвинувачених від відповідальності внаслідок прийняття Верховною Радою України Закону «Про амністію», який вступив у силу 26 грудня 2008 р.

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Вирішення спорів, пов'язаних із насильством у сім'ї, в порядку цивільного судочинства здійснюється згідно із положеннями Цивільного, Цивільно-процесуального, Сімейного, Житлового кодексів України, Закону України «Про охорону дитинства». У свою чергу, деякі вчені виділяють сімейно-правову відповідальність як різновид цивільної відповідальності.

Якщо дії особи, яка вчинила насильство в сім'ї, підпадають під ознаки злочину або адміністративного правопорушення, то разом з притягненням правопорушника до кримінальної або адміністративної відповідальності, до нього можуть бути застосовані *заходи цивільно-правової відповідальності* в порядку, передбаченому ст. 328 Кримінально-процесуального кодексу України та ст. 40 КУпАП.

Водночас якщо дії особи, яка вчинила насильство в сім'ї, не містять ознак злочину або розгляд справи в кримінальному чи адміністративному порядку не було ініційовано, потерпіла особа в будь-якому випадку завжди має право подати позовну заяву і притягти винну особу до цивільно-правової відповідальності, під якою слід розуміти *негативні для порушника наслідки скоєного ним правопорушення (насильства в сім'ї), які виявляються в необхідності відшкодування потерпілому заподіяних моральних і матеріальних збитків* [1, с. 199].

Загальні засади цивільної відповідальності, яка виникає із заподіяння шкоди, врегульовано главою 82 Цивільного кодексу України. Так, згідно з ч. 1 ст. 1166 Цивільного кодексу України, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим майновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується особою, яка її завдала. Стаття 1167 Цивільного кодексу України закріплює, що моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності вини останньої.

Згідно зі ст. 40 КУпАП України, якщо в результаті вчинення адміністративного правопорушення спричинено майнову шкоду громадянину, то адміністративна комісія, виконавчий орган сільської, селищної, міської ради при вирішенні питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання відшкодування винною особою майнової шкоди, якщо її сума не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а суддя районного (міського) суду — незалежно від розміру шкоди. Крім того, вирок або постанова суду в кримінальній чи адміністративній справі, які набрали законної сили, є обов'язковими для суду, що розглядає справу про цивільно-правові наслідки дії особи, відносно якої винесено вирок чи прийнята постанова суду, в питаннях, чи мали місце ці дії та чи вчинені вони цією особою.

Відповідно до ст. 28 Кримінально-процесуального кодексу України, особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, має право при провадженні в кримінальній справі пред'явити до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов, який розглядається судом разом з кримінальною справою. Цивільний позов може бути пред'явлений як під час досудового слідства і дізнання, так і під час судового розгляду справи, але до початку судового слідства. Відмова в позові в порядку цивільного судочинства позбавляє позивача права пред'являти той самий позов у кримінальній справі.

Важливою проблемою цивільної відповідальності осіб, які вчинили насильство в сім'ї, є відшкодування майнової шкоди при вчиненні насильства економічного спрямування. Відшкодування завданої шкоди залежатиме від правового режиму майна, яке

пошкоджене або знищене, та від того, в яких відносинах перебувають постраждала особа та особа, яка вчинила насильство в сім'ї (чоловік — жінка, батьки — дитина) [1, с. 199].

Вчинення насильства в сім'ї може *привести до настання негативних наслідків, передбачених сімейним та житловим законодавством України*.

Зокрема, жорстоке поводження з дитиною, а також будь-які види експлуатації дитини, примушення її до жебракування та бродяжництва є підставами *позбавлення батьківських прав* згідно зі ст. 164 Сімейного кодексу України або для *відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав* відповідно до ч. 1 ст. 170 СКУ.

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.08.2007 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» жорстоке поводження означає фізичне або психічне насильство, застосування недопустимих методів виховання, приниження людської гідності дитини тощо. Під експлуатацією дитини слід розглядати залучення її до непосильної праці, до заняття проституцією, злочинною діяльністю або примушування до жебракування.

Крім того, ч. 7 ст. 150 забороняється фізичні покарання щодо дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність.

Як свідчать результати аналізу судової практики розгляду справ стосовно жорстокого поводження з дітьми, формально жодна з розглянутих справ повністю не відповідала тематиці моніторингу — не було знайдено справ, які б розглядали позбавлення батьківських прав на підставі жорстокого поводження з дитиною. Однак у більшості розглянутих справ були наявні ознаки жорстокого поводження в обставинах, які характеризують інші підстави позбавлення батьківських прав [2, с. 58].

Однією з категорій цивільних справ, пов'язаних з насильством у сім'ї, є *спори про розірвання шлюбу*. Порядок вирішення судом справ про розірвання шлюбу встановлено главою 11 «Припинення шлюбу» Сімейного кодексу України. У даному аспекті недоречно говорити про розірвання шлюбу як наслідок цивільно-правової відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, проте розірвання шлюбу може бути наслідком вчинення насильства в сім'ї.

Як показав моніторинг судового розгляду справ стосовно насильства в сім'ї в порядку цивільного судочинства, що здійснювався у 2011 р. за підтримки Програми рівних можливостей і прав жінок в Україні, *насильство в сім'ї є однією з причин припинення шлюбу*. По таких справах у більшості випадків позивачами виступають жінки, проте трапляються справи, пов'язані з насильством в сім'ї, в яких позивачами є чоловіки. Жінки у своїх позовних заявах вказують, що сімейне життя не склалося, *«оскільки чоловік зловживає спиртними напоями, влаштовує сімейні сварки, бійки»* або *«внаслідок застосування фізичного насильства чоловіком, приниження людської гідності позивачки»*.

Необхідно зазначити, що ч. 2 ст. 110 встановлено, що *позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлено протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини*. Як указано в Постанові Пленуму ВСУ від 21.12.2007 р. № 11 дане обмеження стосується як чоловіка, так і дружини, включаючи випадки, коли дитина народилася мертвою або померла до досягнення нею одного року. *Проте у ст. 110 також визначені обставини, які дають право одному з подружжя пред'являти позов про розірвання шлюбу в такий строк*. Серед цих обставин, насамперед, *вчинення протиправної по-*

ведінки, яка містить ознаки злочину щодо другого з подружжя або дитини. Тобто Сімейним кодексом визнано, що насильство в сім'ї, якщо воно підпадає під ознаки злочину, є підставою для розірвання шлюбу. Його найбільш поширеними проявами, що містять ознаки злочину, є нанесення тілесних ушкоджень різного ступеню, побої та мордування, погрози вбивством, залишення в небезпеці, доведення до самогубства, злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною тощо. Слід звернути увагу, що мова йде не про злочин, а про протиправну поведінку, яка має ознаки злочину. Це означає, що *право на розірвання шлюбу під час вагітності або протягом одного року після народження дитини не пов'язано з набранням чинності обвинувального вироку суду.*

Систематичне вчинення насильства в сім'ї може бути підставою для прийняття судом рішення про *виселення з житлового приміщення винної особи або вселення жертви.* Відповідно до положень ст.156 Житлового кодексу України (в подальшому — ЖК України) члени сім'ї власника квартири, в тому числі й колишні, користуються жилим приміщенням нарівні з власником. Їх право користування жилим приміщенням урегульовано житловим законодавством, згідно з яким ніхто не може бути виселений із займаного жилого приміщення або обмежений у праві користування жилим приміщенням інакше як з підстав і в порядку, передбачених законом, зокрема ч. 4 ст. 9 ЖК України. Згідно зі ст. 157 ЖК України *членів сім'ї власника жилого будинку (квартири) може бути виселено у випадках, передбачених частиною першою ст. 116* цього Кодексу. Положеннями ч. 1 ст. 116 ЖК України передбачено, що, якщо наймач, члени його сім'ї або інші особи, які проживають разом з ним, систематично руйнують чи псують жиле приміщення, або використовують його не за призначенням, або *систематичним порушенням правил співжиття роблять неможливим для інших проживання з ними в одній квартирі чи в одному будинку, а заходи запобігання і громадського впливу виявились безрезультатними, виселення винних на вимогу наймодавця або інших заінтересованих осіб провадиться без надання іншого жилого приміщення.* До таких систематичних порушень правил співжиття належить насильство в сім'ї.

Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України в п. 17 Постанови від 12 квітня 1985 р. № 2 «Про деякі питання, що виникли в практиці застосування судами Житлового кодексу України» при вирішенні справ про виселення на підставі ст. 116 ЖК осіб, які систематично порушують правила співжиття і роблять неможливим для інших проживання з ними в одній квартирі або будинку, слід виходити з того, що *при тривалій антигромадській поведінці виселення винного може статися і при повторному порушенні, якщо раніше взяті заходи попередження або громадського впливу не дали позитивних результатів.* Маються на увазі, зокрема, заходи попередження, що застосовуються судами, прокурорами, органами внутрішніх справ, адміністративними комісіями виконкомів, а також заходи громадського впливу (незалежно від прямих вказівок з приводу можливого виселення). Саме до таких заходів належить винесення офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, притягнення осіб до адміністративної відповідальності за ст. 173-2, 173 КУпАП, винесення захисного припису, направлення на корекційну програму.

У справі № 2-333 (2010 р.) декілька позивачів, серед яких мати відповідача та його родичі, звернулися до суду з позовом, в якому просили виселити відповідача без надання житлового приміщення в порядку ст. 116 ЖК України, посилаючись на той факт, що відповідач після звільнення з місць позбавлення волі протягом декількох років постійно допускав протиправні дії, які створювали нестерпні умови для спільного мешкання. Позивачі, надали докази нанесення тілесних ушкоджень, притягнення відповідача до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї за ст. 173-2 КУпАП, зловживання відповідачем спиртними напоями.

Відповідач у судове засідання навіть не з'явився, хоча про день та час розгляду справи був повідомлений.

Судом було достовірно встановлено, що відповідач порушує правила співмешкання і в даному випадку до нього можуть бути застосовані вимоги ст.116 ЖК України, проте виселення з житлової площі є крайнім заходом, тому суд вважає за необхідне відмовити в позові, але попередити відповідача, що якщо він продовжуватиме створювати нестерпні умови для мешкання в квартирі, то він може бути виселений без надання іншого житла.

На жаль, як показує представлене рішення, суди фактично не зважають на наявність історії насильства в сім'ї та проявляють занадто формальний підхід до вирішення даної категорії справ.

Стаття 155 ЖК України, чітко встановлено, що жилі будинки (квартири), які є в приватній власності громадян, не може бути в них вилучено, власника не може бути позбавлено права користування жилим будинком (квартирою), крім випадків обмеження права власності у зв'язку із вчиненням домашнього насильства. Хоча, як визнано на рівні ООН, у разі конкуренції права власності із правом на особисту недоторканність, перевага має бути надана останньому, оскільки воно стосується життя та здоров'я людини.

Аналіз судової практики, пов'язаної з насильством у сім'ї в порядку цивільного судочинства, дає підстави зробити такі висновки:

- Суди не завжди враховують думку дитини, як це передбачено ст. 171 СК України, що призводить до порушення принципу забезпечення найкращого інтересу дитини.
- Навіть у випадках виявлення серед мотивів розлучення фактів насильства в сім'ї суди продовжують відкладати розгляд справ про розірвання шлюбу з метою надання подружжю часу для примирення
- Суди рідко виносять рішення про виселення з житлового приміщення в разі вчинення насильства в сім'ї.
- Цивільні позови про відшкодування матеріальних та моральних збитків, спричинених під час вчинення насильства в сім'ї, що підпадає під ознаки злочину, пред'являються дуже рідко.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши законодавство України, що встановлює відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, а також практику його застосування, можна дійти висновку, що воно потребує вдосконалення, оскільки на практиці не здатне ефективно забезпечити відновлення прав жертв насильства, та притягнути до реальної відповідальності кривдників. Також необхідно зробити висновок про невідповідність українського законодавства вимогам міжнародних документів у сфері протидії домашньому насильству.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

На рівні законодавства

1. Переглянути весь комплекс законодавчих положень, що передбачають адміністративну, кримінальну та цивільну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї з метою узгодження та приведення у відповідність до міжнародних стандартів.

2. Криміналізувати вчинення насильства в сім'ї, як це передбачено Конвенцією Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством, враховуючи ризики, що існують через введення окремої відповідальності за вчинення насильства в сім'ї.
3. Внести зміни до Кримінального кодексу України в частині доповнення обтяжуючих обставин вчинення злочинів — «Вчинення злочину особою, яка є членом сім'ї, родичем прямої або непрямої лінії споріднення, опікуном/піклувальником» і надати можливість враховувати таку обставину як обтяжуючу покарання.
4. Ввести до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» положення, що закріплює право жертв насильства сім'ї на відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої внаслідок вчинення насильства в сім'ї.
5. У Законі України «Про амністію» встановити, що звільненню від кримінальної відповідальності не підлягають особи, які вчинили насильство в сім'ї.

На рівні правозастосування

6. З метою виправлення особи, яка вчинила насильство в сім'ї, суди мають накладати ефективне стягнення, що безпосередньо впливає на особу правопорушника. Накладаючи стягнення у вигляді штрафу, суд втрачає можливість виправити правопорушника. Суди, призначаючи покарання, мають зважати на історію насильства в сім'ї та оцінювати ризики, що існують для жертв насильства в разі звільнення особи від відбування покарання з випробуванням у порядку ст. 75 ККУ.
7. Оскільки завдання правосуддя полягає не тільки у притягненні до відповідальності винної особи, але й у запобіганні наступним проявам протиправних дій, захисті жертв, суди мають виносити окремі ухвали (постанови), якими може бути встановлена необхідність втручання в ситуацію відповідних соціальних служб, органів внутрішніх справ з метою подальшого запобігання повторенню ситуацій насильства в сім'ї, надання відповідної соціальної, психологічної, правової допомоги жертвам, направлення кривдників на проходження корекційних програм тощо.
8. Під час звільнення особи, яка вчинила насильство в сім'ї в порядку ст. 75 КК України, за наявності медичних показань, суди мають застосовувати положення ст. 76 КК щодо покладення обов'язку проходження курсу лікування від алкоголізму і наркоманії на засудженого, якого звільнено від відбування покарання з випробуванням. Таке лікування не вважається примусовим, оскільки обов'язок його пройти покладається безпосередньо на засуджену особу, а не на орган охорони здоров'я.
9. З метою захисту прав дитини, яка постраждала від сексуального насильства, уникнення її повторної травматизації необхідно мінімізувати кількість допитів дитини та присутність у залі судового засідання, а також розглядати такі справи виключно в закритому судовому засіданні, як це передбачено ст. 20 КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти. / В.М. Бондаровська, О.О. Кочемировська, Г.М. Лактіонова, Ю.В. Онишко, Р. Хаар, Г.О. Христова; заг. ред. О. Кочемировська. — К. : вид-во ФОП Клименко Ю.Я., 2010. — 372 с.
2. Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практика його застосування. / Н.М. Ахтирська, О.О. Кочемировська, Христова Г.О. та ін. — К. ТОВ «К.І.С.», 2010. — 124 с.
3. Моніторинг судової практики України у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей та жінок / за заг. ред. Г.О. Христової — К.: Тютюкін, 2011. — 108 с.

1.17. СТАТТЯ 16. ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ОРГАНІВ, НА ЯКІ ПОКЛАДАЄТЬСЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї, І СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ УСТАНОВ ДЛЯ ЖЕРТВ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

1. Фінансування органів та установ з попередження насильства в сім'ї, які належать до системи органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, здійснюється за рахунок коштів бюджету відповідного рівня.

2. Фінансування спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї, створених підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, об'єднаннями громадян чи окремими громадянами, здійснюється за рахунок їхніх власних коштів.

3. Спеціалізовані установи для жертв насильства в сім'ї мають право на регресний позов про відшкодування коштів на утримання жертв насильства в сім'ї до осіб, які вчинили насильство в сім'ї.

Якісні індикатори:

- відповідність норм статті нормативно-правовим актам, міжнародним стандартам;
- якість фінансування органів та установ.

Кількісні індикатори:

- обсяги фінансування органів та установ (місцевий та державні бюджети);
- кількість регресних позовів.

За даними дослідження «Ціна домашнього насильства» (2007–2008), середня вартість одного випадку насильства в сім'ї для потерпілих становила на той час приблизно **7 306,38 грн**, а для платників податків — 1 730 грн — гроші, які йдуть на оплату діяльності міліції, соціальних служб та інших суспільних інститутів, що працюють із наслідками насильства. За даними МВС України, в рік проведення дослідження (2007) за фактами насильства в сім'ї було складено 91 598 протоколів, що означає, що українському бюджету реагування тільки на зареєстровані випадки насильства обійшлося приблизно в **158 464 540 грн**. Цифри наступних років є ще більшими як у зв'язку із ростом цін, так і збільшенням кількості звернень потерпілих як до правоохоронних органів, так і соціальних інституцій.

Загальна ж вартість зареєстрованих випадків насильства в сім'ї у 2007 р. становила **669 249 795,24 грн**, причому більшу частину витрат потерпілі були змушені понести самі. У структурі цих витрат, більшість становлять ті, які лягають безпосередньо на плечі жертви — пов'язані з утратою майна (42,2%) і зі здоров'ям (19,3%). Той факт, що насильство в сім'ї не тільки існує, але й поширене в українському суспільстві, є сумною реальністю сьогодення. І дані правоохоронних органів, і громадських організацій є кричущим закликком для тих, хто може змінити ситуацію на краще.

Дослідження було проведено Міжнародним центром «Ла Страда-Україна» та Харківським інститутом соціальних досліджень у співпраці з МВС України в 2007–2008 рр. Методологія дослідження була побудована на показниках оцінки вартості сімейного насильства, запропонованих професором Сільвією Уолб (Університет Лідса, Велика Британія) і Леслі Лейн (Університет Нового Південного Уельсу, Австралія). Підрахунок вартості одного випадку сімейного насильства містив у собі ряд показників, серед яких: прямі втрати майна, витрати, пов'язані зі здоров'ям, економічні втрати, викликані зниженою працездатністю або невиходом на роботу, витрати, пов'язані із діяльністю правоохоронних органів, судів, соціальних служб, витрати, пов'язані з перебуванням у притулках, кризових центрах тощо.

Як засвідчує практика, механізм протидії насильству в сім'ї є не досить досконалим і дієвим, Закон містить певні прогалини, неузгодженості з іншими нормативно-правовими актами, що перешкоджають ефективному його застосуванню та належному фінансуванню.

Нагальною є потреба вдосконалення законодавства щодо розширення кола суб'єктів, на які покладається здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, чіткого розмежування функцій, що буде здійснюватися виключно в межах видатків, передбачених **на їх утримання**.

Необхідно удосконалити систему надання допомоги існуючою мережею діючих закладів, а саме: центрами медико-соціальної реабілітації осіб, які постраждали від домашнього насильства, центрами соціально-психологічної допомоги, центрами соціально-психологічної реабілітації дітей, притулками для дітей служб у справах дітей, створення додаткових спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї та **їх фінансування**.

Акцизні збори та додаткові податки на товари розкоші як можливе джерело програм протидії та попередження насильства в сім'ї

Існують різні шляхи:

- підвищення податків на спеціальні товари, що впливають на здоров'я;
- визначення пропорції цих податків для спеціальних цілей, зокрема, цільові податки для створення і підтримки програм зміцнення здоров'я.

Підвищення податків на алкоголь може не впливати значною мірою на доходи. Зараз нема консенсусу щодо розміру ефекту і відповідності ціни на алкогольні напої. Є згода економістів лише відносно того, що навіть невелике коливання ціни впливає на споживання.

Виявлено, що коли споживачі п'ють менше спиртного, то виникає менше проблем, пов'язаних з його споживанням, коли ціни на алкоголь піднімаються. Споживання пива на це впливає менше, спиртові напої — більше, але еластичність ціни для алкоголю перебуває під значним впливом соціальних цінностей щодо його споживання. На відміну від тютюну, споживання алкоголю переважно концентрується на 10% верхівки тих, хто споживає більше половини всього алкоголю.

Збільшення ціни на алкоголь зменшує захворюваність, смертність від споживання алкоголю, посилює вплив заходів на помірних і важких пияків, а відповідно зменшує кількість згвалтувань, пограбувань, насильств проти дітей, дружин і чоловіків, епізодів неприйнятної сексуальної неприйнятної поведінки, пошкодження власності і здійснення інших насильств.

Із запровадженням цільових податків потік коштів, які отримують внаслідок цього, відокремлюється від основного бюджету. Ресурси концентруються з метою використання їх для спеціальних заходів і програм. Це вагомий інструмент політики контролю за споживанням алкоголю й тютюну та просування здорового способу життя.

Бюджетні кошти з питань попередження насильства в сім'ї виділялися для Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту тільки в рамках Державної програми підтримки сім'ї на період до 2010 р. (постанова Кабінету Міністрів України від 19.02.2007 № 224). Можна зробити висновок, що з кожним роком фінансування ставало все меншим.

Так було виділено грн та у відсотках до 2007 р.:

- у 2005 р. — 35 000 грн, або 12%;
- у 2006 р. — 36 000 грн., складає 13%;
- у 2007 р. — 270 000 грн;
- у 2008 р. — 190 000 грн, або 70%;
- у 2009 р. — 20 000 грн, або 7%;
- у 2010 р. — 31 000 грн, або 11%.

На загальну суму — 582 000 гривень.

Не краща картина щодо фінансування установ з попередження насильства в сім'ї та розвитку їх матеріальної бази за рахунок коштів місцевих органів виконавчої влади.

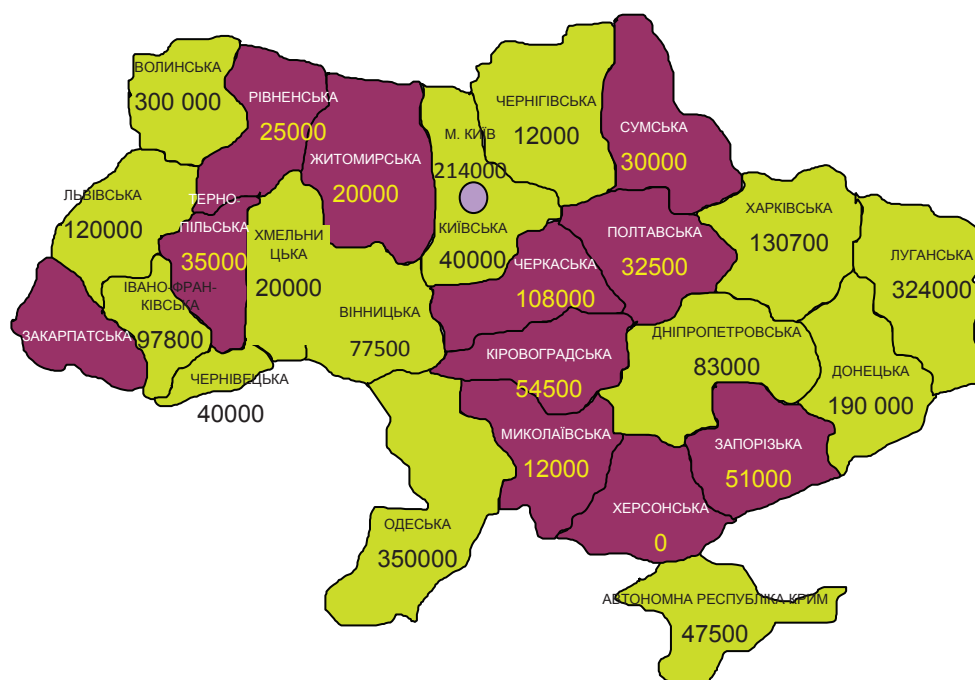
Так, за результатами моніторингу усіх регіонів щодо фінансування вищезазначених питань, з місцевого бюджету за рішеннями обласних рад у п'ятнадцяти регіонах було виділено коштів на загальну суму 673,0 тис. грн, у дванадцяти регіонах — кошти на заходи з попередження насильства в сім'ї виділялися в рамках обласної програми підтримки сім'ї на період до 2010 р. на загальну суму — 2446 тис. грн.

Частково кошти на заходи щодо попередження насильства в сім'ї виділялися в межах обласних програм сприяння впровадженню гендерної рівності в суспільстві. Як і у випадку з іншими програмами, виокремити ті, що спрямовувалися безпосередньо на діяльність у сфері попередження насильства в сім'ї, також неможливо. Але самі суми також мізерні.

Наведемо дані 2008 р. Так, рішеннями сесій обласних рад на 2008 р. затверджено фінансування обласних програм з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. з видатків місцевих бюджетів у таких обсягах (крім Закарпатської обл., Херсонської обл., та м. Севастополя):

- АР Крим — 47,5 тис. грн;
- Вінницької — 77,5 тис. грн;
- Волинської — 300,0 тис. грн;
- Дніпропетровської — 83,0 тис. грн;
- Донецької — 190,0 тис. грн;

- Житомирської — 20,0 тис. грн;
- Запорізької — 51,0 тис. грн;
- Івано — Франківської — 97,8 тис. грн;
- Київської — 40,0 тис. грн;
- Кіровоградської — 54,5 тис. грн;
- Луганської — 324,0 тис. грн;
- Львівської — 120,0 тис. грн;
- Миколаївської — 12,0 тис. грн;
- Одеської — 350,0 тис. грн;
- Полтавської — 32,5 тис. грн;
- Рівненської — 25,0 тис. грн;
- Сумської тис. грн. — 30,0 тис. грн;
- Тернопільської — 35,0 тис. грн;
- Харківської — 130,7 тис. грн;
- Хмельницької — 20,0 тис. грн;
- Черкаської — 108,0 тис. грн;
- Чернівецької — 40,0 тис. грн;
- Чернігівської — 12,0 тис. грн;
- м. Києва: управління у справах жінок, інвалідів, ветеранів війни та праці — 155,0 тис. грн; головним управлінням у справах сім'ї та молоді — 59,0 тис. грн.

Обсяги фінансування обласних програм з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року з видатків місцевих бюджетів (крім Закарпатської обл., Херсонської обл., м. Севастополя) за 2008 р.

У ситуації незначного фінансування діяльності із запобігання та протидії насильству в сім'ї з державного та місцевого бюджетів, велику роль відіграє діяльність міжнародних та громадських організацій, яка фінансується міжнародними та приватними донорськими установами.

Моніторинг ситуації в Україні за період дії Закону України показує, що в ці роки реалізовувалися і продовжують реалізовуватися масштабні проекти, які фінансувалися Жіночим фондом ООН — ЮНІФЕМ, Радою Європи, Європейською Комісією, Програмою розвитку ООН, Програмою міжнародного розвитку Канади (CIDA) та Програмою міжнародного розвитку Швеції (SIDA), Агентством міжнародного розвитку США (USAID) тощо.

Окрім того, діяльність щодо попередження насильства в сім'ї фінансується Міжнародним фондом «Відродження», демократичними програмами та програмами розвитку країн Європейського Союзу, Посольством США в Україні, Міжнародною амністією тощо.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Статтю 16 «Джерела фінансування органів, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, і спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї» викласти в такій редакції:

Джерела фінансування органів та установ, на які покладається здійснення заходів з запобігання та протидії домашнього насильства

1. Фінансування органів та установ, на які покладається здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, що належать до системи органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, здійснюється за рахунок коштів бюджету відповідного рівня.
2. Утримання установ та розвиток їх матеріальної бази здійснюється за рахунок коштів засновників.
3. Фінансування і розвиток установ для осіб, які постраждали від домашнього насильства, створених підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, об'єднаннями громадян чи окремими громадянами, здійснюється за рахунок їхніх власних коштів.
4. Установи для осіб, які постраждали від домашнього насильства, мають право на регресний позов про відшкодування коштів на утримання осіб, які постраждали від домашнього насильства, до осіб, які вчинили домашнє насильство, у порядку, передбаченому Цивільним кодексом України.
5. Фінансування діяльності, спрямованої на попередження насильства в сім'ї та наданні допомоги потерпілим здійснювати з Державного бюджету України.

1.18. СТАТТЯ 17. ОХОРОНА ПРАВ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЗАХОДІВ З ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

1. Членам сім'ї, стосовно яких здійснюються заходи з попередження насильства в сім'ї, держава гарантує охорону прав і законних інтересів.
2. Посадові особи та працівники, які здійснюють заходи з попередження насильства в сім'ї, не можуть розголошувати відомості про особисте та сімейне життя, що стали їм відомі у зв'язку з виконанням їх службових обов'язків.

Якісні індикатори:

- *якість та зміст наявних покарань за розголошення.*

Кількісні індикатори:

- *кількість випадків розголошення відомостей про особисте та сімейне життя жертв;*

Відповідність статті міжнародним стандартам. Частина 1 статті передбачає гарантування державою охорону прав і законних інтересів членам сім'ї, стосовно яких здійснюються заходи з попередження насильства в сім'ї. При цьому закон не визначає, яких членів сім'ї це стосується — потерпілих від насильства чи кривдників. Тому необхідно казати про охорону прав і законних інтересів обох сторін конфлікту адже, відповідно до ст. 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Україна має зобов'язання забезпечувати повагу до прав людини [2].

Але слід уважно розібратися, чим саме може гарантуватися охорона прав і законних інтересів. Частина 2 ст. 22 Конституції України проголошує що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Також у ст. 64 зазначається, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [3].

Яким чином здійснюється захист прав і законних інтересів?

Право на захист — це передбачена законодавством можливість управомоченої особи самостійно застосовувати дозволені або санкціоновані законом юридичні засоби впливу на порушника або звернутися до відповідного юрисдикційного органу з вимогою спонукати порушника до певної поведінки [6].

З іншого боку, зважаючи на те, що насильство переважно передбачає вчинення дій, що посягають на життя та здоров'я особи, її свободу, честь та гідність, а також на статеву свободу та статеву недоторканність особи, то Кримінальний кодекс передбачає можливість притягнення винних осіб до відповідальності за вчинення незаконного насильства незалежно від того, вчинене таке насильство щодо жінки чи щодо чоловіка, в сім'ї, в громадських місцях, на виробництві тощо.

Крім того обов'язок вжиття заходів, спрямованих на захист жертви насильства в сім'ї (хоча прямо не зазначається, що з метою захисту прав і законних інтересів) покладається на державні органи, зокрема в разі безпосередньої загрози життю та здоров'ю дитини або інших членів сім'ї, які постраждали від насильства в сім'ї, вживають заходів щодо ліквідації цієї загрози та надають необхідну допомогу в їх направленні до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї [7]. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів від 26 квітня 2003 р. № 616 про затвердження порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу «управління або відділ у справах сім'ї та молоді відповідної місцевої держадміністрації організовує надання

постраждалим від насильства в сім'ї та членам сім'ї, стосовно яких існує реальна його загроза, психологічних, юридичних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, інформаційних та інших послуг, якими вони можуть скористатися через мережу центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх спеціалізованих служб, а в разі потреби направляють їх до спеціалізованих установ для постраждалих від насильства в сім'ї (кризові центри, притулки, центри медико-соціальної реабілітації).

Що дала стаття для захисту жертви насильства в сім'ї та покарання кривдника. Для захисту жертви стаття нічого не дала. Вона опосередковано послалася на гарантії держави. Адже найбільш важливою формою захисту є право на звернення по судовий захист. І ця норма прописана в **Конституції України**. Носієм цього права є кожен учасник правовідносин, будь-яка заінтересована особа. Його зміст становить не тільки право подання до суду позову чи заяви (скарги), а й можливість подання зустрічного позову чи заперечення проти позову [1]. Право людини і громадянина на судовий захист належить до громадянських прав, причому містить у собі юридичну гарантію від свавілля як з боку окремих осіб, так і держави водночас.

У рішенні Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 р. № 9-зп, зокрема зазначається: «Частина перша статті 55 Конституції України містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Зазначена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судовий захист»²¹. Права потерпілого (потерпілим є особа, якій адміністративним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду) в адміністративному судочинстві визначені у ст. 269 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Зокрема потерпілий має право знайомитися з матеріалами справи, заявляти клопотання, оскаржувати постанову по справі про адміністративне правопорушення. Водночас права потерпілого внаслідок правопорушення, визначені в КУпАП, значно обмежені в порівнянні з правами потерпілого в кримінальному процесі. Так, потерпіла особа під час судового розгляду справи має право: давати показання; заявляти відводи і клопотання; висловлювати свою думку про клопотання інших учасників судового розгляду; давати пояснення з приводу досліджуваних судом обставин справи; подавати докази, ставити запитання свідкам, експертові, спеціалістові і підсудним; брати участь в огляді місця вчинення злочину, речових доказів, документів, а в справах, зазначених у ч. 1 ст. 27 цього Кодексу, — підтримувати обвинувачення. Потерпілий може брати участь у судових дебатах. У разі відмови прокурора від обвинувачення потерпілий вправі вимагати продовження розгляду справи. У цьому випадку він підтримує обвинувачення [5].

Перешкоди виконанню статті на практиці. Потерпіла від насильства в сім'ї особа не може розраховувати на забезпечення власної безпеки у разі наявності реальної загрози її життю, здоров'ю, житлу чи майну. Таке право мають лише особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві [4]. Тобто якщо кривдник буде годинами телефонувати жертві з погрозами або буде кожен раз зустрічаючи жертву (якщо та проживає окремо, наприклад пішла до батьків), погрожувати відібрати дитину, поширювати неправдиві чутки, — жертва не може сподіватися на захист, адже вона не є учасником кримінального процесу. Навіть звернувшись до міліції з заявою щодо хуліганських дій кривдника, жертва може в кращому випадку розраховувати на те, що працівниками міліції кривдник може бути притягнений знову ж таки до адміністративної відповідальності за вчинення хуліганства (ст. 173 КУпАП), бо статті за наклеп або образу в Кримінальному кодексі відсутні (в редакції КК України 1960 р. це були ст.ст. 125, 126).

²¹ <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v009p710-97>

Що і чому не діє на практиці. Ризики. Частина 2 статті визначає, що посадові особи та працівники, які здійснюють заходи з попередження насильства в сім'ї, не можуть розголошувати відомості про особисте та сімейне життя, що стали їм відомі у зв'язку з виконанням їх службових обов'язків. Тим не менш усі нормативно-правові акти передбачають взаємне інформування органів і служб, що здійснюють заходи з попередження насильства в сім'ї. Крім того існує необхідність підготовки характеристики на кривдника при розгляді в суді справи про адміністративне правопорушення. Тому практично виконати цю норму неможливо.

Норма лише декларативно захищає право на конфіденційність.

Що необхідно зробити, щоб стаття працювала на практиці. Перш за все **криміналізувати** дії, що пов'язані із вчиненням насильства в сім'ї. І це не обов'язково повинні бути санкції, пов'язані з тривалими термінами обмеження чи позбавлення волі. Основні санкції за вчинення насильства в сім'ї можуть передбачати покарання не пов'язані з позбавленням волі. Але розгляд справи буде здійснюватися в рамках кримінального процесу, що дасть змогу, в першу чергу потерпілій особі в повному об'ємі скористатися законними нормами щодо захисту своїх прав і законних інтересів.

Приклади того, що стаття не діє, коли постає питання обмеження прав агресора за-
для забезпечення прав і законних інтересів жертви насильства в сім'ї.

Громадянин А. в стані алкогольного сп'яніння постійно вчиняє фізичне та психологічне насильство по відношенню до своєї дружини громадянки Б. Громадянин А. не реагує на спеціальні заходи органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї, відмовляється спілкуватись з представниками соціальної служби. Лікуватися від алкогольної залежності громадянин А. відмовляється. Громадянка Б. не має коштів та бажання лікувати свого чоловіка від алкогольної залежності, проте під час кожного конфлікту з чоловіком викликає міліцію та пише заяви до органів державної влади з проханнями про допомогу.

Громадянка Д., відносно якої є припущення у працівників соціальної служби, міліції та членів сім'ї про можливу психічну хворобу, постійно пише заяви до органів державної влади про вчинення по відношенню до неї насильства з боку інших членів сім'ї, сама при цьому провокуючи конфлікти. Проходить обстеження в лікаря громадянка Д. відмовляється. Члени сім'ї не бажать самостійно вирішувати питання примусового психіатричного огляду громадянки Д. та встановлення над нею опіки, мотивуючи це тим, що сусіди та знайомі розціняють їх дії як намагання «засадити бабусю в психіатричну лікарню». Водночас члени сім'ї громадянки Д. письмово звернулися до органів державної влади з проханням вжити заходів для захисту від неправомірних дій з боку громадянки Д.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аракелян М. Забезпечення конституційного права людини на захист прав і свобод судом / М. Аракелян // Право України. — 2006. — № 3. — С. 19–21.
2. Закон України Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1997. — № 40. — Ст. 263.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996, № 30, ст. 141.
4. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2001. — № 25 — 26. Ст. 131.

5. Кримінально-процесуальний кодекс України, ст. 269, затверджений Законом від 28.12.60 // ВВР. — 1961. — № 2. — Ст. 15.
6. Погорілко В.Ф. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика (Нормативні документи та коментарі): моногр. В.Ф. Погорілко — К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України : А.С.К., 2003. — С. 652.
7. Спільний наказ від 07.09.2009 № 3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0917-09>

1.19. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності через три місяці з дня його опублікування.
2. Кабінету Міністрів України протягом місяця з дня набрання чинності цим Законом:
 - підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів України у відповідність із цим Законом;
 - привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
 - відповідно до своєї компетенції забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;
 - забезпечити перегляд і скасування центральними і місцевими органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

Прикінцеві положення є обов'язковою складовою, яка завершує кожний закон. Прикінцевими положення встановлюється строк набрання чинності Законом, порядок і строки врегулювання розбіжностей з іншими нормативно-правовими актами різних рівнів. На жаль, на практиці це положення давно (і не лише в Законі, що розглядається) перетворилося на формальність, яка порушується як за термінами, так і за змістом.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» було опубліковано в газеті «Голос України» 20 грудня 2001 р. Таким чином Закон набрав чинності 20.03.2002 р.

Відповідно до Прикінцевих положень Закону Кабінету Міністрів України було дано доручення у одномісячний термін з дня опублікування Закону подати пропозиції щодо удосконалення інших законів у відповідності із новоприйнятим, розробити та прийняти відповідні підзаконні нормативно-правові акти.

Проте, як вбачається з аналізу формування підзаконної нормативно-правової бази у сфері запобігання насильству в сім'ї, Кабінетом Міністрів не були виконані відповідні доручення у встановлені строки. Так, наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» № 616 була прийнята 26.04.2003 р., фактично через півтора року з дати оприлюднення Закону. Фактично, перший спеціальний підзаконний нормативно-правовий акт на виконання Закону України «Про попередження на-

сильства в сім'ї» було прийнято Міністерством внутрішніх справ України: 28 березня 2002 р. було видано наказ № 307 «Про попередження насильства в сім'ї».

Що ж стосується підготовки та подачі на розгляд Верховної Ради України пропозицій щодо приведення законів України у відповідність із цим Законом, то це положення також не було виконано. Так, наприклад, проект Закону «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису» від 09.01.2003 № 2201-1 було внесено на розгляд Верховної Ради України не Кабінетом Міністрів, а народним депутатом В.І. Мазуренко.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008 № 599-VI також містить Прикінцеві положення, в яких було встановлено, що внесені зміни набирають чинності з 1 січня 2009 р. У свою чергу, Кабінету Міністрів України було доручення протягом шести місяців з дня набрання чинності внесених змін привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом, та забезпечити приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом. Як видно з аналізу процесу формування підзаконних нормативно-правових актів у сфері запобігання насильству в сім'ї, новий спільний наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ України № 3131/386 було прийнято не протягом 6 місяців з часу набуття чинності внесених змін, а через 9 місяців. У даному разі порушення строків прийняття нового підзаконного акту відбулось внаслідок затягування процесу узгодження проекту наказу та затверджуваної інструкції із різними відомствами.

У подальшому, з метою уникнення порушення строків прийняття нових законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів на виконання Закону, необхідно встановлювати реальні строки для розробки та прийняття відповідних нормативно-правових актів, а також розглядати можливість подачі комплексних законопроектів, що включають внесення змін до різних нормативно-правових актів.

1.20. ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. У частині формування загальних висновків та рекомендацій моніторингу виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» важливим є спостереження, що певна їх частина часто повторюється в матеріалах парламентських слухань, «круглих столів», семінарів, моніторингових звітах. Це свідчить про те, що вони не бралися до уваги і не виконувалися в ході діяльності з протидії насильству в сім'ї, а також про необхідність відстеження реалізації пропонованих рекомендацій.

ЗАКОНОДАВЧА ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА

2. Законодавство України про попередження насильства в сім'ї досить динамічне і неодноразово вдосконалювалося протягом останніх 10 років. Воно містить достатньо широкий перелік різноманітних нормативно-правових актів. Однак зростання кількості і різноманіття законів та підзаконних нормативно-правових актів нерідко призводить до їх неузгодженості між собою, що в подальшому стає причиною низької ефективності заходів з подолання цього явища, відсутності

- взаємодії різних органів та служб, неможливості отримання допомоги жертвами насильства в сім'ї, дублювання діяльності та перекладення відповідальності з однієї служби на іншу. Тому необхідно уважно та послідовно проаналізувати та узгодити між собою нормативно-правові акти, що стосуються подолання насильства в сім'ї, соціальної роботи з дітьми, молоддю, сім'ями, особами похилого віку тощо.
3. Визначення термінів, що містяться у ст. 1 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» повною мірою не відповідають сутності проблеми насильства в сім'ї та міжнародним стандартам. Частина з них не узгоджена з іншими нормативно-правовими актами. Тому терміни мають бути доповнені та відредаговані відповідно до вимог законодавчої техніки і міжнародних стандартів.
 4. Рекомендується розробити державну програму протидії насильству в сім'ї з необхідним фінансуванням, оскільки, як показує практика, за відсутності фінансування виконання конкретних положень нормативно-правових актів вони фактично не виконуються.
 5. При розробці змін та доповнень до законодавства України у сфері подолання насильства в сім'ї термінологія має обговорюватися мультидисциплінарною групою експертів із залученням фахівців різних галузей права, з міжнародного права, з гендерних питань, редагування тощо.
 6. Проблемним питанням є законодавчо закріплена можливість вживати заходи з попередження насильства в сім'ї лише за особистим зверненням постраждалої особи. Необхідно передбачити на законодавчому рівні можливість для вжиття спеціальних заходів з протидії насильству в сім'ї на підставі повідомлення про вчинення насильства в сім'ї або загрозу його вчинення від громадян, організацій, підприємств, навчальних закладів та інших фізичних і юридичних осіб за умови висловленою особою, яка постраждала від насильства в сім'ї, у письмовій формі бажання щодо вжиття спеціальних заходів, передбачених цим законом. У разі, коли постраждалою є дитина чи недієздатна особа, реагування на повідомлення про факти насильства мають здійснюватись і без згоди дитини. Необхідно також гарантувати дитині можливості безпосередньо звернутися із заявою про вчинення відносно неї протиправних діянь, зокрема насильства в сім'ї.
 7. У Законі необхідно окремо вписати положення щодо вчинення насильства в сім'ї стосовно таких уразливих категорій населення, як люди з обмеженими можливостями, особи похилого віку тощо, а також законодавчо визначити орган (органи), на які було б покладено здійснення заходів з протидії насильству в сім'ї відносно цієї категорії осіб.
 8. Необхідно внести зміни до постанов Кабінету Міністрів про затвердження типових положень про існуючі заклади, які можуть надавати допомогу постраждалим від насильства в сім'ї, щодо обмежень, обумовлених місцем реєстрації таких осіб (зокрема в частині, що стосується осіб, для яких регіон розташування закладу є місцем їх постійного проживання), віком.
 9. Аналіз досвіду впровадження Закону показав, що стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах на практиці не реалізується. Необхідно визначити чіткий механізм стягнення коштів, шляхом внесення змін до Цивільного кодексу України, а саме включити відповідну статтю, яка б визначала механізм стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї в спеціалізованих установах.
 10. Рекомендується внести зміни до нормативно-правових актів, що регулюють права спільної власності подружжя, а також майнові права дітей, для забезпе-

чення та збереження майнових прав жертви насильства в сім'ї, а також прав та інтересів дітей.

11. Пропонується криміналізувати вчинення насильства в сім'ї, як це передбачено Конвенцією Ради Європи про попередження та боротьбу із насильством щодо жінок та домашнім насильством, враховуючи ризики, що існують через введення окремої відповідальності за вчинення насильства в сім'ї.
12. Рекомендується внести зміни до Кримінального кодексу України в частині доповнення обтяжуючих обставин вчинення злочинів — «Вчинення злочину особою, яка є членом сім'ї, родичем прямої або непрямої лінії споріднення, опікуном/піклувальником», і надати можливість враховувати таку обставину як обтяжуючу покарання.
13. Ввести до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» положення, що закріплює право жертв насильства сім'ї на відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої внаслідок вчинення насильства в сім'ї.
14. Необхідно встановити в Законі України «Про амністію», що звільненню від кримінальної відповідальності не підлягають особи, які вчинили насильство в сім'ї.
15. При розробці нового законопроекту або внесенні змін до чинного варто додати до переліку складових законодавства у сфері попередження насильства в сім'ї міжнародні договори, ратифіковані у встановленому законодавством порядку.

НАВЧАННЯ ФАХІВЦІВ

16. Моніторинг показав, що інструкції та внутрішні документи можуть мати на практиці верховенство над законами, а прийняті зміни до законів не доводиться до виконавців роками. Тому необхідно проводити щорічне навчання співробітників органів внутрішніх справ, суддів, соціальних працівників щодо положень законодавства у сфері подолання насильства в сім'ї. Включити ці питання до заліку, який складається після проходження курсу щорічної підготовки.
17. Забезпечити підготовку та підвищення кваліфікації усіх працівників, котрі працюють у сфері протидії насильству в сім'ї, зокрема органів внутрішніх справ, соціальних, педагогічних, медичних працівників, суддів тощо, з питань подолання насильства в сім'ї та практичних аспектів застосування законодавства в цьому напрямі шляхом включення цієї тематики (спецкурсів) у навчальні програми.
18. Узагальнити та розповсюдити серед фахівців кращий досвід роботи в галузі надання допомоги жертвам насильства в сім'ї, роботи з попередження насильства в сім'ї.

Механізми взаємодії суб'єктів протидії насильству в сім'ї.

19. Потребує вдосконалення законодавство у плані розширення кола суб'єктів, на які покладається здійснення заходів із протидії насильству в сім'ї, чіткого розмежування функцій, що буде здійснюватися виключно в межах видатків, передбачених на їх утримання.
20. У законі чітко не розділені повноваження спеціально уповноваженого органу виконавчої влади на центральному та місцевому рівнях, що призводить до плутанини або формального виконання функцій. Тому ці повноваження і функції необхідно розділити.

21. Забезпечити участь громадських організацій в обговоренні проектів законодавчих та нормативних актів по проблемі насильства в сім'ї тощо.
22. Забезпечити можливість та визначити порядок фінансування з місцевого бюджету послуг, що надаються громадськими організаціями для постраждалих від насильства в сім'ї.
23. Як показав моніторинг, у 17 регіонах є невідповідність даних між структурними підрозділами, які взаємодіють з питання попередження насильства в сім'ї. Тому нагальним є запровадження узгодженої уніфікованої системи збору та аналізу даних про виконання Закону.
24. Налагодити систему перенаправлення постраждалих від насильства в сім'ї до спеціальних закладів, де вони зможуть отримати необхідну їм допомогу.

СПЕЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ

25. У цілому винесення офіційних попереджень про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї можна вважати адекватним заходом реагування з боку держави на факт вчинення насильства в сім'ї (за умови відсутності ознак злочину). Водночас, ряд експертів доходять висновків, що офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї як інститут себе вичерпало, оскільки його невиконання не призводить до юридично-правових наслідків для особи, яка його вчинила. Враховуючи міжнародний досвід з цього питання, замість інституту офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї доцільно було б увести поняття «тимчасовий обмежувальний припис». Доцільно було б, щоб обмежувальний припис виносився тільки судом. Крім того, урахувавши суспільну небезпеку діянь, які можна кваліфікувати як насильство в сім'ї, бажано вже при винесенні офіційного попередження зобов'язувати суб'єкта правопорушення пройти, наприклад, програму або курс лекцій щодо вивчення Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».
26. Враховуючи, що суд в Україні виступає єдиним правозастосовуючим органом, який може приймати рішення щодо обмеження основних прав і свобод особи у випадках, передбачених законодавством (зокрема, право користування житлом та іншими об'єктами права власності, свобода пересувань, право на невтручання в особисте і сімейне життя та інше), рішення про направлення осіб, які вчинили домашнє насильство, для проходження корекційної програми та винесення обмежувального припису пропонується покласти на суди. Така робота має проводитись як альтернативний вид покарання органами пенітенціарної системи.
27. На органи внутрішніх справ доцільно було б покласти функції підготовки, за запитом суду, матеріалів щодо осіб, стосовно яких судом вирішується питання про направлення їх на проходження корекційної програми та стосовно яких судом вирішується питання щодо винесення обмежувального припису».
28. Як позитивний крок слід відзначити виключення із Закону статті про офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї. Це відповідає міжнародним стандартам і стає на заваді перекладанню відповідальності за вчинення насильства в сім'ї з кривдника на постраждалу особу. Однак і досі є практика винесення такого офіційного попередження дільничними інспекторами міліції. Тому необхідно вимагати від МВС приділи-

- ти особливу увагу цьому питанню, зокрема у Черкаській, Одеській та Закарпатській областях.
29. Проблемною стороною запровадження на законодавчому рівні профілактичного обліку осіб, що вчинили насильство в сім'ї, є те, що Законом не визначаються заходи, які необхідно здійснювати щодо кривдників, які перебувають на обліках. На МВС було покладено лише розробку порядку взяття на облік та зняття з обліку. Тому в цілому не можна вважати взяття кривдника на профілактичний облік дієвою мірою щодо попередження насильства в сім'ї або такою, що забезпечує жертву насильства в сім'ї.
 30. Під час звільнення особи, яка вчинила насильство в сім'ї в порядку ст. 75 КК України, за наявності медичних показань, суди мають застосовувати можливості ст. 76 КК щодо покладення обов'язку проходження курсу лікування від алкоголізму і наркоманії на засудженого, якого звільнено від відбування покарання з випробуванням. Таке лікування не вважається примусовим, оскільки обов'язок його пройти покладається безпосередньо на засуджену особу, а не на орган охорони здоров'я.
 31. З метою захисту прав дитини, яка постраждала від сексуального насильства, уникнення її повторної травматизації необхідно мінімізувати кількість допитів дитини та присутність у залі судового засідання, а також розглядати такі справи виключно в закритому судовому засіданні, як це передбачено ст. 20 КПК України.

НАДАННЯ ДОПОМОГИ

32. Необхідно вдосконалити систему надання допомоги постраждалим особам існуючою мережею діючих закладів, а саме: центрами медико-соціальної реабілітації осіб, які постраждали від домашнього насильства, центрами соціально-психологічної допомоги, центрами соціально-психологічної реабілітації дітей, притулками для дітей служб у справах дітей. А також створити кризові центри, передбачені Законом, котрих практично немає в наявності.
33. Законом передбачено як надання кризовими центрами допомоги постраждалим від насильства в сім'ї, так і здійснення роботи з особами, які вчиняють насильство. Однак головним принципом роботи з попередження насильства в сім'ї є принцип безпеки постраждалих, яка не завжди може бути гарантована при здійсненні в одному приміщенні роботи як із жертвою, так і з її кривдником.
34. Рекомендується місцевим державним адміністраціям та органами місцевого самоврядування створювати заклади для постраждалих від насильства в сім'ї на рівні міста, району чи району в місті відповідно до потреб.
35. Пропонується створювати при територіальних центрах з обслуговування пенсіонерів відділення для забезпечення необхідної допомоги невіддатним особам та особам похилого віку (оскільки робота з даною категорією осіб потребує особливого підходу та окремої підготовки фахівців, враховуючи, у тому числі, відмінності вікової психології).
36. Відсутність належного фінансування центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, призводить до невиконання державою взятих на себе повноважень щодо захисту прав та інтересів жертв насильства в сім'ї та проходження ними медико-соціальної реабілітації. Необхідно вжити заходів щодо поліпшення фінансування закладів, котрі надають допомогу постраждалим особам.

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

37. Існуючі центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї створюються на базі психіатричних закладів, що є небажаним відповідно до Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї. Тому рекомендується створення таких закладів не на базі психіатричних закладів, а як окремої юридичної особи чи окремого структурного підрозділу лікувально-профілактичного закладу охорони здоров'я.
38. Відсутні належне інформування жертв насильства в сім'ї існування центрів медико-соціальної реабілітації та можливість отримати медико-санітарну й психологічну допомогу. Необхідно широко інформувати громадськість, особливо постраждалих від насильства в сім'ї, про наявність центрів медико-соціальної реабілітації та про можливість отримання допомоги через ЗМІ, зовнішню рекламу, Інтернет, інформаційну продукцію тощо.
39. Моніторинг дозволив виділити низку проблем розгляду судами справ щодо насильства в сім'ї. Це, зокрема, «м'якість» покарань, низька кількість окремих ухвал з метою звернення уваги соціальних служб або органів внутрішніх справ на сім'ї, в яких вчинено насильство, з метою запобігання повторних випадків насильства, попередження вчинення більш тяжкого злочину, захисту прав жертв, недостатня увага історії насильства в сім'ї, яке могло існувати роками, формальний підхід до розгляду справ, поширена практика розгляду справ за скороченою процедурою. Судам слід звернути увагу на таку практику і уникати її в розглядах справ щодо насильства в сім'ї.
40. Під час розгляду справ, пов'язаних з насильством у сім'ї, в судах майже відсутня практика посилення на Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» та не застосовуються терміни, визначені у ст. 1 Закону. Це впливає і на кваліфікацію правопорушень, і на розуміння сутності проблеми в цілому. У подальшому потрібне узагальнення судової практики у справах, пов'язаних із насильством у сім'ї, та на рівні Верховного Суду винесення рекомендації щодо застосування Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» під час розгляду такої категорії справ як у порядку кримінального, так і цивільного судочинства, та у справах про притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності.

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

41. Здійснення моніторингу стану виконання законодавства у сфері попередження насильства в сім'ї також виявило потребу здійснити уніфікацію правопису терміну «гендер», який по-різному уживається в орфографічному словникові та в нормативно-правових актах України: гендер та гендер, привівши його до сучасних норм.

Розділ 2

АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

З інтерв'ю

Аналізуючи сучасні процеси, дуже важливо розуміти, що вони не творяться сьогодні, а мають глибоке історичне коріння.

У 1998 р. я почав працювати головою Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин. На той час Україна вже стала членом Ради Європи і взяла на себе цілу низку зобов'язань у галузі дотримання прав людини — відміна смертної кари, реформування пенітенціарної служби, реформування кримінального судочинства, дотримання прав жінок.

З досвіду інших країн я знав, що необхідним є створення цілісної системи захисту і дотримання прав людини. І тому в Комітеті ми розробили план дій. Хотіли, щоби був системний підхід до захисту прав людини, захисту прав жінок, впровадження гендерної рівності.

До того, як почалася робота над розробкою та обговореннями Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», у Верховній Раді з 1998 р. йшли дискусії навколо закону про державні гарантії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Була створена робоча група. Велася співпраця із громадськими організаціями. Втім, Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» був прийнятий лише в 2005 р., майже через чотири роки після Закону «Про попередження насильства в сім'ї».

Законопроект «Про попередження насильства в сім'ї» знайшов підтримку й у членів Комітету, й у більшості депутатів Верховної Ради. Він ретельно опрацьовувався в Комітеті.

За всіма законопроектами, де Комітет був визначений як профільний, я обов'язково проводив зустрічі з працівниками правового управління Адміністрації Президента для узгодження позицій. Коли Верховна Рада приймала закон, ішов також до Адміністрації і відстоював позицію Комітету.

Закон не був контрверсійним, був аполітичним, цілком спрямованим на захист потерпілих. У Законі були визначені терміни. Було введено поняття захисного припису як адміністративного захисту від порушень закону. Його головна мета полягала в попередженні насильства в сім'ї. У ньому знайшли втілення ідеї створення центрів, в яких надавалась би допомога потерпілим, центрів медико-соціальної реабілітації. Все було ретельно прописано. Благородна ідея, яка за всі роки існування Закону не мала належного фінансування. Саме тому ми спостерігаємо те, що Закон не спрацьовує в багатьох ситуаціях.

Проблема і вчора, і сьогодні полягала в тому, що сім'я не хоче виносити назовні свої проблеми. Тому велика увага має і далі приділятися пропаганді цього Закону. Важливим є ведення просвітницької роботи. Крім того, людей потрібно вчити ненасильницькій поведінці. Проте це досить проблематично втілювати, коли в державі відсутній відповідальний за це орган державної влади.

Після десяти років впровадження та функціонування Закону «Про попередження насильства в сім'ї» стали очевидні його сильні та слабкі сторони. Можемо зробити висновок, що певною мірою зі сфери дії закону випадають діти, які страждають від насильства в сім'ї, усиновлені діти.

У новому законодавстві необхідно врахувати такі прогалини.

Удовенко Геннадій Йосипович, голова Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин (1998–2007 рр.), народний депутат України 3–5 скликань, Міністр закордонних справ України (1994–1998 рр.), Президент 52-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН (вересень 1997–вересень 1998).

2.1. ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ (2001–2011)

Передумови прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»	<ul style="list-style-type: none"> • Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (ратифікована Україною Указом Президії ВР УРСР 24 грудня 1980 р., яка є чинною на території України згідно із Законом України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 р.) • Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок (1993 р.) • Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (22 грудня 2000 р., Україна ратифікувала 05 червня 2003 р.) • Загальні рекомендації № 12, 14 та 19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, які стосуються насильства щодо жінок та дівчат, зокрема насильства в сім'ї • Четверта Всесвітня конференція ООН зі становища жінок (1995 р., Пекін)
2001 рік	<ul style="list-style-type: none"> • Прийняття Верховною Радою України Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»
2002 рік	<ul style="list-style-type: none"> • Наказ МВС від 28.03.2002 № 307 «Про попередження насильства в сім'ї» • Наказ МВС від 09.04.2002 № 329 «Про затвердження Інструкції про порядок узяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку осіб, які вчинили насильство в сім'ї» (зарєєстровано в Міністерстві юстиції України 22 квітня 2002 р. за № 380/6668) • Наказ втратив чинність на підставі наказу Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді та МВС від 09.03.2004 № 3/235 • Україна представляла в ООН четверту та п'яту об'єднану доповідь про виконання державою Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок

2003 рік	<ul style="list-style-type: none"> Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису» Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.03 № 616 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» Наказ МВС України від 20.10.2003 № 1212 «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 11 листопада 2003 р. за № 1031/8352)
2004 рік	<ul style="list-style-type: none"> Парламентські слухання «Становище жінок в Україні» Відкриття Національної «гарячої лінії» з питань запобігання насильству Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда-Україна» Наказ Державного комітету України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 16.01.2004 № 5/34/24/11 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України від 22.01.04 за № 99/8698) Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді та Міністерства внутрішніх справ України від 09.03.04 № 3/235 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для молоді та органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» (zareєстрований в Міністерстві юстиції України 30.03.04 за № 399/8998)
2005 рік	<ul style="list-style-type: none"> Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»
2006 рік	<ul style="list-style-type: none"> Старт кампанії Ради Європи щодо боротьби з домашнім насильством Парламентські слухання «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» Парламентські слухання «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства» Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року»
2007 рік	<ul style="list-style-type: none"> Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми підтримки сім'ї на період до 2010 року» Інформація Генеральної прокуратури України про стан додержання законодавства, спрямованого на захист прав неповнолітніх, які потерпають від злочинних посягань, насильства в сім'ї, втягнення їх у злочинну та іншу протиправну діяльність Заключні спостереження Комітету ООН з економічних, соціальних та культурних прав за результатами розгляду 5-го періодичного звіту України щодо виконання Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

2008 рік	<ul style="list-style-type: none"> Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї», яким запроваджені корекційні програми в роботі з кривдниками, вилучено поняття «віктимна поведінка» тощо Початок Всесвітньої кампанії, ініційованої Генеральним Секретарем ООН Пан Гі Муном проти насильства щодо жінок Внесення змін до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», якими запроваджені корекційні програми в роботі з кривдниками, вилучено поняття «віктимна поведінка» тощо Старт Національної кампанії «Стоп насильству» Національний форум «Стоп Насильству!»
2009 рік	<ul style="list-style-type: none"> Форум «Чоловіки проти насильства». Прийняття Декларації поваги Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 10.06.2009 № 1977 «Про затвердження Примірною положення про Кризовий центр для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення» Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ України від 07.09.2009 р. № 3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 30 вересня 2009 р. за № 917/16933) Наказ МВС України від 8 вересня 2009 р. № 388 «Про затвердження форми звітності № 1-НС «Звіт про стан протидії насильству в сім'ї» (квартальна) Відкриття гендерного музею (м. Харків)
2010 рік	<ul style="list-style-type: none"> При підтримці Офісу координатора проектів ОБСЄ, 11–12 червня 2009 р. проведено міжнародний семінар «Соціальна робота з кривдниками: міжнародний досвід та перспективи впровадження в Україні». У серпні 2009 р. — семінар «Протидія насильству в сім'ї: соціальна та психологічна робота з кривдниками» Розроблено ряд програм корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, зокрема: робочою групою, створеною Міністерством у справах сім'ї, молоді та спорту за підтримки Офісу координатора проектів ОБСЄ, Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда-Україна» та Міжнародним гуманітарним центром «Розрада» За програмою підготовки спеціалістів, розробленої за сприяння ОБСЄ, підготовлено 300 фахівців, які можуть здійснювати впровадження корекційних програм Відкриття регіональної консультативної телефонної «гарячої лінії» із запобігання та протидії домашньому насильству (м. Харків) (фінансується з обласного бюджету в рамках обласної комплексної Програми розвитку гуманітарної сфери на 2009–2013 рр., фінансування в рік складає 10,0 тис. грн. Працює на базі ГО «Асоціація незрячих юристів») Україна представила в ООН шосту та сьому об'єднану доповідь про виконання державою Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Отримані заключні рекомендації

2011 рік	<ul style="list-style-type: none"> • Україна представила в Комітеті ООН з прав дитини третю та четверту об'єднану доповідь про виконання державою Конвенції ООН про права дитини. Отримані заключні рекомендації • Україна підписала Конвенцію Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством • Відкриття для підписання Конвенції Ради Європи про попередження та боротьбу із насильством щодо жінок та домашнім насильством • Заключні зауваження Коітмету ООН з прав дитини за результатами розгляду об'єднаної третьої та четвертої періодичної доповіді щодо виконання Конвенції ООН про права дитини • Здійснення моніторингу стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї, присвяченого 10-річчю прийняття Закону України «Про попередження насильству в сім'ї»
----------	--

З інтерв'ю

Яким чином прийшла ідея необхідності розробки та прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»? Це була середина дев'яностих років. Знайомство з зарубіжним досвідом ввело в фокус обговорення проблематику насильства в сім'ї.

І тоді стало цікаво, чи є такі проблеми в Україні. Бо на той час проблематика насильства в сім'ї не була предметом публічних дискусій, а саме явище вважалося відсутнім в Україні. Не було досліджень. Фактично не було публікацій.

Саме тоді Харківський центр жіночих досліджень ініціював проведення пілотного дослідження. Були опитані представниці чотирьох груп жінок — тих, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі, жінок, що працюють за робітничими спеціальностями, жінок-службовців, студенток. Їм ставилися запитання, чи стикалися вони з фактами насильства в сім'ї і як часто. І це дослідження показало, що проблема не тільки існує, але й вона є значущою в українському суспільстві.

І друге дослідження, яке було проведене вченими, стосувалося реагування дітей на сімейні сварки, їх ставлення до проблем у сімейних стосунках, фактів побиття на фізичного насильства. І я тоді звернула увагу, що найбільш поширеною формою реакції дітей на сімейні конфлікти та сварки було бажання піти з дому, щоб більше ніколи не чути їх та не бачити. Цифру пам'ятаю і зараз — так відповіли 36% дітей. Були навіть відповіді, що діти готові вбити батька, який коїв насильство над матір'ю.

І такі відповіді мене не тільки вразили, але й мотивували на те, що необхідно працювати над питанням зменшення насильства. Я зрозуміла, що ніхто — ані школа, ані громадські організації цього не в змозі вирішити. А тільки держава та державна політика.

Я думала, яким чином цю проблему можна вирішити в сучасному правовому полі України. Важливу роль у формуванні саме тієї концепції закону, яку ми врешті решт і отримали, зіграв Володимир Володимирович Сташис. Його підхід полягав у тому, що вдосконалення законодавства має торкатися не галузі кримінального права, а інших сфер. І потрібно, щоб предметом правового регулювання було не просто явище насильства в сім'ї само по собі (насильницькі дії загалом заборонені кримінальним законодавством), а саме попередження насильства в сім'ї.

Суттєві консультації та допомогу надали академіки Таций Василь Якович та Грошевий Юрій Михайлович. Це дуже поважні постаті в українській правовій науці. Вони також вбачали серйозні складнощі в цій роботі, пов'язані із тим, що насильство в сім'ї — справа приватного обвинувачення, що міліція на рівні правозастосування не звертає серйозної уваги на такі проблеми. І тому також рекомендували говорити саме про попередження. Але у вітчизняному правосприйнятті та у правовій науці категорія попередження правопорушень та злочинів не була центральною. А це дуже прогресивний принцип державної політики, коли політика спрямована саме на попередження правопорушень.

Тож я мала сміливість та бажання вирішити існуючу проблему — відсутність законодавства у сфері попередження насильства в сім'ї. Тепер про практичні кроки. Було створено тимчасовий творчий колектив, до складу якого увійшли відомі вчені-правники різних галузей права: Голина Володимир Васильович, Жилінкова Ірина, Баулін Юрій Васильович, Зінченкова Ірина. Працювали над текстом законопроекту. Застосовуючи той новий підхід, про який я вже говорила, — спрямування на попередження.

Було багато питань, які до того часу не регулювалися в національному законодавстві, необхідність визначення понять, які до того часу не були визначені, зокрема види насильства. Та головне завдання — розробити систему запобіжних заходів, які мали б відповідати предмету правового регулювання — попередженню. Загальні заходи попередження відомі. Але нам потрібно було визначити механізми застосування і спеціальних заходів попередження — захисних приписів. І це була найбільша новація закону. Працюючи, ми виходили із найкращого світового досвіду.

На жаль, у процесі проходження через Верховну Раду був утрачений важливий механізм застосування захисних приписів — лише в судовому порядку. Як пропонувалося робочою групою. Може, саме через це і досі ми говоримо про проблеми із їх застосуванням.

Складною проблемою було також визначення меж, співвідношення приватності та можливостей втручання держави, правоохоронних органів, соціальних служб у випадках насильства в сім'ї.

Поставали питання і про організацію притулків, кризових центрів, ліній допомоги. Це все мало бути прописано в Законі.

Дискусійним питанням було питання віктимної поведінки. Про це багато писалося і під час обговорення проекту закону, і після. Але чомусь віктимна поведінка асоціювалася лише із жінками. Хоча в самому законі такого посилання нема. Він є гендерно нейтральним. Це, до речі, є прикладом того, як сильно спрацьовують гендерні стереотипи. Коли закон був прийнятим, я неодноразово говорила, що стаття 11 є мертвою і не потрібною в ньому.

І ще — про організацію кампаній з лобювання цього законопроекту.

На мою думку, це була одна з найбільш ефективно організованих кампаній. Її проводили молодіжні організації, представники яких направляли листи депутатам Верховної Ради із запитанням про те, яким чином депутат буде голосувати за закон.

Окрім того, під егідою Академії правових наук України був виданий збірник статей та матеріалів провідних вчених «Попередження насильства в сім'ї». І в день голосування, він був розданий усім депутатам Верховної Ради. Це також сприяло позитивному голосуванню за Закон.

Закон був першим на теренах СНГ. Ним зацікавилися навіть в Організації Об'єднаних Націй, і я давала інтерв'ю з цього приводу Радіо ООН.

Потім ми двічі готували науково-практичні коментарі до Закону — у 2003 та 2005 роках. Багато працювала Олена Кочеміровська над створенням методик визначення форм насильства. Їх відпрацьовували спільно з кримінальною міліцією у справах дітей, дільничними інспекторами.

Але це питання — яким потрібно постійно займатися. І головне — люди мають знати, що існує такий закон, він працює і ним потрібно користуватися.

*Руднева Олександра Миколаївна,
доктор юридичних наук, начальник відділу Національного інституту стратегічних досліджень,
голова Харківського центру жіночих досліджень, ініціатор розробки проекту Закону України
«Про попередження насильства в сім'ї» (1999-2001 рр.).*

Коли законопроект «Про попередження насильства в сім'ї» був внесений у Верховну Раду України народними депутатами Олександром Бандрукою та Степаном Гавришом, не було достатнього розуміння, що такий закон може і має бути. Розмови велися навколо можливості втручання в сімейне життя, в приватні справи. Не було розуміння того, що держава повинна захищати громадян і в сімейній сфері, хоча міжнародні документи, які гарантують це право, перш за все Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок, були на той момент уже давно ратифіковані.

Також здавалося, що всі питання, які стосуються насильства в сім'ї, упорядковані в Кримінальному кодексі. Тим не менш, Закон був потрібний, і врешті-решт він був прийнятий.

Цікаво, що відразу після прийняття він став представлятися як позитивний досвід, і надалі Україна багато років подавала інформацію про нього, звітуючи різним міжнародним організаціям.

Складність у його практичному застосуванні багато в чому пов'язана з постійними змінами уповноважених органів влади, відповідальних за його імплементацію.

Прикро, що від тих органів, які відповідають за його реалізацію, також надходить мало ініціатив щодо його змін та вдосконалення.

*Чигрин Алла Вікторівна,
заступник голови секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань прав людини,
національних меншин та міжнаціональних відносин, відповідальна від Секретаріату Комітету
за Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» під час його розгляду
в Верховній Раді України (2000-2001 рр.).*

2.2. ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІТЕТУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ З ПРАВ ЛЮДИНИ, НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН І МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПОДОЛАННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї²²

Серед питань, що належать до компетенції Комітету, питання подолання та унеможливлення всіх форм насильства є одним із найпріоритетніших. Адже насильство в сім'ї, гендерне насильство є не лише ганебним явищем, злочином чи правопорушен-

²² О.Ф. Бондаренко, голова підкомітету з міжнародно-правових питань і гендерної політики Комітету Верховної Ради з прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин.

ням, а насамперед — кричущим порушенням прав людини, яке травмує людську душу, руйнує особистість і відкидає суспільство на загумінки цивілізації.

Упродовж 2010 р. до відповідних структур тоді ще діючого Міністерства сім'ї, молоді та спорту надійшло 110 252 звернення про випадки насильства в сім'ї, з них 100 390 — від жінок, 924 — від дітей, 8938 — від чоловіків. Отже, можна з упевненістю сказати, що найбільше від насильства потерпають саме жінки.

Насправді проблем, із якими стикається українська жінка, дуже багато: середня заробітня платня жінок на 30% нижча, ніж у чоловіків; жінки впливають лише на 5–10% економічних ресурсів; жінки в 99% випадків полишають оплачувану роботу, аби доглядати дитину, а держава за цю суспільно важливу працю платить щомісяця лише по 130 грн; жінка щодня працює на 4–6 годин довше, але праця в домашньому господарстві не оплачується і не враховується при нарахуванні пенсії, як це передбачено законом у багатьох країнах Європи.

До цього варто додати, що жінки потерпають від домашнього насильства більше, ніж від пограбувань, зґвалтувань незнайомцями та внаслідок автокатастроф, разом узятих. Окрім того, жінка стає опосередковано жертвою насильства, коли насильство чиниться над її дитиною.

Статистика твердить, що 18 мільйонів українських жінок зазнають домашніх знущань. Однак скаржитись меншість. Адже, якщо немає серйозних ушкоджень, справа не порушується, а штраф як покарання кривдникові завдає насамперед удару по родинному бюджету.

Спеціальний закон «Про попередження насильства в сім'ї» був ухвалений у листопаді 2001 р. Він передбачає систему організаційно-правового забезпечення протидії насильству в сім'ї та чітко визначає інституційну складову в цій сфері. Це був перший такий закон на території країн колишнього Радянського Союзу і став значним кроком у напрямі захисту прав людини.

Але цей закон не охоплює всіх аспектів гендерного насильства, яке, зрозуміло, є невіддільним від поняття гендерної дискримінації. Законодавче врегулювання попередження, протидії та ліквідації наслідків усіх проявів гендерного насильства залишається актуальним завданням гендерної політики. Для цього і слід якомога повніше виявити прогалини, незбалансованості та неузгодженості в законодавстві. Що ж є важливим для врахування у контексті змін до Закону «Про попередження насильства в сім'ї»?

Перше: відсутність ефективного захисту жінок, які потерпають від переслідувань та протиправних дій з боку колишніх чоловіків, оскільки ця категорія кривдників не належить до кола осіб, визнаних законом членами сім'ї. На жаль, навіть за наявності відповідної статті Кримінального кодексу України — щодо погрози вбивством — такі справи проти колишніх членів подружжя не порушуються — через, мовляв, «наявність неприязних стосунків».

Друге: Закон не передбачає обов'язковості створення кризових центрів. Визначено, що «такі центри створюються місцевими державними адміністраціями за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї відповідно до соціальних потреб регіону». Про спеціалізовані притулки для жертв насильства у законі не йдеться взагалі. Справді, існують притулки в системі державної соціальної служби у справах сім'ї, дітей та молоді — доля яких, до речі, досі

у зв'язку з адміністративною реформою так і не з'ясована. Але ж не всі жертви насильства в сім'ї можуть мати доступ до таких центрів — через вимогу реєстрації саме в цьому регіоні та вікові обмеження (35 років). Таким чином, нерідко жертва залишається без уваги й не може отримати належну допомогу.

Третє: в Україні не використовується механізм захисного припису (охоронний ордер), який у світі є одним із основних інструментів, завдяки котрому забезпечується безпека жертв насильства в сім'ї. Так, на профоблік МВС у 2020 р. поставлено 81 135 осіб, які вчинили насильство в сім'ї, але винесено всього 6684 приписи. Основна причина цього — недосконалість норми про захисні приписи та небажання органів внутрішніх справ марнувати час на «недіючі інструменти».

Не можу не згадати про реалізацію корекційних програм із особами, які вчинили насильство. Навіть за наявності нововведеного положення про обов'язковість скерування на корекційні програми та їх впровадження, у 2010 р. лише 3673 особи скеровані (зауважу — не пройшли, а скеровані) на проходження корекційних програм. На жаль, держава не забезпечила відповідних умов для реалізації цієї норми. В результаті — жертви й далі страждають від протиправних дій агресора, і ніхто над його, агресора, поведінкою не працює. Отже, в Україні, на жаль, на сьогодні відсутня ефективна система захисту та надання допомоги жертвам насильства в сім'ї, якими є переважно жінки. Таким чином, держава не може — чи не прагне — впоратися зі своїм обов'язком захисту громадян і громадян від насильства в родині, що є, у свою чергу, порушенням прав людини.

Наслідком появи Указу Президента України від 09.12.2010 № 1085/2010 про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади шляхом реорганізації, ліквідації діючих на сьогодні центральних органів виконавчої влади і утворення нових міністерств стала тривала відсутність — протягом десяти місяців — спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади, на який покладено функції реалізації гендерної політики, протидії торгівлі людьми та запобігання насильства в сім'ї. Такі функції формально передані Міністерству праці та соціальної політики, але, знов таки, за станом на кінець жовтня 2011 р. спеціальні підрозділи в ньому не створені.

У стадії непевності перебувають управління у справах сім'ї та молоді, на які на місцях були покладені функції координування цієї роботи. Внаслідок невизначеності статусу цих управлінь та й загалом їхньої подальшої долі звідти відбувається відтік професійних кадрів, що значно послаблює інституційну спроможність механізму утвердження гендерної рівності в Україні.

Ускладнюється і без того непроста робота громадських організацій, оскільки вона зазвичай провадилася в тісній співпраці з відповідальними структурами та підрозділами органів державної влади. Нерозуміння важливості цієї роботи та співпраці з боку керівників унеможлиблює продовження взаємодії з фахівцями, які розуміються на цій проблемі та важливості її вирішення.

Така ситуація вимагає термінових та кардинальних змін, а також пильної уваги до питань забезпечення та дотримання прав жінок, запобігання з боку української та міжнародної громадськості насильству в сім'ї. Права жінок в Україні та їх brutальне порушення з боку влади не є винятково внутрішньою справою держави. Це лакмусовий папірець на правдиву, а не декларативну, відданість України європейським цінностям, якими є демократія, права людини, верховенство права. Тому надзвичайно важливим є внесення до переліку питань, за якими відбувається моніторинг дотримання Україною обов'язків та зобов'язань перед Радою Європи, питання дотримання прав і забез-

печення можливостей жінок нарівні з чоловіками, утвердження гендерної рівності, попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми.

Удосконалення законодавства — процес тривалий. Процес ухвалення нового Закону може затягнутися на рік, а то й два. Що робити? Спробуймо відповісти на це питання, трохи заглибившись у недавню історію.

У 2006–2008 рр. тривала Кампанія Ради Європи щодо боротьби з насильством проти жінок включно із насильством у сім'ї. Цілями Кампанії були:

- 1) *підвищувати обізнаність у державах-членах Ради Європи про те, що насильство проти жінок є порушенням прав людини, та заохочувати всіх громадян боротися із цим явищем;*
- 2) *закликати держави продемонструвати політичну волю, надаючи адекватні ресурси для забезпечення конкретних результатів для припинення насильства проти жінок;*
- 3) *сприяти реалізації ефективних заходів з попередження та боротьби із насильством проти жінок через законодавство та національні плани дій для реалізації Рекомендації Rec(2002)5 Комітету Міністрів та проводити регулярний моніторинг досягнутих результатів.*

У підсумку цієї кампанії була опрацьована Конвенція Ради Європи по боротьбі з насильством щодо жінок та домашнім насильством. 7 квітня 2011 р. Комітет Міністрів Ради Європи затвердив фінальний текст нової Конвенції про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством. Вона була відкрита для підписання державами 11 травня 2011 р. у Стамбулі в рамках зустрічі міністрів закордонних справ з 47 країн-членів Ради Європи. Цей документ дістав надзвичайно високу оцінку експертів і вважається не просто важливим, а доленосним для зміни ситуації із насильством щодо жінок. Україна, перебравши головування в Комітеті міністрів Ради Європи, взяла на себе зобов'язання підписати його. Це було зроблене в листопаді 2011 року.

Слід враховувати, що ратифікація Конвенції вимагатиме суттєвих змін у законодавстві України, в тому числі — антидискримінаційному. Зокрема, йдеться про введення до правового простору терміна «гендерне насильство», що вже не раз пропонували зробити українські експерти.

Переконана, що модернізація законодавства має ґрунтуватися також і на серйозному, фаховому моніторингу стану виконання законодавства діючого. Моніторинг дуже важливий не тільки для того, щоб зрозуміти, які є в законі неузгодженості та прогалини, але й для того, щоб прискіпливо поглянути на позитивні речі, на добрі результати його дії, на практику, яку необхідно продовжувати у майбутньому.

2.3. ІЗ СТЕНОГРАМИ ПЛЕНАРНОГО ЗАСІДАННЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 17 СІЧНЯ 2001 РОКУ. ОБГОВОРЕННЯ В ПЕРШОМУ ЧИТАННІ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ «ПРО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї»

Сесійний зал Верховної Ради України, 17 січня 2001 р. 16 година. Веде засідання Голова Верховної Ради України І. С. Плющ.

Голова: Проект 6102 — проект Закону про попередження насильства в сім'ї. Доповідає Олександр Маркович Бандурка.

Бандурка О.М. Шановний Голово! Шановні колеги! Проблема, яка стала предметом розробки положень представленого на ваш розгляд законопроекту, давно розглядається в усьому світі. І громадськість нашої країни теж приділяє цьому значну увагу і це находити відображення в ряді інших нормативно-правових актів і в Кримінальному кодексі, і в Кодексі Законів «Про адміністративні правопорушення», у Цивільному кодексі, і в тих проектах, якими є сьогодні розробниками, і які готуються до наступних читань, але вони всі є розпорошеними і роздрібними. Вам відомо, що світова спільнота прийняла і загальну Декларацію прав людини 1948 року, і проголосила право людини на життя, особисту недоторканність, заборону насильства, в тому числі сімейного, катування та жорсткого нелюдського поводження.

Ці фундаментальні положення отримали подальший розвиток у Конвенції про захист прав і основних свобод людини, Міжнародному пакті про громадянські, політичні права, Європейській конвенції з прав людини, Європейській конвенції про здійснення прав дітей, в рішеннях і резолюціях Генеральної асамблеї конгресів ООН. Більшість цих міжнародних нормативно-правових актів Україною визнано, а вами, Верховною Радою ратифіковано.

Конституція України містить низку норм, я назву тільки — статті 21, 23, 52, 55, є й інші, які відповідають духу, змісту положень загальної декларації прав людини з цього питання.

Україна приєдналася до загальносвітових, зокрема щодо попередження насильства в сім'ї, протидії торгівлі людьми, попередження насильства щодо жінок, і в умовах становлення України, як правової держави, соціальний підхід до сім'ї, до всього, що в ній відбувається, має бути універсальний. Для забезпечення безпеки кожного члена сім'ї, і сім'ї як суспільного інституту, і основи держави в цілому, вона має бути відкрита для закону, це означає, що соціальне втручання у сімейні справи виправдано в тих випадках, коли необхідно запобігти розвитку насильства у сім'ї, захистити його жертву, надати їй допомогу. Таке втручання не є посяганням на приватне особисте життя громадянина і ґрунтується на прагненні захистити права членів сім'ї, перш за все жінок, неповнолітніх дітей, та тих, хто не здатний себе захистити у випадку хвороби чи інвалідності.

Через закритий характер сім'ї і явну недооцінку державою та суспільством того факту, що безпека сім'ї є основою безпеки суспільства загалом в Україні, навіть немає офіційної статистики щодо цього антисуспільного явища, насильства в сім'ї. Ми знаємо скільки було побоїв і знущань, скільки вбивств, скільки зґвалтувань, фізичного насильства, але там, де воно носить морально-психологічний характер, це не враховується, хоча, будемо говорити, більша половина злочинів проти особистості скоюються на ґрунті побуту, на ґрунті взаємовідносин в сім'ї. Проблема попередження насильства в сім'ї — це складова частина більш загального питання про саму сім'ю та сімейне неблагополуччя. За даними досліджень, проведених науковцями-кримінологами, в Україні, близько 18 процентів сімей, в яких насильство є нормою відносин. Найприкрішим є те, що в більшості випадків воно торкається не лише жінок, а й дітей, і пристарілих громадян. Крім того, всупереч побутуючому погляду, насильство в сім'ї не зводиться лише до фізичного. Насправді, це багатогранне криміногенне явище, яке має різні види і форми прояву: побутове насильство, жорстоке поводження у сім'ї, фізичне насильство щодо дитини, зневажання обов'язками щодо дитини або жорстке поводження з нею в емоційній сфері, сексуальне насильство, воно завдає шкоди фізичному, психічному чи моральному здоров'ю члена сім'ї, а також розвитку дитини.

В умовах сьогоднішніх насильство трансформується у насильство серед неповнолітніх, молоді, сприяє формуванню жорстокості та аморальності дітей та підлітків, породжує такі антисоціальні явища, як бездоглядність, бродяжництво, злочинність, прости-

туція, вандалізм. Певне, ви всі були свідками, коли заходили чи в ліфт, чи в під'їзди, чи в парки — пошкоджені табло, розбиті ліхтарі, зруйновані меморіальні дошки — і все це є ланцюгом одних і тих же дій насильства в суспільстві, складовою частиною яких є насильство в сім'ї.

В Україні з різних причин насильство в сім'ї латентне, тобто прикрите, і ця офіційна статистика ще не розроблена, і не врегульоване це явище відповідним нормативним актом, який має бути Закон про попередження насильства в сім'ї.

Шановні народні депутати! Втілені в правову матерію основні ідеї законопроекту про попередження насильства в сім'ї являють собою звіт норм, які регламентують як процес усунення сімейного неблагополуччя, котре є джерелом сімейного насильства, так і спеціальних заходів, спрямованих на протидію його драматичного розвитку, запобігання трагічних і неблагоприємних наслідків та їх рецидиву.

Центральне місце у проекті відводиться проблемі регулювання діяльності саме по попередженню насильства і його профілактиці. На думку авторів, законопроект може стати основою для розробки і здійснення у загальнодержавному масштабі системи протидії насильству у сім'ї шляхом реалізації комплексу заходів і завчасного усунення тих негативних сімейних взаємовідносин, які призводять до насильницьких проявів, агресії, зневаги, про що вже говорилося раніше.

Мета загальних, спеціальних заходів, передбачених статтями цього закону, полягає в усуненні тих негативних явищ, які йому передують або сприяють. Припинення насильства, яке вже почалося, надання соціальної підтримки жертвам сімейного насильства і забезпечення їх безпеки, зменшення негативного впливу вчиненого сімейного насильства на розвиток дитини. Притягнення винних у скоєнні сімейного насильства до відповідальності, їх соціально психологічна і медико-реабілітаційна корекція і підготовка до повернення в сім'ю, контроль за поведінкою осіб, які можуть вчинити насильство у сім'ї, та осіб, визнаних винними у здійсненні такого насильства.

Я не стану зупинятися на окремих статтях цього законопроекту, він є у вас на руках, якщо є запитання, буду на них відповідати чи буде виступати співдоповідач і голова комітету.

Я хотів тільки сказати, що створення реальної системи попередження насильства в сім'ї, одна з підвалин розвитку демократичного суспільства, захисту конституційних прав і свобод людини. Така система є засобом забезпечення прийнятної якості життя.

Якщо ми хочемо побудувати громадянське суспільство і зробити Україну соціально-демократичною і правовою державою, такий закон має в нашій державі діяти.

І останнє. Суттєвим аргументом на користь прийняття такого закону є той факт, що більше як 180 країн світу, в тому числі такі розвинуті країни, як Англія, Ізраїль, Індія, Італія, Німеччина, Сполучені Штати Америки, Франція, мають подібне законодавство і воно позитивно впливає на оздоровлення відносин у сімейній сфері та суспільстві взагалі.

Дякую за увагу.

Голова: Дякую, Олександр Марковичу. Будуть запитання? Запишіться, будь ласка. Олег Зарубінський, за ним Пустовойтов.

Зарубінський О.О. Олександр Марковичу, питання, яке піднімається в запропонованому вашому законопроекті, є надзвичайно актуальним. Ви наводили статистику про 18 відсотків, є інші статистичні джерела, які ще більшу дають статистику випадків насильства у сім'ї. Але в мене таке питання. У вашому законопроекті, яким

чином визначається саме поняття сім'ї? Яку ступінь родинних зв'язків ви визначаєте як сім'ю? Чи стосується це далеких родичів, а не тільки безпосередньо сім'ї, як ми її називаємо?

Бандурка О.М. Дякую за запитання. Я умисно обійшов в інформації, розраховуючи, що мене спитають за це. Сім'я — це група осіб, пов'язаних між собою шлюбом, усиновленням, удочерінням та іншими формами прийняття дітей на виховання, які разом проживають, ведуть спільне господарство і мають взаємні права та обов'язки. До членів сім'ї **відносяться**: подружжя, батько, мати дитини, діти, усиновителі і усиновлені чи удочерінні, дід, бабуся і внук, внучка, вітчим, мачуха і пасинок, падчерці, якщо разом проживають і ведуть спільне господарство, діяльність, брати і сестри, фактичні вихователі і вихованці. Ми враховуємо і проект, будемо говорити, Сімейного кодексу, який йде до нашого другого розгляду чи до третього читання в комплексі Цивільного кодексу і ці поняття узгоджені.

Голова: Володимир Пустовойтов, за ним Чубаров.

Пустовойтов В.С.²³ Шановний доповідачу, я 30 років віддав школі, притому на посаді вчителя, директора школи. Я знав, як ця проблема була за часів радянської влади, і які існували недоліки. Але все-таки, розглядаючи такий закон, який, звичайно, потрібний, у мене є декілька питань.

Перше. От згідно проекту є ті органи, які здійснюють захист попередження насильства в сім'ї. Їх сім. Так не здається вам, що тут сім няньок, а дитя буде без ока. Це перше.

Наступне. От тут відноситься до заходів спеціального попередження організація системи інформації про вчинення або таке, що готується насильство. Яким чином це можна зробити в сім'ї. Це вже бажання, але практика показує, що це надзвичайно важливо. Хто буде офіційно давати застереження? Тому що, таке може, по нашому законодавству, дати тільки, в принципі, суд. Але, якщо кожний буде давати застереження, то получится так, привернув, і там пішла система.

І останнє. У нас був облік і наркоманів, і алкоголіків ще в старі часи. Так, якщо ми будемо обліковувати, ще й це вести, я думаю, що тут є проблема.

Але такий закон треба, звичайно, приймати.

Бандурка О.М. Я дякую вам за таке професіональне запитання. Дійсно, державна система попередження насильства в сім'ї має бути чітко врегульована. І вона має мати свою структуру. Стаття 4 закону визначає суб'єкти попередження насильства в сім'ї. Це органи соціального захисту, органи опіки і піклування, кризові центри по наданню допомоги, центри медико-соціальної реабілітації.

Дійсно, є розгалужена уже система, але діяльність їх не узгоджена. Сьогодні є і державні, і недержавні органи соціального захисту і соціальної допомоги. Вони не узгоджені. Ми думаємо, що цей закон має бути тим правовим фундаментом для діяльності. І першу скрипку має грати державна служба у справах сім'ї в цьому. І школа, яку ви представляєте, і дуже цінний ваш досвід, безумовно.

Голова: Рефат Чубаров, за ним Сухий.

Чубаров Р.А. Шановний Олександр Марковичу, я теж буду підтримувати цей законопроект, хоча, якщо відверто, я дуже песимістично відношуся до того, що встановленням норм можна уникнути тих проблем, про які ви зараз нам розповідали, тобто проблем насилля у сім'ї. Погодьтеся, ми стільки років виховували Павлів Мо-

²³ Пустовойтов В.С., фракція комуністів, Комітет з прав людини.

розових, стверджуючи про те, що зраджувати батьків — це є добра справа, якщо це, скажемо так, для якихось там ідеологічних міфологем. А не здається вам, що все-таки прийняття законів, які б відроджували, ну, нравственні такі напрямки у розвитку людини, суспільства, було б більш конкретнішою справою щодо виникнення насильства у сім'ї?

Дякую.

Бандурка О.М. Саме прийняття закону не визначить розв'язання проблем насильства, якщо не буде працювати Закон про освіту, Закон про дошкільні дитячі заклади, Закон про вищі заклади освіти чи про медичне страхування. Має бути, що в комплексі все це вирішуватися. Але якщо горить хата, то це не значить, що не треба її тушити. Якщо сьогодні є негаразди у суспільстві, то не значить, що не треба вживати відповідних правових актів, яким є цей законопроект. Дякую.

Голова: Ярослав Сухий, останнє запитання.

Сухий Я.М.: Олександр Марковичу, стаття 4-та, пункт 3-тій закону, ви передбачаєте, що держава буде надавати пільги по оподаткуванню благодійницьких коштів підприємств, організацій, які будуть надходити на рахунок якогось фонду по попередженню насильства. Як автори законопроекту будуть виходити з цієї законодавчої колізії? Податки — це прерогатива закону про систему оподаткування.

Бандурка О.М. Попередньо ми переговорили із паном Азаровим, і це він уже озвучив, що благодійницька допомога буде мати певні переваги, щоб сприяти підтримці гуманітарних програм у державі. І у Податковому кодексі, проект, якого нами розглядався вже, це теж передбачається. Ну, і в цілому є верхні межі податків, нижні межі податків, які можна в конкретному кожному випадку застосовувати відповідно до чинного законодавства.

Голова: Заключне слово Олександр Маркович Бандурка.

Бандурка О.М.: Шановні народні депутати! Закон не потребує ні створення якихось додаткових структур, ні спеціального фінансування. І коли депутат Терен говорить, що потрібне створення нових структур чи спеціальне фінансування, то він просто, на жаль, не прочитав законопроект. Я дякую за всі ті зауваження, які лунали. Прошу прийняти закон в першому читанні і всі ваші зауваження будуть враховані при доопрацюванні до другого читання.

Дякую.

За проект закону проголосували 243 депутати.

Ще в процесі обговорення першого варіанта законопроекту виникла ідея створення спеціального органу державної влади, який був би незалежний та відокремлений від правоохоронних органів.

Під час роботи над текстом намагалися використовувати існуючий на той час найкращий закордонний досвід. Перш за все, необхідно було дати визначення того, що таке насильство. Починали з дефініції фізичного насильства, потім психологічного, сексуального, економічного. Потім постала необхідність вербально окреслити поняття «сім'я». В авторів було намагання розширити поняття «сім'я» до поняття «домогосподарство» для того, щоб включити в коло суб'єктів, які підпадають під дію Закону, навіть чужих осіб, які не перебувають у сімейних стосунках, але постійно чи тимчасово проживають разом.

Після розробки першого варіанта проекту Закону «Про попередження насильства в сім'ї» та його обговорень, він був переданий до Верховної Ради України. Прийнятий він був у сильно зміненому вигляді, але загальна концепція залишилася, збереглися загальна частина, понятійний апарат.

Дільничні інспектори міліції на момент прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» не були готовими до роботи з такими випадками. На жаль, до кінця не готові вони до неї і зараз.

Для того щоб оцінювати ефективність Закону, потрібно також розуміти, як він сприймається населенням та фахівцями, які мають його щоденно застосовувати в практичній роботі.

*Голина Володимир Васильович,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
Національної юридичної академії ім. Я. Мудрого,
автор першого варіанта тексту законопроекту «Про попередження насильства в сім'ї».*

2.4. МОНІТОРИНГ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАСИЛЬСТВОМ У СІМ'Ї: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ²⁴

Одним з важливих елементів моніторингу застосування законодавства з протидії насильству в сім'ї є моніторинг судової практики у справах, пов'язаних із насильством у сім'ї. Саме через призму судової практики можна оцінити реальну ефективність законодавства та його здатність захистити жертв насильства та притягнення до відповідальності кривдників.

У міжнародній практиці є різні форми моніторингу судової практики у справах, пов'язаних із насильством у сім'ї, проте виділяють дві основні — аналіз судових рішень по таких справах та аналіз судового процесу через присутність у залі судових засідань під час слухання справ, пов'язаних із насильством у сім'ї. Моніторинг судової практики може допомогти поширити кращу практику вирішення справ, пов'язаних із насильством у сім'ї, визначити прогалини та виробити рекомендації щодо їх усунення, поширити інформацію про проблему серед широкої громадськості.

Значний досвід моніторингу судової практики у справах, пов'язаних із насильством у сім'ї, існує в Сполучених Штатах Америки. Такий моніторинг здійснюється як суто громадськими організаціями, наприклад WATCH²⁵, так і в співпраці з органами державної влади, наприклад Мережа проти домашнього насильства штату Невада²⁶ та Департамент юстиції США.

В Україні моніторинг судової практики у справах, пов'язаних із насильством у сім'ї, є достатньо новим явищем, як і громадський моніторинг в судах як такий. Фактично перші громадські ініціативи щодо моніторингу в судах з'явилися в Україні у 2006 р. за підтримки Агентства з міжнародного розвитку США в рамках проекту «Україна: верховенство права».

²⁴ Євсюкова М.В.

²⁵ <http://www.watchmn.org/court-monitoring>

²⁶ <http://www.vaw.umn.edu/documents/dvcourtmonitoringreadingsmaterials/dvcourtmonitoringreadingsmaterials.pdf>

Судові рішення у справах, пов'язаних з насильством у сім'ї, були предметом досліджень окремих учених, які вивчали причини насильства в сім'ї та особу правопорушника. Так, наприклад, у 2002 р. в Харкові в рамках дисертаційного дослідження на тему «Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних убивств і тяжких тілесних ушкоджень» [1] було здійснено вивчення особистості особи, яка вчинила насильство в сім'ї, що підпадає під ознаки злочину і передбачає відповідне покарання за Кримінальним кодексом України саме через судові рішення. Таке дослідження проводилося за соціально-демографічними, морально-психологічними та кримінально-правовими показниками. У 2009 р. було проведене подібне адміністративно-деліктологічне дослідження особи правопорушника, що притягається до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП [2]. Методом аналізу документів та компаративного аналізу було досліджено 197 судових справ у м. Запоріжжі за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми».

Проте ці дослідження носять поодинокий характер і не мали на меті дослідження сутності самих судових рішень, правильності застосування законодавства у справах, пов'язаних із насильством у сім'ї.

У 2008 р. Харківською обласною фундацією «Громадська альтернатива» за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку на території Харківської області в рамках проекту «Суд, дружній до дитини» було реалізовано *громадський моніторинг судів «Врахування судами думки та інтересів дитини при розгляді справ, що виникають із сімейних правовідносин»* [3]. Тематикою моніторингу стало дослідження рівня дотримання матеріальних та процесуальних прав дитини та її найкращих інтересів при розгляді цивільних справ за участю дітей. Під час цього моніторингу громадськості було здійснено близько 30 відвідувань пілотних судів та аналіз **348 судових справ**. І хоча цей моніторинг безпосередньо не стосувався проблеми насильства в сім'ї, до нього увійшли цивільні справи, пов'язані із насильством у сім'ї щодо дітей.

У 2009 р. в рамках проекту «Удосконалення нормативної та методичної бази національної системи моніторингу випадків насильства над дітьми та в сім'ї» Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні було проведено *громадський моніторинг судів «Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування»* [5]. Основною метою моніторингу було дослідження рівня дотримання прав дитини та її інтересів у судах України при розгляді справ, пов'язаних із жорстоким поводженням з дитиною, зокрема в сім'ї. Для проведення дослідження було обрано Харківську, Київську, Тернопільську області та м. Севастополь. Основним джерелом інформації щодо судових рішень було обрано Єдиний державний реєстр судових рішень. До моніторингу увійшли такі категорії справ: справи про накладення адміністративних стягнень за діяння, які містять ознаки жорстокого поводження з дитиною, передбачені ст.ст. 173-2, 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення; вироки в кримінальних справах за ст.ст. 115, 125, 153, 164, 166, 296 та 204 Кримінального кодексу України; справи про позбавлення батьківських прав (ст. 164 Сімейного кодексу України) через жорстоке поводження з дитиною. Усього було проаналізовано **602 судові справи**, що були розглянуті в період з 1 січня по 31 серпня 2009 р. Окрім аналізу судових рішень, в рамках моніторингу також було проведено опитування суддів під час навчальних заходів за сприяння Академії суддів України.

У 2010 р. в рамках проекту зі зміцнення та захисту прав жінок та дітей в Україні (TRES), що фінансувався Європейським Союзом та Радою Європи, було здійснено *моніторинг судової практики України у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей та жінок* [6]. Основну увагу цього моніторингу було зосереджено на справах щодо торгівлі людьми та злочинах, пов'язаних із сексуальним насильством щодо дітей. Центральним

питанням дослідження став судовий захист жінок та дітей від насильства в сім'ї. Судові рішення у справах перелічених категорій також аналізувалися через призму відповідних документів ООН та європейських міжнародних стандартів захисту прав жінок та дітей. Серед основних завдань даного моніторингу — висвітлення стану та динаміки насильства щодо жінок та дітей в Україні; виявлення видів насильства, яким піддаються діти та жінки; встановлення характеристик осіб, які вчиняють насильство щодо жінок та дітей; встановлення характеристик потерпілих; визначення типових обставин вчинення правопорушення чи злочину; з'ясування наслідків насильства стосовно жінок і дітей, аналіз призначуваних видів покарань та стягнень за вчинені правопорушення або злочини; дослідження особливостей участі осіб, які представляють інтерес потерпілих або позивачів у судовому процесі; аналіз дотримання процесуальних вимог під час розгляду справ у суді; узагальнення даних щодо оскарження рішень суду та характеру остаточних рішень у справах; вивчення проблеми винесення окремих ухвал судом щодо усунення причин та умов, що сприяли вчиненню правопорушення або злочину. Основним предметом моніторингу стали 136 вироків, постанов та рішень у кримінальних, адміністративних та цивільних справах, пов'язаних з різними формами та проявами насильства щодо жінок та дітей, що вступили в законну силу. Основними джерелами отримання інформації стали обліково-статистичні картки, статистичні звіти та заповнені статистичні таблиці, надані Державною судовою адміністрацією України. У процесі моніторингу судової практики також проводилось інтерв'ювання суддів, якими розглядалися справи, пов'язані з насильством щодо жінок і дітей, а також анкетування суддів місцевих судів під час проведення з ними занять з підвищення кваліфікації.

Таким чином, представлені моніторингові дослідження частково були сфокусовані на вивченні судової практики у справах, пов'язаних із насильством у сім'ї. Водночас отримані дані вказали на основні недоліки, що існують у правозастосуванні під час вирішення справ, пов'язаних із насильством в сім'ї, що розглядаються в судах України, та визначили необхідність проведення окремого моніторингу, спрямованого суто на вивчення судової практики у справах, пов'язаних з насильством у сім'ї. У 2011 р. Програмою рівних можливостей і прав жінок в Україні ПРООН-ЄС у рамках підготовки посібника для суддів щодо вирішення справ, пов'язаних із насильством у сім'ї, було вирішено здійснити *моніторинг судових справ, пов'язаних із насильством у сім'ї*. Предметом моніторингу стали справи, пов'язані із насильством у сім'ї, рішення по яких було прийнято судами України в період 1 січня 2009 — 1 квітня 2011 р. в порядку кримінального, цивільного судочинства та в порядку притягнення осіб до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї. Оскільки метою моніторингу, перш за все, було виявлення якості, а не кількості судових рішень по справах, пов'язаних з насильством у сім'ї, загалом було проаналізовано 140 судових рішень у справах цієї категорії, що були наявні в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Окрім аналізу судових справ, також було проведено анкетування суддів під час проведення семи навчальних семінарів у Національній школі суддів України. Результати моніторингу лягли в основу науково-практичного посібника для суддів «Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення».

Представлені моніторингові дослідження в основному були спрямовані на аналіз судових рішень, водночас тільки одне моніторингове дослідження включало в себе аналіз самого судового процесу. У подальшому вважаємо за доцільне рекомендувати продовжити моніторинг судової практики щодо справ, пов'язаних із насильством у сім'ї, але з обов'язковим включенням до такого моніторингу відвідання слухань таких справ у суді, що допоможе виявити реальний стан речей та знайти ефективні шляхи реагування на проблеми в правозастосуванні в цій сфері. Громадський моніторинг судової практики, пов'язаної із насильством у сім'ї є надзвичайно актуальним та дієвим

механізмом поліпшення системи протидії насильству в сім'ї. Громадські організації, які здійснюють моніторинг, можуть виступати як незалежна сторона в оцінці ситуації, що складається з відправленням правосуддя в країні, а також як джерело інформації, що необхідне самій судовій системі для вдосконалення її діяльності. Громадський моніторинг є актуальним також у зв'язку із тим, що у судовій адміністрації не вистачає ресурсів та часу на проведення аналізу та оцінку своєї роботи, і незалежний моніторинг може допомогти виявити основні характеристики та проблеми, які суди не можуть вирішити самостійно без допомоги інших гілок влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головкін Б.М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 / Б.М. Головкін. — Х., 2003. — 20 с.
2. Омелянчик С.В. Адміністративно-деліктологічна характеристика особи правопорушника, що посягає на громадський порядок і громадську безпеку : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / С.В. Омелянчик. — Ірпінь. — 2010. — 18 с.
3. Ясеновська М., Христова Г., Сова Ю. Врахування судами думки та інтересів дитини при розгляді справ, що виникають з сімейних правовідносин. Результати громадського моніторингу судів. — Харків, 2009. — 111 с.
4. Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практика його застосування / Ахтирська Н.М., Кочемировська О.О., Христова Г.О. та ін. — К. : ТОВ «К.І.С.», 2010. — 124 с.
5. Ахтирська Н.М. Моніторинг судової практики України у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей та жінок / за заг. ред. Г.О. Христової. — К. : Тютюкін, 2011. — 108 с.

2.5. ЗМІНИ СТАТИСТИЧНОЇ ЗВІТНОСТІ ЗА ЧАС ІСНУВАННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І» (НА ПРИКЛАДІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ)²⁷

Насильство в сім'ї є серйозною проблемою, яка потребує для свого вирішення об'єднання зусиль державних структур, правоохоронних органів, громадських та міжнародних організацій, науковців та експертів. Такий підхід закріплений у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» (далі — Закон). Серед державних структур одна з провідних ролей в цій діяльності належить Міністерству внутрішніх справ України.

Стаття 3 «Органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» Закону говорить, що «здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї в межах наданих їм повноважень покладається на... відповідні підрозділи органів внутрішніх справ» [1].

Повноваження відповідних підрозділів органів внутрішніх справ, а саме служби дільничних інспекторів міліції та кримінальної міліції у справах дітей, щодо поперед-

²⁷ В.О. Брижик, К.Б. Левченко.

ження насильства в сім'ї визначені у ст. 6 Закону. Одними з основних є: взяття на профілактичний облік осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї та проведення з ними виховно-попереджувальної роботи; винесення офіційних попереджень членам сім'ї про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї; розгляд у межах своїх повноважень заяв і повідомлень про насильство в сім'ї або про реальну загрозу його вчинення; направлення жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для жертв такого насильства; винесення захисних приписів у випадках, передбачених Законом; направлення осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до кризових центрів для проходження корекційної програми.

Важливою складовою формування державної політики протидії та попередження насильства в сім'ї збір статистичних даних про різні аспекти масштабів явища.

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про державну статистику», яка визначає відносини між органами державної статистики та органами, що займаються діяльністю, пов'язаною із збиранням та використанням даних, ініціаторами запровадження нової або внесення змін до діючої адміністративної звітності виступають органи державної влади, інші юридичні особи відповідно до законодавства та з метою виконання адміністративних обов'язків і завдань, віднесених до їх компетенції. Тобто ініціатива щодо формування гендерно збалансованої статистики покладається на кожний орган центральної виконавчої влади, який збирає статистичні дані.

Через деякий час після прийняття Закону постало питання щодо запровадження єдиної державної статистичної форми звітності, відповідно до якої всі органи, на які Законом покладаються функції з протидії насильству в сім'ї, звітували б про свою роботу. На жаль, це питання протягом 2003 р. вирішено не було, тому Департамент громадської безпеки МВС розробив та запровадив відомчу форму звітності, відповідно до якої щомісяця з обласних управлінь інформація надходила до Департаменту громадської безпеки, де вона узагальнювалася.

Основні показники (індикатори), які застосовувалися в статистичній звітності:

- кількість осіб, які перебувають на обліку в органах внутрішніх справ за скоєння насильства в сім'ї (в тому числі осіб жіночої, чоловічої статі, дітей);
- кількість осіб, поставлених на облік в органах внутрішніх справ за скоєння насильства в сім'ї з початку року (в тому числі за економічне, фізичне, психологічне та сексуальне насильство);
- кількість винесених офіційних попереджень про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;
- кількість винесених офіційних попереджень про неприпустимість віктимної поведінки;
- кількість винесених захисних приписів;
- кількість осіб, знятих з обліку;
- кількість виїздів міліцейських бригад на сімейні конфлікти;
- кількість сімейних конфліктів, які підтвердилися під час виїздів;
- кількість складених адміністративних протоколів, у тому числі дільничними інспекторами міліції.
- з них: за скоєння насильства в сім'ї та за невиконання захисного припису;

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

- кількість прийнятих судами рішень (у вигляді попереджень, штрафів, виправних робіт, адміністративних арештів, звільнено від адміністративної відповідальності);
- кількість повідомлень, направлених ОВС в інші органи державної влади.

Такий вибір показників обумовлений і визначеннями, які містяться в Законі (наприклад, у ст. 1 Закону перелічені такі види насильства: фізичне, психологічне, економічне та сексуальне), і санкціями ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2] (штраф, виправні роботи, адміністративний арешт).

Звернемося до аналізу цифр, які містяться в статистичній звітності МВС України. Регулярна статистика збирається ОВС з 2004 р. Але вона не відображає масштабів явища, оскільки стосується лише зафіксованих ОВС правопорушень, які були кваліфіковані як домашнє насильство.

Явище насильства в сім'ї має високу ступінь латентності, скритості. Усталені традиції та стереотипи щодо насильства в сім'ї як справи закритої, сімейної, яка не підлягає винесенню у сферу публічного обговорення та реагування, перешкоджають потерпілим від насильства (перш за все жінкам), скаржитися до міліції. Таким чином, більшість випадків насильства залишається незафіксованими. Дані різних досліджень та соціологічних оцінок показує, що лише 10–20 відсотках випадків потерпілі звертаються до правоохоронних органів.

Варто сказати, що звернення до міліції з приводу фактів домашнього насильства здійснюється, за свідченням експертів та працівників ОВС, не після першого випадку насильства, а лише після повторних випадків скоєння насильства в сім'ї. Таким чином, реальна кількість фактів насильства в сім'ї є значно більшою, ніж та, що фіксується ОВС.

Латентність явища насильства в сім'ї пов'язана ще й з існуючими в органах внутрішніх справ стереотипами щодо реагування на сімейні конфлікти. Скарги потерпілих від домашнього насильства, свідчення самих працівників ОВС, дані експертів показують, що на так звані «побутові виклики» неохоче виїздять чергові наряди міліції. Непоодинокі випадки, коли потерпілі, дізнавшись, що на їх кривдника буде накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу, який доведеться сплачувати з сімейного бюджету, забирають свої заяви про факти домашнього насильства. Можна наводити й інші чинники, які впливають на високий рівень латентності явища насильства в сім'ї.

Водночас, навіть з існуючої статистики можна робити певні висновки. Зокрема, щороку зростає кількість осіб, які перебувають на обліку в ОВС за скоєння насильства в сім'ї (табл. 1).

Таблиця 1

Рік	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	6 міс. 2011
Кількість	81957	84155	85178	87831	85085	93327	102133	104892

Чи свідчить це про зростання масштабу цього явища в Україні — збільшення кількості випадків домашнього насильства? Нерідко цифри збільшення кількості зареєстрованих ОВС випадків насильства в сім'ї розглядаються саме як зростання масштабів цього явища в суспільстві.

Вважаємо за потрібне зробити застереження щодо такого прямолінійного зв'язку між зростаючою кількістю осіб, які перебувають на обліку за вчинення насильства в сім'ї, і оцінкою масштабів цього явища в суспільстві. Тут варто нагадати чинники латентності насильства сім'ї, про які говорилося вище (невиклик міліції в разі насильства в сім'ї, nereагування міліції на такі виклики, перекваліфікація правопорушень з насильства і сім'ї на дрібне хуліганство, забирання заяв потерпілими від насильства в сім'ї, коли вони дізнаються про необхідність сплачувати штрафи тощо). Таким чином, зростання кількості зафіксованих міліцією випадків насильства в сім'ї може (і має) розглядатися як відображення змін у діяльності ОВС, покращання реагування міліції на такі факти, а також на зростання поінформованості громадян щодо норм законодавства з цього питання.

Тому збільшення фіксування міліцією випадків насильства в сім'ї не можна розглядати як індикатор погіршення ситуації із насильством в країні взагалі або поганой роботи органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї. Так, декілька років тому при підготовці проекту Державної програми підтримки сім'ї Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту обговорювалися питання індикаторів щодо роботи органів внутрішніх справ України з попередження насильства в сім'ї. Було запропоновано такий індикатор, як «зменшення кількості зареєстрованих випадків насильства в сім'ї». Ця пропозиція викликала справедливу критику, оскільки запровадження такого індикатора призвело б до того, що міліція буде ухилятися від реєстрації випадків насильства в сім'ї, тоді як головним завданням ОВС є неухильна реєстрація всіх повідомлень громадян про злочини та правопорушення.

Таким чином, якщо говорити про перспективи, то протягом найближчих років показником якості роботи правоохоронних органів має бути саме зростання кількості зареєстрованих випадків насильства в сім'ї як показник того, що міліція краще реагує на всі повідомлення про факти насильства в сім'ї, а також показник того, що громадяни виявлять більший рівень обізнаності в цій сфері та довіри до міліції.

Серед випадків насильства в сім'ї з року в рік превалюють факти фізичного насильства, на другому місці стоїть психологічне насильство (табл. 2). Хоча, на нашу думку, це не відповідає дійсності, тому що найвищий ступінь латентності має саме психологічне насильство.

Таблиця 2²⁸

Рік	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	6 міс. 2011
Поставлено на облік осіб	56777	59733	63624	65042	66119	72 945	81135	44088
У тому числі, за								
Фізичне насильство	39390	39138	39473	37728	38741	41514	Даних немає ¹¹	Даних немає
Психологічне насильство	13760	17666	21813	24382	24917	29153	Даних немає	Даних немає
Економічне насильство	3522	2868	2311	2916	2459	2278	Даних немає	Даних немає

²⁸ З 1 січня 2010 р. зазначена статистика не збирається у зв'язку із запровадженням форми звітності № 1-НС (наказ МВС від 08.09.2009 № 388 «Про затвердження форми звітності № 1-НС «Звіт про стан протидії насильству в сім'ї» (квартальна)».

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

Серед осіб, що скоюють насильство в сім'ї, більшість становлять чоловіки, але й певний відсоток — жінки (табл. 3). Статистичні дані з 2004 р. показують неухильне зменшення кількості жінок, які потрапили в поле зору міліції за скоєння насильства в сім'ї, — як в абсолютних цифрах, так і у відсотках, при тому, що кількість осіб, які перебувають на обліку в міліції за скоєння насильства в сім'ї, щороку зростає. Ці дані підкреслюють гендерний аспект домашнього насильства.

Таблиця 3

Рік	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	6 міс. 2011
Кількість чоловіків	68565	72194	74571	77664	75750	85680	94399	97260
Кількість жінок	11205	10638	9284	9098	8760	7190	7227	7212
Всього на обліку осіб за скоєння насильства в сім'ї	81957	84155	85178	87831	85085	93327	102133	104892

Щороку зростає кількість справ за фактами насильства в сім'ї, які розглядаються судами, що є показником позитивної динаміки у цій сфері (табл. 4).

Таблиця 4

Рік	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	6 міс. 2011
Кількість справ, розглянутих судами	81339	80176	80357	85068	86644	100278	105500	54644

Однак серед видів адміністративних стягнень, які застосовуються судами, абсолютну більшість складають штрафи, що викликало та викликає критику з боку як національних, так і міжнародних експертів, науковців, представників громадських та міжнародних організацій [3; 4; 5].

Враховуючи це, за ініціативою МВС Верховної Радою України прийнято Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2744-VI «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення», яким до санкції ст. 173-2 КУпАП введено такий вид стягнення, як громадські роботи. Треба зауважити, що в рішеннях судів така санкція стала застосовуватися.

Таблиця 5

Рік	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	6 міс. 2011
Види адміністративних стягнень								
Штраф	60491	61737	67097	71423	73638	78618	83383	41945
Адміністративний арешт	11366	10615	7599	6888	6591	13956	12877	5413
Виправні роботи	—	349	194	182	150	216	151	140
Громадські роботи	—	—	—	—	—	—	—	2079
Звільнено від адміністративної відповідальності	—	318	5390	6489	6173	7313	8877	4888

Політика застосування штрафу як основного виду адміністративного стягнення у випадках насильства в сім'ї є більшою мірою негативною та неефективною, оскільки «б'є» по сім'ї в цілому, а не безпосередньо по кривднику. Намагання змінити законодавство у сфері попередження насильства в сім'ї у 2006 р. в частині виключення з видів адміністративних стягнень за скоєння насильства в сім'ї штрафів, були не підтримані Верховною Радою України, замість цього внаслідок внесених Законом України від 25 вересня 2008 р. змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення розмір штрафів навіть зріс.

Важливим видом адміністративного стягнення, який може накладатися суддями, є адміністративний арешт. Як видно з табл. 5, у 2009 р. зростає практика застосування цього виду адміністративного стягнення. Його застосування є дуже важливим, оскільки дає можливість вилучити кривдника з родини.

Покращенню судової практики сприяла б розробка Верховним Судом України методичних рекомендацій щодо застосування норм законодавства України при розгляді справ про адміністративні правопорушення за вчинення насильства в сім'ї.

З прийняттям Закону України від 25 вересня 2008 р. № 599-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» виникла потреба в розробці та впровадженню нової форми статистичної звітності.

У зв'язку із цим МВС України видано наказ від 8 вересня 2009 р. № 388 «Про затвердження форми звітності № 1-НС «Звіт про стан протидії насильству в сім'ї» (квартальна)», яка погоджена з Держкомстатом України.

У цій формі звітності, окрім тих показників, які були в попередній, обліковуються: кількість розглянутих органами внутрішніх справ заяв і повідомлень про загрозу або вчинення насильства в сім'ї; прийняті по ним рішення; кількість жертв насильства в сім'ї, яких було направлено до спеціалізованих установ для реабілітації; кількість осіб, які вчинили насильство в сім'ї, направлено до кризових центрів для проходження корекційних програм тощо. При цьому в цій формі звітності є розбивка за статтю.

У зв'язку із змінами в Законі, зокрема щодо виключення статей, що стосуються віктимної поведінки, у новій формі звітності відсутня позиція про кількість винесених офіційних попереджень про неприпустимість віктимної поведінки.

У 2010 р. розглянуто 157 167 заяв і повідомлень про вчинення насильства в сім'ї, по 152 510 з яких прийнято рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. За 6 міс. 2011 р. — відповідно 78 060 та 75 222.

До кризових центрів 2010 р. на проходження корекційних програм було направлено 3673 кривдники, у 2011 р. — 2047.

Існуюча статистична звітність про стан виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» є не тільки важливим джерелом інформації в цій сфері, яка вказує як на здобутки, так і на недоліки та прорахунки.

Вона сама потребує періодичних змін і вдосконалень разом із розвитком діяльності у сфері попередження насильства в сім'ї. Так, одним із важливих кроків щодо вдосконалення статистичної звітності є введення до неї інформації про кількість та стать потерпілих від домашнього насильства, що дозволить не тільки мати більш повну інформацію про це явище, але й розробляти ефективні корекційні програми та вести попереджувальну роботу.

А взагалі необхідно розробити єдину державну статистичну форму звітності, де обліковувалася б робота всіх державних органів влади, на які Законом покладено функції з протидії насильству в сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» // [Електронний ресурс] Відомості Верховної Ради України (ВВР) — 2002. — № 10, ст.70 (із змінами). — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2789-14>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення, [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=7&nreg=80731-10&text=%E0%E4%EC%B3%ED%F1%F2%F0%E0%F2%E8%E2%ED%E8%E9%20%EF%F0%EE%F2%EE%EA%EE%EB>
3. Права людини в Україні — 2006: Доповідь правозахисних організацій. — Х., «Права людини», 2007 — С. 378–394.
4. Права людини в Україні — 2007: Доповідь правозахисних організацій. — Х., «Права людини», 2008.
5. Права людини в Україні — 2008: Доповідь правозахисних організацій. — Х., «Права людини», 2009. — С. 202–222.

2.6. КОНВЕНЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА БОРОТЬБУ ІЗ НАСИЛЬСТВОМ ЩОДО ЖІНОК ТА ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ²⁹

Нова Конвенція Ради Європи № 210³⁰ була відкрита до підписання 11 травня 2011 р. у Стамбулі. За станом на 24 жовтня 2011 р. її підписали 16 держав, серед яких Австрія, Греція, Естонія, Ісландія, Іспанія, Люксембург, Македонія, Німеччина, Норвегія, Португалія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Чорногорія, Швеція та Фінляндія. Україна поки що не входить до числа цих країн, хоча 19 жовтня 2011 р. Президент України підписав розпорядження № 302/2011-рп про уповноваження С. Тігіпка на підписання Конвенції Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством.

Моменту прийняття Конвенції передував довготривалий підготовчий процес від досліджень, загальних обговорень до розробки фінального тексту.

Робоча група Ради Європи з питань боротьби із насильством щодо жінок, включаючи домашнє насильство, провела оцінку стану національних законодавств та заходів, спрямованих на боротьбу із цим явищем. У Фінальному звіті цієї групи були зроблені висновки щодо серйозних недоліків та пробілів, які залишаються на всіх рівнях протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству — попередження цього явища, надання допомоги потерпілим, переслідування правопорушників. Це дослідження також показало необхідність гармонізації правових стандартів протидії насильству та надання допомоги потерпілим для того, щоб бути впевненими, що потерпілі від насильства в усіх країнах Європи мають доступ до належного рівня допомоги та підтримки. Саме тому

²⁹ М.В. Євсюкова.

³⁰ Див.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/HTML/DomesticViolence.htm>

Робоча група рекомендувала Раді Європи розробити конвенцію в галузі дотримання прав людини, спрямовану на попередження та боротьбу з насильством стосовно жінок.

У відповідь на цей заклик, Комітет Міністрів Ради Європи в грудні 2008 р. створив Тимчасовий комітет з попередження та боротьби із насильством щодо жінок і домашнім насильством (САНВІО) та надав йому повноваження підготувати один або більше правових документів, які б носили обов'язковий характер, для «попередження та боротьби з домашнім насильством, включаючи специфічні форми насильства щодо жінок, а також з іншими формами насильства щодо жінок, для захисту і підтримки потерпілих від такого насильства та покарання і переслідування насильників»³¹.

У 2009–2010 рр. Тимчасовий комітет провів велику роботу, протягом восьми робочих засідань та роботи між ними, розробивши проект Конвенції.

Конвенція складається з 81 статті, які згруповані за такими розділами: Цілі, визначення термінів, рівність та недискримінація, загальні зобов'язання (розділ 1), Інтегрована політика та збір даних (розділ 2), Попередження (розділ 3), Захист та підтримка (розділ 4), Матеріальне право (розділ 5), Розслідування, притягнення до відповідальності, процесуальне законодавство та заходи захисту (розділ 6), Міграція та надання притулку (розділ 7), Міжнародне співробітництво (розділ 8), Механізм моніторингу (розділ 9), Зв'язок з іншими міжнародними угодами та документами (розділ 10), Зміни до Конвенції (розділ 11), Заключні положення (розділ 12).

У Конвенції, вперше на рівні міжнародного зобов'язального документа, дано визначення понять «насильство щодо жінок», «домашнє насильство», «гендер», «гендерне насильство проти жінок», «жертва», «дівчата». Сформульовано принцип, відповідно до якого традиції, звичаї культурні практики тощо не можуть визначатися як виправдання насильства щодо жінок.

Стаття 3. Визначення термінів

Насильство щодо жінок є порушенням прав людини та формою дискримінації стосовно жінок та має означати всі акти гендерно обумовленого насильства, що спричиняють або можуть спричинити, фізичну, сексуальну, психологічну чи економічну шкоду або страждання жінки, включаючи погрози такими актами, змушування чи примусове позбавлення свободи, здійснювані публічно чи в приватному житті.

Домашнє насильство означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, що здійснюються в сім'ї або на побутовому рівні або між колишнім чи теперішнім подружжям/партнерами, незважаючи на те, чи проживає правопорушник із жертвою або окремо від неї.

Особливістю даної Конвенції є те, що домашнє насильство розглядається не тільки в контексті порушення прав жінок, зокрема насильства щодо них, але й як самостійна категорія. Рада Європи, враховуючи той факт, що домашнє насильство непропорційно впливає на жінок, визнає і те, що чоловіки також можуть бути жертвами домашнього насильства. У ст. 2 Конвенції вказано, що сторонам пропонується застосовувати її до всіх жертв домашнього насильства. Водночас, застосовуючи положення цієї Конвенції, Сторони повинні приділяти особливу увагу жінкам, які стали жертвами гендерного насильства.

³¹ За матеріалами підготовленими членом САНВІО, президентом Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда–Україна» Левченко К.Б. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vsirivni.com.ua/news/triva-robota-nad-vropeiskoyu-konvents-yu-po-borotb-z-nasilstvom-shchodo-zh-nok-ta-domashn-m-nas>

Конвенцією ще раз підкреслюється *компетенція держави щодо захисту прав людини як у публічній, так і приватній сферах*. Так, ст. 4 «Фундаментальні права, рівність та недискримінація» встановлює, що сторони зобов'язуються вживати необхідних законодавчих та інших заходів для підтримки та захисту прав усіх людей, особливо жінок, на життя, вільне від насильства, як у публічній, так і в приватній сфері.

Стаття 5 . Зобов'язання держави та належна турбота

1. Сторони зобов'язуються утримуватися від участі в будь-яких актах насильства щодо жінок та забезпечувати дотримання цього зобов'язання державними органами, посадовими особами, агентами, установами та іншими дійовими особами, які діють від імені Держави.
2. Сторони зобов'язуються вживати всіх необхідних законодавчих та інших заходів для того, щоб з належною турботою попереджати, розслідувати, карати та забезпечувати компенсацію за вчинені недержавними дійовими акти насильства, що підпадають під дію цієї Конвенції.

Таким чином, у ст. 5 закріплено не тільки негативне зобов'язання держави утримуватися від усіх актів насильства, але й позитивне зобов'язання забезпечувати права людини, що проявляється в *належній сумлінності (турботі) в організації діяльності держави з протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству*.

Конвенція базується на переконанні, що *припинення насильства щодо жінок та домашнього насильства потребує комплексних та мультидисциплінарних заходів та стратегій*, учасниками яких є не тільки державні структури та правоохоронні органи, але й громадські організації, інші інститути громадянського суспільства, приватний сектор. Конвенцією передбачено, що Сторони повинні створити один або більше координаційних органів, що мають здійснювати координацію, впровадження, моніторинг та оцінку політики та заходів із запобігання насильству та подолання його всіх форм щодо жінок та домашнього насильства (ст. 10).

Також у Конвенції наголошується на необхідності розвивати діяльність у сфері просвіти, навчання фахівців і проведенню загальних інформаційних та освітніх кампаній, спрямованих на зміну ставлення до виявів насильства, зміну гендерних ролей та руйнування гендерних стереотипів, які легітимізують насильство щодо жінок та залишають суспільство толерантним до нього.

Стаття 16. Програми превентивного втручання та програми лікування

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для створення або підтримки програм, спрямованих на навчання осіб, які вчинили насильство в сім'ї, прийняттю ненасильницької поведінки в особистих відносинах з метою запобігання подальшому насильству і зміни насильницької поведінки.
2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для створення або підтримки програм лікування (корекції), спрямованих на запобігання повторним злочинам, зокрема сексуальним.
3. При здійсненні заходів, які містяться в пунктах 1 і 2, Сторони забезпечують, щоб безпека, підтримка і права жертв мали першочергове значення, а також, у разі необхідності, ці програми створювались і реалізовувались у тісній співпраці з фахівцями служби підтримки для жертв.

Як уже зазначалося вище, окремий розділ Конвенції присвячено захисту і підтримці жертв насильства щодо жінок та домашнього насильства. З метою надання ефективною допомоги та захисту Сторонам Конвенції *необхідно забезпечити наявність належних механізмів ефективного співробітництва між усіма відповідними державними установами, у тому числі судами, прокуратурою, правоохоронними органами, неурядовими організаціями та іншими відповідними організаціями та установами* з питань надання захисту та підтримки жертвам та свідкам усіх форм насильства щодо жінок та домашнього насильства, у тому числі загальних та спеціалізованих послуг підтримки. Надання таких послуг не повинне залежати від бажання чи готовності жертви висувати обвинувачення або давати свідчення проти будь-якого кривдника (ст. 18). До загальних послуг підтримки жертв належать послуги, що сприяють реабілітації жертв, зокрема це правові та психологічні консультації, фінансова допомога, житло, освіта, навчання та допомога у працевлаштуванні, медичні та соціальні послуги (ст. 20). Спеціалізовані послуги підтримки мають бути доступними всім жертвам насильства географічно та негайно, розраховані як на коротко-, так і довгостроковий термін (ст. 22).

Кожна Сторона Конвенції має забезпечити створення належних та легкодоступних притулків у достатній кількості для безпечного розташування жертв, особливо жінок та їхніх дітей, а також проактивної взаємодії з ними (ст. 23), організувати в масштабі країни безкоштовні телефонні лінії підтримки, які мають працювати цілодобово та без вихідних (ст. 24). Окрім цього, Сторони мають забезпечити створення достатньої кількості належних та легкодоступних центрів для жертв зґвалтування або статевого насильства, в яких буде можливим проведення медичного огляду та судово-медичної експертизи, надання травматологічної підтримки та консультативної допомоги жертвам (ст. 25). Конвенцією також встановлено, що *під час надання послуг захисту і підтримки жертвам належним чином мають враховуватись права і потреби дітей-свідків* усіх форм насильства, що підпадають під дію цієї Конвенції (ст. 26).

Конвенцією встановлюється створення відповідних законодавчих та практичних умов для заохочення свідків насильства щодо жінок та домашнього насильства повідомляти про такі випадки до компетентних установ та організацій (ст. 27).

Конвенція містить комплексні зобов'язання щодо вдосконалення кримінального законодавства у сфері протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству, а також стосовно встановлення захисних заходів, включаючи захисні приписи та ордери. Так, у Конвенції чітко встановлено, що *психологічне насильство, переслідування, фізичне насильство, сексуальне насильство, включаючи зґвалтування, примусовий шлюб, спотворення жіночих органів (жіночі обрізання), примусовий аборт та примусова стерилізація, сексуальні домагання мають бути криміналізовані* у національних законодавствах (ст.ст. 33–40). Статтею 46 Конвенції встановлюється перелік обтяжуючих обставин насильства щодо жінок та домашнього насильства.

Стаття 46. Обтяжуючі обставини

Сторони повинні вживати необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб такі обставини, якщо вони ще не утворюють частину складових елементів обвинувачення, могли на підставі відповідних положень внутрішнього законодавства бути прийняті до розгляду як обтяжуючі обставини при визначенні вироку за порушення, які встановлюються відповідно до цієї Конвенції:

- а) правопорушення було скоєне стосовно до колишньої або нинішньої дружини, чоловіка або партнера відповідно до внутрішнього законодавства, членом сім'ї, особою, яка проживає разом із жертвою, або особою, яка зловживає своєю владою;

- b) правопорушення або пов'язані порушення скоювалися неодноразово;
- c) правопорушення скоєне проти особи, яка перебувала в уразливому стані через певні обставини;
- d) правопорушення було скоєне проти дитини або в її присутності;
- e) правопорушення було скоєне двома або більшою кількістю осіб, які діяли разом;
- f) правопорушенню передували або порушення супроводжували надзвичайні рівні насильства;
- g) правопорушення було скоєне із застосуванням або погрозою застосування зброї;
- h) правопорушення завдало серйозну фізичну або психологічну шкоду жертві;
- i) кривдник уже притягувався до відповідальності за правопорушення подібного характеру.

Усі акти насильства щодо жінок та домашнього насильства мають каратися ефективно, пропорційними санкціями з урахуванням серйозності порушень. Окрім позбавлення волі до правопорушників можуть бути застосовані такі заходи як контроль або нагляд та позбавлення батьківських прав, якщо найкращі інтереси дитини, що можуть включати в себе безпеку жертви, не можуть бути гарантовані жодним іншим чином (ст. 45). У той же час Конвенцією накладено заборону на обов'язкові альтернативні процедури врегулювання спорів, у тому числі посередництво та примирення, стосовно всіх форм насильства щодо жінок та домашнього насильства. Крім того, у разі встановлення вимоги щодо сплати штрафу належним чином має бути врахована спроможність кривдника брати на себе фінансові зобов'язання стосовно жертви (ст. 48). Це положення особливо стосується домашнього насильства, оскільки в переважній більшості справ саме штраф є основною формою покарання правопорушників, і суди дуже рідко враховують фінансовий стан правопорушника, що призводить до того, що штрафи або не сплачуються, або сплачуються жертвами насильства.

Надзвичайно важливим є положення ст. 31, що передбачає, що *при встановленні опіки, місця проживання та права відвідування дітей маєть обов'язково враховуватися випадки насильства, в тому числі факти домашнього насильства.* Здійснення права відвідування, опіки над дитиною має бути реалізовано без шкоди правам та безпеці жертви насильства та дитини. Також *кожна жертва насильства має право вимагати відшкодування завданої шкоди від кривдника.* Особам, які зазнали серйозних тілесних ушкоджень або погіршення здоров'я, повинна надаватися адекватна державна компенсація, якщо вона не забезпечується з інших джерел, зокрема кривдником, страхуванням або з фондів охорони здоров'я чи соціальних фондів, що фінансуються Державою. Це не позбавляє Сторін права регресу щодо наданої компенсації до кривдника з приділенням належної уваги безпеці жертви. Така компенсація має бути надана протягом прийнятного періоду (ст. 30).

Окремий розділ Конвенції присвячено процесуальним сторонам захисту жертв насильства стосовно жінок та домашнього насильства. Стаття 49 зобов'язує Сторони вживати заходів з метою забезпечення *проведення розслідування та судового провадження щодо всіх форм насильства без неналежних затримок та з урахуванням прав жертв на всіх етапах кримінального провадження.* Встановлено, що правоохоронні органи мають швидко та належним чином реагувати на всі форми насильства, що підпадають під дію цієї Конвенції, із забезпеченням адекватного та негайного захисту жертв (ст. 50); має бути передбачено проведення оцінки ризиків летальності, серйозності ситуації та по-

вторного насильства з метою управління цими ризиками та в разі необхідності вжиття координованих заходів безпеки та підтримки (ст. 51).

Стаття 52 «Негайні заборони» зобов'язує Сторони створити всі законодавчі та практичні можливості, щоб компетентні органи мали повноваження в ситуаціях з безпосередньою загрозою для жертви вимагати від кривдника, який вчиняє акти домашнього насильства, залишити на достатній період часу місце проживання жертви або особи, яка зазнає ризику, та заборонити кривднику з'являтися в цьому місці проживання або встановлювати контакт з жертвою або особою, яка зазнає ризику. Під час вжиття таких заходів першочергову увагу необхідно приділяти безпеці жертв або осіб, які зазнають ризику.

Визнаючи, що негайні заборони не можуть вирішити проблему домашнього насильства назавжди, ст. 53 Конвенції передбачено механізм встановлення судових заборон для кривдників та заходи захисту жертв. Судові заборони можуть мати форму охоронних ордерів або захисних приписів, якими можуть бути заборонені контакти кривдника із жертвою, проживання із жертвою на певний час або безстроково.

Стаття 56. Заходи захисту

1. Сторони повинні вживати необхідних законодавчих або інших заходів для захисту прав та інтересів жертв, у тому числі забезпечення їх особливих потреб як свідків, на всіх етапах розслідувань та судового провадження, зокрема шляхом:

- a) забезпечення їх захисту, а також захисту їх сімей та свідків, від залякування, помсти та повторної віктимізації;
- b) забезпечення інформування жертв, принаймні у випадках, коли жертви та їх сім'я можуть бути у небезпеці, про втечу кривдника або його тимчасове чи остаточне звільнення;
- c) інформування їх відповідно до умов внутрішнього законодавства про їх права та доступні їм послуги, а також стан розгляду їх скарг, обвинувачення, загальний хід розслідування або провадження та їх роль у ньому, а також результати їх справи;
- d) надання жертвам відповідно до процесуальних правил внутрішнього законодавства можливості бути почутими, а також представити прямо або через посередника свої докази, погляди, потреби та занепокоєння, які повинні бути розглянуті;
- e) надання жертвам необхідних послуг підтримки таким чином, щоб їх права та інтереси були належним чином представлені та враховані;
- f) забезпечення можливості вжиття заходів для захисту приватності та іміджу жертви;
- g) забезпечення того, щоб між жертвами та кривдниками не допускалися контакти у суді та у приміщеннях правоохоронних органів, якщо це буде можливим;
- h) надання жертвам незалежних та компетентних перекладачів під час участі жертв у провадженні або надання ними доказів;
- a) надання жертвам можливості представити свої свідчення відповідно до правил внутрішнього законодавства у суді без необхідності бути присутніми у суді або принаймні не в присутності підозрюваного у скоєнні порушення, у першу чергу з використанням належних комунікаційних технологій, якщо це буде можливим.

2. Для дітей-жертв і дітей-свідків насильства проти жінок та домашнього насильства повинні забезпечуватися, якщо це буде необхідним, спеціальні захисні заходи з урахуванням найкращих інтересів дитини.

Досить важливі положення містить ст. 55 Конвенції, в якій встановлено що, Сторони повинні забезпечити, щоб процедури розслідування або притягнення до відповідальності за такі правопорушення, як фізичне насильство, сексуальне насильство, примусовий шлюб, жіночі обрізання та примусовий аборт чи стерилізація, не залежали повністю від поданої жертвою заяви або скарги і щоб ці процедури могли тривати навіть якщо жертва забирає свою заяву або скаргу. Законами Сторін має бути забезпечено можливість для державних установ, громадських організацій, консультантів з питань домашнього насильства надавати допомогу та підтримку жертвам на їх прохання під час розслідування або судового провадження. Окрім цього має бути забезпечено право на безкоштовну юридичну допомогу (ст. 57).

З метою впровадження положень Конвенції в національні законодавства та виконання їх на рівні правозастосовної практики Конвенцією запроваджується ефективний механізм моніторингу стану реалізації її положень (Розділ IX — Механізм моніторингу). Такий моніторинг здійснюватиме Група експертів з питань боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством (GREVIO), до складу якої увійдуть мінімум 10 та максимум 15 членів з урахуванням гендерного та географічного балансу, а також із забезпеченням наявності досвіду в різних галузях. Члени GREVIO повинні обиратися Комітетом Сторін з кандидатів, висунутих Сторонами на чотирирічний термін з можливістю одноразового продовження строку повноважень з-поміж громадян Сторін, на підставі критеріїв (принципів), встановлених в Конвенції (ст. 66).

До повноважень Комітету, серед іншого, належить розгляд звітів від Сторін щодо законодавчих та інших заходів, що забезпечують набуття чинності положеннями Конвенції; визначення процедури моніторингу й оцінки; збір та отримання інформації про виконання положень Конвенції з альтернативних джерел. GREVIO повинна підготувати проект звіту з результатами свого аналізу виконання положень, що є предметом оцінки, а також своїми пропозиціями стосовно можливих підходів відповідної Сторони до вирішення визначених проблем. Цей проект звіту повинен бути переданий для отримання зауважень Стороні, яка проходить оцінку. GREVIO повинна врахувати зауваження цієї Сторони під час прийняття звіту. На основі всієї отриманої інформації та зауважень Сторін GREVIO повинна прийняти звіт та висновки стосовно заходів, вжитих Стороною для виконання положень цієї Конвенції. Цей звіт та висновки повинні бути надіслані відповідній Стороні та Комітету Сторін. Звіт та висновки GREVIO повинні бути оприлюднені одразу після їх прийняття разом з можливими зауваженнями відповідної Сторони. У разі отримання надійної інформації про наявність проблемної ситуації, якій повинна бути негайно приділена увага для запобігання або обмеження масштабів або кількості серйозних порушень цієї Конвенції, GREVIO також має право вимагати термінового подання спеціального звіту про заходи із запобігання серйозним, масовим або стійким актам насильства стосовно жінок, а також може доручити одному або більшій кількості своїх членів провести розслідування та терміново скласти звіт для GREVIO. У разі необхідності та згоди відповідної Сторони таке розслідування може включати в себе візит на її територію. Після аналізу результатів розслідування GREVIO повинна передати ці результати відповідній Стороні та, якщо це буде необхідним, Комітету Сторін та Комітету Міністрів Ради Європи разом з усіма зауваженнями та рекомендаціями. GREVIO може приймати, якщо це буде необхідним, загальні рекомендації щодо виконання цієї Конвенції. Окрім GREVIO повноваження щодо моніторингу впровадження положень Конвенції також мають національні парламенти та Парламентська Асамблея Ради Європи.

Підбиваючи підсумки за результатами аналізу Конвенції, можна зробити висновок, що головною метою Конвенції є захист від насильства щодо жінок та домашнього насильства і забезпечення прав жертв.

Конвенція набере чинності після її ратифікації щонайменше 10 державами, 8 з яких є членами Ради Європи. І хоча сьогодні дана Конвенція ще не набула чинності, вона вже стала головним регіональним стандартом щодо подолання насильства стосовно жінок та домашнього насильства.

2.7. ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ³²

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», в органах внутрішніх справ заходи щодо попередження насильства в сім'ї здійснюють служба дільничних інспекторів міліції та кримінальна міліція у справах дітей.

З метою моніторингу виконання дільничними інспекторами міліції та співробітниками кримінальної міліції у справах дітей норм Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та виявлення тих труднощів, з якими вони стикаються на практиці, в рамках проекту «Моніторинг стану виконання законодавства України щодо попередження насильства в сім'ї» розроблена спеціальна анкета³³.

Здійснене анкетування не претендує на дослідження національного масштабу, водночас, оскільки проходило у восьми областях України та Автономній Республіці Крим, воно дає можливість робити висновки про основні тенденції, проблеми у сфері реагування ОВС на ситуацію із насильством у сім'ї.

Аналіз анкет дав можливість зробити такі висновки.

1. Близько двох третин опитаних дільничних інспекторів міліції працюють на своїх посадах не більше трьох років (62,5%).
2. У зоні обслуговування 35,4% дільничних інспекторів міліції перебуває від двох до чотирьох тис. осіб, у 48,3% — більше чотирьох тис. осіб.
3. 92 відсотки опитаних вважають, що не мають достатнього матеріально-технічного забезпечення для здійснення покладених на ДІМ функціональних обов'язків.
4. За відповідями 79,3% опитаних ДІМ, найбільша увага керівниками підрозділів міліції приділяється розкриттю злочинів, а не їх профілактиці.
5. З випадками насильства в сім'ї на своїх дільницях ДІМ стикаються досить часто. Від 10 до 20 разів на місяць — трохи більше 14%, від 5 до 10 разів на місяць — більше 45%, і майже 40% опитаних — до 5 разів на місяць. Таким чином, якщо поррахувати за рік, то цифри відповідно будуть у 14% — від 120 до 240 випадків, у 45% — від 60 до 120 випадків, у 40% — до 60 випадків на рік.

³² Т.В. Бугаєц, О.А. Калашник, К.Б. Левченко, І.А. Шваб.

³³ Анкету розробили експерти, які ввійшли до робочої групи: В.О. Брижик, Т.І. Бугаєць, М.В. Євсюкова, М.М. Легенька, К.Б. Левченко та І.А. Шваб, Б.П. Лазоренко.

Протягом червня—серпня 2011 р. Було проанкетовано 294 міліціонери у восьми областях України та в м. Сімферополі (АРК). Анкетування проводили тренери Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні, а саме: В.І. Архіпов (Луганська обл.), Т.І. Бугаєць (Київська обл.), О.В. Вілкова (Запорізька обл.), І.В. Дуднік (Кіровоградська обл.), М.В. Євсюкова (Одеська обл.), Т.І. Кавальчук (Черкаська обл.), Н.В. Козаренко (Херсонська обл.), М.В. Новікова (м. Сімферополь) та Ю.В. Чумак (Харківська обл.).

Якщо помножити навіть найменшу цифру — до 60 випадків насильства на рік — на кількість дільниць (близько 13 000), виходить майже 780 тис. випадків.

Якщо вирахувати середньозважену кількість випадків насильства в сім'ї, з яким зустрічається в середньому 1 дільничний інспектор міліції, то вийде 6,8 випадків на місяць, або близько 82 випадків на рік. Якщо виходити з цього, то орієнтовна кількість випадків насильства в сім'ї складає на рік біля 1 066 000. Зрозуміло, що це — орієнтовні суто оціночні підрахунки, але в їх основні лежать об'єктивні цифри цього дослідження.

Водночас із даних відомчої статистики відомо, що кількість звернень у випадках насильства в сім'ї до ОВС складає трохи більше 102 000 на рік. Тобто вже виникає різниця більш ніж у сім разів. То що ж тоді відбувається з іншими випадками? Вони не реєструються? Вони не реєструються як випадки домашнього насильства? Щось інше?

Тож можна зробити висновок, що органами внутрішніх справ реєструється приблизно 10% випадків насильства в сім'ї, або кожен десятий.

Отже існуюча статистка є лише верхівкою айсберга.

6. Аналіз відповідей на наступне запитання «Скільки адміністративних протоколів за статтею 173-2 КупАП складаєте на рік?» також показує, що є певні невідповідності між відповідями на попереднє питання, а також офіційною статистикою, яка збирається МВС України. Подивимося на цифри, отримані в результаті опитування.

За вісім місяців 2011 р. Було складено за ст. 173-2 КупАП: до 10 адміністративних протоколів — 51% дільничних інспекторів, від 10 до 30 таких протоколів — 42,2% дільничних інспекторів, більше 30 — близько 6%.

Середньозважені дані показують, що в середньому один опитаний дільничний інспектор міліції склав за цей період часу 13 протоколів за статтею 173-2. Тобто в цілому по країні їх має бути за цей проміжок часу близько 169 000 (якщо загальна кількість дільничних інспекторів міліції — 13 000 осіб). Адміністративні протоколи не за фактом скоєння насильства в сім'ї, а у випадку реальної загрози його вчинення склали 75,5% опитаних ДІМ, відповідно 24,5% — таких протоколів не склали.

7. 74,8% опитаних позитивно відповіли на запитання «Чи розглядаються в судах справи щодо насильства в сім'ї наступного дня після затримання правопорушника?».

На запитання «Скільки осіб Вами взято на профілактичний облік?» відповіді розподілилися таким чином: нема відповіді — 3,7%; до 5 осіб — 39,1%; від 5 до 10 осіб — 20,7%; від 10 до 20 осіб — 17%; від 20 до 40 — 13,6%; більше 40 — 5,8%.

8. Відповідно до отриманих відповідей, 94,1% опитаних дільничних інспекторів міліції повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися.
9. Якщо особа, яка вчинила правопорушення за ст. 173-2 КупАП протягом року не вчинила повторного правопорушення, 67,3% опитаних дільничних інспекторів міліції знімають у такому разі особу з профілактичного обліку.
10. Низка запитань, які ставилися опитуваним, стосувалися видачі захисного припису. Так, на запитання «Скільки Вами винесено захисних приписів у цьому році?», відповіді розподілилися таким чином:

- до 5 — 21,1%;
- від 5 до 10 — 6,8%;
- більше 10 — 6,5%;
- не виносилися взагалі — 58,8%;
- нема відповіді — 6,8%.

Тобто, трохи більше третини, а саме 34,4% дільничних інспекторів міліції ініціюють винесення захисного припису. Ці відповіді підтверджують загальну тенденцію, яка спостерігається впродовж усіх років існування Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», а також ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення: низьку кількість винесення захисних приписів та, відповідно, низьку ефективність цього виду профілактичної та попереджувальної роботи в Україні.

При цьому, лише 25,2% опитаних працівників ОВС вбачають проблеми в існуючій системі винесення захисних приписів.

Основними причинами, які впливають на те, що не виносяться захисні приписи, були названі такі: дільничний інспектор міліції не зобов'язаний це робити, оскільки це є його правом, а не обов'язком (5,8% опитаних); захисний припис не погоджує начальник відповідного органу внутрішніх справ (3,7% опитаних); захисний припис не погоджує прокурор (6,8% опитаних); немає сенсу, оскільки правопорушник і жертва продовжують проживати разом (37,8% опитаних).

Винесення захисного припису — це лише перший етап реалізації цього профілактичного заходу. Водночас для того, щоб захисний припис працював ефективно, необхідний є контроль з боку працівників правоохоронних органів за його виконанням. Але лише менше половини (48,6%) дільничних інспекторів міліції контролюють його виконання.

Тож порахуємо: якщо 34,6% дільничний інспектор міліції виносять захисні приписи і лише 48,6% контролюють його виконання, то це означає, що із загальної кількості дільничних, лише менше 16% виносять і при цьому контролюють виконання захисного припису, 13,6% склали адміністративні протоколи за невиконання захисного припису. Таким чином, відповіді на ці два запитання підтверджують одна одну.

Це серйозний ресурс для удосконалення діяльності органів внутрішніх справ.

11. Про існування у своїх регіонах кризових центрів, де реалізується корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, знає менше половини дільничних інспекторів міліції — 46,3%.
12. На проходження корекційних програм правопорушників, що скоїли насильство в сім'ї, направляли лише 19,4% дільничних. Серед них — до 3-х разів — 12,9%, від 3 до 7 разів — 2%, більше 7 разів — 3,7%. Найчастіше давалися направлення до управлінь або відділів у справах сім'ї молоді та спорту (7,8%), центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (6,8%), служб у справах дітей (4,1%) кризових центрів (3,1%), в органи опіки та піклування (2,7%), до неурядових організацій (0,3%).

Серед тих дільничних інспекторів міліції, які не направляли осіб на проходження корекційних програм, не робили цього 34,4%, бо не знають, де знаходяться такі кризові центри. 6,1 % вважають, що корекційні програми є неефективними. 3,7% чомусь вважають, що направлення на проходження корекційних програм не передбачено законодавством.

За непроходження корекційних програм адміністративні протоколи склали лише 2,7% дільничних.

13. Проведене дослідження підтверджує і низький відсоток направлень потерпілих від насильства в сім'ї до кризових центрів для отримання допомоги. Це, без сумніву, пов'язано з малою кількістю таких центрів в країні, а точніше їх катастрофічною нестачею. Серед опитаних дільничних інспекторів міліції такі направлення надавали всього 12,2%. Серед них — до 3 разів — 8,5%, від 3 до 7 разів — 1,7%, більше 7 разів — лише 1%.

Направлення адресувалися в служби у справах дітей — в 3,7% випадків, в управління у справах сім'ї, молоді та спорту — 2,7%, в реабілітаційні центри та у центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді — 2,0%, в органи опіки та піклування — 1,4%, в неурядові організації — 1,4%.

2.8. АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПАРЛАМЕНТСЬКО-ГРОМАДСЬКОГО МОНІТОРИНГУ ВИКОНАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї» (2007 р.)³⁴

Наявність ефективного та постійного громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади є ознакою рівня демократичного розвитку держави. Він дає можливість не тільки відстежувати результати втілення тих чи інших законодавчих актів або урядових рішень, але й впливати на процес їх прийняття для задоволення потреб та інтересів громадян, а не бюрократичних установ.

Саме тому для Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна» це є одним з основних напрямів роботи на сучасному етапі, яка здійснюється в плідній співпраці з депутатами Верховної Ради України.

Однією з важливих сфер реалізації громадського моніторингу є виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», який був прийнятий Верховною Радою України в листопаді 2001 р. Відповідно до Постанови Верховної Ради України про питання відання комітетів здійснення парламентського контролю за станом виконання цього закону відноситься до сфери відповідальності Комітету Верховної Ради з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» потребує змін, для чого народним депутатом К.Б. Левченко, членом цього комітету, був ініційований законопроект про внесення змін та доповнень до згаданого вище Закону та Кодексу України про адміністративні правопорушення (реєстраційний № 2539), який прийнятий у першому читанні.

Протягом 2006–2007 р. Центром «Ла Страда-Україна» спільно з державними установами, депутатами Верховної Ради, громадськими організаціями було проведено «круглі столи» (січень 2007 р., березень 2007 р.), організовано робочі зустрічі з експертами з державних, міжнародних та неурядових організацій, проведено 2 прес-конференції та надано більш 20 інтерв'ю різним засобам масової інформації. В результаті проведеної роботи стало зрозумілим, що відповідальні державні структури недостатньо приділяють уваги втіленню в життя положень чинного законодавства: повільно йде розвиток системи кризових центрів, притулків для потерпілих, у працівників правоохоронних органів не вистачає знань щодо механізмів застосування та реалізації Закону, органи прокуратури дуже часто відмовляють у видачі захисних приписів, суди фактично відмовляються розглядати подібні «сімейні справи».

³⁴ М.В. Євсюкова, О.А. Калашник, Л.Г. Ковальчук, М.М. Легенька.

Для з'ясування ситуації зі станом виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та здійснення контролю в цій сфері було зроблено таке:

1. Проведено 8 моніторингових візитів в обласні центри України, під час яких відбулося знайомство з роботою та проблемами в реалізації Закону. Так, моніторингові візити здійснено в міста Чернігів, Харків, Донецьк, Севастополь, Луганськ, Полтаву, Вінницю, проведено зустрічі в Києві. Заплановано моніторингові візити до Житомира та Рівного.

У Луганській області, куди був здійснений моніторинговий візит, працює Луганський обласний центр планування сім'ї, який надає медичну та психологічну допомогу. Центр планування сім'ї створено на базі Луганської обласної клінічної лікарні. Було відвідано Луганський обласний центр соціально-психологічної допомоги в м. Слов'яносербянську, єдиний в області заклад, який має можливість надавати соціально-психологічну допомогу в умовах стаціонару. Центр підпорядкований управлінню у справах молоді та спорту. Даний центр не є спеціалізованим закладом з надання допомоги потерпілим від насильства, на його базі надається підтримка також сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, матерям-одиначкам та сім'ям, які втратили житло внаслідок пожежі та тощо. Термін перебування в притулку 90 діб. У м. Луганську також функціонує Луганський обласний центр соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх, який надає соціально-психологічну допомогу підліткам, які звертаються з приводу насильства в сім'ї.

Слід також зазначити, що навіть у тих містах, де є спеціалізовані установи для надання допомоги потерпілим, ця робота ведеться несистемно та залежить від ініціативи керівництва тих закладів і доброї волі місцевої влади. Всі представники установ, до яких були здійсненні моніторингові візити, відзначили недостатність фінансування діяльності закладів.

При здійсненні моніторингового візиту в квітні 2007 року до м. Севастополя було відвідано Центр соціально-психологічної допомоги, підпорядкований управлінню у справах сім'ї, молоді, спорту. Центр надає допомогу особам у складних життєвих обставинах, у тому числі потерпілим від насильства в сім'ї. Однак подивитися цей центр медико-соціальної реабілітації, який, за даними Міністерства охорони здоров'я, тут діє, не вдалося. Цікаво, що у своїх відповідях Севастопольська державна адміністрація та Севастопольська міська рада не повідомляє про діяльність цього центру.

Така ситуація говорить про розрізненість інформації, яка надходить від державних установ, зокрема міністерств, прокуратури та обласних органів виконавчої і законодавчої влади. Такі відповіді свідчать про недостатній рівень координації діяльності державних органів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї». Якщо навіть відповідальні за цю ділянку роботи чиновники не мають чіткої інформації про заклади, які надають допомогу, то що можна говорити про осіб, які потребують допомоги?

2. Підготовлено та направлено 27 звернень на ім'я голів обласних державних адміністрацій України з прохання надати інформацію про стан виконання органами держаної влади зазначеного закону, а також дотичних законів (зокрема, ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення та ін.

У результаті було отримано відповіді з 25 областей, м. Києва та м. Севастополя.

Такі ж звернення спрямовані і на центральні органи виконавчої влади.

Аналіз відповідей дає підстави зробити такі висновки.

В Україні функціонує 57 державних закладів, де можуть отримувати допомогу постраждалі від насильства в сім'ї, з них 43 заклади широкого профілю та 9 спеціалізованих закладів. З 37 закладів широкого профілю — 11 центрів соціально-психологічної

реабілітації тільки для дітей, 5 закладів мають можливість надання тимчасового притулку та 3 заклади медико-реабілітаційного спрямування, 4 установи (Івано-Франківськ, Суми, Чернігів, Львів) — це центри матері і дитини (за даними Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, таких центрів в Україні 7).

Потребує особливої уваги та викликає занепокоєння фактична відсутність спеціалізованих закладів для потерпілих від насильства в сім'ї. Так, серед 9 закладів є 4 притулки (в Луцьку, в Луганську та 2 в Києві), 3 центри медико-соціальної реабілітації (Чернігів, Вінниця, Житомир). Такі центри медико-соціальної реабілітації були створені на виконання наказу МОЗ України від 23.01.2004 р. «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

За даними Міністерства охорони здоров'я у Волинській області започатковано створення кризового центру на громадських засадах, у Закарпатській області функціонує кабінет медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї. Протягом останніх двох років у Луганській, Львівській, Миколаївській, Київській областях працюють спеціальні підрозділи, що надають медичну та психолого-терапевтичну допомогу населенню, в тому числі у випадках, пов'язаних з насильством у сім'ї. Але така робота не є системною, і лікарні не забезпечені навіть необхідною кількістю штатних одиниць для роботи з реабілітації потерпілих від насильства в сім'ї.

В Одеській області працюють 2 кризових центри, які надають консультаційну допомогу потерпілим від насильства. Полтавська обласна державна адміністрація повідомила про те, що спеціалізованих закладів, які б проводили діяльність з попередження насильства в сім'ї, немає, ця діяльність в області здійснюється лише громадськими організаціями. У Вінницькій області функціонують обласний спеціалізований центр кризових станів для жертв усіх форм насильства, обласний центр сімейного психологічного консультування та психотерапевтичної корекції, діє обласний науково-практичний центр психосоматичної медицини. У Тернопільській області соціально-психологічна робота, а також надання допомоги потерпілим здійснюється в обласному центрі соціально-психологічної допомоги та притулку для жінок, які потерпіли від торгівлі людьми та насильства в сім'ї.

Узагальнення відповідей, які надійшли від обласних державних адміністрацій, дає підстави говорити про існування 16 закладів (12 кризових центрів та 4 притулки), які працюють на базі громадських організацій.

За даними Генеральної прокуратури України, на квітень поточного року питання щодо відкриття спеціалізованих установ для осіб, постраждалих від насильства, в АР Крим, Запорізькій, Полтавській, Черкаській областях та м. Севастополі не вирішено дотепер. Але ж за даними Міністерства охорони здоров'я в Севастополі створено центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї в структурі Севастопольської міської психіатричної лікарні, у Полтаві функціонує центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї, що функціонує на громадських засадах.

3. 2 квітня 2007 р. народним депутатом України Катериною Левченко було надіслано звернення головам обласних рад з пропозицією розглянути можливість винесення на розгляд та обговорення на сесійних засіданнях з питань, пов'язаних з попередженням насильства в сім'ї в регіоні, що дасть можливість визначити ефективні шляхи і засоби вирішення проблеми насильства в сім'ї як на регіональному, так і національному рівнях.

Надійшло 16 відповідей з 14 областей України та міст Києва і Севастополя. Згідно з інформацією, що міститься в листах, тільки в 3 областях (Запорізькій, Кіровоградській та Тернопільській) прийняті плани заходів щодо попередження насильства в сім'ї, у 2 областях (Рівненській, Тернопільській) створені координаційні органи з питань попередження насильства в сім'ї, у Чернігівській області діє дорадчий орган з питань

попередження насильства в сім'ї. Питання про стан роботи щодо дотримання законодавства з питань попередження насильства в сім'ї виносилося на засіданні колегії Кіровоградської обласної державної адміністрації 22 червня 2006 р., а також планується до обговорення під час засідання колегії виконавчого органу Київської міської ради 8 червня цього року. У Чернігівській області створено банк даних сімей, у яких були випадки сімейного насильства.

У Вінницькій, Дніпропетровській, Київській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській областях заходи щодо попередження насильства в сім'ї включені до обласних програм з утвердження гендерної рівності та підтримки сім'ї.

Голови Харківської, Миколаївської, Чернігівської, Тернопільської обласних рад та голова Севастопольської міської ради висловили наміри винести питання попередження насильства в сім'ї на сесійні засідання вищезазначених рад.

ПРОГРАМИ, ПЛАНИ ЗАХОДІВ, РОЗПОРЯДЖЕННЯ

Тернопіль: проект регіональної програми з утвердження гендерної рівності на території області на період до 2010 р., проект регіональної програми підтримки сім'ї на період до 2010 р.

Чернігів: обласний план заходів на виконання закону «Про попередження насильства в сім'ї», затвердження розпорядження голови облдержадміністрації від 30 травня 2006 р. № 236.

Запоріжжя: Рішення від 30.11.2006 № 13 «Про обласну програму попередження насильства в сім'ї на 2007–2010 роки».

Кіровоград: План спільних заходів обласної державної адміністрації та управління МВС України в області на 2006–2007 роки на виконання закону «Про попередження насильства в сім'ї», розпорядження від 10.07.06. № 373-р «Про стан роботи щодо дотримання в області законодавства України про попередження насильства в сім'ї».

КОМІСІЇ (РАДИ):

Тернопіль: Міжвідомча координаційна рада з питань попередження насильства в сім'ї, гендерної рівності та протидії торгівлі людьми

Чернігів: Дорадчий орган з питань попередження насильства в сім'ї при управлінні у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрації.

Рівне: Обласна комісія з питань координації зусиль щодо попередження насильства в сім'ї (розпорядження від 26.09.2005) № 438.

ПИТАННЯ НА ЗАСІДАННІ КОЛЕГІЇ:

Київ (місто): 08.06.07 питання «Про здійснення заходів на виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

Кіровоград: 22.06.06 питання «Про стан роботи щодо дотримання в області законодавства України про попередження насильства в сім'ї».

БАНК ДАНИХ:

Чернігів: банк даних про сім'ї, в яких були випадки сімейного насильства.

2.9. ЗВІТ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ КОРЕКЦІЙНИХ ПРОГРАММ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ³⁵

У рамках виконання Координатором проектів ОБСЄ проекту «Викоренення насильства в сім'ї в Україні шляхом підвищення обізнаності щодо проблеми і проведення корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї» була проведена така діяльність.

У 2009 р. міжвідомчою робочою групою було розроблено та у 2010 р. надруковано «Програму корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, та основні засади її реалізації» (2500 примірників).

У березні-квітні 2010 р. Координатором проектів ОБСЄ в Україні спільно з Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту було проведено 12 тренінгів для 336 спеціалістів з усіх регіонів України, які працюють з особами, які вчинили насильство в сім'ї. У ході тренінгів учасники — психологи та соціальні працівники, задіяні в реалізації корекційних програм на місцях, отримали необхідні знання та методичні рекомендації щодо змісту та структури кожної окремої програми, інформацію щодо визначення психологічних особливостей осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, вміння та навички професійного впливу на цих осіб з метою корекції агресивної поведінки тощо.

Передбачалося, що після проходження вищезгаданого навчання, фахівці користуватимуться програмою та отриманими навичками, як основою у своїй роботі з кривдниками, тісно співпрацюючи зі службою дільничних інспекторів міліції.

У листопаді 2010 р. були здійснені регіональні візити, а саме до:

- ✓ **Запорізької обл.** — 02/11/2010 — 04/11/2010;
- ✓ **м. Севастополя** — 08/11/2010 — 10/11/2010;
- ✓ **Тернопільської обл.** — 15/11/2010 — 17/11/2010;
- ✓ **Житомирської обл.** — 19/11/2010;
- ✓ **Київської обл.** — 23/11/2010.

Метою регіональних візитів був огляд того, як на місцях здійснюються перші кроки щодо впровадження корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, а також надання консультаційної допомоги щодо різних аспектів впровадження корекційних програм.

Регіональні візити мали на меті *огляд механізмів співпраці впроваджувачів корекційних програм з дільничними інспекторами міліції*, зокрема::

- ✓ чи направляють дільничні інспектори агресорів на проходження корекційної програми;
- ✓ які проблеми та складнощі існують у співпраці працівників соціальних структур з дільничними інспекторами міліції;
- ✓ чи існує зворотній зв'язок/обмін інформацією між структурними підрозділами місцевих органів виконавчої влади, що опікуються цією проблемою, та підрозділами органів внутрішніх справ

³⁵ Надано офісом Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

- ✓ яким чином відбувається оформлення звітності (відповідно до спільного наказу Мінсім'ямолодьспорту та МВС від 07.09.2009 № 3131/386 «Про затвердження інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї»).
- ✓ чи є приміщення для занять за корекційною програмою;
- ✓ чи проводиться психотерапевтична робота з особами, направлені на проходження корекційної програми (групова/індивідуальна);
- ✓ який графік занять і які методики використовують психологи в роботі з особами, які вчинили насильство в сім'ї, для вироблення у них ненасильницької моделі поведінки.

Регіональні візити мали на меті також *надання консультаційної допомоги, а саме:*

- ✓ психологам щодо проблем, які виникли під час корекційної роботи з особами, які вчиняють насильство в сім'ї;
- ✓ дільничним інспекторам міліції та працівникам соціальних структур щодо шляхів посилення співпраці між відомствами.

Для забезпечення ефективності роботи була створена **міжвідомча робоча група** з фахівців, які за напрямом своєї діяльності та виконанням посадових обов'язків є дотичними до впровадження корекційних програм на місцях.

Склад міжвідомчої робочої групи:

- представник Міністерства внутрішніх справ України;
- представник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту;
- представник Державної соціальної служби у справах сім'ї, дітей та молоді;
- представник Державного інституту розвитку сім'ї та молоді;
- психолог Деснянського центру у справах сім'ї та жінок, який проводив тренінги для спеціалістів з регіонів;
- представник Координатора проектів ОБСЄ в Україні.

У ході оцінки впровадження корекційної програми під час регіональних візитів були використані основні методологічні стратегії: **якісна та кількісна оцінка**.

Якісна оцінка спрямована на виявлення основних типів мотивацій та думок, стосунків, поведінки, ситуацій, причинно-наслідкових зв'язків між процесами та явищами. Ця оцінка дозволяє краще зрозуміти ситуацію та соціальне оточення, в яких впроваджується корекційна програма, наприклад, рівень взаємодії між державними структурами щодо попередження насильства в сім'ї, зокрема що стосується роботи з особами, які вчиняють насильство в сім'ї; активність у вирішенні проблем та складнощів, які існують у співпраці працівників соціальних структур з дільничними інспекторами міліції.

Дані для якісної оцінки були зібрані за допомогою бесід, спостережень, в ході участі у «круглому столі» (м. Запоріжжя, м. Овруч) та під час зустрічей з керівниками різних рівнів відповідальності та спеціалістами, які впроваджують, або мали б впроваджувати корекційні програми на місцях. Також був використаний метод неструктурованих інтерв'ю в різних формах: у вигляді окремих висловлювань, записів спостерігачів і фрагментів текстів тощо.

Кількісна оцінка проводилася за такими індикаторами:

- ✓ кількість впроваджених програм;
- ✓ кількість фахівців, які проводять корекційні програми;
- ✓ кількість повідомлень від дільничних інспекторів міліції до соціальних структур про направлення на проходження корекційної програми;
- ✓ кількість повідомлень від соціальних структур до служби дільничних інспекторів міліції про непроходження корекційної програми;
- ✓ кількість осіб які повністю пройшли корекційні програми;
- ✓ кількість осіб, які наразі проходять корекційні програми.

У ході регіональних візитів міжвідомча робоча група (представники МВС, Мінсім'ямолодьспорту та Держсоцслужби) спілкувалися зі співробітниками відповідних підпорядкованих структурних підрозділів на місцях, задіяних у реалізації корекційних програм. Психолог Деснянського центру у справах сім'ї та жінок обговорював з місцевими психологами особливості роботи з агресорами. Представник Координатора проектів ОБСЄ в Україні здійснювала загальний огляд виконання проекту.

Ефективність виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та вирішення проблеми домашнього насильства залежить, у першу чергу, від розуміння, в тому числі на рівні обласного керівництва, важливості та необхідності впровадження корекційних програм. Представники уповноважених органів, усвідомлювали, що ефективне впровадження корекційної програми можливе, якщо робота з кривдниками містить наступні ключові елементи:

- ✓ розуміння того, що являє собою насильницька поведінка ;
- ✓ кривдник повністю несе відповідальність (кримінальну, адміністративну тощо) за свою неправомірну поведінку;
- ✓ насильницька поведінка — це усвідомлений вибір;
- ✓ насильницька поведінка є функціональною та навмисною дією.

Саме таке розуміння існує серед керівників рівня начальників обласних управлінь з питань сім'ї та молоді. Так, у Запорізькій, Київській, Житомирській та Тернопільській областях розуміють важливість активізації діяльності щодо впровадження корекційної програми на виконання Закону України від 15 листопада 2001 р. Необхідно зазначити, що в м. Севастополі, не зважаючи на важливість проблеми, не здійснюють на належному рівні роботу щодо впровадження корекційної програми.

По-різному обласні державні адміністрації визначили розподіл відповідальності за впровадження корекційних програм. Так, у Запорізькій, Житомирській, Тернопільській та Київській областях поклали відповідальність за впровадження корекційних програм на управління у справах сім'ї, молоді та спорту, а в м. Севастополі — на центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Впровадження корекційних програм відбувається згідно з Інструкцією затвердженою спільним наказом МВС та Мінсім'ямолодьспорт від 07.09.2009 р. № 3131/386, через відповідні накази управлінь у справах сім'ї, молоді та спорту облдержадміністрацій. Водночас кожна область здійснює діяльність щодо впровадження корекційних програм на основі низки нормативних документів, виданих та затверджених обласними держадміністраціями (окрім вищезазначеної Інструкції).

Так, у Тернопільській області впровадження програми корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, розпочато з квітня 2010 р. Розпорядженням голови

Тернопільської обласної державної адміністрації від 23.04.2009 № 282 затверджено положення про обласну міжвідомчу координаційну раду з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми, до кола обов'язків якої входить і сприяння впровадженню корекційних програм. У Тернопільській області корекційна програма реалізується спільно з громадськими організаціями, які проводять роботу, спрямовану на попередження насильства в сім'ї в регіоні, зокрема з:

- Центром щасливого батьківства та материнства;
- Громадською організацією «Відродження нації»;
- Громадською організацією «Християнські родини — світло сходу»;
- Центром гендерних студій Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Г. Гнатюка;
- Духовним центром Родини «Теотокос».

У Київській області розпорядженням Голови від 22.07.2009 № 627 затверджено положення про обласну координаційну раду з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми. Управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту Київської ОДА проведено ряд заходів та затверджені нормативні документи щодо впровадження корекційних програм у регіоні, а саме:

- наказ від 16.10.2009 № 105 «Про проведення наради для начальників відділів у справах сім'ї та молоді (молоді та спорту) райдержадміністрацій та міськвиконкомів з питань попередження насильства в сім'ї»;
- наказ від 18.05.2010 № 50 «Про проведення міжвідомчої семінар-наради «Взаємодія та співпраця органів виконавчої влади у напрямку попередження насильства в сім'ї»;
- наказ від 28.05.2010 № 54 «Про впровадження корекційних програм з особами, які вчиняють насильство у сім'ї, у Київській області».

У ході регіонального візиту до Житомирської області було проведено круглий стіл з представниками виконавчої влади на місцях, під час якого обговорювалися основні проблеми впровадження корекційних програм та шляхи їх вирішення. У Житомирській області впровадження програми корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, розпочато з вересня 2010 року. Управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту Житомирської ОДА проведено ряд заходів та видані наступні нормативні документи щодо впровадження корекційних програм у регіоні:

- наказ від 29.10.2010 № 726 «Про впровадження обласної корекційної програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї»;
- наказ від 02.11.2010 № 729 «Про проведення семінару-навчання щодо впровадження корекційної програми на обласному рівні»;
- наказ від 12.11.2010 № 764 «Про проведення семінару-навчання для районних мультидисциплінарних груп по впровадженню корекційної програми на районному рівні»;
- наказ від 12.11.2010 № 766 «Про проведення модельних тренінгів «Роль дільничного інспектора міліції в системі попередження насильства в сім'ї» та «Впровадження корекційної програми з особами, які вчинили насильство в сім'ї»;
- спільний наказ управління охорони здоров'я, управління у справах сім'ї, молоді та спорту, обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей, управління освіти і науки, обласного центру зайнятості, УМВС

у Житомирській області від 12.11.2010 № 767 «Про обласну мультидисциплінарну групу щодо впровадження корекційних програм з особами, які вчинили насильство в сім'ї».

Рівень взаємодії та співпраці між державними органами та структурами стосовно попередження насильства в сім'ї, зокрема роботи з особами, які вчиняють насильство в сім'ї, достатньо високий, проте не у всіх районах та містах.

В основному у досліджуваних областях є чітке розуміння алгоритму впровадження корекційної програми: як, хто і в який спосіб буде здійснювати координацію взаємодії, використовувати ресурси, здійснювати профілактичні заходи та використовувати комплексні підходи у роботі з агресорами, а саме:

- ✓ працювати з використанням способів, які є актуальними для осіб з різних культур та соціальних середовищ;
- ✓ визнавати та аналізувати соціальний та гендерний контексти домашнього насильства;
- ✓ розвивати в осіб здатність розуміти вплив скоєного ними насильства на їхніх (колишніх) партнерок/партнерів та дітей як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі;
- ✓ розвивати у агресорів здатність до безпечного та належного контакту з їхніми дітьми;
- ✓ заохочувати осіб до поведінки, що ґрунтується на доброзичливості, повазі та рівноправ'ї;
- ✓ розглядати агресорів як кривдників, а не як жертв.

Ефективними елементами взаємодії у впровадженні програми є:

- ✓ участь у підготовці та проведенні засідань робочих груп із представників відділу у справах сім'ї та молоді, управління дільничних інспекторів міліції, представника кризового центру, на якого покладено виконання корекційної програми та інші суб'єкти реалізації корекційної програми (згідно спільного Наказу Мінсім'ямолодьспорт та МВС від 07.09.2009 № 3131/386);
- ✓ обізнаність та вміння працювати з показниками динаміки роботи груп;
- ✓ вміння вирішувати питання, пов'язані з рівнями реагування представників відділу у справах сім'ї та молоді, управління дільничних інспекторів міліції, представника кризового центру, на якого покладено виконання корекційної програми та інші суб'єкти реалізації корекційної програми (згідно спільного Наказу Мінсім'ямолодьспорт та МВС від 07.09.2009 № 3131/386);
- ✓ вміння встановлювати належні стосунки з колегами;
- ✓ готовність сприймати відгуки щодо стилю виконання роботи за програмою;
- ✓ усвідомлення вимог щодо конфіденційності інформації та відповідальності працівників;
- ✓ вміння налагоджувати зв'язки з відповідними установами з метою забезпечення безпеки жінок та дітей;
- ✓ вміння визначати та вирішувати питання, пов'язані з необхідністю освоєння нових навичок.

На сьогодні питання оплати залучених спеціалістів вирішене не у всіх областях. Так, наприклад, в Запорізькій та Житомирській областях керівництво управлінь винайшло

можливості оплати фахівцям, які проводять корекційну роботу. Але й ці області, які знайшли можливість здійснювати оплату праці залученим спеціалістам, піднімали питання щодо складності організації корекційної роботи з кривдником.

На жаль, діючим законодавством не встановлена норма щодо обов'язкового проходження корекційної програми кривдниками.

Також в системі направлення та проходження кривдником корекційної програми виникає цілий ряд питань, які не знаходять адекватної відповіді, а саме:

- ✓ ефективність впливу на кривдника з боку правоохоронних органів у разі його відмови від проходження корекційної програми (штрафи, стягнення відбуваються за рахунок бюджету родини);
- ✓ фінансування транспортних витрат на проїзд кривдників з віддалених районів для проходження корекційної програми тощо.

Безпосередня робота з впровадження корекційних програм у регіонах розпочалася в різні терміни. Так, серед відвіданих областей однією з найперших, що розпочала діяльність в цьому напрямку, була Запорізька область (7 серпня 2010 р. у місті Запоріжжі), наступною була Житомирська область (жовтень-листопад 2010 р.).

Впровадження корекційних програм відбувається переважно тільки в обласних центрах, у районах та селищах організувати корекційну роботу з кривдниками поки що досить важко. Це пов'язано з багатьма аспектами: кадровий потенціал, можливість залучення матеріальних ресурсів, можливість знайти приміщення, тощо.

Виділення приміщення, яке б відповідало певним умовам для проведення корекційних програм, є також складною проблемою. Різні області, за відсутності кризових центрів, куди правоохоронні органи мають право направляти кривдника, по-різному виходять із ситуації.

Так, у Запоріжжі корекційні заняття з кривдниками проводяться по суботах на базі міського центру соціальних служб для дітей та молоді. У Житомирській області проведення корекційних програм планується на базі «зелених кімнат» районних відділів міліції та у приміщеннях лікарень. У м. Севастополі є плани надавати цей вид послуг у приміщенні ЦСПП, в якому на сьогодні перебувають жертви домашнього насильства, та приміщення має один вхід.

Спеціалізованих стаціонарних постійних приміщень для проведення зазначеної роботи жодна з областей, до яких були здійснені візити, на сьогодні не мають.

Ті області, які направили своїх фахівців на підготовку до м. Києва (фахівці, що пройшли тренінг з корекційної роботи, отримали сертифікати з правом навчати інших спеціалістів роботі за корекційною програмою) та своєчасно організували підготовку на місцях, мають достатньо потужні команди професіоналів, здатних забезпечувати проведення корекційних програм: м. Запоріжжя — 108 осіб, у Житомирській області мультидисциплінарна мобільна команда має можливість виїзду на місця з метою навчання фахівців, задіяних у проведенні корекційних програм. У Київській та Тернопільській областях підготовлено (на момент моніторингу) по 12 спеціалістів, але існують складнощі з організацією оплати фахівцям, які не підписували жодних зобов'язань щодо подальшої співпраці. Наразі, ці спеціалісти відмовляються працювати за невеликі кошти, а на відповідну оплату управління не мають ресурсів. Для м. Севастополя в Києві були підготовлені 2 спеціалісти, проте наразі з них залишився лише один (другий спеціаліст звільнився). Спеціалісти, задіяні в проведенні корекційних програм, як правило, за фахом психологи або соціальні працівники.

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

Спеціалістам, які здійснюють проведення корекційних програм були дані роз'яснення, стосовно вдосконалення їхньої роботи через співпрацю безпосередньо із пост-раждалим/ою, а саме:

- ✓ інформувати жінку, коли її партнер або колишній партнер розпочинає участь у програмі;
- ✓ постійно інформувати її стосовно його відвідування занять в межах групи, особливо у разі його відмови від подальшої участі в програмі або якщо йому пропонують відмовитись від участі в програмі до її завершення;
- ✓ попереджати її, якщо, на їхню думку, їй загрожує будь-яка небезпека;
- ✓ час від часу здійснювати перевірку стосовно її безпеки;
- ✓ надавати жінці інформацію стосовно програми для кривдників та способів, у які чоловік може ними скористатись проти жінки з метою представлення іншого тлумачення її поведінки;
- ✓ повідомляти її про інші заклади та кризові служби, до яких вона може звернутись;
- ✓ підвищити обізнаність жінки щодо реальних змін, на які можна сподіватись, а також ніколи не викликати в неї хибних надій;
- ✓ встановлювати з нею конфіденційний зв'язок у будь-який час;
- ✓ застосовувати підхід, що ґрунтується на довірі до жінки;
- ✓ не порушувати конфіденційність; та
- ✓ не гарантувати повної конфіденційності кривднику або будь-якій іншій особі, якщо це може створити загрозу для жінки.

Враховуючи те, що програми роботи з кривдниками, затвердженої на державному рівні, не існує, під час проведення тренінгів у м. Києві спеціалістам були запропоновані три варіанти корекційних програм: 1) Програма корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, та основні засади її реалізації (Міжвідомча робоча група, очолювана Мінсім'ямолодьспорт, за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні); 2) Психологічні методи діагностики психоемоційного стану особи, яка вчинила (вчинює) насильство в сім'ї, та психологічної корекції моделей її поведінки (Центр практичної психології Всеукраїнська громадська організація «Розрада»); 3) Соціальна робота з особами, які вчиняють насильство в сім'ї (Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна»).

Під час регіональних візитів було з'ясовано, що в Запорізькій, Київській, Житомирській та Тернопільській областях за основу взято Програму корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, та основні засади її реалізації (Міжвідомча робоча група, очолювана Мінсім'ямолодьспорт, за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні), а в м. Севастополі за основу планують взяти дві програми: Програму корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, та основні засади її реалізації (Міжвідомча робоча група), очолювана Мінсім'ямолодьспорт, за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні) та Психологічні методи діагностики психоемоційного стану особи, яка вчинила (вчинює) насильство в сім'ї, та психологічної корекції моделей її поведінки (Центр практичної психології Всеукраїнської громадської організації «Розрада»).

Єдина з областей, яка здійснила на час проведення регіональних візитів, умовно кажучи «випуск», це Запорізька — 2 особи (один кривдник був направлений правоохоронними органами, другий сам звернувся по допомогу) і 27 осіб продовжують проходження

корекційної програми. Тривалість корекційної програми, розробленої і затвердженої спеціалістами Запоріжжя, становить 2 місяці (загальна кількість відвідувань — 8 разів). У Запоріжжі всього на проходження корекційних програм було направлено 27 осіб та 3 повідомлення направлені до органів внутрішніх справ про непроходження корекційних програм.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Ознайомити усіх потенційних виконавців у регіонах країни з останнім проектом Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» з метою їх ефективної участі в обговоренні змін та врахуванні наступних проблемних питань, що постали під час впровадження корекційних програм на місцях:
 - ✓ питання доставки осіб, які здійснили насильство в сім'ї, з віддалених регіонів;
 - ✓ відсутність механізму звільнення від роботи на період проходження корекційних програм;
 - ✓ питання конфіденційності (інформування чи неінформування роботодавців та загалом дотримання конфіденційності щодо роботи з психологами);
 - ✓ відсутність процедури взаємодії з чоловіками, яким не дозволяють брати участь у програмах через проблеми з психікою чи зловживання наркотичними засобами та алкоголем або через труднощі в навчанні.

Це важливо з огляду на те, що серед насильників здебільшого зустрічаються особи, котрі зловживають алкогольними напоями та наркотичними речовинами. Іноді вони бувають агресивні та неадекватні, мають психічні розлади, відмовляються від співробітництва.

2. Доцільно ініціювати внесення змін до законодавства України з метою створення механізмів впливу та примусу стосовно осіб, які вчинили насильство в сім'ї і направляються на проходження корекційної програми, з метою підвищення мотивації кривдника.
3. Законодавчо забезпечити чітке розмежування повноважень щодо розробки, затвердження та впровадження корекційної програми, з метою усунення непорозумінь при взаємодії.
4. Нормативно затвердити проведення корекційної роботи психологами центрів соціальних служб та центрів соціально-психологічної допомоги у робочий час (тобто з 9.00 до 18.00).
5. Розробити механізм залучення спеціалістів до проведення корекційних програм.
6. Розглянути питання про визначення суб'єктів корекційної роботи враховуючи, що центри соцслужб, на які сьогодні переважно покладається відповідальність за впровадження корекційних програм, стикаються з наступними проблемами:
 - ✓ наповненість кадрового складу (сільські і селищні центри соцслужб взагалі можуть складатися з одного спеціаліста, такої кількості спеціалістів вочевидь не вистачає для того, щоб справитися з існуючим навантаженням);
 - ✓ серед спеціалістів соцслужб дуже малий відсоток психологів, більшість соціальних працівників мають педагогічну освіту;

- ✓ існує брак приміщень як у центрах соцслужб, так і в центрах соціально-психологічної допомоги для проведення корекційної роботи;
 - ✓ існує проблема низької професійної підготовки спеціалістів для проведення корекційних програм;
 - ✓ віддаленість місць проведення корекційних програм від місця проживання кривдників.
7. Враховуючи специфіку територіального розміщення населених пунктів та державних установ, створити спеціалізовані установи «Кризовий центр» з відповідним штатом: юристи, психотерапевти, психологи, соціальні працівники (хоча б обласного або районного рівнів).
 8. Необхідно розробити посадові інструкції для спеціалістів Кризового центру із зазначенням нормативів щодо кількості охоплених одним спеціалістом осіб, кількості груп, які може вести один спеціаліст; форми ведення документації, зокрема звітності.
 9. Затвердити корекційні програми на державному рівні або, за відсутності таких, рекомендується затверджувати корекційні програми на обласному та місцевому рівнях.
 10. У зв'язку з проблемою плинності кадрів на місцях, розглянути питання про навчання на постійній основі фахівців, які проводять корекційну роботу, в тому числі з видачею свідоцтва державного зразка Державного інституту розвитку сім'ї та молоді.
 11. Необхідно вивчати успішні практики інших областей щодо впровадження програми та використовувати їх у своїй роботі, всіляко сприяти обміну досвідом та інформацією між областями.
 12. Необхідне методичне забезпечення: учбові фільми, програми, відповідна література, методичні розробки.
 13. Систематично проводити спільні семінари із впровадження корекційних програм для усіх відомств, задіяних у цій роботі, в тому числі залучити до семінарів медиків та освітян. Організаторами зазначених семінарів повинні виступати відповідні обласні управління у справах сім'ї та молоді.
 14. Налагоджувати співпрацю з органами внутрішніх справ щодо зворотного зв'язку та вчасного інформування відповідного управління (відділу) у справах сім'ї, молоді та спорту про отримання заяви чи повідомлення про факт насильства в сім'ї. Сформувані уявлення про корекційні програми у дільничних інспекторів міліції, щоб вони чітко розуміли часові рамки та суть цієї програми.
 15. Треба враховувати і бути підготовленим до того, що при впровадженні корекційних програм виникає досить великий обсяг паперової роботи (документообіг збільшується).
 16. На початковому етапі впровадження корекційної програми залучати лікаря-нарколога або психіатра (які є в кожному районі) для визначення кривдників-клієнтів з відхиленнями.
 17. Необхідно провести інформаційну кампанію щодо корекційної програми та систематично проводити інформаційно-просвітницьку роботу через ЗМІ.

2.10. АНАЛІЗ ОТРИМАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ВІД ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В РАМКАХ ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї»³⁶

У цьому розділі надається загальний огляд процесу збору інформації в ході здійснення моніторингу стану виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», який сам по собі є важливою частиною моніторингу, оскільки свідчить не тільки про рівень взаємодії державних структур з недержавними організаціями, але й про відкритість центральних органів виконавчої влади та обласних державних адміністрацій, про практику надання ними інформації громадянам відповідно до Законів України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян».

1. СТВОРЕННЯ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОЇ ЕКСПЕРТНОЇ РОБОЧОЇ ГРУПИ

В рамках моніторингу була створена мультидисциплінарна експертна робоча група, до складу якої ввійшли представники органів виконавчої влади, міжнародних та громадських організацій. Були розіслані листи нижченаведеного змісту до керівників усіх задіяних у реалізації державної політики протидії насильству в сім'ї центральних органів виконавчої влади.

З червня 2011 року Центр «Ла Страда-Україна» спільно з Комітетом Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, за підтримки Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні (ПРООН-ЄС) розпочав реалізацію проекту «Моніторинг виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї». Основною метою проекту є здійснення моніторингу стану виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», присвяченого 10-річчю його прийняття, а також напрацювання рекомендацій для покращення ситуації з протидією насильству в сім'ї в Україні.

У ході реалізації проекту планується створити мультидисциплінарну робочу групу, до складу якої ввійдуть представники органів державної влади, міжнародних та громадських організацій. Робоча група розпочне свою діяльність з липня 2011 року.

Просимо призначити відповідальну особу для співпраці у проведенні моніторингу, у тому числі для участі у роботі мультидисциплінарної робочої групи.

Про дату першої зустрічі буде повідомлено додатково.

Варто зазначити, що представники не всіх державних органів влади спромоглися взяти участь у роботі мультидисциплінарної експертної робочої групи. Нижче наведені цитати із відповідей керівників цих органів.

Міністерство юстиції України:

«Міністерство юстиції України у зв'язку з вашим листом щодо участі у засіданні мультидисциплінарної робочої групи, яке відбудеться 22.07.2011 р. в рамках реалізації проекту «Моніторинг виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї» повідомляє про відсутність пропозицій стосовно участі у зазначеному засіданні».

*Лист від 21.01.2011 р. № 10100-0-33-11/12,
підписаний директором департаменту А.М. Панченком*

³⁶ Т.І. Бугаєць, К.Б. Левченко.

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

На повторне звернення, Міністерство юстиції надало таку відповідь:

«Міністерство юстиції у зв'язку з Вашим листом щодо участі представника Мін'юсту у проекті «Моніторинг стану виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї» повідомляє, що листом Мін'юсту від 21.07.2011 р. за № 10100-0-33-11/7.2» вас було проінформовано про відсутність пропозиції стосовно участі представника Міністерства юстиції у засіданні мільтидисциплінарної робочої групи в рамках реалізації зазначеного проекту».

Лист від 11.08.2011 р. № 11078-033-11/72,
підписаний директором департаменту А.М. Панченком

Міністерство інфраструктури України:

«Враховуючи характер завдань та функцій, які покладені на Міністерство відповідно до Положення про Міністерство інфраструктури України, затвердженого Указом Президента України від 12.05.2011 № 581/2011», а також вимоги Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», питання, які стосуються реалізації проекту «Моніторинг виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї», а також участі у роботі мультимідисциплінарної робочої групи, **не належать до компетенції Міністерства інфраструктури.**

Після направлення наступних листів до Міністерства інфраструктури України, з зазначенням того, що дане міністерство зазначене в Наказі «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах» від 14.06.2006 р. № 1983/388/452/221/556/596/106, Міністерство інфраструктури України надало кандидатуру для участі у роботі мультимідисциплінарної експертної робочої групи.

Лист від 04.07.2011 р. № 5463/18/10-11,
підписаний заступником Міністра — керівником апарату В.В. Корнієнком

Варто зазначити, що на повторне звернення Центру «Ла Страда-Україна» до Міністерства інфраструктури України з проханням взяти участь у роботі засідання мультимідисциплінарної робочої групи, було призначено відповідальну особу, яка увійшла до складу мультимідисциплінарної робочої групи.

Міністерство соціальної політики України:

«На сьогоднішній день **проводиться організаційна робота щодо впровадження в діяльність Мінсоцполітики завдань стосовно реалізації державної політики з питань попередження насильства в сім'ї.**

Враховуючи вищевикладене, кандидатуру до мультимідисциплінарної робочої групи з проведення моніторингу стану виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» можливо буде надати після створення відповідного структурного підрозділу центрального апарату Мінсоцполітики, до повноважень якого увійде функція участі у розробленні та реалізації державної політики щодо попередження насильства в сім'ї».

Лист від 01.07.2011 р. № 6767/0/14-11/10,
підписаний першим заступником Міністра В. Надрагою.

Генеральна Прокуратура України:

«Зважаючи на актуальність і необхідність порушеного Вами питання, спрямованого на покращення ситуації з протидією насильства в сім'ї, забезпечення прав та інтересів дітей, постраждалих від жорстокого поводження, надання їм необхідної допомоги, удосконалення законодавства у цій сфері, вважаємо за доцільне проведення такого вивчення.»

Відповідно до вимог ст.ст. 5, 9 Закону України «Про прокуратуру» працівники органів прокуратури не входять до складу колегіальних органів, робочих груп, утворених органами влади та управління. На органи прокуратури не покладено виконання функцій, пов'язаних із законотворчою діяльністю та участю у проектах громадської організації».

*Лист від 02.08.2011 р. № 07/3 22370-10,
підписаний начальником відділу захисту прав і свобод дітей І. Кучеріною*

Міністерство охорони здоров'я взагалі не надало відповіді, тому представник цього міністерства не брав участі в засіданнях мультидисциплінарної експертної робочої групи.

Висновки

1. Процес організаційної роботи щодо впровадження в діяльність Міністерства соціальної політики України завдань стосовно реалізації державної політики з питань попередження насильства в сім'ї і досі триває. В результаті в державі відсутня державна політика з питань попередження насильства в сім'ї.
2. Державні органи не завжди виявляють бажання співпрацювати з громадськими організаціями в питаннях, що стосуються попередження насильства в сім'ї.

2. НАПРАВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАПИТІВ

Не менш важливими в рамках моніторингу стану виконання законодавства України щодо попередження насильства в сім'ї були інформаційні листи до державних органів виконавчої влади з проханням надати інформацію щодо їх роботи з питань попередження насильства в сім'ї. Такі запити були направлені до: Генеральної Прокуратури України, Міністерства інфраструктури України, Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини, Державної служби статистики України, Державної судової адміністрації України, Міністерства фінансів України, Державної пенітенціарної служби України, Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Департаменту профілактики правопорушень, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Зробимо їх короткий огляд.

Міністерство охорони здоров'я України перенаправило звернення Центру «Ла Страда-Україна» до управлінь охорони здоров'я обласних державних адміністрацій та Міністерства охорони здоров'я АРК. Виходячи з такої позиції Міністерства охорони здоров'я України, можна зробити висновок, що Міністерство не здійснює узагальнення практики та стану виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

У свою чергу Центром були отримані відповіді лише від управлінь охорони здоров'я Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Миколаївської, Івано-Франківської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської областей, міст Києва і Севастополя та Міністерства охорони здоров'я АРК.

З Вінницької, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Харківської та Чернівецької областей відповідей не надійшло.

Генеральна Прокуратура України

Шановний Вікторе Павловичу!

Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» засвідчує Вам свою глибоку повагу.

У рамках підготовки до слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин з нагоди 10-ї річниці прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», Центр «Ла Страда-Україна» за підтримки Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН з червня 2011 року розпочав реалізацію проекту «Моніторинг виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї».

Основною метою проекту є здійснення моніторингу стану виконання зазначеного закону, а також напрацювання рекомендацій для покращення ситуації з протидією насильству в сім'ї.

Шановний Вікторе Павловичу, відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» просимо Вас надати таку інформацію:

1. Скільки до органів прокуратури надійшло скарг на незаконні дії та бездіяльність органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї відповідно до Закону України «Про попередження в сім'ї» від 15 листопада 2001 року з дати прийняття даного закону;
2. Скільки захисних приписів було погоджено органами прокуратури з дати прийняття Закону України «Про попередження в сім'ї» від 15 листопада 2001 року.

Будемо вдячні за надану поштою або факсом відповідь з порушених питань у визначений законом термін.

На запит була отримана така відповідь:

«Повідомляємо, що дані про кількість скарг на незаконні дії та бездіяльність органів та установ, на які покладено здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, а також дані про кількість погоджених захисних приписів не передбачено статистичною звітністю органів прокуратури. Тому надати такі дані немає можливості».

Лист від 02.09.2011 р. № 23-270 вих11, підписаний начальником відділу забезпечення доступу до публічної інформації Л. Мілевичем

Державна судова адміністрація

Шановний Руслане Івановичу!

Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» засвідчує Вам свою глибоку повагу.

У рамках підготовки до слухань в Комітеті Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин з нагоди 10-ї річниці прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», Центр «Ла Страда-Україна» за підтримки Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН з червня 2011 року розпочав реалізацію проекту «Моніторинг виконання законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї».

Основною метою проекту є здійснення моніторингу стану виконання зазначеного закону, а також напрацювання рекомендацій для покращення ситуації з протидією насильству в сім'ї.

Шановний Руслане Івановичу, відповідно до закону України «Про доступ до публічної інформації» просимо Вас надати таку інформацію:

1. Аналіз та статистику застосування Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» в судових рішеннях, які набрали законної сили;
2. Аналіз та статистику судових справ за вчинення насильства в сім'ї, за якими настає кримінальна, адміністративна та цивільно-правова відповідальність (що передбачено ст. 15 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»);
3. Аналіз та статистику судових справ за стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї (що передбачено ст. 14 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»);
4. Аналіз та статистика судових справ за невиконання повноважень органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї.

Будемо вдячні за надану поштою або факсом відповідь з порушених питань у визначений законом термін.

На запит була отримана така відповідь:

«У зв'язку з Вашим зверненням надаємо наявну інформацію за 2006–2010 рр. та I півріччя 2011 року про розгляд справи судами про вчинення адміністративних правопорушень, відповідальність за які передбачена статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або не проходження колекційної програми».

Надати іншу запитувану інформацію не маємо можливості, оскільки такі дані у звітності суду окремо не виділяються.

Звернення до Міністерства освіти і науки, молоді та спорту було перенаправлено за належністю до Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. Відповідь у повному обсязі була надана членом робочої групи Довгаль І.І. Окрім того, член робочої мультидисциплінарної групи — представниця Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України під час засідання робочої групи представила також вичерпану інформацію щодо діяльності МОН з реалізації Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

Звернення до Міністерства фінансів України було перенаправлено за належністю до Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, хоча в кінцевому підсумку відповідь надало Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Причинами такого перенаправлення є те, що окремими міністерствами не ведеться узагальнення даних за напрямом своєї діяльності. Дійсно, вся інформація стосовно попередження насильства в сім'ї відправлялась до Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, яке її узагальнювало та аналізувало. Тому причиною такого перенаправлення є те, що окремі міністерства не бажають надавати відповіді, яка, присуті, також має бути і в них, а діють згідно з принципом «передай іншому».

3. ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАПИТИ ДО ОБЛАСНИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ

До всіх областей, а також Ради міністрів АРК були направлені запити, що містили у собі такі запитання:

1. Чи проводиться в області просвітницька та роз'яснювальна робота серед громадськості про проблему насильства в сім'ї та існуючі спеціальні заходи з попередження насильства в сім'ї? Що саме було зроблено в цьому напрямі з часу прийняття зазначеного Закону?
2. Скільки та які спеціалізовані установи для жертв насильства в сім'ї створено в області та джерела їх фінансування? Якщо таких установ не створено, наведіть причини?
3. Скільки осіб — жертв насильства в сім'ї перебували в таких спеціалізованих установах та яка допомога їм надавалась за вказаний період.
4. Чи реалізовується вимога закону щодо проходження корекційної програми особами, які вчинили насильство в сім'ї та за рахунок чого відбувається фінансування даних заходів?
5. Скільки осіб пройшли корекційні програми в кризових центрах області?
6. Чи є в розпорядженні обласної державної адміністрації узагальнені дані про насильство в сім'ї, що вчинюється на території області?

Відповіді надійшли від всіх областей протягом визначеного для цього часу. Вони містили в собі найчастіше загальний огляд інформації, певну статистику. Конкретних та чітких відповідей на поставлені запитання так отримані і не були. Наприклад, на запитання про те, скільки та які спеціалізовані установи для жертв насильства в сім'ї створено в області та джерела їх фінансування, та якщо такі установи не створено, то з яких причин, надавалась відповідь про всі можливі заклади, які хоча б щонайменшим чином були пов'язані з наданням допомоги жертвам насильства в сім'ї. Хоча, як показав моніторинг, не в усіх областях створенні спеціалізовані заклади, як передбачено Законом України «Про попередження насильства в сім'ї».

Треба зазначити, що з Закарпатської, Київської та Одеської обласних державних адміністрацій відповіді надійшли поверхневі, так би мовити «відписки».

Прочитуємо відповідь від Київської обласної державної адміністрації (від 06.07.2011 р. № 11-33-15009). Дана відповідь містила таку інформацію:

На Ваш інформаційний запит, що надійшов на адресу Київської обласної державної адміністрації, щодо протидії насильству в сім'ї надаємо наступну інформацію.

Запит Центру «Ла Страда-Україна» було перенаправлено до управління у справах сім'ї, молоді та спорту Київської обласної державної адміністрації. В свою чергу Управління надало наступну інформацію:

На виконання доручення Київської облдержадміністрації від 01.07.2011 р. № 11-33-6385 про надання публічної інформації щодо протидії насильству у сім'ї до листа Міжнародного правозахисного центру «Ла Страда-Україна» від 24.06.2011 р. № 441/2011 управління у справах сім'ї молоді та спорту Київської облдержадміністрації повідомляє наступне.

Відповідно до Закону України від 13.01.2011 р. № 2939–IV «Про доступ до публічної інформації», а також Постанови Кабінету Міністрів України від 15.05.2011 р. № 538 запит на інформацію не повинен містити інформацію, яка може бути отримана шляхом узагальнення, аналітичної обробки даних або яка потребує створення в інший спосіб.

Тому в межах своєї компетенції на виконання запиту Міжнародного правозахисного центру «Ла Страда-Україна» надає копію розпорядження голови Київської облдержадміністрації від 01.02.2011 р. № 75 «Про впровадження в Київській області корекційних програм для осіб, які вчинили насильство в сім'ї».

АНАЛІЗ ОТРИМАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДАЄ МОЖЛИВІСТЬ ЗРОБИТИ ТАКІ ВИСНОВКИ:

1. Органи державної влади не надають чіткої відповіді на звернення. Якщо якоїсь інформації немає або не ведеться її узагальнення, запитувані органи не завжди вказують це, а, як правило, надають іншу інформацію, яка зовсім не запитувалась.
2. Інформація щодо попередження насильства в сім'ї на місцях не узагальнюється та не аналізується.
3. На місцевому рівні механізми захисту жертви насильства в сім'ї відсутні або діють на низькому рівні.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Міністерству охорони здоров'я України запровадити щорічний збір та узагальнення інформації щодо стану виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».
2. Міністерству соціальної політики, на яке покладені функції ліквідованого Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту запровадити щорічну підготовку та оприлюднення звітів про стан виконання законодавства України щодо запобігання та боротьби із насильством в сім'ї.

2.11. БІБЛІОГРАФІЯ ПО ПРОБЛЕМІ ПРОТИДІЇ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї ТА НАДАННІ ДОПОМОГИ ПОТЕРПІЛИМ

1995–2000

Куллі Л. — Бачення, новаторство і професіоналізму боротьбі поліції проти насильства щодо жінок і дітей — 1997–2000.

Скривджені діти: аналіз проблеми / за ред. В.Г. Панка. — К. : Ніка-центр, 1997.

Голіна В.В. Попередження насильства у сім'ї захист прав людини // Права людини и правова держава: тези доп. та наук. повідомлення наук. конф. проф.-виклад. складу (10–11 грудня 1998 р.) — Х.: Нац. юрид. акад. України, 1998.

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

Кевлова Л. Матеріали семінара-тренінгу «Організація спільних дій щодо запобігання насильства над жінкою» — Донецьк, 1998.

Грабська І.А. Насильство в подружніх відносинах // Практична психологія і соціальна робота. — 1998. — № 9.

Проблеми насильства в сім'ї: правові та соціальні аспекти / упоряд.: О.М. Руднева. — Х.: Право, 1999. — 212 с.

Захистимо себе від насильства — Донецька міська громадська молодіжна жіноча організація «Венера». — Донецьк, 1999.

Дробишева С. Попередження і викорінення насильства щодо жінок. Українське законодавство — К. 1999.

Онишко Ю.В. Проблеми психіатричної допомоги жінкам — жертвам насильницьких дій // Архів психіатрії. — 2000. — № 1/2(20/21).

2001

Предотвращение домашнего насилия и торговли людьми: (учебник по проведению тренингов). — 2001.

Шкарлат М., Суслов Р. Домашнє насильство. Як захистити себе. — Харків, 2001.

Шинкаренко О.Д. Особисті особливості жінок — жертв подружнього насильства (Синдром побитої жінки) : автореферат дис. канд. психол. наук : 19.00.04. — 2001 р.

2002

Я жінка, я боюся..? Як захиститись від насильства — К., 2002.

Допоможи собі. Робота групи підтримки жінок, які зазнали насилля в сім'ї: (методичний посібник) — К. — 2002.

Бойко О.В. Побутове насильство як об'єкт кримінологічних досліджень // Вісник Нац. ун. внутр. справ. — Вип. 18. — Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2002.

Бойко О.В. Правова кваліфікація насильства в сім'ї // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. — Вип. 20. — Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2002.

Кузьмина И.Р. Защита от насилия в семье в новом уголовном законодательстве Украины // Актуальні проблеми політики. — Вип. 13/14. — Одеса : Юрид. літ., 2002.

Левченко К.Б. Насильство стосовно жінок: законодавчі та адміністративно-організаційні заходи протидії (1995–2002 роки) // Право і безпека. — 2002.— № 2.

Онишко Ю.В. Жертви насильства — нова група пацієнтів. Проблеми, реалії та перспективи в аспекті міждисциплінарного комплексного підходу // Архів психіатрії. — 2002. — № 4 (31).

Онішко Ю.В., Домбровская В.В. Основы организации и работы центров медико-социальной реабилитации жертв насилия // Таврический журнал психиатрии. — 2002. — Т. 6. — № 2(19).

Організація роботи органів внутрішніх справ щодо профілактики злочинів, які вчиняються в сімейному середовищі: метод. рек. — К., 2002.

Табачников С.І., Онішко Ю.В., Домбровська В.В., Маркова М.В., Зайцев О.О.
Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» в аспекті соціальної та судової психіатрії // Укр. вісн. психоневрології. — 2002. — Т. 10. — Вип.1(30).

Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навч. посіб. — К., 2002. — 132 с.

Запорожець О. Д. Профілактична діяльність кримінальної міліції у справах неповнолітніх : метод. рек. — К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. — 44 с.

2003

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» : (Наук. практ. коментар) / за ред. О.М. Рудневої. — Х. : Спайк, 2003. — 124 с.

Методичні рекомендації соціальним працівникам щодо удосконалення соціальної роботи із сім'ями, де є конфліктні стосунки між батьками та дітьми (з досвіду практичної діяльності центру підтримки сім'ї Українського інституту соціальних досліджень) / О.О. Яременко, А.М. Ноур, та ін. — К. : ДІПСМ, 2003. — 140 с.

Організація превентивної роботи з попередження насильства в сім'ї. — Донецьк, 2003.

Онішко Ю.В. Система медико-соціальної допомоги жертвам насильства в сім'ї у заходах, що передбачені Міжгалузеву комплексною програмою «Здоров'я нації» на 2002–2011 роки // Архів психіатрії. — 2003. — № 3(34).

Щербак Н. Д. Експериментальне дослідження соціально-педагогічної програми профілактики жорстокого ставлення до дітей у сім'ї // Вісник Харк. держ. акад. культури. — Вип. 11. — Х.: ХДАК, 2003. — С. 262–269.

Інформаційний збірник з питань попередження насильства в сім'ї / Укладачі: О.В. Ляковська, Т.В. Журавель. — К. : ВГЦ «Волонтер», 2003. — 48 с.

Выполнение Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин в Украине: позиция государств и взгляд гражданского общества (Сборник документов) / Составители А.Н. Руднева, А.А. Христовая; наук. Ред. А.Н. Руднева. — Х. : Спайк, 2003. — 244 с.

2004

Блага А.Б. Практика застосування Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»: сучасні проблеми і можливі шляхи їх вирішення // Право і безпека. — 2004. — № 3/1 (№ 1).

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

Бовть О. Віктимна поведінка як психологічна проблема // Соціальна психологія. — 2004. — № 4 (6).

Бондаровська В.М. Насильство в сім'ї. Види домашнього насильства та їх класифікація // Запобігання насильству в сім'ї: посіб. для дільничних міліціонерів. — К., 2004.

«Запобігання і протидія насильству в сім'ї : метод. рек. для соціальних працівників». — К.: ДЦССМ, 2004. — 192 с.

Подсевак І. Жорстоке поводження з дітьми в українських сім'ях: чинники та приклади // Магістеріум: Соціальна робота та охорона здоров'я. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004.

Бова А.А. Криминологія гендера: дослідження подружнього насильства. — Український соціум // — 2004. — № 2 (4).

Соціально-економічні причини насильства в сім'ї в Україні: аналіз проблем та шляхи запобігання (матеріали за результатами соціологічного опитування). — К. : ДІПСМ, 2004. — 144 с.

2005

Блага А.Б. Запобігання насильству як основа протидії агресивним злочинам проти членів сім'ї // Вісник Запорізь. нац. ун-ту. Юридичні науки. — 2005. — № 2.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» : (наук-практ. коментар) за ред. О.М. Рудневої. — Х. : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2005. — 160 с.

Бова А. А. Модель факторів, що обумовлюють насильство в сім'ї // Український соціум. — 2005 — № 1 (6).

Бондаровська В.М. Дитячі психологічні травми. «Школа для батьків»: учбов. посіб. К.: МГЦ «РОЗРАДА», ЮНІСЕФ, 2005.

Дубровська Є. В. Психологічна реабілітація дітей, які зазнали сексуального насильств. : посіб. до навч. відеокурсу. — К. : ВГО «Жіночий консорціум України», 2005. — 44 с.

Юридичні аспекти захисту жертв насильства в сім'ї — Харків, 2005.

Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорстокому поводженню з дітьми / під ред. К. Левченко, І. Трубавіної. — К. : Юрисконсульт, 2005. — С. 14.

Насильство проти жінок. Що про це думають молоді люди? / British Council. — К., 2005.

Уїлер Ф. Удосконалення діяльності щодо запобігання випадкам жорстокого поводження з немовлятами // Вісник Нац. ун-ту. внутр. справ. — Вип. 31. — Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2005.

Збірка інформаційних матеріалів та нормативно-правових актів з питань попередження насильства в сім'ї, зокрема над дітьми / уклад. Журавель Т. В. — К.: Видавн. дім «КАЛИТА», 2005. — 88 с.

Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок : (наук-практ коментар) / О.М. Руднева, Г.О. Христова, О.О. Уварова та ін. — Х. : Східнорегіон. центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2005. — 364 с.

Запобігання насильству в сім'ї. Практ. посіб. для дільничних інспекторів міліції / автор-упор. О.В. Лясковська. — К. : ШРМ, 108 с.

Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї. — К. : НАВСУ, 2005. — 124 с.

2006

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (Практичний посібник для органів та установ із попередження насильства в сім'ї) / під ред. О.М. Рудневої. — Х. : Східнорегіон. центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2006. — 92 с.

Модельні справи із застосування Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок / Григор'єва Л.І., Руднева О.М., Христова Г.О. та ін. — К. : Істина, 2006. — 184 с.

Спільні зусилля парламентів у боротьбі з домашнім насильством, спрямованим проти жінок : посіб. парламентарія (Підготовлено до парламентських слухань «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства», Верховна Рада України, 21 листопада 2006 року, неофіційний переклад). — К. : Програма сприяння Парламенту, 2006. — 30 с.

Кампанія Ради Європи боротьби з насильством проти жінок включно із насильством у сім'ї (Підготовлено до парламентських слухань «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства», Верховна Рада України, 21 листопада 2006 року, неофіційний переклад). — К. : Програма сприяння Парламенту, 2006. — 93 с.

Насильство в сім'ї: звинувачуючи жертву — Україна (листопад 2006) [Електронний ресурс]. — Доступ до режиму: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1164375558>

Програма семінарів для молодих семей по предупреждению семейного насилия «Жизнь без насилия». — Х. і Харьк. обл. союз «Молодежные инициативы», 2006.

Бондаровська В.М. Аналіз виконання Україною рекомендацій конвенційних органів ООН щодо виконання Україною Міжнародної конвенції з прав дитини (соціально-психологічні аспекти) : аналіт. звіт для Уповноваженого з прав людини при Верховній Раді України. — К., 2006.

Кочемировська О.О. Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо дітей та їх застосування в практиці дільничних інспекторів міліції / Кочемировська О., Ходоренко А. — Х., 2006.

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

Сафонова Т.Я. Домашнє насильство над дітьми: його види та наслідки / Сафонова Т.Я., Цимбал Є.І. // Кримінальне право України. — 2006. — № 11.

Соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах: метод. посіб. / І.Д. Зверева та ін. — К. : Держсоцслужба, 2006. — 104 с.

Журавель Т.М., Сафонова Т.Я., Цимбал Е.И. Помощь детям — жертвам насилия. — М.: Генезис, 2006. — 112 с.

2007

Ковальова О.В. Основні напрямки удосконалення діяльності служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї // Вісник Харк. нац. ун. внутр. справ. — 2007. — Вип. 38.

Ковальова О.В. Суб'єкти запобігання насильству в сім'ї: повноваження та характеристика // Актуальні проблеми держави і прав. : зб. наук. пр. — 2007. — Вип. 25.

Левченко К. Закон «Про попередження насильства в сім'ї» потребує негайного вдосконалення // Голос України. — 2007. — 11 квіт. (№ 63). — С. 11.

Права людини в Україні 2006 р. XX ст. Основні проблеми порушення прав людини у випадках домашнього насильства // [Електронний ресурс] // Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. — Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1186674580>

Попередження насильства над дітьми. Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази / авт. кол.: Грицевич О.В.; укладач: Журавель Т.В. — К. : ВГЦ «Волонтер», Видавн. дім «КАЛИТА». 2007. — 224 с.

Виявлення, попередження і розгляд випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми: метод. матеріали. — К.: «КАЛИТА», 2007. — 56 с.

Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази «Попередження насильству над дітьми». — К., 2007.

Виявлення, попередження і розгляд випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми. Метод. матеріали для соціальних працівників / Авт. кол.: Буров С., Дубиніна І., Онишко Ю., Смилова Л., Ясеновська М. — К.: ВГЦ «Волонтер», Видавн. «КАЛИТА», 2007. — 36 с.

Виявлення, попередження і розгляд випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми. Методичні матеріали для працівників освіти / Авт. кол.: Дубиніна І.М., Онишко Ю.В., Смилова Л.В. — К.: ВГЦ «Волонтер», Видавн. «КАЛИТА», 2007. — 36 с.

Виявлення, попередження і розгляд випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми. Методичні матеріали для медичних працівників / За заг. ред.. Ю.В. Онишка / Авт. кол.: Дубиніна І.М., Онишко Ю.В., Смилова Л.В. — К.: ВГЦ «Волонтер», Видавн. «КАЛИТА», 2007. — 24 с.

«Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства» «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи»: матеріали парламент.

слухань 21 листоп. 2006 р. / Верховна Рада України, Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин, Програма розвитку ООН в Україні, Програма рівних можливостей ПРООН. — К., 2007. — 200 с.

Розробка мінімальних стандартів щодо послуг, спрямованих на подолання насильства проти жінок: діагностичне дослідження : висновки / Л. Келлі, Л.Дюбуа. — К.: Програма сприяння Парламенту, 2007. — 39 с.

Кочемировская Е.А., Гришко А.А. Коррекция деструктивных моделей межличностного взаимодействия и формирование навыков просоциального поведения у подростков : практич. пособие для работников пенитенциарной системы. — Х., 2007.

Кочемировська О.О. Насильство в сім'ї щодо жінок та дітей: медико-психологічні, поведінкові та соціальні наслідки: посібник для соц. працівників / Кочемировська О.О., Ходоренко А.А. — Х.: СРЦГОІ, 2006. — 86 с.

Методичні матеріали для працівників освіти, спрямовані на покращення алгоритму виявлення випадків насильства щодо дітей / авт.-упоряд.: Буров С., Онишко Ю.В., Смилова Л.В., Ясиновська М. — К., 2007. — 56 с.

Робота з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки: тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери / авт.-упоряд.: В.Г. Головатий, А.В. Калініна, О.А. Виноградова: за заг. ред. Т.Ф. Алексеєнко. — К. : Християн. дит. фонд, 2007. — 128 с.

Право дитини на сім'ю: тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери / Авт.-упор.: С.Ю. Буров, Т.В. Війцях, Є.В. Дубровська та ін.; за заг. ред. Г.М. Лактіонової. — К. : Основа-Принт, 2007. — 432 с.

Кочемировская Е.А. Тренинговая программа профилактики насильственного поведения подростков // Коррекция деструктивных моделей межличностного взаимодействия и формирование навыков просоциального поведения у подростков: практическое пособие для работников пенитенциарной системы / Е.А. Кочемировская, А.А. Гришко — Х. : НТМТ. — 2007.

Профілактика та протидія насильству над дітьми: навч. посібник / під. ред. В.В. Бурлаки. — К.: ГЕРБ, 2007. — 144 с.

Левченко К. Ставлення населення України до насильства в сім'ї. — В дзеркалі громадської думки. Збірник наукових праць. - Київ, 2007.

Кобзин Д. Ціна насильства в українському суспільстві / В дзеркалі громадської думки: збір. наук. пр. — К., 2007.

Проблеми попередження насильства в сім'ї, торгівлі людьми та жорстокого поводження з ними // Актуальні проблеми вдосконалення кримінального, кримінально-процесуального та адміністративного законодавства у сфері захисту прав дітей : матеріали наук.-практ. конф. (21–22 червня 2007 року) / за заг. ред. К.Б. Левченко, В.П. Петкова. — Кіровоград : Кірюї ХНУВС, 2007. — С.15–264.

2008

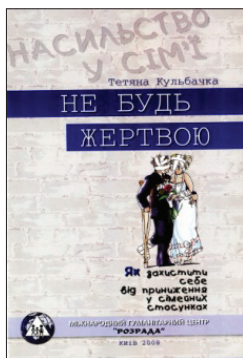
Домашнє насильство як порушення прав людини / УГСПЛ // Права людини в Україні 2007: доп. правозахисних організацій // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1217068735>

Громада проти. Як ми усі разом можемо протидіяти насильству. Буклет.

Автор — Ольга Куриленко. Керівник проекту — Валентина Бондаровська.

На шляху до пасивного споглядання потерпілих до реального протистояння діям домашнього насильника, в суспільстві має відбутися об'єднання зусиль не лише людей, які за своїми професійними обов'язками мають бути залучені до вирішення цієї проблеми, а й всієї громади, яка має усвідомити свою потребу (і своє право) жити в середовищі, вільному від насильницьких стосунків.

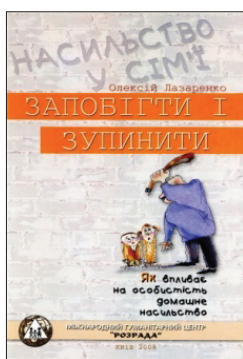
Буклет приділяє увагу ролі школи, батьківських зборів, дошкільних закладів, медичних закладів, голів сільських рад та громадських організацій в подоланні такої проблеми, як насильство в сім'ї.

Не будь жертвою. Як захистити себе від приниження у сімейних стосунках. Буклет. Автор — Тетяна Кульбачка. Керівник проекту — Валентина Бондаровська.

Якщо Ви внаслідок певних обставин стали жертвою домашнього насильства, — це не означає, що така Ваша доля і у Вас немає виходу з цього становища. Вихід є! Кожна з Вас може його знайти, необхідно лише взяти на себе відповідальність за все, що з Вами відбувається.

Буклет містить інформацію про те, як поводить себе схильний до психологічного та фізичного насильства партнер, які прояви має психологічне насильство, яке можуть застосовувати обидва партнери, чому деякі люди стають насильниками або жертвами та яким шляхом можна подолати проблему домашнього насильства.

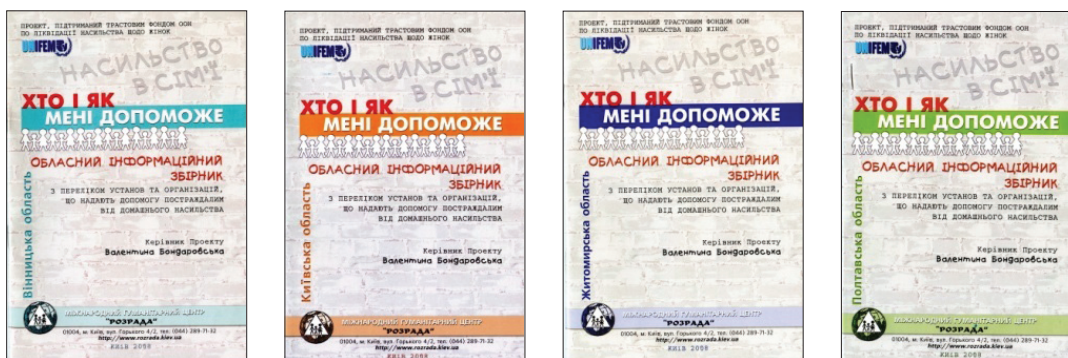

Заповігти та зупинити. Як впливає на особистість домашнє насильство.

Автор — Олексій Лазаренко. Керівник проекту — Валентина Бондаровська.

Статистика свідчить, що будь-яка людина, що знаходиться в контакті з сімейною системою, професійно чи персонально, обов'язково відчуває на собі ефект насильства в сім'ї. Це справедливо по відношенню до працівників міліції, суддів, соціальних працівників, вчителів та інших працівників соціальної сфери. Щоб зрозуміти людину, яка постраждала від домашнього насильства, треба усвідомити, як і чому відбувається насильство в сім'ї, який воно має вплив на причетних до нього людей. Тільки усвідомивши це, можна говорити про можливість допомогти жертвам у подоланні їхньої травми.

Буклет присвячений розгляду Конвенції ООН «Про права дитини», ратифікованої в Україні 27 вересня 1991 р., ряду чинників, які дуже шкодять реалізації права дитини на захист від усіх форм насильства, фіксації фактів вчинення насильства в сім'ї та шляхів вирішення проблем, пов'язаних із насильством в сім'ї.

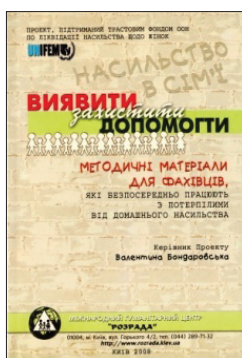

Обласні інформаційні збірники з переліком організацій, які надають допомогу постраждалим від домашнього насильства, для Вінницької, Житомирської, Полтавської та Київської областей

Авторський колектив: Бондаровська В.М. — керівник проекту, вступ, загальна редакція; Куриленко О.Я. — співкерівник проекту, упорядник розділів 1, 4, 6, 7; Онишко Ю.В. — автор розділу 3; Брикайло Д.С. — розділи 2, 5; Богданова Н.М. — упорядник переліку установ і організацій, що надають допомогу постраждалим від домашнього насильства в зазначених областях.

Збірники призначені для жителів областей і містять інформацію про організації та установи, що надають допомогу кризовим сім'ям і жертвам насильства, дорослим і дітям, а також інформацію про адреси та контактні телефони цих організацій і установ у відповідних областях.

Видання містять вступ, сім розділів (розділ 1 — Міністерство у справах сім'ї, молоді і спорту та його управління та відділи на місцях; розділ 2 — органи внутрішніх справ; розділ 3 — медична допомога; розділ 4 — органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування; розділ 5 — центри соціальної допомоги для сімей, молоді та дітей; розділ 6 — органи та заклади освіти; розділ 7 — діяльність громадських організацій. Участь громадських організацій у роботі дорадчих органів) та перелік установ і організацій, що надають допомогу постраждалим від домашнього насильства в зазначених областях (Вінницькій, Житомирській, Полтавській та Київській).

Виявити, захистити, допомогти: методичні матеріали для фахівців, які безпосередньо працюють з потерпілими від домашнього насильства. — К. : «Розрада», 2008.

Рекомендовано Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Керівник проекту — В. Бондаровська.

Мета створення книжки — допомогти тим, хто безпосередньо працює з кризовими сім'ями; потерпілими від домашнього насильства; розробляє та впроваджує превентивні стратегії запобігання насильства в сім'ї, допомогти їм розпізнати домашнє насильство та жорстоке поводження з дітьми, виявляти потерпілих від насильства, надавати психологічну допомогу дорослій людині, що потерпає від насильства, та дитині — тій, що є свідком насильства чи потерпає від жорстокого поводження.

На базі зазначених методичних матеріалів було розроблено програми відповідних майстер-класів для фахівців і протягом 2008 року було проведено 8 майстер-класів у пілотних областях — Вінницькій, Житомирській, Київській, Полтавській.

Кочемировська О. Можливості виявлення та попередження насильства в сім'ї: основні поняття: посібник для соціал. працівників. — Х. : НТМТ, 2008. — 44 с.

Гришко А. Формирование моделей адекватного семейного и материнского поведения у женщин, отбывающих наказание в виде лишения свободы. — Х., 2008.

Москаленко А.П. Формирование адекватного отцовского поведения у мужчин, отбывающих наказание в местах лишения свободы. — Х., 2008.

Семигіна Т., Гусак Н. Інституціоналізація реабілітаційних послуг для осіб, які зазнали насильства в сім'ї // Укр. соціум. — 2008. № 4 — С. 127 — 139.

Романова Н., Семигіна Т. Надання послуг потерпілим від насильства в сім'ї: законодавчий аспект // Соціальна політика і соціальна робота. — 2008. — № 2.

Романова Н.Ф. Семигіна Т.В., Левченко В.М. Вивчення вітчизняної практики надання послуг потерпілим від насильства в сім'ї // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. — 2008.

2009

Бондаровська В.М. Що ми можемо зробити, щоб запобігти домашньому насильству — К., 2009.

Права людини в Україні — 2008: доповідь правозахисних організацій. — Х., — 2009. — с. 202–222.

Механізм моніторингу та протидії гендерному насильству і дискримінації (Аналітичний звіт) / за заг. ред. О. Суслової. — К. : СПД Москаленко О.М., 2009. — 248 с. Проблема гендерного насильства гостро дискутується останнім часом і в Україні, і в світі. Водночас, в українському законодавстві відсутнє визначення гендерного насильства та відповідно комплексний підхід до врегулювання зазначеної проблеми в цілому. Аналіз механізму моніторингу та протидії гендерному насильству і дискримінації містить як міжнародні, так і українські нормативно-правові акти, які регламентують окремі аспекти протидії цьому явищу. Документ також вказує на суперечності та прогалини, а також пропонує практичні шляхи покращення державної політики в царині ліквідації гендерного насильства. Матеріали розраховані на використання органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими організаціями, які займаються питаннями протидії насильству.

Навчальний модуль «Профілактика гендерного насильства в умовах місць позбавлення волі / за заг. ред. О. Суслової. — К. : СПД Москаленко О.М., 2009 — 32 с.

Інформаційні матеріали щодо підсумків проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю у 2009 році / за заг. ред. Н.Л. Лук'янової, В.С. Вовка, І.М. Дубініної, О.О. Січкара. — К. : Держсоцслужба, 2010. — 64 с.

Христова Г.О. Законодавчі засади попередження жорстокого поводження з дітьми у світлі міжнародних стандартів прав дитини // Вісник Академії правових наук України. — 2009. — № 3 (58).

Христова Г.О. Теоретико-прикладні проблеми класифікації осіб, які вчинили насильство в сім'ї // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / Ред. кол.: Ю.П. Битяк, Л.М. Герасіна, В.П. Колісник та ін. — Х. : Право, 2009. — Вип. 18.

Христова Г.О. Теоретико-правові засади переборення колізій у законодавстві України про попередження насильства в сім'ї // Вісник Академії правових наук України. — 2009. — № 2 (57).

Реалізація Державної гендерної політики, попередження насильства, жорстокого поводження з дітьми, торгівлі людьми, забезпечення дотримання прав неповнолітніх // Права людини в діяльності української міліції — 2009. Х. : Права людини, 2010 р.

Євсюкова М. В. Деякі проблеми забезпечення проходження корекційних програм особами, які вчинили насильство в сім'ї з боку органів внутрішніх справ // Дотримання прав людини в діяльності МВС / Харківська правозахисна група. — Х. : Права людини, 2009.

2010

Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти. Бондаровська В.М., Кочемировська О.О., Лактіонова Г.М. та ін. / заг. ред. О. Кочемировська. — Х. : вид-во ФОП Клименко Ю.Я., 2010. — 372 с.

Книга «Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти» є результатом оцінки різних аспектів функціонування системи попередження насильства в сім'ї в Україні, що почала складатись з 2002 р., після набуття чинності Законом України «Про попередження насильства в сім'ї». У дослідженні подано відомості про здобутки Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді та її регіональних підрозділів; правові та соціально-психологічні засади організації роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї; роль закладів та установ освіти і охорони здоров'я у наданні послуг потерпілим від насильства в сім'ї тощо. Дослідження є першою спробою узагальнити національний і міжнародний досвід та надати рекомендації для вдосконалення механізму протидії насильству в сім'ї. Частиною дослідження є аналіз передового досвіду («найкращих практик») країн світу у сфері протидії домашньому насильству, надання захисту та допомоги постраждалим, просування їх прав та роботи з особами, які вчиняють насильство в сім'ї. Видання розраховано на фахівців державних органів і служб, які залучені до системи протидії насильству в сім'ї, активістів неурядових організацій, психологів, педагогів, журналістів, юристів, а також на широке коло зацікавлених у проблематиці осіб.

Програма корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї та основні засади її реалізації / ОБСЄ. — К., 2010.

Мюлендер О., Бертон Ш. Зниження рівня домашнього насильства: ефективні заходи. Програми для кривдників // Найкращий досвід щодо роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї / Координатор проектів ОБСЄ в Україні. — К., 2010.

Нормативно-правова база щодо попередження насильства в сім'ї. Виявлення жертв насильства та осіб, які його вчиняють. — К., 2010.

Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази з питань попередження насильства над дітьми в сім'ї та поза нею / Авт.: Брижик В.О., Журавель Т.В., Кочемировська О.О. та ін. / за заг. ред. Журавель Т.В., Христової Г.О. — К. : ВГЦ «Волонтер», ТОВ «К.І.С.», 2010. — 218 с.

Онишко Ю.В. Медико-соціальна допомога дітям, які зазнали насильства в сім'ї : Програма циклу тематичного вдосконалення лікарів. — К. : ВГЦ «Волонтер», ТОВ «К.І.С.», 2010. — 120 с.

Левченко К.Б. В Раді Європі підходить до завершення робота над проектом Конвенції по попередженню та боротьбі із насильством щодо жінок та домашнім насильством. Чи готова Україна до її підписання та ратифікації [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.politican.com.ua/2/0/0/22903.htm>

Розгляд справ стосовно жорстокого поводження з дітьми судами України: аналіз законодавства та практики його застосування. / Ахтирська Н. М. , Кочемировська О.О., Христова Г.О. та ін. — К. : ВГЦ «Волонтер», ТОВ «К.І.С.», 2010. — 124 с.

Науково-практичний посібник розкриває основні проблеми правового регулювання запобігання насильству над дітьми на рівні міжнародного права та національного законодавства України, визначає особливості різних видів юридичної відповідальності за його вчинення, а також висвітлює психологічне підґрунтя жорстокого поводження з дітьми. Посібник містить результати громадського моніторингу судової практики розгляду справ стосовно жорстокого поводження з дітьми в сім'ї та поза нею, а також висновки та рекомендації щодо вдосконалення судової практики в досліджуваній сфері. Законодавчі акти, що використані при підготовці цих матеріалів, наводяться за станом на 1 жовтня 2009 р.

Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми: методичний посібник для освітян / Авт.: Т.В. Журавель, О.О. Кочемировська, М.Е. Ясеновська : за заг. ред. Безпалько О.В. — К. : ВГЦ «Волонтер», ТОВ «К.І.С.», 2010.

Ці методичні матеріали містять тренінговий курс, що складається з двох модулів та спрямований на підготовку освітян до попередження жорстокого поводження з дітьми. Тренінговий курс буде корисним для фахівців, які організують підготовку працівників освіти (вчителів, вихователів, соціальних педагогів, психологів тощо) у напрямку попередження та подолання жорстокого поводження. Окрім того, матеріали містять програму курсу з підготовки студентів ВНЗ у сфері попередження жорстокого поводження з дітьми, що буде корисною для викладачів вишів, які готують студентів за спеціальностями «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» та «Практична психологія».

Попередження, виявлення і подолання випадків насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми: тренінговий курс / автор.-упоряд.: Журавель Т.В., Коробченко Н.М., Нікітіна О.М., Сафронова О.Ф.: за заг. ред. О.В. Безпалько, Т.В. Журавель. — К. : ВГЦ «Волонтер», ТОВ «К.І.С.», 2010. — 167 с.

У публікації подано матеріали тренінгового курсу для фахівців, які працюють у системі попередження насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми. Перша части-

на курсу спрямована на навчання спеціалістів соціальної сфери, а саме фахівців служб у справах дітей, відділів у справах сім'ї та молоді, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, друга — розрахована на міжвідомчу групу спеціалістів, до якої, окрім фахівців соціальної сфери, входять медики, правоохоронці та освітяни. Тренінговий курс спрямовано на розкриття особливостей законодавчого забезпечення проблеми попередження насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми, висвітлення психологічних аспектів взаємодії з жертвою та агресором, формування в спеціалістів навичок взаємодії у міжвідомчій команді фахівців.

Прокурорський нагляд за додержанням законів України щодо попередження насильства над дітьми : наук.-практ. посіб. / О.О. Кочемировська, О.М. Подільчак, О.Р. Севрук, Г.О. Христова. — К. : ВГЦ «Волонтер», ТОВ «К.І.С.», 2010. — 88 с.

Науково-практичний посібник з питань прокурорського нагляду за додержанням законів України щодо попередження насильства над дітьми для практичних працівників прокуратури України розкриває окремі проблеми правового регулювання запобігання насильству та жорсткому поводженню з дітьми в сім'ї або поза нею, висвітлює особливості прокурорського нагляду в цій сфері, психологічні та соціальні аспекти жорстокого поводження з дітьми в Україні. Законодавчі акти, що використані при підготовці цих матеріалів, наводяться за станом на 1 жовтня 2009 р.

Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих «Як опитувати дитину» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.childfund.org.ua/publications

Гема Л.О. Попередження насильства в сім'ї та торгівлі людьми // Права людини в діяльності української міліції — 2010. — К. — Х.: Права людини, 2010 р.

Суслова О.І., Лазаренко О.О., Ахтирська Н.О. Захист прав жінок та дітей судовими та правоохоронними органами в Україні / за заг. ред. Христової Г.О. — К. Тютюкін, 2010.

2011

Левченко К.Б. Актуальні питання попередження насильства в сім'ї. //Вісник Кримінологічної асоціації України. — 2011. — № 1.

Левченко К.Б. Організація роботи по протидії насильства в сім'ї: досвід Ізраїлю. — Наше право — 2011. — № 2.

СТОП насильству! : просвітницько-профілактична настільна карткова гра / Т.В. Журавель, Т.Л. Лях, О.М. Нікітіна, К.В. Сергеева. — К. : ПРООН, ВГЦ «Волонтер», 2011.

Євсюкова М.В. Насильство в сім'ї як порушення прав людини, закріплених у конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: огляд рішень Європейського суду з прав людини // Форум права. — 2011. — № 1. — С. 34–347.

Моніторинг судової практики України у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей та жінок / за заг. ред. Хрисової Г.О. — К.: Тютюкін, 2011. — 108 с.

2.12. ДОДАТКИ. СТРУКТУРА ДИСКУ

I. МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

1. Всесвітня декларація прав людини (1948 р.);
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. (ст.ст. 2, 3, 4, 6, 7, 17, 20, 23, 25, 26);
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. (ст.ст. 2, 3, 10);
4. Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок (Резолюція ГА ООН 2263 від 07.11.1967 р.);
5. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.);
6. Загальні рекомендації Комітету ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок:
 - № 12 «Насильство щодо жінок» (1989 р.)
 - № 14 «Жіноче обрізання» (1990 р.)
 - № 19 «Насильство щодо жінок» (1992 р.)
 - № 21 «Рівноправ'я у шлюбі та сімейних відносинах» (1994 р.)
7. Конвенція ООН про права дитини (1989 р.) (ст.ст. 19, 34, 35, 36);
8. Матеріали Віденської Світової Конференції з прав людини (Відень, 1993);
9. Резолюція ГА ООН 48/104 від 20.12.1993 р. про викорінення насильства стосовно жінок;
10. Декларація про ліквідацію насильства відносно жінок (1993 р.);
11. Пекінська Платформа дій та Підсумковий документ Четвертої всесвітньої конференції ООН зі становища жінок (Пекін, 1995);
12. Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (1999 р.);
13. Резолюція А/НRC/7/L.22/REV від 27.03.2008 р. про викорінення насильства стосовно жінок;
14. Цілі Розвитку Тисячоліття (2000);
15. Європейська Конвенція про боротьбу із насильством щодо жінок та домашнім насильством (2011р.).

II. НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. із змінами і доповненнями.
2. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 № 2789-III зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008 № 599-VI.
3. Ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.84 № 8073-X, що була внесена до КУпАП Законом від 15.05.2003 та діє в редакції

- Закону України від 25.09.2008 № 599-VI із змінами, внесеними згідно із Законом від 02.12.2010 № 2744-VI.
4. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р. № 966-IV із змінами, внесеними згідно з Законами від 24.06.2004 р. № 1891-IV, від 16.04.2009 р. № 1276-VI, від 15.12.2009 р. № 1759-VI, від 19.04.2011 р. № 3236-VI.
 5. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» 21.06.2001р. № 2558-III в редакції Закону від 15.01.2009 р. № 878-VI.
 6. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04. 2001 р. № 2402-III із змінами.
 7. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР із змінами.
 8. Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року» від 05.03. 2009 р. № 1065-VI.
 9. Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 р. № 565-XII.
 10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу» від 26.04.2003 р. № 616 із змінами внесеними згідно з Постановами КМ від 17.11.2004 р. № 1572, 20.04.2005р. № 305, від 19.09.2007р. № 1134.
 11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження типового положення про центр соціально-психологічної допомоги» № 608 від 12.05.2004 р. із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ від 25.12.2004 р. № 1757, від 24.09.2005 р. № 962, від 15.11.2006 р. № 1620, від 03.06.2009р. № 541.
 12. Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16.01.2004 р. № 5/34/24/11 (zareestrovaniy v Ministerstvi yustitsii Ukraini vid 22.01. 2004 р. за № 99/8698).
 13. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» та примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї» від 23.01.2004 р. № 38.
 14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про управління у справах сім'ї, молоді та спорту обласної, Севастопольської міської державної адміністрації, про відділ у справах сім'ї, молоді та спорту районної, районної у м. Севастополі державної адміністрації де серед інших функцій визначено повноваження щодо попередження насильству в сім'ї» від 1.02.2006 р. № 78 із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ від 26.07.2006 р. № 1022 (1022-2006-п), від 01.08.2007 р. № 996(996-2007-п).
 15. Наказ Мінсім'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, Мінтрансзв'язку, МВС та Державного департаменту України з питань виконання покарань «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах» від 14.06.2006 р. № 1983/388/452/22 1/556/596/106 (zareestrovano v Ministerstvi yustitsii Ukraini 12.07.2006 р. за № 824/12698).
 16. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взає-

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'Ї

модії управліннь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 р. № 3131/386 (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 30.09.2009 р. за № 917/16933).

17. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді «Про затвердження Примірного положення про Кризовий центр для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення» від 10.06.2009 р.
18. Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України від 11.11.2010 р. № 550 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 6 грудня 2010 р. за № 1219/18514).
19. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року» від 1 грудня 2010 р. № 2154-р.

III. ІНФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ЩОДО СТАНУ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї» (ЗА СТАНОМ НА 2011 Р.)

1. Міністерства та відомства.
2. Обласні державні адміністрації.
3. Державні органи АРК.

IV. НАЦІОНАЛЬНА КАМПАНІЯ «СТОП НАСИЛЬСТВУ!»

1. Національна платформа дій стосовно жінок, дітей та в сім'ї (затверджена Національним форумом «Стоп насильству!» 17 жовтня 2008 р.).

V. СТАТИСТИКА

1. Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту.
2. Міністерство внутрішніх справ України.
3. Державна судова адміністрація.
4. Національна «гаряча лінія» з питань попередження насильства та захисту прав дитини Центру «Ла Страда-Україна».

VI. КОРИСНІ ЛІНКИ

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Бандрука Ірина Олександрівна — кандидат юридичних наук, фахівець в галузі кримінального права.

Бандурка Олександр Маркович — доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України, ректор Харківського національного університету внутрішніх справ України. Народний депутат України 1–4 скликань. Ініціатор внесення законопроекту «Про попередження насильства в сім'ї» (2001 р.)

Бондаренко Олена Федорівна — народний депутат України. Голова підкомітету з міжнародно-правових питань та гендерної політики Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин.

Брижик Валерій Олексійович — працював в органах внутрішніх справ з 1993 по 2011 р. Полковник міліції у відставці. Є співорозробником Законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вдосконалення законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї)» та «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення». Один із розробників спільних наказів Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та МВС України від 09.03.2004 № 3/235 та від 07.09.2009 № 3131/386 «Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї та молоді, служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї». У співавторстві підготовлено та видано ряд інформаційно-методичних посібників та збірників для дільничних інспекторів міліції щодо організації роботи з протидії насильству в сім'ї.

Бугаєць Тамара Іванівна — юрист міжнародного правозахисного центру «Ла Страда-Україна». Працювала помічником адвоката у м. Києві з 2007 до 2010 р. Тренер Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні.

Гудь Світлана Євгенівна — начальник відділу протидії торгівлі людьми та попередження насильству в сім'ї Департаменту сімейної та гендерної політики Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту з 2011 р.

Довгаль Ірина Іванівна — незалежний експерт. З 2002 р. займається наданням соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді. Працювала начальником управління організаційно — правового забезпечення Держсоцслужби (2005–2010 рр.), начальником відділу

протидії торгівлі людьми та попередження насильству в сім'ї Департаменту сімейної та гендерної політики Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту (2010–2011 рр.). Забезпечувала розробку та супровід Плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 р., затвердженого розпорядженням КМУ від 01.12.2010 р. № 2154-р, брала участь у реалізації державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, експертизи чинного законодавства та нормативних актів і розробці пропозицій щодо їх вдосконалення з питань протидії насильству в сім'ї.

Євсюкова Маріана Вадимівна — директор юридичного департаменту МЖПЦ — Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна». З 1999 р. займається захистом прав людини, зокрема жінок та дітей. Працювала помічником народного депутата (2006–2007 рр.), головним спеціалістом управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС апарату Міністра внутрішніх справ (2008–2009 рр.). Є співрозробником Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вдосконалення законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї)». Співавтор щорічних моніторингових звітів щодо стану протидії насильству в сім'ї до щорічних доповідей про права людини в Україні. Має досвід координації як національних, так і міжнародних проектів. Здійснює та координує юридичний супровід справ жертв насильства в сім'ї.

Калашиник Ольга Анатолійвна — юрист, віце-президент Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна». Координатор проектів у сфері протидії торгівлі людьми, запобігання насильству в сім'ї, забезпечення гендерної рівності. Співавтор навчальних посібників та підручників щодо протидії торгівлі людьми та захисту прав дитини.

Ковальчук Людмила Григорівна — кандидат педагогічних наук. Віце-президент Центру «Ла Страда-Україна». Координатор проектів у сфері протидії торгівлі людьми, забезпечення гендерної рівності, зокрема Датської програми протидії торгівлі людьми в Східній та Південно-Східній Європі з боку Центру «Ла Страда-Україна». Співавтор навчальних посібників та підручників щодо протидії торгівлі людьми та захисту прав дитини. Координатор здійснення моніторингу виконання Державної програми з протидії торгівлі людьми до 2010 р. та моніторингу Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

Козуб Лідія Іванівна — незалежний експерт. З 2006 р. працювала в Міністерстві України у справах сім'ї, молоді та спорту: головний спеціаліст управління методичного забезпечення соціальної роботи Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді на посаді (2006–2009 рр.); провідний спеціаліст центрального апарату Мінсім'ямолодьспорту (2009–2010 рр.); начальник відділу соціальної профілактики та інспектування управління соціальної роботи Держсоцслужби (2010–2011 рр.).

Є співрозробником: проекту Закону України «Про попередження домашнього насильства»; наказу Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 р. № 3131/386 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 30.09.2009 р. за № 917/16933) та розробником ряду методичних рекомендацій щодо надання допомоги жертвам насильства в сім'ї та роботи з особами, які вчиняють насильство в сім'ї. Здійснювала

моніторинг діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, закладів соціального обслуговування за зазначеними напрямками та готувала методичні рекомендації щодо їх вдосконалення.

Лазаренко Олексій Олександрович — головний спеціаліст відділу моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС Служби Міністра внутрішніх справ. Полковник міліції у відставці, очолював підрозділи кримінальної міліції у справах дітей в Київській області (2001–2007), відділ профілактики правопорушень серед дітей Департаменту кримінальної міліції у справах дітей МВС України (2007–2009). Брав участь у розробці проектів Законів України «Про пробацію», «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо процедури допиту неповнолітнього)». Співавтор щорічних моніторингових звітів щодо стану протидії насильству в сім'ї, щорічних доповідей про права людини в Україні. Як експерт бере участь у національних та міжнародних проектах, що стосуються впровадження ювенальної юстиції, відновного правосуддя, протидії насильству в сім'ї, утвердження гендерної рівності.

Лазоренко Борис Петрович — науковий консультант Міжнародного правозахисного центру «Ла Страда-Україна».

Левченко Катерина Борисівна — доктор юридичних наук, кандидат філософських наук, професор. У 2003 р. захистила докторську дисертацію на тему «Управління процесами формування гендерної політики в Україні (організаційно-правові засади)». Президент Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна», народний депутат України V скликання. Перебувала на посаді радника Міністра внутрішніх справ з прав людини та гендерних питань (2004–2006) та заступника керівника апарату Міністра — радника Міністра внутрішніх справ (2008–2010).

Автор більше 200 наукових праць. Співавтор навчальних посібників та підручників. Автор моніторингових звітів щодо стану протидії торгівлі людьми, насильства в сім'ї, захисту прав дитини та забезпечення гендерної рівності. Є автором та розробником Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вдосконалення законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї)». У 2010 р. брала участь у роботі тимчасового Комітету Ради Європи з розробки Європейської конвенції щодо попередження і боротьби із насильством щодо жінок та домашнім насильством.

Легенька Марина Миколаївна — юрист Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна». Працювала помічником народного депутата (2006-2007 рр.), головним спеціалістом управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності ОВС апарату Міністра внутрішніх справ (2008–2009 рр.). Є співавтором Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вдосконалення законодавства України щодо протидії насильству в сім'ї)». Співавтор щорічних моніторингових звітів щодо стану протидії насильству в сім'ї. Здійснює юридичний супровід справ жертв насильства в сім'ї.

Ніколайчук Юлія Валеріївна — помічник народного депутата України.

Савенок Олександр Васильович — координатор Інформаційно-консультативного жіночого центру. З 1995 р. займається гендерною проблематикою. Працював на інженерних

МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І

посадах на підприємствах Києва (1970–1991 рр.), заступником голови Шевченківської (1991–2001 рр.) та Дарницької (2001–2006 рр.) райдержадміністрацій м. Києва, заступником директора департаменту сімейної та гендерної політики Мінсім'ямолодьспорту (2008-2010 рр.). Брав участь у розробці Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Закону України «Про протидію торгівлі людьми».

Суслова Олена Іванівна — координатор з гендерних питань Програми сприяння Парламенту П. Член правління Інформаційно-консультативного жіночого центру. Член Експертної ради з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі при Міністерстві у справах сім'ї, молоді та спорту. Співавтор видання «Захист прав жінок та дітей судовими та правоохоронними органами в Україні» (2010 р.).

Чигрин Алла Вікторівна — заступник голови секретаріату Комітету Верховної ради України з питань прав людини, національних меншин та міжнародних відносин.

Шваб Інна Анатоліївна — соціолог, науковий консультант Міжнародного правозахисного центру «Ла Страда-Україна».

АВТОРИ

Стаття 1 — Євсюкова М.В. Сулова О.І.

Стаття 2 — Довгаль І.І., Євсюкова М.В., Левченко К.Б., Сулова О.І., Козуб Л.І.

Стаття 3 — Гудь С.В., Козуб Л.В., Левченко К.Б., Чигрин А.В.

Стаття 4 — Бандурка І.О., Брижик В.О.

Стаття 5 — Гудь С.В., Довгаль І.І., Левченко К.Б., Ковальчук Л.Г., Ніколайчук Ю.В.

Стаття 6 — Брижик В.О.

Стаття 7 — Савенок О.О.

Стаття 8 — Козуб Л.І.

Стаття 9 — Бугаєц Т.І.

Стаття 10 — Лазаренко О.О.

Стаття 11 — Бугаєць Т.І., Левченко К.Б.

Стаття 12 — Лазаренко О.О.

Стаття 13 — Лазаренко О.О., Євсюкова М.В.

Стаття 14 — Бугаєць Т.І.

Стаття 15 — Євсюкова В.М.

Стаття 16 — Гудь С.В., Левченко К.Б., Сулова О.І.

Стаття 17 — Лазаренко О.О.

Прикінцеві положення — Євсюкова М.В., Сулова О.І.

Упорядники додатків: Бандрука І.О., Бугаєць Т.І., Лазаренко Б.П., Шваб І.А.

ЗМІСТ

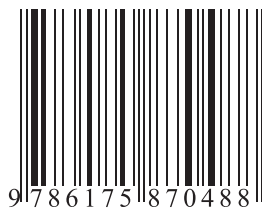
ПОДЯКИ.....	3
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	5
ВСТУПНЕ СЛОВО.....	6
<i>Розділ 1. МОНІТОРИНГ ВИКОНАННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ</i>	
«ПРО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї»: ПОСТАТЕЙНИЙ АНАЛІЗ.....	8
1.1. Методологія дослідження.....	8
1.2. Стаття 1. Визначення термінів	9
1.3. Стаття 2. Законодавство про попередження насильства в сім'ї.....	20
1.4. Стаття 3. Органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї.....	32
1.5. Стаття 4. Підстави для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї.....	41
1.6. Стаття 5. Повноваження спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї.....	53
1.7. Стаття 6. Повноваження відповідних підрозділів органів внутрішніх справ щодо попередження насильства в сім'ї.....	65
1.8. Стаття 7. Повноваження органів опіки і піклування щодо попередження насильства в сім'ї.....	74
1.9. Стаття 8. Кризові центри	83
1.10. Стаття 9. Центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.....	90
1.11. Стаття 10. Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї	101
1.12. Стаття 11. Офіційне попередження про неприпустимість віктимної поведінки щодо насильства в сім'ї	105
1.13. Стаття 12. Взяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї	111
1.14. Стаття 13. Захисний припис	115

1.15. Стаття 14. Стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї.....	121
1.16. Стаття 15. Відповідальність за вчинення насильства в сім'ї.....	124
1.17.Стаття 16. Джерела фінансування органів, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, і спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї.....	148
1.18. Стаття 17. Охорона прав членів сім'ї при здійсненні заходів з попередження насильства в сім'ї.....	153
1.19. Прикінцеві положення.....	156
1.20. Загальні висновки та рекомендації.....	157
Розділ 2. АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ	163
2.1. Хронологія подій (2001–2011).....	164
2.2. Діяльність Комітету Верховної Ради з прав людини, національних меншин і міжнародних відносин у сфері подолання насильства в сім'ї.....	169
2.3. Із стенограми пленарного засідання Верховної Ради України 17 січня 2001 року. Обговорення в першому читанні проекту Закону «Про попередження насильства в сім'ї».....	172
2.4. Моніторинг судової практики у справах, пов'язаних із насильством у сім'ї: історія розвитку в Україні.....	177
2.5. Зміни статистичної звітності за час існування Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» (на прикладі Міністерства внутрішніх справ України).....	180
2.6. Конвенція Ради Європи про попередження та боротьбу із насильством щодо жінок та домашнім насильством.....	186
2.7. Проблеми впровадження положень законодавства у сфері попередження насильства органами внутрішніх справ: за результатами соціологічного дослідження.....	193
2.8. Аналітичний звіт за результатами парламентсько-громадського моніторингу виконання положень Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» (2007 р.)....	196
2.9. Звіт щодо впровадження корекційних програм у регіонах України.....	200
2.10. Аналіз отриманої інформації від органів державної влади в рамках здійснення моніторингу Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».....	209
2.11. Бібліографія по проблемі протидії та попередження насильства в сім'ї та наданні допомоги потерпілим.....	215
2.12. Додатки. Структура диску.....	228
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ	231
АВТОРИ	235

Наукове видання

**МОНІТОРИНГ СТАНУ ВИКОНАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
ЩОДО ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ В СІМ'І
2001-2011**

ISBN 617-587-048-8

Відповідальний за випуск:
К.Б. Левченко

Загальна редакція:
О.М. Бандурка, доктор юридичних наук, професор,
академік Академії правових наук України,
К.Б. Левченко, доктор юридичних наук, професор

Літературна редакція:
М.М. Ілляш

Упорядник:
Т.І. Бугаєць

Обкладинка:
В. Кирильчук

Комп'ютерна верстка:
О.А. Мірошниченко

Для оформлення обкладинки використовувалися матеріали, підготовлені Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту, Програмою рівних можливостей та прав жінок ЄС-ПРООН, Харківською обласною державною адміністрацією, Музеєм історії жіноцтва, історії жіночого та гендерного руху, Молодіжною організацією «Нова Генерація», Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда-Україна», Міжнародним гуманітарним центром «Розрада», Проектом Європейського Союзу «Права жінок та дітей в Україні — комунікаційний компонент», а також матеріали, підготовлені в рамках Національної компанії «Стоп Насильству»

Погляди редактора на правопис терміну «гендер», базуються на правилах орфографічного правопису та орфографічному словнику української мови і не збігаються із поглядами авторів, які базуються на практиці застосування терміну «гендер» у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та в інших нормативно-правових актах.

Підписано до друку 08.11.2011
Формат 60×84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура TimesET
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 26,97 Умов. фарб.-від. 29,18
Умов.-вид. арк. 29,76. Наклад 300 прим.

Видавництво «Права людини»
61112, Харків, вул. Р. Ейдемана, 10, кв. 37
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
серія ДК № 3065 від 19.12.2007 р.

Надруковано на обладнанні Харківської правозахисної групи
61002, Харків, вул. Іванова, 27, кв. 4
<http://khp.org>
<http://library.khp.org>

ДЛЯ НОТАТОК